Grundrids

af

den danske Kirkeret.

Til Brug ved Forelæsninger.

Af

Dr. J. L. A. Kolderup-Rosenvinge.

Anden Udgave.

Kjøbenhavn.
Forlagt af den Gyldendalske Boghandling.
Trykt i Thieles Bogtrykkeri.
1851.

Forord til anden Udgave.

Den forevigede Forfatter af nærværende Skrift havde allerede paabegyndt en ny Udgave af det, hvis Trykning var fremrykket til det 13de Ark, da Døden afbrød hans utrættelige Virksomhed i Retsvidenskabens og Historiens Tjeneste. Der forefandtes kun for en Deel af det øvrige Skrift de Antegnelser, hvorefter den nye Udgave skulde rettes, og disse indskrænkede sig naturligviis til de inden Foraaret 1850 udkomne Love. Da Undertegnede paatog sig at fuldføre Udgivelsen, blev det derfor det nærmeste Formaal at fortsætte og fuldstændiggjøre de Rettelser, som ved Forandringer i Lovgivningen og Administrationen vare blevne fornødne, og at tilføie som Rettelser og Tillæg, hvad der i denne Henseende vedkom den allerede trykte Deel af Værket. Derhos har jeg bestræbt mig for at fuldstændiggjøre Værket i literair historisk Henseende, i hvilken det har et saa almeenerkjendt Fortrin og i hvilken Forf. selv overalt har forøget den nye Udgaves Værd. Derimod kunde det ikke være min Hensigt at underkaste Værkets almindelige Kirkeretslære og dets philosophiske Deel nogen Omarbeidelse, deels fordi alt derhen hørende allerede var trykt, deels fordi det var min

Opgave alene at fuldføre Udgaven saaledes, som den formeentlig vilde være blevet ved Forfatterens egen Haand, uden at lade en ny Udgivers Individualitet fremtræde paa noget Sted. Jeg vil være tilfreds, dersom det maa være lykket mig at undgaae Misforstaaelser og Misgreb i Anvendelsen af de nyere Lovbestemmelser, og jeg seer mit Formaal opfyldt, naar Rosenvinges Kirkeret maa ved min Tjeneste fremdeles vedblive at være det brugbare og i videnskabelig Henseende befrugtende Hjelpemiddel for Kirkeretsstudiet, som den i en Række af Aar har været for Geistlige og Videnskabens Dyrkere.

Skjønt kun første Deel af den ældre Udgave var udsolgt, har Forlæggeren samtykket i at lade den nye Udgave ogsaa udstrække sig over anden Deel, og jeg har derved kunnet undgaae den ved ydre Hensyn foranledigede Deling i tvende Dele, hvorfor ogsaa de dertil sigtende Ord af Forfatterens Fortale ere udeladte.

Kjøbenhavn, i November 1851.

C. T. Engelstoft.

Forfatterens

Fortale til første Udgave.

Ligesom jeg forhen, for at undgaae den ved Forelæsninger ligesaa skadelige som ubehagelige Dicteren, har udgivet Grundrids af den danske Retshistorie, den danske Politiret og den positive Folkeret til Brug for Forelæsninger, saaledes har jeg i samme Øjemed udarbejdet nærværende Grundrids af den danske Kirkeret, som jeg har foredraget saavel ved Universitetet som ved Pastoralseminariet. De sidstnævnte Forelæsninger have især ladet mig føle Vigtigheden af at kunne give Tilhørerne en Ledetraad i Hænderne, da de theologiske Candidater naturligviis mere end juridiske Tilhørere maa trættes ved at nedskrive Lovsteder og Forordninger, hvis Indhold sjelden staaer i nogen Forbindelse med deres øvrige Studier. Uagtet jeg allerede i en Række af Aar har holdt disse Forelæsninger, har jeg ikke destomindre fra Tid til anden udsat Udgivelsen af dette Skrift, fordi jeg ved fortsat Studium af Kirkerettens i flere Henseender vanskelige og meget omfattende Stof, der ikke sjelden maa søges paa Theologiens Enemærker, idelig fandt nye Hindringer at overvinde og stedse mindre følte mig tilfredsstillet saavel ihenseende til mit Arbejdes Plan som til

dets Udførelse i enkelte Partier. Den danske Kirkeret kan ligesaalidet som nogen anden particulær Kirkeret afhandles videnskabeligt uden stadigt Hensyn til den almindelige protestantiske Kirkeret, og kan heller ikke, saalidet som denne, løsrives fra sin Forbindelse med den katholske Kirkeret; Retsforholdene burde derfor først fremstilles saaledes, som de historisk have dannet sig i den christne Kirkes Begyndelse, og dernæst saavel under de almindelige Former, som de have antaget i den katholske Kirke, som under de særegne, hvorunder de undertiden fremtræde i den danske Kirkes katholske Periode; derpaa maatte de Forandringer skildres, som de undergik ved Reformationen og ved vore ældre protestantiske Kirkelove, og omsider maatte de fremstilles i den Skikkelse, de have erholdt ved den nugjeldende Lovgivning. Hvor langt jeg endnu er fra dette Maal for Kirkerettens Behandling, kan Ingen bedre erkjende end jeg selv, og jeg vilde derfor endnu længere have tilbageholdt Udgivelsen af nærværende Forsøg, dersom ikke den Pligt at foredrage Kirkeretten i dens hele Omfang ved mine Forelæsninger i Pastoralseminariet i et halvaarligt Cursus havde gjort det nødvendigt at tilsidesætte alle andre Hensyn. Det er nemlig aldeles umuligt paa en nogenlunde fyldestgjørende Maade at give en videnskabelig Fremstilling af Kirkeretten i et halvaarligt Cursus, beregnet paa 2 Timer ugentligt (og flere Timer kunne ikke indrømmes disse Forelæsninger), naar Docenten ikke har en Lærebog at lægge til Grund ved sit Foredrag.

Kjøbenhavn, d. 3. Novbr. 1838.

Oversigt over Indholdet.

Indledning.

Første Hovedstykke.

Den udvortes Kirkeret.

Om den evangelisk-lutherske Kirkes Forhold til Staten og til andre Religionssamfund i Danmark.

Andet Hovedstykke.

Den indvortes Kirkeret.

Første Affnit.

Om Kirkens Medlemmer.

Andet Afsnit.
Om de geistlige Embeder.

Første Capitel.
Om Sognepræster.

Grundrids

af

den danske Kirkeret.

Til Brug ved Forelæsninger.

Af

Dr. J. L. A. Kolderup-Rosenvinge.

Anden Udgave.

Kjøbenhavn.
Forlagt af den Gyldendalske Boghandling.
Trykt i Thieles Bogtrykkeri.
1851.

FOR TX
K81

Fororb til anden Udgave.

Den forevigede Forfatter af nærværende Skrift havde allerede paabegyndt en ny Udgave af det, hvis Trykning var fremrykket til det 13de Ark, da Døden afbrød hans utrættelige Virksomhed i Retsvidenskabens og Historiens Tjeneste. Der forefandtes kun for en Deel af det øvrige Skrift de Antegnelser, hvorefter den nye Udgave skulde rettes, og disse indskrænkede sig naturligviis til de inden Foraaret 1850 udkomne Love. Da Undertegnede paatog sig at fuldføre Udgivelsen, blev det derfor det nærmeste Formaal at fortsætte og fuldstændiggjøre de Rettelser, som ved Forandringer i Lovgivningen og Administrationen vare blevne fornødne, og at tilføie som Rettelser og Tillæg, hvad der i denne Henseende vedkom den allerede trykte Deel af Værket. Derhos har jeg bestræbt mig for at fuldstændiggjøre Værket i literair historisk Henseende, i hvilken det har et saa almeenerkjendt Fortrin og i hvilken Forf. selv overalt har forøget den nye Udgaves Værd. Derimod kunde det ikke være min Hensigt at underkaste Værkets almindelige Kirkeretslære og dets philosophiske Deel nogen Omarbeidelse, deels fordi alt derhen hørende allerede var trykt, deels fordi det var min

Opgave alene at fuldføre Udgaven saaledes, som den formeentlig vilde være blevet ved Forfatterens egen Haand, uden at lade en ny Udgivers Individualitet fremtræde paa noget Sted. Jeg vil være tilfreds, dersom det maa være lykket mig at undgaae Misforstaaelser og Misgreb i Anvendelsen af de nyere Lovbestemmelser, og jeg seer mit Formaal opfyldt, naar Rosenvinges Kirkeret maa ved min Tjeneste fremdeles vedblive at være det brugbare og i videnskabelig Henseende befrugtende Hjelpemiddel for Kirkeretsstudiet, som den i en Række af Aar har været for Geistlige og Videnskabens Dyrkere.

Skjønt kun første Deel af den ældre Udgave var udsolgt, har Forlæggeren samtykket i at lade den nye Udgave ogsaa udstrække sig over anden Deel, og jeg har derved kunnet undgaae den ved ydre Hensyn foranledigede Deling i tvende Dele, hvorfor ogsaa de dertil sigtende Ord af Forfatterens Fortale ere udeladte.

Kjøbenhavn, i November 1851.

C. T. Engelstoft.

Forfatterens

Forerindring til første Udgave.

Ligesom jeg forhen, for at undgaae den ved Forelæsninger ligesaa skadelige som ubehagelige Dicteren, har udgivet Grundrids af den danske Retshistorie, den danske Politiret og den positive Folkeret til Brug for Forelæsninger, saaledes har jeg i samme Øjemed udarbejdet nærværende Grundrids af den danske Kirkeret, som jeg har foredraget saavel ved Universitetet som ved Pastoralseminariet. De sidstnævnte Forelæsninger have især deleshed ladet mig føle Vigtigheden af at kunne give Tilhørerne en Ledetraad i Hænderne, da de theologiske Candidater naturligviis mere end juridiske Tilhørere maa trættes ved at nedskrive Lovsteder og Forordninger, hvis Indhold sjelden staaer i nogen Forbindelse med deres øvrige Studier. Uagtet jeg allerede i en Række af Aar har holdt disse Forelæsninger, har jeg ikke destomindre fra Tid til anden udsat Udgivelsen af dette Skrift, fordi jeg ved fortsat Studium af Kirkerettens i flere Henseender vanskelige og meget omfattende Stof, der ikke sjelden maa søges paa Theologiens Enemærker, idelig fandt nye Hindringer at overvinde og stedse mindre følte mig tilfredsstillet saavel ihenseende til mit Arbejdes Plan som til

Indledning.

§. 1.

Begreb om Kirken.

Naar man ved Kirke (ecclesia) vil forstaae et Samfund af Mennesker, som have forenet sig til fælles Gudsdyrkelse eller Religionsøvelse [1]), i Overeensstemmelse med et bestemt Lærebegreb, kan der gives ligesaamange Kirker, som der ere Religioner; men man plejer sædvanlig og med Føje udelukkende at bruge Ordet Kirke om de christelige Religionssamfund, ikke blot fordi Ordet selv peger paa en christelig Oprindelse [2]), men især fordi disse Samfund, ifølge den christelige Religions ejendommelige Natur, der forkynder sig som en almindelig Religion for det hele menneskelige Kjøn, staae i et ganske andet Forhold til

1) Religionsøvelse bestaaer i Foretagelse af saadanne Handlinger, som sigte til at vække og nære det religiøse Sindelag (Religiøsitet, Religion i subjectiv Betydning).

2) Kirke kommer formodentlig af det græske κυριακη eller κυριακον, dominicum, (Herrens d. e. Christi Huus), jvfr. det Angelsachs. cyrice, s. H. F. Jacobson Kirchenrechtliche Versuche, 1. Beytrag. Königsb. 1831. S. 58 ff.

Staten, end Jødedommet og de hedenske Religioner. Uagtet den christelige Kirke har deelt sig i den katholske, den græske og den evangelisk=protestantiske, og denne igjen i den lutherske og reformeerte, tale vi dog om een christelig Kirke, fordi de alle erkjende Aabenbaringen som dens Kilde.

§. 2.

Kirken som retligt Samfund.

Den christelige Kirkes Øjemed er Gudsdyrkelse i Aand og Sandhed, den christelige Troes og det religiøse Livs Bevaring og Udbredelse ved Forkyndelsen af Christi Lære og ved Naademidlernes Meddelelse [1]). Forsaavidt denne Kirke fremtræder som en synlig Forening [2]) af dem, der bekjende sig til Christi Lære, og saaledes udgjør en Eenhed under een Troesbekjendelse og een Forfatning, maa der for den, som for ethvert andet Selskab, der ved

1) Conf. Aug. Art. 7. "Item docent, quod una sancta ecclesia perpetuo mansura sit. Est autem ecclesia congregatio sanctorum, in qva evangelium recte docetur et recte administrantur sacramenta. Et ad veram unitatem ecclesiæ satis est consentire de doctrina evangelii et administratione sacramentorum. Nec necesse est, ubique esse similes traditiones humanas seu ritus aut cæremonias ab hominibus institutas, sicut inquit Paulus: una fides, unum baptisma, unus Deus et pater omnium."

2) Om den usynlige Kirke som en aandelig Forening af alle Troende; den maa ogsaa ville være en synlig Kirke, forbi den christelige Kirke ifølge sit Øjemed griber ind i Livet; derfor stræber den efter en udvortes Form, men denne er ikke Kirkens Væsen, og den christne Kirke fremtræder saaledes under forskjellige Former (Confessioner, Troesbekjendelser). Jvfr. iøvrigt Mynster de notione ecclesiæ 1842 og Jacobson Kirchenrechtl. Versuche II. 128 ff. (über die Nothwendigkeit der sichtbaren Kirche).

dets Medlemmers forenede Kræfter stræber til et fælles Maal, opstaae et Retsforhold, saavel med Hensyn til Staten, som med Hensyn til Kirkens Medlemmer indbyrdes. Baade er det nødvendigt til Opnaaelsen af Kirkens Øjemed, at dens Medlemmer uhindrede af Andre kunne virke dertil, eller med andre Ord: Kirken maa have Ret til at existere, og ligeledes er det klart, at den maa have en Bestyrelse eller Regjering (regimen ecclesiasticum), der endog maa være forsynet med tvingende Magt, forsaavidt Øjemedets Opnaaelse kan tilstede Anvendelsen af Tvang.

Da iøvrigt Staten, ifølge almindelige Retsgrundsætninger, bør tilstede ethvert Selskab, som til et lovligt Formaal anvender lovlige Midler, saa gjelder naturligviis denne Regel ogsaa om ethvert Religionssamfund, men det indsees let, at den christne Kirke staaer i et ganske andet og inderligere Forhold til en christelig Stat, end at dens Tilværelse som et Retssamfund blot skulde ansees som tilladt; dens Tilværelse er meget mere at ansee som aldeles nødvendig, som grundet i en christelig Stats inderste Væsen, om endog de forskjellige Former, hvorunder den christne Kirke fremtræder, have foranlediget, at Staterne jevnligen gjøre Forskjel mellem de flere Confessioner, hvori den christne Kirke har deelt sig.

§ 3.

Kirkeret; udvortes og indvortes; naturlig og positiv.

Naar Kirkens retlige Existents saaledes er beviist, er det let at indsee, at der maa kunne gives en Videnskab om Kirkens Retsforhold. Vi kalde denne Videnskab Kirke-

ret (jus ecclesiasticum[1]). Den afhandler deels Kirkens udvortes Forhold, d. e. dens Rettigheder, som Selskab betragtet, saavel med Hensyn til Staten, som og, naar man omhandler en Kirke af en bestemt Confession, med Hensyn til andre Religionssamfund i Staten; deels Kirkens indvortes Forhold, d. e. dens Organisation og Bestyrelse, dens Forhold til dens Medlemmer og disses Retsforhold indbyrdes. Fra denne Synspunkt kan Kirkeretten, ifølge dens Indhold, inddeles i den udvortes og indvortes Kirkeret[2]).

Naar man ogsaa har inddeelt Kirkeretten i den naturlige (almindelige[3]) og den positive, saa kan den naturlige Kirkeret dog kun have Betydning, naar den ind-

1) I en nærbeslægtet Bemærkelse betegner Kirkeret Indbegrebet af de Love, som angaae det kirkelige Retsforhold.

2) Mange inddele Kirkeretten i den offentlige (Kirkestatsret) og den private, og den første atter i den udvortes og indvortes; om denne Inddelings Mangler s. Wiese Handbuch des Kirchenrechts I. 11 ff. og Droste-Hülshoff Grundsätze des gem. Kirchenrechts I. S. 28. Endnu mindre passende synes den Underafdeling af den private Kirkeret, som König (Grundriß des Kirchenrechts, Halle 1803) har foreslaaet, og C. G. Weber har optaget i hans Darstellung des im Königreiche Sachsen geltenden Kirchenrechts 1 Th. 1 Abth. S. 3: i den offentlige Privatkirkeret og Privatkirkeretten i stræng Forstand. See iøvrigt om Kirkerettens Inddeling: Die Methodologie des Kirchenrechts v. F. J. Buß. Freiburg 1842.

3) Om en naturlig Kirkerets Tilværelse, s. Keuffel elementa jurisprud. eccl. univers. cum præfat. L. Mosheim, Rostock 1728. Schmalz das natürl. Kirchenrecht, Königsberg 1795. Krug das Kirchenrecht nach Grundsätzen der Vernunft und im Lichte des Christenthums, Leipz. 1826. Droste-Hülshoff das Naturrecht als eine Quelle des Kirchenrechts, Bonn 1830, og samme Forfatters Grunds. d. gem. Kirchenrecht I. § 11 og 12. Fra et andet Standpunkt C. W. Klee das Recht der einen allgemeinen Kirche Jesu Christi, Magdeb. 1839. 2. Bd. — Jvfr. iøvrigt Buß ans. Skr. S. 91 ff.

skrænker sig til en philosophisk Betragtning af den christelige Kirke, saaledes som dennes Begreb er givet i Aabenbaringen, hvorimod den bliver saagodt som indholdsløs, naar den gaaer ud fra et almindeligt fra Christendommen løsrevet Begreb om et kirkeligt Samfund [1]).

De positive Retsnormer have deres Udspring deels fra den lovgivende Magt i Kirken og Staten, (Kirkelove, geistlige Love), deels fra retsgyldige Sædvaner. Indbegrebet af disse Normer udgjør den positive Kirkerets Indhold, der maa betragtes som en selvstændig Deel af Retsvidenskaben, der hverken kan henføres til den offentlige eller private Ret [2]).

Kirkens ved Kirkelovene og Sædvaner bestemte Retsforhold i en vis Stat kaldes Kirkeforfatning.

§ 4.

Inddeling af den positive Kirkeret. Katholsk og protestantisk Kirkeret.

Det christelige Troessamfund, der længe betragtedes som en jødisk Sekt og deelte snart Forfølgelse snart Beskyttelse med Jøderne [3]), blev først i det 4de Aarhundrede erkjendt som et retligt bestaaende Samfund i den romerske Stat, da Kejser Constantin lod sig døbe (Aar 337); i Løbet af det 4de Aarhundrede blev den christelige Kirke Statskirke, hvis Forfatning dog først fuldendtes under

1) See Eichhorns Kirchenrecht I. 443. Jacobson Kirchenrechtliche Versuche II. 6. Richter Kirchenr. §. 7.

2) v. Savigny Syst. d. heut. röm. Rechts I. 28. Jacobson l. c. II. 84 ff.

3) Plin. epist. lib. X. 97 og 98. Tac. annal. lib. XV. c. 44. Antonin. εἰς ἑαυτον XI. 3. — Martyrer og Bekjendere (confessores).

Justinian [1]), og Christendommen udbredte sig nu over hele det romerske Rige; der kunde da saaledes kun være Spørgsmaal om een positiv Kirkeret, den, som gjaldt i den romersk-katholske Kirke. Denne Kirkeret, som efterhaanden voxte i Omfang og Anseelse, især efterat Christendommen fra det 5te til det 9de Aarhundrede havde udbredt sig over hele Europa [2]) og den romerske Biskop var bleven erkjendt som Christenhedens Overhoved [3]), bærer Navn af den canoniske Ret, en Benævnelse, der dog først opkom i det 12te Aarhundrede og som er for indskrænket [4]), naar derved skal forstaaes Indbegrebet af samtlige i den katholske Kirke gjeldende Love, og derfor ikke er synonym med katholsk Kirkeret, men kun en Deel af samme.

Den Forskjellighed i Meninger og Skikke, som allerede tidlig fandt Sted mellem den græske og latinske Kirke, foraarsagede i det 11te Aarhundrede en formelig Adskillelse af begge [5]). Heraf blev det vel en Følge, at en særegen

1) Nov. 3, 6, 137.

2) Frankernes Konge Chlodovig døbes 496; romerske Missionærer i Kent (Augustinus) 596; Columba i Burgund 590; i Tydskland Bonifacius (Winfried) († 755); Carl den Store undertvinger Sachserne 785; Anscharius i Norden (826–865).

3) Den romerske Biskop unddrager sig fra det græske Herredømme (Gregor d. 3die † 741). Pipins Donation 755, og Carl den Stores Stadfæstelse 774.

4) *Κανών* (Regel) betyder i streng Forstand en Beslutning af et Kirkemøde (Concilium) angaaende Disciplinen, i Modsætning til Dogma. Dog har Ordet først faaet denne Betydning efter Kirkemødet i Nicæa, jvfr. Bickel Gesch. des K. R. I. 4, 70. Senere regnede man ogsaa Pavernes Decreter til canones (Grat. ad. c. 2 Dist. 3), men de verdslige Love og Retsſædvaner, som ogsaa kunne være Kirkerettens Kilder, kunne ikke indbefattes under denne Benævnelse. Heller ikke kunne Pavernes Beslutninger efter det 14de Aarhundrede henføres til den canoniske Ret, jvfr. § 12.

5) Allerede i Slutningen af det 2det Aarhundrede var der Strid mel-

græsk Kirkeret dannede sig, men da denne hverken har havt nogen væsentlig Indflydelse paa den europæiske Civilisation, og heller ikke har været Gjenstand for videnskabelig Bearbejdelse, saa tages der i Almindelighed ved Kirkerettens Behandling ikke Hensyn til den græske Kirkeret[1]), uagtet den unægtelig i flere Henseender er meget forskjellig fra den katholske[2]). En mere vigtig og gjennemgribende Indflydelse paa Kirkeret og Kirkeforfatning havde Reformationen i det 16de Aarhundrede[3]), hvorved en evangelisk Kirke fremstod og en egen protestantisk Kirkeret, væsentlig forskjellig fra den katholske, fik sin Tilværelse.

lem den østlige og vestlige Kirke angaaende Paaskens Beregning; i det 8de Aarhundrede om Billeddyrkelsen, og endelig sigtede 1053 Patriarchen i Constantinopel Michael Cerularius den latinske Kirke for Kjætteri (at den brugte usyret Brød i Nadveren, at dens Gejstlighed afskar sit Skjæg m. m.); den i denne Anledning opstaaede Strid endte med gjensidig Bansættelse og et formeligt Schisma. Senere Forsøg i det 13de og 15de Aarhundrede paa at tilvejebringe Forlig vare frugtesløse, skjøndt nogle græske Menigheder forenede sig med den latinske Kirke, hvilken Forbindelse atter er hævet 1838. — Den hellige Synode i Rusland 1721 og i Kongeriget Grækenland 1833.

1) I denne Henseende gjør den 4de og senere Udgaver af F. Walters Lehrbuch des Kirchenrechts aller christlichen Confessionen en Undtagelse. Bidrag til den græske Kirkerets Historie findes i F. A. Bieners Skrift: De collectionibus canonum ecclesiæ græcæ. Berol. 1827. 8., og i samme Forfatters Geschichte der Novellen S. 157-222.

2) Især deleshed ved at forkaste Pavens Myndighed og følgeligen alle pavelige Forordninger som Retskilder.

3) Luthers 95 Theses 1517. Den pavelige Bulle mod Luther 1520. Det Wormser Edict 1521. Den Speierske Rigsdag 1529. Benævnelsen Protestanter. Den Augsburgske Confession den 25. Juni 1530. Religionsfreden 1555.

Vi inddele derfor den positive Kirkeret i den katholske og den protestantiske.

Man har ogsaa inddeelt den positive Kirkeret i den guddommelige og den menneskelige, eftersom dens Bestemmelser enten grunde sig paa Bibelens Forskrifter eller menneskelige Love.

§ 5.

Almindelig og particulær Kirkeret.

Saavel den katholske som den protestantiske Kirkeret kan inddeles i den almindelige og den partikulære, eftersom man enten afhandler de for den katholske eller protestantiske Kirke i Almindelighed gjeldende Retsnormer, eller fremstiller det kirkelige Retsforhold i en enkelt Stat.

Vel kan der gjøres Indvendinger mod Tilværelsen af en almindelig protestantisk Kirkeret, fordi der ikke gives en almindelig protestantisk Kirke, men mange enkelte Stats- eller Folkekirker, og fordi man ikke i de forskjellige protestantiske Lande har erkjendt kirkelige Retsnormer, som man eenstemmigen og udtrykkelig har tillagt en almindelig forbindende Kraft[1]). Imidlertid kan det ikke nægtes, at de Anskuelser, som ved Reformationens Indførelse vare herskende, have foranlediget en saadan Lighed i de fleste protestantiske Landes Kirkelove, at en almindelig protestantisk Kirkeret af de fælles Bestemmelser i disse vel lader sig abstrahere[2]).

§ 6.

Om den lovgivende Myndighed i Kirken.

Da den protestantiske Kirkeret har adskillige Kilder tilfælles med den katholske, vil det være nødvendigt, først

1) See Buß Methodol. d. K. R. 169-170.
2) Jvfr. Wieses Handbuch d. K. III. § 359. Richter K. R. § 46.

at betragte Kilderne til den katholske Kirkeret. Men foreløbigen maa det bemærkes, at disse Kilder fornemmelig [1]) maa have deres Udspring fra den høieste lovgivende Myndighed i Kirken. Denne Myndighed er deels guddommelig, deels menneskelig. Paa den guddommelige grunde sig de af Christus givne Forskrifter, der ere forbindende saavel for den katholske, som for den protestantiske Kirke. Baade Katholiker og Protestanter erkjende ogsaa en menneskelig lovgivende Myndighed, som de begge tillægge Kirken, men da Katholikerne, forsaavidt der er Spørgsmaal om kirkelig Myndighed, ved Kirken forstaae alene Lærestanden, repræsenteret ved Episkopatet, Protestanterne derimod ikke udelukke Kirkens verdslige Medlemmer, opstaaer heraf en væsentlig Forskjel. Efter den katholske Forestillingsmaade er Læreembedet og den kirkelige Myndighed fra Christus og Apostlerne ved Ordinationen gaaet over paa Kirkens Bisskopper i en uafbrudt Følge [2]); Indbegrebet af disse Kirkens Lærere til enhver Tid skal betragtes som Kirkens Repræsentation, der besjæles af den hellige Aand til at fortsætte Apostlernes Virksomhed for den christne Kirke [3]); denne Repræsentation bliver saaledes Aabenbaringens nødvendige Organ og maa, dersom Aabenbaringens Hensigt ikke skulde forfejles, tillægges samme

1) Ogsaa Retssædvaner (jus non scriptum) kunne betragtes som kirkelige Normer, see §§ 13 og 14.

2) Joh., 20. 21-23. 1 Tim. 4, 14. 5, 22. 2 Tim. 1, 6. Ap. G. 2, 1-14. 5, 22. 13, 3. 20, 28. At man efter Apostlernes Død søgte at opretholde Kirkens Eenhed, erkjender allerede Irenæus i det 2det Aarhundrede ("Ubi enim ecclesia, ibi et spiritus Dei, et ubi spiritus Dei, illic ecclesia et omnis gratia" advers. hæres. III. 24) og denne Sætning udførtes videre af Cyprian († 258) de unitate ecclesiæ, jvfr. Richter K. R. § 14, og Rettberg Cyprian nach seinem Leben und Wirken. Gött. 1831.

3) Joh. 14, 16-26. 15, 16. Matth. 28, 19. 20.

Ufejlbarhed som den; da det imidlertid ikke ere de enkelte Lærere, som Ufejlbarheden tilkommer, men alle Samlevende til enhver Tid, og en bestandig Forening blandt dem, saaledes som den til enkelte Tider finder Sted ved Concilierne, ikke var mulig at udføre, saa vilde Kirkens Lære og Bestyrelse savne den fornødne Eenhed, dersom der ikke for dens adspredte Lærere gaves et synligt Midtpunkt i Paven, der, som Petri Efterfølger paa den romerske Bispestol, skal være det samme for de øvrige Biskopper, som Petrus formeentligen var for de øvrige Apostle [1]). Ifølge det strængere katholske System (Papalsystemet, det curialistiske), der betragter Pave og Kirke som en Eenhed [2]), er den lovgivende Magt i Kirken hos Paven alene eller dog hos ham og Concilierne, saaledes at disse intet kunne beslutte uden hans Sanction [3]); hvorimod det saakaldte

1) Om Petri Primat s. Matth. 16, 18. 19. Joh. 21, 15–17, jvfr. Matth. 10, 2. Marc. 1, 36. 3, 16. Luc. 6, 14. Ap. G. 1, 13. 15. 2, 14.

2) Om den romerske Biskops Primat, see Irenæus († 201) adv. hær. III. 3: "Ad hanc enim (Romanam) ecclesiam propter potiorem principalitatem necesse est, omnem convenire ecclesiam" (jvfr. Gieseler Kirchengeschichte. I. § 50 3die Udg. S. 176 Note). — Cyprianus epist. 45: "radix et matrix ecclesia catholica." — Nov. Valentiniani III. a. 445: "Quum sedis apostolicæ primatum, sancti Petri meritum, qui princeps est episcopalis coronæ, et Romanæ dignitas civitatis, sacræ etiam synodi firmarit auctoritas, ne quid præter auctoritatem sedis istius illicita præsumtio attentare nitatur", (Jus civ. antejust. ed. Hugo II. 1312), jvfr. Eichhorns Fortolkning K. R. I. 70 og mod ham Walter K. R. § 19 Not. t, w, og Richter K. R. § 20.

3) Just. Febronii (Hontheim) de statu ecclesiæ et legitima potestate Romani pontificis liber singularis ed. 2da, Bullioni 1765. 4. (Jvfr. Dohms Denkwürdigkeiten II. 339). Walter Lehrb. §§ 128 og 158. Möhler die Einheit der Kirche. Tübing. 1826. Clausen Katholicismens og Protestantismens Kirkeforfat-

Episkopalsystem tillægger Concilierne den høieste Myndighed [1]).

Protestanterne antage sædvanlig, at den kirkelige Myndighed oprindelig tilkommer Menigheden, dog saaledes, at den paa Grund af Overdragelse eller stiltiende Samtykke ogsaa retteligen kan udøves af Statsherskeren [2]).

§ 7.

I. Den katholske Kirkerets Kilder. (1. Bibelen. 2. Tradition. 3. Symbolerne).

Herhen høre:

1) Bibelen, saaledes som Eusebius angiver dens Indhold (hist. eccles. III. 25). Den latinske Oversættelse, som allerede i det 4de Aarhundrede var bekjendt, og forbedredes af den hellige Hieronymus († 420) i det 5te (vulgata), gjelder som authentisk ifølge det tridentinske Conci-

ning S. 10-68. De ældste og vigtigste Skrifter til Fordeel for Papalsystemet findes i Rocaberti bibliotheca maxima pontificia. Romæ 1698, 21 Bd. fol.

1) Conciliet i Pisa 1409, i Costnitz 1414 og i Basel 1431. Om den tydske og den gallikanske Kirkes Friheder. For Tydskland mærkes: die Fürstenconcordate 1447 og Wienerconcordatet 1448, jvfr. C. G. Koch Sanctio pragmatica Germanorum illustrata. Argentor. 1789. 4. Rancke deutsche Gesch. im Zeitalter der Reformation 1stes Bd. For Frankrig: Carl den 7des Sanctio pragmatica 1438. Den franske Kirkes 4 Artikler paa Pariserconciliet 1682. Jvfr. Bossuet Defensio declarationis conventus cleri gallicani 1745. 4. Essai historique sur les libertés de l'église Gallicane et des autres églises de la catholicité pendant les deux derniers siècles p. Grégoire. Paris 1820. Manuel du droit écclésiast. français p. Dupin Par. 1844. v. Wessenberg die Kirchenversammlungen d. 15. u. 16. Jahrhunderts. 1840. 3 Bde.

2) Herom nærmere i det første Hovedstykke.

liums Beslutning. (Biblia Sacra recogn. a Sixto V. 1590. 1592. 1593. 1822[1]).

2) Traditionen d. e. Indbegrebet af de formeentlige christelige Læresætninger, som vel ikke indeholdes i Bibelen, men som af den katholske Kirke antages at være foredragne af Christus eller Apostlerne og ved mundtlig Overleverelse og Brug ere bevarede i Hukommelsen. (Conc. Trident. Sess. 4).

3) Den christelige Kirkes almindelige Symboler, eller de i den ældste Kirke vedtagne Formularer for Troesbekjendelsen:

a) Det apostoliske, som er det ældste.

b) Det nicæniske, forfattet paa Kirkemødet i Nicæa 325.

c) Det Constantinopolitanske, forfattet 381 paa Kirkemødet i Constantinopel; da her blot gjordes et Tillæg til det Nicæniske, med Hensyn til Læren om den hellige Aand, kaldes det enten det Nicæno-Constantinopolitanske, eller og betegnes ved Udtrykket: det nicæniske i Almindelighed netop dette Symbol, saaledes som i Chr. d. V. L. 2-1.

d) Det Athanasianske, samlet af den Hellige Athanasii Skrifter; det forekommer først paa Conciliet i Autun 670[2]).

§ 8.

Fortsættelse. 4) De ældste Samlinger af Canones indtil Gratians Decret.

Den ældste christne Kirke kjendte ikke strenge Love, men Skik og Sædvaner, især saadanne, som fulgtes i de Menigheder, hvor en Apostel havde lært, traadte i Lovs

1) Om Apokrypherne.
2) See om Symbolerne P. E. Müller: den christne Kirkes almindelige Symboler. Kbhvn. 1817.

Sted. Imidlertid blev det snart almindeligt, at Menighedernes Bisskopper og Ældste samledes paa Synoder og der toge Beslutninger saavel angaaende Kirkens Lære, som dens Skikke. Efterat de almindelige Synoder (concilia oecumenica [1]) vare komne i Brug i det 4de Aarhundrede, bleve Kirkens Beslutninger efterhaanden samlede, men før det femte Aarhundrede kjende vi ikke saadanne Samlinger; thi de saakaldte constitutiones Apostolorum [2]) og canones Apostolorum [3]) ere uægte.

I det 5te Aarhundrede havde man allerede i Orienten en almindelig Samling af canones, (Kirkemødet i Chalcedon 451) men denne er i sin oprindelige Skikkelse ubekjendt, da den af Christopher Instellus (Insteau) under Titel af Codex ecclesiæ universæ foranstaltede Udgave

1) De 4 vigtigste af de 17 oekumeniske Concilier: i Nicæa 325; Constantinopel 381; Ephesus 431 og Chalcedon 451. Cfr. Justinian. Nov. 131 cap. 1.

2) Af de 8 Bøger skulle de 6 første, efter de nyeste Undersøgelser, være forfattede i Slutningen af det 3die Aarhundrede, see O. Krabbe über den Ursprung und den Inhalt der apostolischen Constitutionen des Clemens Romanus, Hamb. 1829. Bickell Geschichte d. Kirchenrechts 1 Bd. Cap. 9. Gieß. 1843. v. Drey neue Untersuchungen über die Constitut. und Canon. der Apostel. Tübingen 1832. — Const. app. findes trykte i Cotelerii S. S. patrum, qui temporibus Apostolorum floruerunt, opera. Paris 1672. Amstelod. 1724. 2 Voll. fol.

3) Canones Apostolorum erkjendtes samtlige (85) som ægte i den græske Kirke (Synodus Trullana 692), men vare forkastede 494 i den latinske, hvor de dog siden fik en vis Anseelse, efterat Dionysius havde optaget dem i sin Samling, dog kun de 50, som han havde oversat. Findes trykte i Böhmers Udgave af Corp. jur. can. T. I., paa Latin; paa Græsk i Bruns bibl. eccl. I. p. 1 ff. De ere ikke ældre end fra Slutningen af det 4de Aarhundrede, jvfr. Eichhorn Kirchenrecht I. 93–100 og O. Krabbe diss. de codice Canonum, qui Apostolorum nomine circumferuntur. Gotting. 1829. 4.

(Paris 1610) er sammensat af forskjellige yngre Samlinger[1]).

Ogsaa i Occidenten var i det femte Aarhundrede en Samling bekjendt, men som for en stor Deel synes at have været en Oversættelse af den orientalske (prisca canonum versio) og som heller ikke længere haves i dens oprindelige Skikkelse[2]).

I Afrika havde man ligeledes tidlig en Samling af Canones (Codex canonum ecclesiæ Africanæ i H. Iustelli bibl. jur. canon. vet. T. I. p. 305 Paris 1661 fol.). Men vigtigere end alle disse Samlinger var den, som Dionysius Abbas (Exiguus) foranstaltede mellem 496 og 514. (Den Dionysisk-Hadrianske Samling). Den bestod først af Canones, som han for størstedelen havde oversat af græske Samlinger, men han forøgede den siden med endeel Pavebreve fra det fjerde og femte Aarhundrede (Tituli decretorum[3]), og senere tilføjedes endnu flere nye Tillæg. (Iustellus I. p. 101 ff.).

I Spanien havde man allerede en Samling af Canones i Midten af det sjette Aarhundrede, men som i de Haandskrifter, der ere tilbage, sluttes med Canones og Decretales fra det syvende Aarhundrede og fører Navn af

1) Isfr. Ballerini de antiqv. collect. canon. Part. I. (i Opp. Leonis M. Tom. III. og siden i Andr. Gallandii sylloge dissertat. de vetustis canon. collection. Venet. 1778 fol. og Mogunt. 1790. 2 Tom. 4). A. Theiner disquisitiones crit. de præcipuis canon. collectionibus. Romæ 1836. 4. Wasserschleben Beyträge zur Geschichte der Vorgratianischen Kirchenrechtsquellen. Leipz. 1839. Om senere Samlinger i Orienten see F. A. Biener de collectionibus canonum ecclesiæ Græcæ. Berol. 1827. 8.

2) See dog Eichhorn l. c. I. p. 107-110, som ikke antager saa gamle Samlinger i Occidenten.

3) See iøvrigt om disse Pavebreve Walter Kirchenr. § 85.

Isidors Samling (Biskop i Sevilla † 536), ogsaa Hispana. Den indeholder foruden Canones ogsaa endeel Pavebreve[1]). I det niende Aarhundrede kom en Samling under Isidors Navn (Isidorus mercator eller peccator) i Omløb[2]), som indeholder en Mængde deels aldeles falske, deels forfalskede Pavebreve, hvorfor den nu betegnes med Navnet Pseudo-Isidori Decretales. Det er iøvrigt uvist, baade hvor og af hvem disse falske Decretales ere forfattede, ligesom man heller ikke er enig om Forfatterens Hensigt, uagtet den dog nærmest synes at have været den, at udvide og befæste den geistlige Myndighed, navnlig Bisperpernes Uafhængighed saavel af den verdslige Magt, som af Concilierne. Mistanken for Bedrageriet er især faldet paa Benedictus Levita og Erkebiskop Riculf i Mainz, senest paa en af dennes Efterfølgere paa Erkebispesædet, Otgar. I det 10de Aarhundrede ansaaes disse Decretaler som et ægte Udtryk af Kirkens Lære; i det 15de synes Enkelte at have ahnet Bedrageriet, men først i det 16de Aarhundrede førte protestantiske Lærde Beviset[3]).

1) I denne Form først trykt i Madrid 1808, fol., under Titel: Collectio canonum ecclesiæ Hispaniæ, og det 2det Bind 1821 med Titel: Epistolæ decretales ac rescripta Romanorum pontificum.

2) Disse falske Decretaler findes i den af Benedictus Levita, Diaconus i Mainz, i Aaret 845 foranstaltede Samling af Capitularier; den eneste trykte Udgave er: Tomus primus quatuor conciliorum generalium, 47 concilior. provincial. authenticor., Decretorum 69 Pontificum &c. Ysidoro auctore. Paris 1523., fol. (i Merlini Coll. Concilior.), eftertrykt i Cöln 1530 og Paris 1535. (2 Voll. 8.).

3) Deres Uægthed er først beviist af de saakaldte centuriatores Magdeburgenses: ecclesiastica historia Vol. 2 cap. 7 og Vol. 3 cap. 7. Basil. 1559. fol., siden af Blondel i hans Pseudo-Isidorus et Turrianus vapulantes. Genev. 1628. 4. See iøvrigt Ballerini de antiqv. coll. conc. P. III. c. 6 (hos Galland p. 228 ff.).

§ 9.

5) Den canoniske Ret. a) Decretum Gratiani.

De ovenanførte og endnu flere mindre betydelige Samlinger af Kirkelove [1]) fortrængtes af den, som Gratian, en Camaldulenser Munk i Bologna, forfattede i Aarene 1150 eller 1151 [2]). Hensigten med dette Arbejde, som Gratian selv kaldte Concordantia v. concordia discordantium canonum, men som siden sædvanlig kaldtes liber decretorum eller Decretum Gratiani, var, i en systematisk Samling at fremstille den gjeldende Kirkeret. Han bragte derfor det Stof, som han forefandt, i en systematisk Forbindelse ved egne Tillæg (dicta s. partes Gratiani [3]). Decretet er deelt i tre Dele, hvoraf den første

A. Theiner de Pseudo-Isidoriana canonum collectione. Vratisl. 1827. F. H. Knust de fontibus et consilio Pseudo-Isidorianæ collectionis, Gotting. 1832. 4., (jvfr. Pertz monum. Germ. IV. P. II. p. 19 ff.) Eichhorn die spanische Sammlung des Kirchenrechts (i Abhandl. der Akademie d. Wissensch. Berlin 1834. S. 89 ff.). Hüllmann Ursprünge der Kirchenverfassung. Bonn 1831. S. 216 ff. Hall historia ecclesiast. med. ævi II. p. 92. Havn. 1832. 4., og især Wasserschleben Beyträge z. Geschichte der falschen Decretalen. Berlin 1844.

1) Samlinger af: Regino abbas Prumiensis († 915) Libri duo de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis, ed. Wasserschleben. Lips 1840. cfr. Antiqua canonum collectio, qua in libris de synodalibus causis compilandis usus est Regino Prumiensis, ed. Æ. L. Richter. Marburg 1844; af Burchard eller Brocard († 1025), Anselm fra Lucca († 1086), Ivo Carnotensis († 1115). Fra Pseudo-Isidor til Gratian kjender man ikke mindre end 12 Samlinger af Canones, jvfr. Richter K. R. § 72.

2) v. Savigny Gesch. des röm. Rechts im Mittelalter IV. 133-134. Warnkönig flandrische Staats- u. Rechtsgesch. I. 40.

3) Om Gratians vigtigste Kilder og Maaden, hvorpaa han har benyttet dem. Anton. Augustini de emendatione Gratiani libri

som handler om Kirkelovene og Kirkens Personer, bestaaer af 101 Distinctiones og disse deles igjen i Canones; den anden om den gejstlige Jurisdiction, bestaaer af 36 Causæ, som deles i Quæstiones og disse atter i Canones, med Undtagelse af causa 33 q. 3, som udgjør en egen Afhandling de poenitentia, der er deelt i Distinctiones og Canones; den tredie Deel (de consecratione) deles i fem Distinctiones [1]). Uagtet dette Arbejdes mange Fejl og Mangler, fik det det dog efterhaanden en betydelig Anseelse [2]), som især maa tilskrives dets Brug ved Forelæsninger, hvorfor Decretet ogsaa snart blev glosseret [3]), ligesom den romerske Ret, og Gratians Discipel Paucapalea var dets første Glossator [4]). At Gratians Decret efterhaanden betragtedes som en Lovbog, skyldes ikke nogen udtrykkelig Sanction [5]), men det maa iøvrigt bemærkes, at det dog kun ere de af Gratian anførte Beviissteder (ca-

duo. Tarrac. 1587. 4., og i Gallandii sylloge dissert. II. p. 187 ff., Aem. L. Richter Beyträge zur Kenntniß der Quellen des canonischen Rechts. Leipz. 1835, og Sammes de emendatoribus Gratiani. Lips. 1835. jvfr. de § 8 Not. cit. Skrifter.

1) Om Citeremaaden.

2) Om det allerede i det 12te Aarhundrede havde stor Anseelse udenfor Italien, s. mine Bemærkninger i Kirkehistor. Samlinger I. 17 og 21.

3) Om Glosserne (Huguccio. († 1210) Joh. Semeca Teutonicus (1212). Om Decretisterne eller Canonisterne i Modsætning til Legistæ.

4) Om de Tillæg i Decretet, som have Overskriften: Palea, jvfr. Savigny Geschichte des röm. Rechts im Mittelalter III. 476 Not. og Bickell de Paleis, quæ in Decreto Gratiani inveniuntur. Marb. 1827. 4.

5) En formeentlig pavelig Sanction af Eugen III. grunder sig alene paa det saakalte Calendarium archigymnasii Bononiensis, hvis Falskhed er beviist af Sarti, Tiraboschi og Spittler, jvfr. Savigny anf. St. III. 8-10., men hvilket dog ignoreres af Hurter (Leben Innocents d. 3ten I. 30.).

nones), ikke hans Tillæg eller Forklaringer (Dicta Gratiani), der have Beviiskraft.

§ 10.

b) Decretales Gregorii IX.

Da der i Gratians Decret manglede adskillige Canones og Decretales (Extravagantes), og der desuden efterhaanden kom flere til, forfattedes Tid efter anden 8 nye Samlinger af Kirkelove[1]), hvoraf fem paa Pave Gregor den 9des Tid vare reciperede. Denne Pave lod i Aaret 1230 ved sin Capellan og Pønitentiarius Raymundus a Pennaforte af disse Samlinger uddrage hvad der skulde ansees for gjeldende Ret[2]). Denne Samling, der under Navn af Decretalium Gregorii IX. compilatio publiceredes i Aaret 1234, sendtes til Universiteterne i Bologna og Paris med Befaling, at den alene i Fremtiden skulde benyttes ved Universiteterne og Domstolene og at ingen anden uden Pavens Tilladelse maatte foranstaltes. Gregors Decretales ere inddeelte i 5 Bøger og disse igjen i Titler[3]). Da efter Gratians Tid den pavelige Afgjørelse mere og

1) Om disse Samlinger s. J. H. Böhmer de Decretalium Pontificum Romanorum variis collectionibus et fortuna (foran det 2det Bind af hans Udgave af Corp. jur. can.). A. Theiner comment. de R. R. P. P. epistolarum decretalium antiquis collectionibus. Lips. 1829. 4. og Sammes Recherches sur plusieurs collections inédites de Decrétales du moyen âge. Paris 1832. Richter de inedita decretalium collectione Lipsiensi. Lips. 1836. Mærkelig er især Bernhard af Pavias (Papiensis) Samling fra 1191. (Breviarium extravagantium; compilatio prima).

2) Om Raymunds Fremgangsmaade. Om Pars decisa. Om Citeremaaden (X) ap. Gregor.

3) Bøgernes Indhold betegnes ved Verset: Iudex, judicium, clerus, connubia, crimen. (Inddelingen laant af Bernardus Papiensis). Glossa ordinaria af Bernardus Parmensis († 1268).

mere blev den vigtigste Retskilde, staae disse Decretaler i flere Henseender i en ikke ringe Modsætning til Decretet, som efterhaanden blev betragtet som den ældre Ret[1]).

§ 11.

c) Liber sextus Decretalium og d) Clementinæ.

I Aaret 1298 lod Pave Bonifacius den 8de forfatte et Tillæg til Gregor den 9des Decretales, bestaaende deels af ældre, deels af hans egne Decretales. Dette Tillæg, som kaldtes Liber sextus Decretalium, er ligesom Gregors Decretales deelt i 5 Bøger. Endelig lod Pave Clemens den 5te i Aaret 1313 forfatte den sidste officielle Lovsamling, som indeholder Beslutningerne af Conciliet i Vienne og de af Clemens givne Decretales. Denne under Navn af Clementinæ bekjendte Samling er ligeledes deelt i 5 Bøger og tilsendtes Universiteterne i Paris og Bologna af Clemens Eftermand Johan den 22de (1317[2]).

§. 12.

e) Extravagantes.

De anførte 4 Lovsamlinger udgjøre det egentlige Corpus juris canonici, eller som det ogsaa kaldes, jus scriptum, og senere ogsaa Corpus juris canonici clausum.

1) "Gratianus multa scripsit jura, quæ nunc abrogata sunt." Roger Baco (omtr. 1266) jvfr. Jerome à Costa histoire de l'origine et du progrès des revenues ecclesiastiques. Fcfort 1684. p. 162-168. Paa samme Maade modsattes Decretum og Decretales som jura antiqua og jura nova paa flere Steder i Statuterne for det jurid. Facultet ved Kjøbenhavns Universitet fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, Scr. R. D. VIII. p. 349 og 353.

2) Om Glosserne til begge Samlinger, især af Johannes Andreæ († 1348). Om Citeremaaden.

Vel bleve de senere pavelige Anordninger (Extravagantes) til forskjellige Tider samlede[1]), men den især efter Concilierne i Costnitz og Basel opkomne Spænding mellem Paven og Kirken var Aarsag i, at ingen som officiel erkjendt Samling kunde komme for Lyset[2]).

Uagtet endeel Forordninger, givne af 25 Paver (fra Urban d. 4de † 1264 indtil Sixtus d. 4de † 1484), under Navn af Extravagantes communes (10) og Extravagantes Johannis XXII (20) ere blevne optagne i trykte Udgaver af den canoniske Ret (Joh. Chappuis. Paris 1499-1502[3]), kan dog selv deres Optagelse i den romerske officielle, af Pave Gregor d. 13de i Aaret 1580 foranstaltede Udgave, ikke give dem Retskraft; denne have de, i det mindste i Tydskland og Frankrig, kun forsaavidt som de enkeltviis enten udtrykkelig (ved Concordater) eller ved Sædvanen ere erkjendte i Rettergang[4]).

De bedste Udgaver af Corpus juris canonici:

Joh. Chappuis ed. Parisiis 1499-1502. Anton. Demochares, Paris 1547, 1561, 3 Vol. fol. Hugo a Porta, Lyon 1541 og sidst 1560 (5 Vol. fol.). Ant. Contius, Antverp. 1569-1571. 4 Vol. 8. Den af

1) Herhen hører Liber septimus decretalium collectus a Petro Mathæo (fra Lyon) 1590, optaget i Udgaverne af Corp. jur. can. efter Aaret 1661, i hvilke ogsaa Lancelotti institutiones (1563) sædvanlig findes.

2) Jvfr. Eichhorns Kirchenr. I. 349 ff.

3) Om Adskillelsen i communes og Extr. Johann. XXII. — Glosser af Zenzelinus de Cassanis 1325 til 20 af Pave Johans Extrav.

4) Jvfr. Bickell über die Entstehung und den heutigen Gebrauch der beiden Extravagantensammlungen des corpus juris canonici, Marburg 1825. J. J. Lang über die Gemeingültigkeit der beiden Extravagantensammlungen, i Weiß's Archiv der Kirchenrechtswissens. I. 74 ff. og Eichhorn K. R. I. 349.

Gregor den 13de (correctores Romani) foranstaltede Udgave Romæ 1582. 3 Voll. fol.; 1584. 4 Voll. 4to og ofte siden. Claud. le Pelletier cum notis Petri et Francisci fratrum Pithoerum Paris 1687. 2 Voll. fol., eftertrykt i Leipzig 1695 og 1705. J. H. Böhmer Halæ 1747. 2 Voll. 4. L. Æm. Richter Lips. 1833-1839. 1 Voll. 4 [1]). Tydsk Oversættelse af Alex. Lang Wien 1835, (ikke fuldendt), og desuden: Das Corpus juris canonici in seinen wichtigsten und anwendbarsten Theilen in's Deutsche übersetzt und systematisch zusammengestellt v. B. Schilling und C. F. F. Sintenis. Leipz. 1834. 1 Bd.

§ 13.

6. Den katholske Kirkerets øvrige Kilder.

Som Kilder til den katholske Kirkeret maa endnu nævnes: a) de Conciliers Beslutninger (Decreta et Canones), som ere yngre end den canoniske Ret, saavel de almindelige Conciliers [2]), som med Hensyn til den particulære Kirkeret ogsaa Nationalconciliernes [3]). Blandt

1) Nogle Bemærkninger vedkommende denne Udgave findes i Kirkehist. Samlinger. I. 31.

2) Almindelige Samlinger: Sacrosancta concilia a Ph. Labbeo et Gabr. Cossartio Par. 1671-1672. XVII. Vol. fol. (Fortsat af Baluze. Paris 1683 fol.). Den nyeste er: Sacror. conciliorum nova et amplissima collectio ed. Joan. D. Mansi Flor. 1759-67 Tom. I-XIII. Venet. 1769-98 Tom. XIV-XXXI. fol. (Det sidste Bind gaaer kun til Midten af det 15de Aarhundrede).

3) A. J. Binterim Pragmatische Geschichte der deutschen National- Provincial- und vorzüglichsten Diocesan-Concilien. 5 Bde. Mainz 1835-1843. Isfr. Winer Handbuch der theol. Literatur I. 660.

de første ere især at mærke det Tridentinske Conciliums Beslutninger i 25 Sessioner (1545-1563[1]).

b) Fremdeles de af Pavernes Forordninger (constitutiones), som ere yngre, end den canoniske Ret, men hvis forbindende Kraft for en stor Deel beroer paa, om de ere reciperede. Med Hensyn til deres Form ere de enten Buller eller Brever[2]).

c) Concordater eller de af Paverne med enkelte Stater sluttede Foreninger ere vigtige Kilder for den particulære Kirkeret. Det ældste er det saakaldte Pactum Calixtinum, indgaaet af Pave Calixtus d. 2den og Keiser Henrik den 5te i Aaret 1122[3]). For sin Tid vare ogsaa de saakaldte concordata nationis Germanicæ (1446-1448), angaaende det Baselske Conciliums Decreter, af Betydenhed. Af de nyeste ere især vigtige: Concordaterne med Frankrig 1801, 1813 og 1817; med Bayern 1817; med Neapel

1) Ed. P. Manutius, Rom. 1564 fol. J. Gallemart, Cölln 1664. 8. 1722. Augsb. 1781. 4. Canones et Decreta Concil. Trid. Romæ 1834. 4., aftrykt paa ny Leipz. 1837. 4. Jvfr. Bulla reformationis Pauli Papæ IIItii (1546) ed. H. N. Clausen Hafn. 1829. 4. og G. H. D. E. Köllner de actis concilii Tridentini. Gött. 1841.

2) Bullarium magnum Romanum; a Leone M. ad Benedictum XIV. Luxemb. 1727-58. 19 Voll. fol. Bullarum, privilegiorum ac diplomatum Roman. Pontificum amplissima collectio, ed. Car. Coquelines T. I-VI og fra T. VII-XIV med ny Titel: Bullarium Romanum seu novissima collectio apostolicarum constitutionum. Rom. 1733-1748. (I alt 28 Bd. fol.). Benedicti XIV. Bullarium. Romæ 1754-1758. 4. Vol. fol. (ny Udg. München 1826. 13 Voll. 8.) Bullarii Romani continuatio ed. A. Barberi Romæ 1835 ff. nu 9 Voll. fol. Om Forskjellen mellem Statuta generalia, edicta, decreta, rescripta, mandata og decisiones. — Om Placet regium; jvfr. Walter K. R. § 47 (det preussiske Ministerialrescript af 1. Jan. 1841).

3) Pertz monum. Germ. hist. IV. 75.

1818; med Preussen 1821; med Hannover 1824 og med Holland 1827[1]).

d) Ogsaa verdslige Love og Actstykker, henhørende til den offentlige Ret, kunne betragtes som den katholske Kirkerets Kilder. Som saadanne ere, isærdelesheb med Hensyn til Tydskland, at mærke, foruden den romerske Ret og de frankiske Kongers Capitularier, det passauske Forlig mellem Keiser Ferdinand d. 1ste og Hertug Moritz af Sachsen 1552; Religionsfreden af 1555; Fredslutningen til Osnabrück og Münster 1648[2]), og den tydske Forbundsact af 8de Juni 1815 Art. 16[3]).

Endelig maa Sædvaner og Præjudicater (jus non scriptum[4]) ansees som subsidiære Kilder.

1) Vollständige Sammlung aller ältern und neuern Concordate, nebst einer Geschichte ihres Entstehens und ihrer Schicksale v. E. Münch. Leipz. 1831. 2 Bde. Jvfr. J. J. Schmauss corpus jur. publ. S. R. Imperii academicum Lips. 1774, og C. G. Koch Sanctio pragmatica Germanorum illustrata. Argentor. 1789. 4. Ihenseende til Frankrig f. Les quatre concordats p. de Pradt, Paris 1820. Thiers histoire du consulat Tom. III. livr. 12. Warnkönig die Kirche Frankreichs und die Unterrichtsfreiheit. Freiburg 1845.

2) De her anførte Aktstykker findes alle i det i foregaaende Note citerede Værk af Schmauss. See iøvrigt J. L. Klüber Völkerrecht. Beweis für die fortwährende Gültigkeit des westphälischen oder allgem. Religionsfriedens. Nürnb. 1841.

3) "Die Verschiedenheit der christlichen Religionspartheien kann in den Ländern und Gebieten des deutschen Bundes keinen Unterschied in dem Gebiete der bürgerlicher und politischen Rechte begründen." (Martens Supplem. au recueil des traitès; VI. 365). See iøvrigt Weiß über die rechtliche Gleichstellung der christlichen Confessionen in den teutschen Bundesstaaten, i Archiv f. K. R. I. 31 ff. og II. 147 ff. og G. Phillips Lehrbuch des gem. deutsch. Privatr. 3te Aufl. Berlin 1846. § 44.

4) "Licet etiam longævæ consuetudinis non sit vilis auctoritas, non tamen est usque adeo valitura, ut vel juri positivo debeat

§ 14.

II. Den almindelige protestantiske Kirkerets Kilder.

A. Tilfælleds med den katholske Kirkeret.

Den protestantiske Kirkeret har nogle Kilder tilfælleds med den katholske, nemlig:

1. Bibelen. Dog har det gamle Testamente ingen Retskraft, undtagen forsaavidt som det finder Bestyrkelse i Christi Forskrifter [1]). Det ny Testamente tillægges Retskraft ihenseende til alt, hvad der angaaer Religionshandlingerne og disses Form, forsaavidt det ikke klarligen kan skjønnes, at det er temporære Forskrifter, som blot sigte til den jødiske Stat og Kirkeforfatning [2]). Den protestantiske Kirke erkjender ingen autoriseret Text af den hellige Skrift, men derimod er den enig med den katholske ihenseende til Spørgsmaalet om hvad der henhører til den bibelske Canon, (jvfr. § 7) dog med Undtagelse af det gamle Testamentes Apokrypher.

præjudicium generare, nisi fuerit rationabilis et legitime sit præscripta." C. 11. X. de consuetud. (I. 4) cfr. c. 2 h. t. in VIto. I. 4. Jvfr. Richter K. R. § 181. Om Observants; Decisiones rotæ Romanæ; Stylus curiæ.

1) Ap. G. 15, 1-29. Rom. 7, 6. Luther wider die himmlischen Propheten (Lomlers Udg. af Luthers Schriften 1816. 2 Bd. S. 14-21). — Om den mosaiske Rets Anseelse i ældre Tider som et jus divinum universale. Jvfr. Michaelis von den Ehegesetzen Mosis c. 3 § 22-27, C. G. Weber Sächs. Kirchenrecht I. 19-21. Nitsch über die Ungültigkeit des mosaischen Gesetzes. Wittenb. 1800.

2) Mosheims Kirchenrecht 1760 S. 220 ff., jvfr. J. H. Boehmer Schilterus illustratus lib. I. Tit. 2 § 2. Glück præcognita uber. jurisprud. eccl. § 16. Eichhorn Kirchenr. I. 388-389. Conf. August. II. 7: "Apostoli jusserunt abstinere a sangvine: quis nunc observat? neque tamen peccant, qui non observant, quia ne ipsi quidem Apostoli voluerunt onerare conscientias tali servitute, sed ad tempus prohibuerunt propter scandalum. Est enim perpetua voluntas evangelii consideranda in decreto." (jvfr. Ap. G. 15, 20).

2. Den christne Kirkes ældste Symboler (see § 7.).

3. Den canoniske Ret (corpus juris canonici), som subsidiær Kilde, da Kirkens Retsforhold ved Reformationen ikke blev aldeles ophævet, men kun forandret. Naturligviis kan den canoniske Ret kun have Gyldighed, forsaavidt den ikke strider mod den evangeliske Kirkes Lære eller Forfatning [1]).

§ 15.

B. Ejendommelige Kilder for den protestantiske Kirkeret.

I. De symbolske Bøger, eller de Skrifter, som indeholde Protestanternes Troeslære [2]).

Disse ere hos Lutheranerne:

a) Den Augsburgske Confession (Confessio Augustana), fornemmelig Melanchtons Arbejde, oplæst og overleveret paa Rigsdagen i Augsburg d. 25de Juni 1530; trykt i Wittenberg paa Latin 1531. 4., og formodentlig allerede baade paa Tydsk og Latin 1530 [3]); en af Melanchton forandret Udgave 1540 [4]); siden efter den første

1) Om Luthers Anskuelser. (Jvfr. hans Brev til Spalatin 3die Paaskedag 1529 i de Wettes Samling III. 433.) J. H. Boehmer Jus eccles. Protest. lib. I. Tit. 2 § 58-74. G. L. Boehmer princip. jur. can. § 67. Wiese Handb. III. 95 ff. Eichhorn Kirchenr. I. 370 ff.

2) Jvfr. J. G. Walch introductio in libros ecclesiæ lutheranæ symbolicos, observationibus historicis et theologicis illustrata. Jenæ 1732. Ph. Marheinecke institutiones symbolicæ, ed. 2da. Berol. 1825. p. 88 ff.

3) G. G. Weber Kritische Geschichte der Augsburgischen Confession. Frankf .1783 2 Th.

4) Bemærkninger om Forskjellen mellem den forandrede og uforandrede Augsburgske Bekjendelse, af F. Nielsen, i Theol. Tidsskr. IV. 1 H.

uforandrede Udgave ofte oplagt; i Kjøbenhavn udg. paa Latin 1773 og 1817. (Allerede oversat paa Dansk, Kbh. 1533, ved Jørgen Jensen (Sadolin) efter den tydske Udgave; 1618 ved Oluf Jacobsen efter den latinske Udgave; 1688 ved N. Kruse (1718. 1777. 12mo); ogsaa i den Augsb. Bekjendelses Historie af C. L. Tychonius, Kbhvn 1740. 4. efter den tydske Udgave, af N. E. Balle 1817 efter den latinske, og i 1825 af Rudelbach oversat og udgivet tilligemed Apologien, forsynet med en historisk Indledning og oplysende Anmærkninger).

b) Den Augsburgske Confessions Apologie (Apologia C. A.), forfattet af Melanchton 1531, som Svar paa den af Eck og flere katholske Theologer forfattede Confutatio confessionis Augustanæ.

c) De Schmalkaldiske Artikler, forfattede af Luther 1537.

d) Luthers store og liden Catechismus 1529.

e) Formula concordiæ (sensu stricto), forfattet af den sachsiske Theolog Jacob Andreæ og 5 andre Theologer 1577 [1]).

Ogsaa de Reformerte have adskillige symbolske Bøger, men de ere ingenlunde antagne overalt, hvilket ogsaa gjelder om endeel af Lutheranernes; de mærkeligste ere: den Hejdelbergske Catechismus 1563; Corpus doctrinæ Philippicum 1560; Confessio belgica 1571; den Dorbrectske Synodes Decreter 1618-1619 [2]).

1) Lutheranernes symbolske Bøger findes samlede i: Walchs christliches Concordienbuch. Jena 1756. J. W. Schöpff die symbolischen Bücher der evangel. luther. Kirche. Dresden 1826. 2 Bde. J. A. H. Tittmann libri symbolici ecclesiæ evang. Ed. 2. Misn. 1827. Ed. C. A. Hase Lips 1837, 3 ed. 1845. Om Formula concordiæ jvfr. Rescr. 23 Juli 1580. Dänische Bibliothek IV. 212 ff. og Falck Schlesw. Holst. Privatrecht III. 695.

2) De Reformertes symbolske Bøger findes i J. C. G. Augusti

Endskjøndt Protestanternes symbolske Bøger fornemmelig ere af dogmatisk Indhold, ere de dog, fordi de indeholde de Grundsætninger og Anskuelser, fra hvilke Reformatorerne gik ud i alle kirkelige Anliggender, ogsaa at betragte som vigtige Kilder for den protestantiske Kirkeret, især deleshed forsaavidt der er Spørgsmaal om Lærerembedets Betydning [1]).

II. Conclusa corporis Evangelicorum. Til Forsvar for den evangeliske Kirkes Rettigheder dannede der sig paa Rigsdagene en Forening mellem de protestantiske Rigsstænder (især efter det Schmalkaldiske Forbund), som fik Navnet corpus Evangelicorum. I Religionssager kunde, i Overeensstemmelse med den Westphalske Fredslutning, de katholske og protestantiske Rigsstænder hver for sig fatte særskilte Beslutninger, og de, som udgik fra de protestantiske Rigsstænder, ere samlede under det anførte Navn og udgivne af E. C. W. v. Schauroth,

corpus librorum symbolicorum, qui in ecclesia Reformatorum auctoritatem publicam obtinuerunt. Elberfeldt 1827. 2. Udg. Lips. 1846. Niemeyer Collectio confessionum in eccl. Ref. publ. Lips. 1840.

1) Om symbolske Bøgers Nødvendighed; jvfr. Richter K. R. § 227; om de kunne forandres? fra et blot juridisk Standpunkt, behandlet af Gründler i Weis's Archiv f. K. R. II. 46 ff. Blandt de mange Skrifter, som have bestridt den, især forsaavidt der er Spørgsmaal om at forpligte Præsterne til at lære derefter (hvorom nærmere i § 36), kan mærkes J. C. H. Johansen Untersuchung der Rechtmäßigkeit der Verpflichtung auf symbolische Bücher. Altona 1833, og i modsat Retning Bickell über die Verpflichtung der evangl. Geistl. auf die symbol. Schriften. Kassel 1839 (2det Opl. 1840). Jvfr. Dorner i Richters Uebersicht der Behandlungen der preuß. Generalsynode 1847 (s. ogsaa Tidsskr. f. udenlandsk Theol. Lit. XV. 79 ff.), hvilken Synodes Forhandlinger maaskee turde være det bedste Beviis paa, hvorlidet den nærværende Slægt er skikket til at formulere nye Troesbekjendelser. 1 Cor. 1, 10.

Regensb. 1751 og 1752, 3 Voll. fol., fortſ. af N. A. Herrich, Regensb. 1786. fol., jvfr. G. L. Posselt Systema jurium corporis evang. Kehl 1786 [1]).

III. Kirkelovene i de forſkjellige proteſtantiſke Stater, fornemmelig fra det 16de Aarhundrede. Endeel af disſe findes i J. J. Moſer's corpus juris Evangelicorum ecclesiastici. Züllichau 1737-1738 2 Bd. 4.; fuldſtændigere er W. L. Richters die evangeliſchen Kirchenordnungen des 16ten Jahrhunderts (Weimar 1846. 2 Bde.) ſom indeholder 172 [2]).

IV. Hvorvidt der i den evangeliſke Kirke kan indrømmes Sædvaner nogen Retskraft, maa afgjøres efter de enkelte Statskirkers ſæregne Lovgivning og Forfatning [3]). Den Sædvane, der er imod Loven, kan ikke have Retskraft [4]).

§ 16.

Den danſke Kirkerets Hovedkilder.

A. For Danmark.

Endſkjøndt enhver particulær proteſtantiſk Kirkeret maa have ſamme Udſpring, ſom den almindelige proteſtantiſke Kirkeret, er det dog indlyſende, at den tillige kan have andre Kilder, ligeſom det ogſaa kan være Tilfældet, at

1) Ueber die behauptete Nothwendigkeit der Reorganiſation des corpus Evangelicorum auf dem deutſchen Bundestage v. Weiß i Archiv f. K. R. II. 3 ff.

2) Jvfr. Jacobſons Rec. i Krit. Jahrbücher f. 1848 I. 136 ff.

3) Jvfr. Puchta Recht der Kirche S. 134 ff.

4) Naar der alligevel, ogſaa i Danmark, have dannet ſig kirkelige Sædvaner, ſom ſtride mod Loven, f. Ex. Skrifteoffer, Skriftemaalets nuværende Form, Tilſideſættelſe af Geiſtlighedens Pligt, altid at gaae i rette Præſteklæder (2-11-2), maa deres Gyldighed alene grunde ſig i et ſtiltiende Samtykke fra Kirkeøvrighedens Side, jvfr. C. Skr. 19 Juli 1823.

den har tillagt nogle af de almindelige Kilder større Anseelse end andre, benyttet nogle mindre end andre, ja vel endog har ladet enkelte aldeles ubenyttede. Dette er især Tilfældet med Protestanternes symbolske Bøger, hvoraf adskillige i flere protestantiske Lande ikke erkjendes som saadanne.

Den danske Kirkerets Hovedkilder ere, hvad Danmark angaaer:

1. **Bibelen**[1]);

2. **Det apostoliske, det Nicæniske og Athanasianske Symbol**;

3. **Den uforandrede Augsburgske Confession**[2]);

1) Danske Bibeloversættelser: Hans Mikkelsens. Malmø 1524. Christen Pedersens 1529. Christian d. 3dies Bibel 1550 (den første fuldstændige), optrykt 1589. Christian d. 4des Bibel 1607, ved Resen, paa ny udgiven af Svane 1647; 1717 af Missionscollegiet, hvoraf de senere Udgaver ere Aftryk, med Undtagelse af den i 1819 udkomne Oversættelse af det Ny Testamente. Jvfr. Molbech om de danske Bibeloversættelser fra det 16de Aarhundrede. Kbhvn. 1840. 4.

2) Om de af Tausen i 1530 forfattede 43 Artikler s. Münters Reformationshistorie II. 92 ff. — Libri ecclesiæ Danicæ symbolici ed. J. C. Lindberg. Hafn. 1817, og i dansk Oversættelse af Samme 1817. (Om de danske Oversættelser s. ovenfor § 15). Den Augsburgske Confession er først erkjendt som symbolsk Bog under Frederik den 2den i en Befaling af 1574 (Pontoppidan Annal. III. 441), til hvilken henvises i Fdg. 10 Juli 1588, som indskærper Præsterne "at de paa det enfoldigste, saameget som paa Saligheds Vegne behoff gioris, efter den Augsborgiske Confession deris Sognefolck lære oc undervise ... meden at de alle oc huer holde dennem udi Lærdom oc Ceremonier efftersom udi vor kiære Herre Faders Tid oc til deß er skeed oc efter den hellige Prophetiske oc Apostoliske Skrift oc den Augsburgske Confession, effter Ordinantzen oc de Breffue, hans Kierlighed udi sin Tid derom haffuer ladet udskriffue". (Danske Magaz. V. 87–88). Senere i Privilegierne for den Norske Adel 31. Juli 1591. (Danske Mag.

4. **Luthers lille Catechismus**[1]);
hvilke alle nævnes i Lovens 2-1, jvfr. Kongeloven 14de Nov. 1665 § 1, som dog kun nævner Bibelen og den Augsburgske Confession[2]).

5. **Kong Christian den Femtes danske Lov**, især dens anden Bog, som overskrives: om Religionen og Geistligheden.

6. **Kirkeritualet** af 25de Juli 1685, indført ved Fdg. 16de Jan. 1686[3]). (Ældste Udg. 1685. 4., sidste 1762. 8., oversat paa Latin af Terpager 1706. 8.).

III. 114-115); i Reskr. til Kbhvns Universitet 17. Dec. 1625. (Pont. Ann. III. 758), i Fdg. 27. Marts 1629 (jvfr. Chr. 4des st. Rec. 1-1), og i Fdg. 9. Juni 1651, Art. 1. See endnu Frederik d. 2dens Artikler for Fremmede af 1569. Jvfr. iøvrigt Schlegel om symbolske Bøgers Indførelse i den danske og norske evangeliske Kirke i Skandinav. Museum f. 1803. 2 Bd. S. 159 ff. (oversat paa Tydsk i Neues Staatsbürgerl. Magaz. II. 473 ff.). Historiske Oplysninger om den danske Kirkes symbolske Bøger af J. C. Lindberg, 1817, (jvfr. Maanedsskr. for Literatur V. 339 ff.) P. D. C. Paulsen Betragtninger over den danske Kirkes symbolske Bøger, 1826.

1) Først oversat paa dansk af Jørgen Sadolin 1532 efter Knud Gyldenstjernes Opfordring (den saakaldte Gyldenstjernes Katechismus, aftrykt i Nord. Tidsskr. f. Theol. III. 209), siden af Palladius 1537. Jvfr. J. P. Mynster om de danske Udgaver af Luthers lille Catechismus. Kbhvn 1835, 2den Udg. 1838.

2) "Det første derfor, som Vi for Alting ville udi denne Kongelov alvorligen have befalet, er, at Vores Efterkommere — — ære, tjene og dyrke den ene rette og sande Gud paa den Maade og Maneer, som Han sig i sit hellige og sande Ord aabenbaret haver og Vores christelige Tro og Bekjendelse klarligen derom formelder, efter den Form og Maade, som den reen og uforfalsket er bleven foresat og fremstillet udi den Augsburgske Confession, Aar 1530".

3) "Alle Undersaatter i Danmark, især Superintendenter, Provster, Præster o. s. v., saasom og alle baade danske og tydske Menigheder sammesteds, skal efter foreskreven Ritual, fra næstkommende Pintsedag at regne, udi alle Maader rette sig, under Straf, som vedbør."

7) Endeel Forordninger, Reskripter og Collegialbreve, udkomne efter Christian den 5tes Lovs Udgivelse[1]) og Grundloven for Danmark af 5te Juni 1849.

Ihenseende til Gudstjenestens Former ere endnu at mærke Alterbogen 1688. 4., 1783, 1812 og 1830. 8. (Frd. 7 Apr. 1688[2]) og Psalmebogen (Resol. 13de Apr. 1798 og 31te Oct. 1800 i Coll. Tid. S. 717-718). Om Tillægget til Psalmebogen see Resol. 20de Febr. 1845. (Coll. Tid. S. 166).

§ 17.

B. For Island.

1. Kong Christian den Tredies Kirkeordinants af 1537, indført paa Island 1541, og 1551 tilligemed de saakaldte Ribe-Artikler.

See iøvrigt C. T. Engelstoft Liturgiens eller Alterbogens og Kirkeritualets Historie i Danmark. 1840.

1) Før Lovens Emanation ere at mærke: Gejstlighedens Privilegier 24. Juni 1661, og Confirmation og Forbedring paa samme 15. Dec. 1670 (i Fogtmans Reskriptsamling). Samling af Forordninger og Reskripter ang. Gejstligheden af H. Berg. Aalborg 1761. 4. Samling af gejstlige Forordninger og Reskripter efter Lovens Orden, af J. Wandall. Aalborg 1782. 2 Bd. Den vigtigste og nyeste besørget af L. Fogtmann. Kbhvn 1784. 2den Udgave ved F. T. Hurtigkarl 1809. 2 Bd. 3die Udgave ved Kolderup-Rosenvinge 1837-1840. 3 Bd. og Supplement 1846. Samling af Forordn., Reskripter rc. Gejstligheden vedkommende, som Supplement til 2den Udgave af Fogtmanns Samling, v. H. F. Skeel. Kbhvn 1832-1837. 4 Hæfter (fra 1809-1828).

2) Den ældste danske Alterbog af Palladius 1555. Jvfr. Heiberg om Palladius i Theol. Tidsskr. IV. 2 H. S. 60 ff. Om den af Biskop Bagger 1688 forfattede Alterbog, see det ovenfor anf. Skrift af Engelstoft. (Jvfr. Maanedsskr. for Literat. IV. 379 ff.). — Prøver af de første Liturgier efter Reformationen, see Stemmer fra den danske Kirkes Reformationstid. Odense 1836. S. 41 ff.

2. Frederik den Andens Ordinants om Ægteskabssager 19de Juni 1582, indført paa Island ved Kongebrev 2den Juni 1587 (Ketilsons Saml. af Fdg. f. Isl. II. 108).

3. Christian den Fjerdes norske Kirkeordinants 1607, indført paa Island ved Forordn. 29de Nov. 1622, oversat paa Islandsk 1635.

4. Christian den Femtes danske Kirkeritual 1685.

6. Endeel ældre og nyere Forordninger og Kongel. aabne Breve, som deels findes i Ketilsons Samling af Forordninger og aabne Breve for Island (Kbhvn 1776-1787. 3 Bd. 4.), deels i den aarlig udkommende Qvartudgave af de Kgl. Forordninger. Angaaende nogle Gjenstande maa endnu Biskop Gissurs Anordning om Tiende fra 1096, indført i den gamle Christenret (Jus ecclesiasticum Thorlaco-Ketillianum, ed. Thorkelin 1776) og Biskop Arnes Kirkeret fra 1275 (Jus ecclesiasticum novum sive Arnæanum, ed. Thorkelin 1777) ansees for gjeldende.

Endelig maa den anden Bog i Christian den Femtes Norske Lov ansees som subsidiær Ret, jvfr. Rskr. 26de Juni 1782 § 4.[1]).

§ 18.

Den danske Kirkerets Hjelpekilder.

Herhen høre især deelesheb de danske Kirkelove, yngre end Reformationen, hvoraf den største Deel af Bestemmelserne i Christian den 5tes Lov ere tagne. Blandt disse fortjene især at mærkes:

[1]) Jvfr. med denne § Kongslev den danske og norske Privatrets første Grunde I. 229-232. M. Stephensen commentatio de legibus, quæ jus islandicum hodiernum efficiunt. Havn. 1819 p. 13, 82, 98, 115, 125-127 og 134. Ørsteds Haandbog I. S. 38 Not. Schlegels Indledning til Graagaasen § 10 ff. og Sveinbiørnsens Bemærkninger i Jurid. Tidsskr. XXIV. 328.

1. Christian den 3dies Haandfæstning af 30te Oct. 1536 (i Krags Christian den 3dies Historie II. 46), og hans Kjøbenhavnske Reces af samme Dato (i Samling af gamle Danske Love IV. 157).

2. Christian den 3dies Kirkeordinants af 2den Septbr. 1537, oversat paa Dansk af Palladius 1539; senere forskjellige Gange oplagt fra Aarene 1542 til 1640, aftrykt i Krags Christian den 3dies Historie I. 542 ff.[1]). Udkastet til Ordinantsen, med Kongens Rettelser, er trykt i Kirkehistor. Samlinger I. 55 ff. 1849.

3. De saakaldte Ribeartikler, givne 1542 som Tillæg til Kirkeordinantsen, indførte i de senere Udgaver af samme, og aftrykte i Krags Historie I. 672 ff.

4. Christian den Tredies Forordning om Præsternes Indkomster, især om Tiende, 1539 (i Supplem. til Krags Historie S. 39).

5. Frederik den Andens Ordinants om Ægteskabssager 19de Juni 1582 (i Udgaven af Jydske Lov fra 1590 og senere Aar, og i Samling af gamle Danske Love IV. 300 ff.).

6. Christian den Fjerdes store Reces 27de Febr. 1643, dens 1ste Bog (i Udgaverne af Jydske Lov efter 1643 og i Samling af gamle danske Love IV. 349 ff.).

Ogsaa vore katholske Kirkelove kunne i enkelte Tilfælde betragtes som fjernere Kilder til Christian den 5tes Lov, skjøndt de i det Hele mere have en historisk end practisk Interesse. De vigtigste ere:

1) Om Kirkeordinantsens Forfattelse jvfr. Grams Fortale til Krags Historie S. 135 ff. B. Münter symbolæ ad illustrandam Bugenhagii in Dania commorationem. 1836. p. 53 ff. og Engelstoft l. c. S. 10 ff. Om de senere Tillæg til Ordinantsen i Aarene 1540, 1546 og 1555 s. Krags Hist. II. 243 og Pontoppidan Annal. II. 248, 287 og 334.

Den Skaanske Kirkeret 1162; i Udgaverne af den Skaanske Lov og i Thorkelins Samling af danske Kirkelove. Kbhvn 1781. 4[1]).

Den Sjellandske Kirkeret 1171; i Ghemens Udgave af K. Eriks Sjellandske Lov og hos Thorkelin S. 13 ff.

Statuta ecclesiastica Andreæ Sunonis, formodentlig forfattede mellem 1201-1223, i Kof. Anchers Lovhistorie II. 525.

Forordningen, givet i Vejle 1256: "Cum ecclesia Daciana" (Hvitfeld 244 og 249. Pontoppid. Annal. I. 681. Münter Kirchengesch. II. 176-177).

Statuta provincialia paa Kirkemødet i Helsingborg 1345; i Script. R. D. VI. 490 og i Suhms Danmarks Hist. XIII. 795.

Erkebiskop Peder Hanssens Anordning om Naadensaaret 1349; i Hvitfelds Bispekrønike S. 74.

Statuta provincialia af Erkebisp Peder Lykke 1425. Paris 1514 og Kbhvn 1778 ved Thorkelin.

Decreta Arhusiensia af Biskop Ulrik Stykke 1443. Thorkelins Saml. 51.

Statuta synodalia af Erkebisp Johannes, fra Midten af det 15de Aarhundrede. Thorkelin S. 108[2]).

1) At den ikke kan betragtes som en formelig Kirkelov, see min Afhandling om den canoniske Rets Anvendelse i Danmark, i Kirkehist. Saml. I. 9-13.

2) Om samtlige disse og flere gamle Kirkelove jvfr. min Retshistorie §§ 25 og 35. og Münters Kirchengeschichte II. 231-246. Endnu kunne mærkes Grev Johans Privilegier for Gejstligheden paa Lolland og Falster 1330 (Hvitfeld S. 452) og Hertug Christoffers af 1360 (Hvitf. S. 520). — Fortegnelse over de i Danmark holdte Synoder findes hos Münter l. c. II. 155 ff.

§ 19.

Kirkerettens Literatur.

A. Bibliographiske og indledende Skrifter.

J. A. de Riegger bibliotheca juris canonici. Vindobon. 1761-1762. 2 Vol.

J. Doviat prænotionum canonicarum libri quinque. Paris 1687. 4. Ed. nov. recens. A. F. Schott Lips. 1776-1779. 2 Vol. 8.

J. A. Riegger Prolegomena ad jus ecclesiasticum. Vindob. 1764.

C. F. Glück præcognita uberiora universæ jurisprudentiæ ecclesiasticæ positivæ Germanorum. Halæ 1786.

C. Gärtner Einleitung in das gemeine deutsche Kirchenrecht. Augsb. 1817.

B. Kirkerettens Historie.

Gerh. v. Mastricht historia juris ecclesiastici. Duisburg 1676. Halæ 1719.

J. G. Pertsch kurze Historie des kanonischen und Kirchenrechts. Leip. 1753.

(Spittler) Geschichte des kanonischen Rechts bis auf die Zeiten des falschen Isidor. Halle 1778; og i Spittlers sämtliche Werke 1 Bd. 1827.

J. J. Lang äußere Kirchenrechtsgeschichte. Tübing. 1827.

J. W. Bickell Geschichte des Kirchenrechts. Mainz 1846. 1 Bd.

3*

C. Kirkeforfatningens Historie.

L. Thomassin ancienne et nouvelle discipline de l'église. Lyon. 1678. Paris 1725. 3 Voll. fol. Vetus et nova ecclesiæ disciplina circa beneficia. Paris 1688. 3 Voll. fol. Mogunt. 1786. 9 Voll. 4.

Petr. de Marca de concordia sacerdotii et imperii. Paris 1641. 4. Fcfurt 1708. ed. Böhmer. Bamberg 1788. 6 Voll. 4.

E. du Pin de antiqua ecclesiæ disciplina. Paris 1686. 4. Mogunt. 1788. 4.

G. J. Planck Geschichte der Entstehung und Ausbildung der christl. kirchlichen Gesellschaftsverfassung. Hann. 1803. 5 Bde.

H. N. Clausen Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus. Kbhvn 1825.

F. J. Stahl die Kirchenverfassung nach Lehre und Recht der Protestanten. Berl. 1840.

G. F. Puchta Einleitung in das Recht der Kirche Leipz. 1840.

A. G. Rudelbach den evangeliske Kirkeforfatnings Oprindelse og Princip, dens Udartning og dens mulige Gjenrejsning, fornemmelig i Danmark. Kbhvn 1849.

D. Udførlige Værker over den hele Kirkeret.

1. Af katholske Forfattere.

Z. B. van Espen jus ecclesiasticum universum. Col. Agrip. 1702. fol. Mogunt. 1791. 3 Vol. 4.

A. Reifenstuel jus canonicum universum. Venet. 1704. 3 Vol. fol. Ingolst. 1743. 6 Voll. fol.

C. Seb. Berardus commentaria in jus ecclesiasticum universum. Venet. 1778. 4 Vol. 4.

G. Zallwein principia jur. eccl. universal. et particular. German. Aug. Vind. 1781. 5 Vol.

Andr. Müller Lexicon des Kirchenrechts und der römisch-katholischen Liturgie. Würzb. 1830. 2det Opl. 1838. 5 Bde.

2. Af protestantiske Forfattere.

Just. Hen. Böhmer jus ecclesiasticum Protestantium. Halæ 1714. Ed. 5ta. 1756-1780. 5 Voll. 4.

Ejusd. Jus parochiale. Halæ 1701. Ed. 6ta. 1760.

G. Wiese Handbuch des gemeinen in Deutschland üblichen Kirchenrechts. Leipz. 1799-1804. 3 Bde.

Den protestant. Kirkeret alene.

Bened. Carpzow jurisprudentia ecclesiastica seu consistorialis. Hannov. 1645. ed. 3 Lips. 1721. fol.

E. Lærebøger.

1. Af katholske Forfattere.

J. P. Lancelottus institutiones juris canonici. Paris. 1563. 4. cum adnotat. Thomasii. Halæ 1716. 3 Tom. 4.

Claud. Fleury institution au droit ecclésiastique. Paris 1617. latine reddit. cum animadversionibus Böhmeri. Frcft. 1724.

P. J. a Riegger institutiones jurisprudentiæ ecclesiasticæ. Vindob. 1768-1772. ed. 3tia 1780. 4 Vol.

J. Devoti institutiones canonicæ. Romæ 1781. 4 Vol. Venetæ 1838. 2 Vol.

M. Schenkl institutiones juris ecclesiastici, Landshut 1790. sidste Udg. 1830. 2 Vol. (med særdeles Hensyn til Baiern).

J. A. Sauter fundamenta juris ecclesiastici ed. 3tia. Freiburg 1825-1826. 6 Voll. (med særdeles Hensyn til Storhertugdømmet Baden).

Ant. Michl Kirchenrecht für Katholiken und Protestanten. München 1809. 2den Udg. 1816.

Ferd. Walter Lehrbuch des Kirchenrechts aller christlichen Confessionen. Bonn 1822. 10de Udg. 1846.

G. Brendel Handbuch des kathol. und protestant. Kirchenrechts. Bamberg 1823. 3die Udg. 1839-1840.

C. A. v. Droste-Hülshoff Grundsätze des gemeinen Kirchenrechts der Katholiken und Evangelischen, wie sie in Deutschland gelten. Münster 1828. 2 Bde. 2den Udg. 1832-1838.

Selvagii institutiones jur. can. Nap. 1839.

G. Phillips Kirchenrecht. Regensb. 1845-1849. 3 Bde.

M. Permaneder Handbuch des gegenwärtigen katholischen Kirchenrechts, mit steter Rücksicht auf Baiern. Landsh. 1846. 2 Bde.

F. Nardi elementi di diritto ecclesiastico. Venez. 1846. 3 Voll.

2. Af protestantiske Forfattere.

Schilteri institutiones juris canonici, ad ecclesiæ veteris et hodiernæ statum accommodatæ. Jenæ 1681. 12mo. Ed. 7ne. Lips. 1749.

G. L. Böhmer principia juris canonici, speciatim ecclesiastici, quod per Germaniam obtinet. Gött. 1762. 7. ed. Schönemann ibid. 1802.

A. J. Schnaubert Grundsätze des Kirchenrechts der Protestanten und Katholiken in Deutschland. Jena 1794, 2te Ausg. 1805-1806. 2 Bde.

T. Schmalz Handbuch des kanon. Rechts. Berlin 1815, 2den Udg. 1834.

K. F. Eichhorn Grundsätze des Kirchenrechts der katholischen und der evangelischen Religionspartei in Deutschland. Gött. 1831-1833. 2 Bde.

Wm. Ludv. Richter Lehrbuch des kathol. und evangelischen Kirchenrechts. Leipz. 1842. 3die Udg. 1848.

Protestantisk Kirkeret alene.

C. M. Pfaff institutiones jur. ecclesiastici. Fcft. 1727. Tüb. 1738.

Sammes akademische Reden über das Kirchenrecht. Tüb. 1742. Frkf. 1753. 4.

J. L. Mosheim allgemeines Kirchenrecht der Protestanten; herausgeg. v. Windheim. Helmstädt 1760. Ny Udg. af Günther Leipz. 1800.

H. Stephani das allgemeine kanonische Recht der protestantischen Kirche in Deutschland. Tübing. 1825.

J. G. Pahl das öffentliche Recht der evangelischen Kirche in Deutschland. Tübing. 1827.

* * *

For enkelte Stater haves Systemer over den der gjeldende particulære Kirkeret; den derhen hørende Literatur findes i F. Blumes Grundriß des Kirchenrechts der Juden und Christen, besonders in Deutschland. 2te Ausg. Halle 1831. See ogsaa Richter K. R. S. 17-19.

For Holsteen og Slesvig kan mærkes:

W. E. Matthiä Beschreibung der Kirchenverfassung in den Herzogthümern Schlesvig und Holstein. Flensb. 1778 og 1786. 2 Bde.

N. Johannsen Versuch das canonische Recht, insofern es für Protestanten brauchbar ist, mit den eigenen Worten der Kirchengesetze für die Herzogth. Schlesvig und Holstein zu belegen. Friederichstadt 1804. 3 Bde. 4.

C. F. Callisen Anleitung für Theologie Studierende und angehende Prediger in den Herzogthümern Schlesvig und Holstein mit den Kirchenverordnungen bekannt zu werden. Altona 1810. 3die Udg. 1843.

Jensen Versuch einer geschichtlichen Darstellung der Kirchenverfassung im Herzogthum Schlesvig; i Staatsbürgerliches Magazin VII. 1-53 og 369-410.

Fr. Köster über Kirchenverfassung mit besonderer Rücksicht auf die Herzogthümer Schleswig und Holstein; i Neues Staatsbürgerl. Magaz. VI. 378 ff.

N. Falck Handbuch des Schleswig-Holsteinischen Privatrechts III. 676-760.

For Sverrig og Norge.

Chr. Wåhlin Handbok uti Svenska Kyrkolagfarenheten. Lund 1807. 4.

L. G. Rabenius Lärobok i Svenska Kyrkolagfarenheten. Örebro 1836.

F. W. v. Schubert Schwedens Kirchenverfassung und Unterrichtswesen. Greifswalde 1821. 2 Bde.

U. A. Motzfeldt den norske Kirkeret. Christiania 1844.

F. Den danske Kirkerets Literatur.

Den danske Kirkeret eller gejstlige Ret, saaledes som samme indeholdes udi den Danske og Norske Lovs 2den Bog, ved C. D. H. (Hedegaard). Kbhvn 1775. 2 Bd.

T. Hofman om Oprindelsen til at tage og give Tiende. 2det Opl. 1777. 4.

H. Ussing Kirkeforfatningen i de Kgl. danske Stater. Sorø 1786-1789. 4 Dele i 6 Bind. — Samme om Naadensaaret. Kbhvn 1775.

C. Brorson Forsøg til Fortolkning af den anden Bog i Christian d. 5tes Lov. Kbhvn 1801. 2 Dele.

Ørsted om Kirkerettens Væsen og Vigtighed, i Juridisk Archiv No. 27 og i Archiv for Retsvidenskaben VI. 379 ff.

Ørsted: Behøver den danske Kirkeforfatning en omgribende Forbedring? i Juridisk Tidsskrift XII. 213 ff. og 250 ff.

J. Møller Haandbog for Præster, i Særdeleshed med Hensyn til de Embedspligter, Lovgivningen foreskriver dem. Med et Anhang om Præsten som Beneficiarius. 1820 med Supplement. Anden Udg. Kbhvn 1834. 3die Udg. 1842-1843. 2 Bd.

C. T. Engelstoft Liturgiens eller Alterbogens og Kirkeritualets Historie i Danmark. 1840.

Sammes Afhandling om Beskikkelse af Kirkens Tjenere i den danske Kirke fra Reformationen til vore Tider, i Theol. Tidsskr. V. og VI.

L. Foss Haandbog om Naadensaaret. Kbhvn 1833.

C. Lunn Haandbog over det danske Tiendevæsen. Kbhvn 1839.

G. Samlinger og Tidsskrifter.

G. Meermann thesaurus juris civilis et canonici. Hag. 1751-56. 8 Vol. et Suppl. fol.

C. E. Weiß Archiv der Kirchenrechtswissenschaft. Frkf. a. M. 1830-1835. 5 Bd.

H. L. Lippert Annalen des katholischen, protestant. u. jüdischen Kirchenrechts. Frkf. 1831-1833. 4 Hefter.

J. Ellendorf historisch-kirchenrechtliche Blätter für Deutschland. Berlin 1840. 3 Bde.

§ 20.

Om Kirkerettens Hjelpevidenskaber.

Til et grundigt Studium af Kirkeretten udfordres, foruden almindelige juridiske Kundskaber, ogsaa Bekjendtskab med Kirkehistorien [1]), de kirkelige Oldsager [2]), den kirkelige Geographie [3]) og Chronologie [4]).

Med Hensyn til den danske Kirkes Historie ere som Hjelpemidler at mærke:

1) Almindelige Værker over Kirkehistorien af Schröck, Spittler, Gieseler, Neander, Hase, Guerike, Döllinger, Ritter, Niedner og Fl.; jvfr. Winer Handbuch der theolog. Literatur 1ster Bd.

2) Jos. Binghami origines s. antiqvitates ecclesiasticæ, ed. 2da, Halæ 1751–1760, 10 Voll. 4. Augusti die christlichen Alterthümer. Leipz. 1817. 1831. 12 Bd. Sammes Handbuch d. christl. Archäologie. Leipz. 1836–1837. 3 Bd. Rheinwald die kirchliche Archäologie. Berl. 1830. J. Lingard Alterthümer der angelsächs. Kirche, übersetzt v. Dr. F. H. in Rom. Breslau 1847.

3) L. F. Stäudlin Kirchliche Geographie und Statistik. Göttingen 1804. 2 Bde. J. Wiggers Kirchliche Statistik. Hamb. 1842. 2 Bde.

4) S. Vater synchronistische Tafeln zur Kirchengeschichte. 1819. fol.

E. Pontoppidan Annales ecclesiæ Danicæ diplomatici. Kopenhag. 1741-1752. 4 Th. 4.

Finni Johannæi historia ecclesiastica Islandiæ. Havn. 1772-1778. 4 Vol. 4.

P. Petursson hist. eccl. Islandiæ ab anno 1740 ad annum 1840. Havn. 1841. 4to.

F. Münter den danske Reformations Historie. Kjøbenhavn 1802. 2 Dele.

F. Münter Kirchengeschichte v. Dänemark u. Norwegen. Leipz. 1823-1833. 3 Dele i 4 Bind.

Nogle Documenter af det pavelige Archiv som Bidrag til den danske Kirkes Historie i Middelalderen, meddeelte af H. N. Clausen i Skandinav. Literaturselskabs Skrifter XXI. Bind.

J. B. Daugaard om de danske Klostre i Middelalderen. Kbhvn 1840. 4.

Chr. T. Engelstoft Reformantes et Catholici tempore, quo sacra emendata sunt, in Dania concertantes. Hafn. 1836.

L. Helweg den danske Kirkes Historie efter Reformationen 1ste Afd. (1536-1617). Kbhvn. 1849.

Første Hovedstykke.

Den udvortes Kirkeret.

Om den evangelisk-lutherske Kirkes Forhold til Staten og til andre Religionssamfund i Danmark.

§ 21.

Almindelige Betragtninger om Kirkens Forhold til Staten.

Faa Spørgsmaal ere blevne saa forskjelligt besvarede som dette: hvilket er Kirkens Forhold til Staten? Snart har man antaget, at Kirken var Staten overordnet (det hierarchiske System), snart, at den var den underordnet (Territorialsystemet), snart har man sideordnet begge som selvstændige Selskaber (Collegialsystemet), endelig har man paastaaet, at de begge burde udgjøre en Eenhed (det blandede System, Eenheds-Systemet eller maaskee bedre Forenings-Systemet).

De to første Synsmaader, som forfulgte med Consequents berøve enten Staten eller Kirken al Selvstændighed, ere øjensynligen begge lige urigtige. Om man endog vilde betragte Statsformaalet fra et saa lavt Standpunkt, at man indskrænkede det til Omsorg for den blotte Rets-

sikkerhed, og saaledes maatte indrømme Kirken, med Hensyn til dens højere aandelige Formaal, den øverste Plads, vilde det dog være højst urigtigt derfor at tillægge Kirken Myndighed over Staten, da hiin, ved at ville styre de verdslige Anliggender, kun kan arbejde imod sit eget Formaal. Paa den anden Side maa det ligesaa bestemt forkastes, naar man ved en Misforstaaelse af Territorialsystemet vil, at Kirken skal betragtes som en vilkaarlig Statsindretning, der kan styres og behandles efter den saakaldte Statsklogskabs øjeblikkelige Fordringer.

For at kunne bedømme de øvrige Systemers Værd, udkræves en nøjere Betragtning af Kirkens og Statens Væsen, da det fornemmelig ere de forskjellige Anskuelser af begges Formaal og af de Midler, hvoraf de betjene sig, som have bragt Mange til ligesaa heftigt at paastaae deres Adskillelse, som Andre til at attraae deres Sammensmeltning.

Man har jevnlig anseet Kirkens og Statens Formaal for grundforskjellige, og ligeledes de Midler, hvorover begge have at raade. Naar man nævnede Religiøsitetens Udbredelse, Menneskets Dannelse for et højere Liv, en anden Verden som Kirkens Formaal, indskrænkede man sædvanlig Statens til Omsorg for Retssikkerheden, Retfærdighedens Haandhævelse i Borgersamfundet, eller udvidede det i det højeste til Omsorg for Statsborgernes sandselige Velværen.

Men hverken blot Sikkerhed eller sandselig Velværen eller hvilketsomhelst enkelt Øjemed, der kan nævnes som Maal for den menneskelige Stræben, er Statens Formaal, men Totaliteten af de menneskelige Formaal, forsaavidt disse ved udvortes Foranstaltninger kunne fremmes. Indenfor det borgerlige Samfunds

Grændser ligge alle de menneskelige Anliggender, ikke blot de sandselige, men ogsaa de aandelige, hvilke ikke i Virkeligheden lade sig skarpt adskille. Staten maa betragtes som det af Fornuften opgivne Middel, hvorved Menneskets højest mulige Udvikling i enhver Retning ved Fleres Forening til det samme Maal alene bliver mulig. Naar man indskrænker Statens Formaal til Retssikkerheden, glemmer man baade, at dette Formaal kun kan være et betinget, og tillige, at Staten, selv fra dette underordnede Standpunkt, ikke kan undlade at drage Omsorg for Statsborgernes Moralitet og Religiøsitet, da ingen Retsorden uden disse kan bestaae[1]); men at Staten skulde betragte disse Menneskets vigtigste Formaal som blotte Midler for sin Tilværelse, kan ikke antages uden at forrykke Tingenes sande Forhold. At paa den anden Side Kirkens Formaal alene skulde gaae ud paa at danne Mennesket for en anden Verden, uden Hensyn til Jordelivet, er en Misforstaaelse af Christi Lære, der vel sætter det Evige over det Timelige, men tillige vil, at Mennesket skal lære at fatte det Evige i det Timelige og derved give sin jor-

1) "Tolle religionem et non invenies subditum, qui pro patria, pro republica, pro recto et justo discrimen fortunarum, dignitatum, vitæque ipsius subeat, si eversis aliorum rebus ipse consulere sibi et in honore atque opulentia vitam ducere possit." Leibnitz epist. censor. contra Pufendorf. § VI. — Es ist falsch, wenn die Theorie der Compendien die Kirche dem Staate wie etwas ihm Fremdes, Entbehrliches gegenüber stellt. Selbst wenn sich die Staatsgewalt zu dem hohen christlichen Standpunkt nicht erheben will, so müßte sie doch einsehen, daß der wahre Gehorsam und alle bürgerliche Tugenden dauernd nur in der Religion wurzeln, daß er also an der Aufrechthaltung der Religion schon um seiner selbstwillen das dringendste Interesse hat. Die ausgebildeteste Polizey vermag die Wirkungen des simpelsten Dorfkatechismus nicht zu ersetzen. Walter K. R. § 47.

disse Virksomhed den rette Betydning. Saaledes kunne Statens og Kirkens Formaal paa ingen Maade betragtes som vare de hinanden fremmede eller af aldeles forskjellig Natur.

Det vil dernæst være at undersøge, om ikke de Midler, som Stat og Kirke have at raade over til deres Formaals Opnaaelse, ere saa ganske forskjellige, at en Adskillelse af begges Virksomhed af denne Grund maatte være nødvendig. Og virkelig synes det ved første Øjekast, som om begges Midler ere af væsentlig forskjellig Natur, idet Kirken virker ved aandelige Midler, Staten fornemmelig ved Tvang, og Sædelighed og Gudsfrygt lade sig ifølge deres Væsen ikke fremtvinge. Men Staten virker ikke blot ved Tvang, den virker ogsaa ved mangehaande udvortes Foranstaltninger, ved at oprette og vedligeholde højere og lavere Underviisningsanstalter, ved at ansætte og underholde Kirkens og Skolens Lærere, ved at opmuntre og pleje Videnskab og Konst. Forsaavidt den ved Tvang nøder Statsborgerne til at give Bidrag til de hertil fornødne Indretningers Grundlæggelse og Vedligeholdelse, tvinger christne Forældre til at lade deres Børn ved Daaben indlemme i det christne Samfund og nyde christelig Underviisning, virker den i samme Retning, som Kirken, men den Tvang, hvoraf den i denne Anledning gjør Anvendelse, har naturligviis ikke Kirkens Formaal til umiddelbar, men til middelbar Gjenstand. Det er kun forsaavidt som dette Formaal ifølge sin Natur ved udvortes Foranstaltninger kan fremmes, at Staten tillige gjør Kirkens Formaal til sit. Derved bortfalde de Indvendinger, man fremfører mod Statens Virksomhed i Kirkens Anliggender, med Hensyn til mulige Misbrug af Statsmagten som tvingende. Saaledes kan og bør Staten,

ved at opretholde de religiøse Indretninger, ved at sørge for Ungdommens christelige Underviisning, og ved at drage Omsorg for at Kirken forsynes med duelige og retfindige Lærere, som paa passende Maade forsørges, give Lejlighed til at de religiøse Forestillinger faae Indgang, at de vækkes og næres, hvoraf da det religiøse Sindelag vil blive en Frugt. Men da det ligger i Sagens Natur, at Religiøsitet ikke kan fremtvinges og en besteemt Tro ikke bør paanødes Nogen, maa Staten afholde sig fra al Tvang i Troessager [1]).

Efter det Anførte synes det vel med Føje at kunne paastaaes, at naar man vilde opstille Idealet af en christelig Stat, maatte i den Kirke og Stat udgjøre en Eenhed, saaledes at Statsstyreren ogsaa havde den højeste Styrelse af Kirkens Anliggender, forsaavidt som disse ifølge deres Natur kunne være Gjenstand for udvortes Foranstaltninger. Det er heraf ikke Meningen, at Kirken skulde gaae op i Staten og tabe sin Selvstændighed [2]); baade Stat og Kirke have selvstændige Formaal, men begge gaae op i en højere Eenhed [3]). Det er en Selvfølge, at de kirkelige Anliggender maa bestyres i den christelige Kirkes Aand, og at Regjeringen altsaa ikke maa tillade sig

1) Jvfr. iøvrigt Ørsteds Afhandling: Er Staten berettiget til at give Love og gjøre offentlige Foranstaltninger til Religionens Fremme? i Skandinav. Literaturselsk. Skrifter f. 1807 1ste Bd. S. 52 ff. (siden optaget i Eumonia I. 39–94).

2) Som naar Marheinecke paastaaer, at Kirken er Statens indvortes Side og Staten Kirkens udvortes Side. Det er nærmest mod en saadan Opfatning af Forholdet, at Puchtas Indvendinger (Einleit. in das Recht d. Kirche S. 30–39) ere rettede.

3) Richter (K. R. § 60) bemærker derfor meget rigtigt: "Wenn die Kirche ihre Aufgabe erfüllt haben wird, wird auch das Ziel des Staats erreicht seyn: das Gottesreich ist weder Staat noch Kirche."

Indgreb i Samvittighedsfriheden. Ligeledes er det klart, at, ligesom Statsstyrelsen til at ordne og udføre de verdslige Statsanliggender maa betjene sig af de i ethvert Fag indsigtsfuldeste og retsindigste Mænd, bør den heller intet foretage i Kirkesager uden at have raadført sig med dem, hvis theologiske Kundskaber og religiøse Sind maatte være Borgen for Sagernes hensigtsmæssige Behandling [1]).

Imidlertid møder der ved et saadant Eenheds System Udførelse i Virkeligheden adskillige Vanskeligheder, især deles hed paa Grund af den christne Kirkes Adsplittelse i forskjellige Confessioner, som have dannet særskilte Kirker. Disse Vanskeligheder blive fornemmelig af megen Vægt, naar Statsstyreren bekjender sig til een, men Fleertallet af hans Undersaatter til en anden af disse Kirker. Det er disse Forhold og Frygt for Overgreb fra den verdslige Magts Side, som efterhaanden har skaffet det saakaldte Collegialsystem mange Tilhængere, da det hjemler Kirken en større Uafhængighed af Staten, ja i den seneste Tid har man endog fordret Kirkens fuldkomne Løsrivelse fra Staten som det rette Middel til dens Gjenfødelse.

1) Om det i § omhandlede Eenheds-System see H. Stephani über absolute Einheit der Kirche und des Staates, Würzb. 1802; jvfr. samme Forfatters Untersuchung der Frage, welches Princip über das Verhältniß der Kirche zum Staate jetzt eigentlich in Deutschland herrsche, i Weiß's Archiv f. Kirchenrecht I. 86 ff. Die Einheit des Staats und der Kirche v. Zachariä, 1797. Ammon die Einführung der Berliner-Hofkirchen-Agende, geschichtlich und kirchlich beleuchtet, Dresden 1825 (med et Tillæg 1826). Marheineke über die wahre Stelle des liturgischen Rechts im evangelischen Kirchenregiment, Berlin 1825, og samme Forf.: über die christliche Kirchenverfassung, i Zeitschrift für speculative Theologie, Berlin 1836. 1ste H. S. 182 ff. C. T. Welcker Verhältniß von Staat, Kirche und Schule, Freiburg 1828. Rich. Rothe die Anfänge der christl. Kirche und ihrer Verfassung, 1 Bd., Wittenb. 1837.

Hvad der i de forskjellige Theorier er sandt eller falskt, kan ikke bedømmes uden at undersøge, hvorledes Kirkens factiske Retstilstand er beskaffen og hvorledes den har udviklet sig, og det vil saaledes være nødvendigt at give en kort historisk Udsigt af den christne Kirkes Opkomst og af det Retsforholds Beskaffenhed, hvori den til forskjellige Tider har befundet sig med Hensyn til Staten.

§ 22.

Historisk Udvikling af den christelige Kirkes Retsforhold til Staten.

Indtil den christelige Religion blev Statsreligion i det romerske Rige, var den christne Kirke aldeles undertrykt, og der kunde under disse Omstændigheder ikke engang være Tale om noget Retsforhold. Efterat Kirken var bleven taget i Beskyttelse og dens Tjenere forsynede med Privilegier, Gods og verdslig Anseelse, stod Kirken i et bestandigt Afhængighedsforhold til Staten, da Keiseren ansaaes som den, der havde den høieste Myndighed i Kirkens udvortes Anliggender[1]). Naar der opstode Uenigheder i Kirken om Læren, sammenkaldte Keiseren Synoder og sanc-

1) See Eusebius vit. Constantin. IV. 24, "ἀλλ' ὑμεῖς μὲν των εἴσω της ἐκκλησίας, ἐγώ δέ των ἐκτὸς ὑπο θεοῦ καθεσταμενος ἔπὶσκοπος ἂν εἴην", hvilke Ord neppe tilstede den Fortolkning, som Gieseler (Kirchengesch. I. 485). Richter (§ 17) o. Fl. have foreslaaet, eller blot ere at betragte som et tomt Ordspil, see Excursus IV. til Heinichens Udg. af Euseb. de vita Constant. (Lips. 1830 p. 537 ff.) jvfr. Riedner Kirchengesch. S. 161. og Hüllmann Ursprünge der Kirchenverfassung S. 51-53. — See iøvrigt Skriftens Udsagn om Øvrighedsmagten: Viisd. B. 6, 3. Rom. 13, 1 ff. 1 Petr. 2, 13-17. Tit. 3, 1.

tionerede deres Beslutninger. De Grundsætninger og Indretninger i Kirken, som grundede sig paa apostolisk Anseelse og Ælde, maatte de romerske Kejsere ansee som højere, end deres egen Lovgivning, og den samme Autoritet indrømmede de ogsaa de Synodalbeslutninger, som i Kirken fandt almindelig Erkjendelse, men paa denne Grundvold ansaae de sig for berettigede til ved deres egne Love at ordne og udvikle den kirkelige Forfatning, hvilket navnlig er Tilfældet med Justinians Lovgivning [1]). Heri ligger allerede som en Grundsætning, at den verdslige Magt (imperium) var hos Kejseren, men den gejstlige (sacerdotium) hos Kirken, men om disse Magters Forhold og Grændser uddannede der sig efterhaanden et System, der fra gjensidig Understøttelse af Stat og Kirke gik over til Hierarchi [2]). I det 7de og 8de Aarhundrede forhandledes endnu i det frankiske Monarchi de kirkelige Anliggender tilligemed de verdslige i Forsamlinger af Rigets Biskopper og de verdslige Stænder (concilia mixta), og det var først Carl d. Store, der lod de kirkelige Anliggender forhandle særskilt paa Biskoppelige Synoder, der dog kun vare raadgivende.

1) Justinian. Nov. 6. 58. 123. 131. og 137., jvfr. Riffel Geschichtl. Darstellung des Verhältnißes zwischen Kirche und Staat. Mainz 1836.

2) c. 10. D. XCVI. Gelasius ad Anastas. Imper. (a. 494.): Duo quippe sunt, Imperator auguste, quibus principaliter hic mundus regitur, auctoritas sacra pontificum et regalis potestas, in quibus tanto gravius est pondus sacerdotum, quanto pro ipsis regibus hominum in divino reddituri sunt examine rationem; jvfr. Overskriften til Dist. X. 8.: Reges pontificibus pro æternis et pontifices regibus pro temporalibus indigent. See ogsaa Syn. Rom. IV. (502): "Non licuit laico (Kong Odoacer) statuendi in ecclesia præter Papam Romanum habere aliquam potestatem, cui obseqvendi manet necessitas, non auctoritas imperandi."

De hierarchiske Anskuelser, der fra Bonifacius, som apostolisk Legat, udbredte sig over den frankiske Kirke, fik en ny Støtte ved Carl d. Stores Kroning af Paven til romersk Kejser; den verdslige Magt fik sin Sanction ved Salvelsen, og Grundvolden til den gejstlige Magts Overvægt var saaledes allerede lagt, uagtet den ikke kunde gjøre sig gjeldende mod Carl selv [1]). Først under hans svage Efterfølger og efter Rigets Deling formaaede efterhaanden den romerske Biskop, begunstiget af Omstændighederne, at gjøre den Mening gjeldende hos Fyrster og Folk, at han som Peders Efterfølger var Christenhedens Hoved og Christi Statholder paa Jorden, og at det tilkom ham at forlene Fyrsterne med den verdslige Magt. Som det Aandelige var højere end det Jordiske, saaledes stod Paven over Kejseren, det gejstlige Sværd over det verdslige [2]), og Paven, der i det 8de Aarhundrede kun var Undersaat, erkjendte i det 11te og 12te ingen Myndighed over sig. Saaledes indtraadte efterhaanden, skjøndt ikke

1) Hüllmann l. c. S. 154 ff. J. Ellendorf die Carolinger und die Hierarchie ihrer Zeit. Berlin 1838.

2) Luc. 22, 38. Sachsenspiegel 1, 1, jvfr. med Glossen og Schwabenspiegel i Fortalen. Constit. Frider. II. a. 1220 c. 7. Innocents III. i c. 6. X. de major. et obedient. (I. 33): "ad firmamentum igitur cæli, hoc est universalis ecclesiæ, fecit Deus duo magna luminaria, id est duas instituit dignitates, quæ sunt pontificalis auctoritas et regalis potestas. Sed illa, quæ præest diebus, id est spiritualibus, major est; quæ vero carnalibus, minor, ut quanta est inter solem et lunam, tanta inter pontifices et reges differentia cognoscatur." (a 1199). Bonifacius VIII. i c. 1. Extr. comm. de major. et obed. (I. 8.): "Unam sanctam... Porros ubesse Romano pontifici omnem humanam creaturam declaramus, dicimus, definimus, et pronuntiamus, omnino esse de necessitate salutis." (a. 1302).

uden Kamp og Modstand, det omvendte Forhold, og den verdslige Magt blev den gejstlige mere og mere subordineret.

Hierarchiets tiltagende Misbrug af Magten, forargelig Strid i Kirken, slet Forvaltning af Kirkegodset og Læg-folks Udsuelse, i Forbindelse med det pavelige Hofs og den katholske Gejstligheds usædelige Levnet, foranledigede allerede i det 15de Aarhundrede flere Forsøg paa at tilvejebringe en Kirkeforbedring, men kun efterat den videnskabelige Sands, som i dette Aarhundrede var blevet vakt, begyndte at bære Frugt, og efterat Videnskabens Resultater deels ved Universiteternes Virksomhed, deels ved Bogtrykkerkunstens Hjelp vare blevne tilgængelige for Lægfolk, lykkedes det i det 16de Aarhundrede at udføre Reformationens store Værk. Reformatorerne, som i Begyndelsen indskrænkede sig til at ivre mod Misbrug, endte med at forkaste den pavelige Myndighed og rystede derved det bestaaende Kirkesystem i dets inderste Grundvold. Vel blev derved ikke Hierarchiet aldeles styrtet, men en ny christelig Kirke stiftedes, hvis retlige Tilværelse dog først senere (i Tydskland ved Religionsfreden 1555) erkjendtes. Det var en Selvfølge, at den protestantiske Kirke maatte komme til at staae i et ganske andet Forhold til Regjeringen i de protestantiske Stater, end det, hvori den katholske Kirke befandt sig i katholske Stater. At ordne dette Forhold i sit fulde Omfang, tillode Tidsomstændighederne ikke, især saalænge som man endnu havde Udsigt til en Udsoning med den herskende Kirke; der dannede sig saaledes et factisk Retsforhold, ifølge hvilket den højeste Kirkemyndighed i de fleste protestantiske Lande var i Landsherrens Hænder [1]),

1) Anderledes i Schweitz, Holland og Skotland. (Die evangel. reformirte Kirche u. ihre Fortbildung im 19ten Jahrhundert, besonders im Kanton Bern v. F. F. Zyro. Bern 1837. Zur Geschichte

men dog saaledes, at den, i det mindste tildeels, udøvedes gjennem Regjeringscollegier, som enten for en Deel bestode af gejstlige Medlemmer (Consistorier) eller dog indhentede Betænkninger fra Bisopperne. Dette Kirkens Afhængigheds-Forhold havde længe bestaaet, inden Videnskaben søgte at besvare sig det Spørgsmaal, hvorledes det var opstaaet, og af hvilken Beskaffenhed det maatte antages at være, et Spørgsmaal, hvis Besvarelse især i de Stater blev af practisk Vigtighed, hvor Fyrsten var katholsk, men Undersaatterne enten alle, eller dog Fleertallet, vare Protestanter.

Tre forskjellige Theorier eller saakaldte Systemer ere efterhaanden opstaaede og have tildeels afløst hinanden. Det ældste er Episkopal-Systemet[1]), som lægger Kirkebestyrelsen i Landsherrens Haand, men fordrer den gejstlige Stands raadgivende Medvirkning og umiddelbare Deeltagelse ved Consistorier; Menigheden (status oecumenicus i Modsætning til status politicus og st. ecclesiasticus) er efter dette System, som fornemmelig ved Lærestanden vil hævde Lærens Reenhed og derfor kan betegnes som orthodox-aristokratisk, indskrænket til at give sit Samtykke (jus consentiendi). Forsaavidt Systemet indrømmer Landsherren Kirkeregimentet (potestas externa), søger det

der reform. Kirchenverfassung (in der Schweiz) v. Bluntschli, i Zeitschr. f. deutsches Recht VI. 1. S. 166 ff.

1) Først fremstillet af Math. Stephani de jurisdictione. Frf. ad Moen. 1611. 4. siden af Theod. Reinking de regimine seculari et ecclesiastico. Giess. 1619. 4., og Bened. Carpzow jurisprud. ecclesiast. Lips. 1649 og 1721. fol. I. B. Carpzow (den yngre, Theologen) diss. de jure decidendi controversias theol. Lips. 1695. 4. Jvfr. iøvrigt Stahl die Kirchenverfassung der Protestanten S. 8-22.

Grunden deels i Begrebet om christelig Øvrighed [1]), deels deri at de katholske Bisskoppers Myndighed ved Religionsfreden af 1555 Art. 20 [2]) var blevet suspenderet og fra dem gaaet over til Landsherren, som derfor ogsaa sædvanlig i det 16de Aarhundrede i de protestantiske Lande kaldes summus episcopus. Men ligesom det er klart, at en Suspension af Rettigheder [3]) ikke indeholder nogen Overdragelse, og at Systemet saaledes ikke angiver den egentlige Retsgrund til Kirkemyndighedens Udøvelse af Landsherren, er det ligeledes indlysende, at den evangeliske Kirke umuligen kunde have overdraget Fyrsterne alle de Rettigheder, som tilkom de katholske Bisskopper.

Territorialsystemet [4]) fremkom som en Modsætning til Episkopalsystemets strænge orthodoxe Retning og

1) Jvfr. Apol. C. A. VIII.: Nam evangelium non dissipat politiam aut oeconomiam, sed multo magis approbat, et non solum propter poenam, sed etiam propter conscientiam jubet illi parere tanquam divinæ ordinationi."

2) ... "so soll die geistliche Jurisdiction .... wider der Augsburgischen Confessions Religion, Glauben, Bestellung der Ministerien, Kirchen-Gebräuchen, Ordnungen und Ceremonien, so sie aufgericht oder aufrichten möchten, biß zu endlicher Vergleichung der Religion nicht exerciert, gebraucht oder geübt werden .... und also hierauf, wie obgemeldt biß zu endlicher christlicher Vergleichung der Religion, die geistliche Jurisdiction ruhen, eingestellt und suspendirt seyn und bleiben". Corpus jur. publ. imperii academ. v. Schmauß. 1735. S. 223-224.

3) Reinkingk betragtede det derfor som en Restitution af Landsherrens Myndighed.

4) Udviklet af Thomasius vom Rechte evangelischer Fürsten in theologischen Streitigkeiten, Halle 1696. 4., og i Vindiciæ juris majestatis circa sacra. Halæ 1699. 4.; allerede tidligere forsvaret i Holland som Reaction mod Contraremonstranterne, see Hugo Grotius de imperio summarum potestatum circa sacra. Paris 1646., hvis Theori dog er endeel forskjellig fra den af Thomasius fremstillede, der senere blev antaget af J. H. Böhmer, J. J.

frakjender derfor Kirkebestyrelsen al Ret til at blande sig i hvad der vedkommer Tro og Lære; det forkynder forsaavidt en fuldkommen Religionsfrihed; men hvad den øvrige Styrelse af Kirkens Anliggender angaaer, da tilkommer den Landsherren, som udøver den uden at være bunden ved Lærestandens Mening eller engang pligtig til at adspørge den. Forsaavidt som dette System anseer Kirkemyndigheden for en Deel af Statsmyndigheden, søger det den positive Retsgrund i Udtrykkene i den Osnabrückske Fredslutning Art. 5 § 30 og Art. 8 § 1 [1]); men hverken kan der ved den Reformationsret, der her omtales som en Deel af Territorialhøjheden, sigtes til det egentlige Kirkeregiment, og heller ikke kan det af Thomasius opstillede Begreb om en Kirkebestyrelse, der nærmest skal indskrænke sig til at forebygge Ufred i Kirken, og iøvrigt indrømmer

Moser o. Fl., og i nyere Tider forsvaret af Augusti über das Majestätsrecht in kirchlichen Dingen, Alex. Müller o. Fl. Herhen høre ogsaa de af C. F. v. Moser udgivne vertraute Briefe über das protestant. geistl. Recht. Frkf. a. M. 1761. (Forf. var Bretschneider, en Tilhænger af Grev Zinzendorf, s. Richter krit. Jahrb. I. 429).

1) ... "Cum statibus immediatis cum jure territorii et superioritatis ex communi per totum imperium hactenus usitata praxi etiam jus reformandi exercitium religionis competat ac dudum in Pace Religionis talium statuum subditis, si a religione Domini territorii dissentiant, beneficium emigrandi concessum, insuper majoris concordiæ inter Status conservandæ causa cautum fuerit, quod nemo alienos subditos ad suam religionem pertrahere eave causa in defensionem aut protectionem suscipere, illisve ulla ratione patrocinari debeat: Conventum est, hoc idem porro quoque ab utriusque religionis Statibus observari nullique statui immediato jus, quod ipsi ratione territorii et superioritatis in negotio religionis competit, impediri." J. P. O. hos Schmauß l. c. p. 881.

en ubunden Lærefrihed, svare til Løsningen af de Opgaver, som den evangeliske Kirke maa stille til sin Bestyrelse. Da dette System blev bragt i Udførelse, viste det sig ogsaa at være en Umulighed, at Regjeringen kunde holde sig paa det blot negative Tolerantsstandpunkt, og Følgen blev, at man efterhaanden nærmest holdt fast ved den Deel af Systemet, som erklærede Kirkemyndigheden for endeel af Statsmyndigheden[1]), og man blev tilbøjelig til at behandle liturgiske[2]) og andre til Kirkelovgivningen henhørende Gjenstande paa samme Maade som verdslige Statssager.

En saadan eensidig Behandlingsmaade og Territorialsystemets kjendelige Mangler maatte skaffe et nyt System — Collegialsystemet[3]), der allerede var fremstillet i

1) Sætningen: cujus est regio, ejus est religio blev derfor anseet for at udtrykke Systemets Hovedtanke, uagtet den ogsaa forekommer hos Episkopalister og fornemmelig anvendtes af protestantiske Fyrster mod Kejseren og Paven, s. L. A. Rechenberg diss. an cujus regio, ejus sit religio? Lips. 1695. 4. §. 1.

2) Thomasius erklærede dem for adiaphora (Diss. de jure princip. circa adiaphora) og de senere Forfægtere af Systemet Böhmer (l. I. tit. 28. §§ 12–16.) og Wiese (Hdb. d. K. R. III. § 227) erklære Landsherren berettiget til at forandre Liturgien uden at adspørge den gejstlige Stand.

3) Først udviklet af C. M. Pfaff de originibus juris ecclesiastici cap. 4. Tübing. 1720 og 1756. 4. Academische Reden über das Kirchenrecht. Tüb. 1742. Cap. 5., skjøndt Ideen dertil allerede ligger i Pufendorf diss. de habitu religionis christianæ ad vitam civilem. Brem. 1687., (ny Udg. med Commentar af Kress. Jena 1772); siden antaget af Mange: Mosheim, G. L. Böhmer, Clausen Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning &c. S. 239 ff. Ueber die oberbischöfliche Hoheit der Regenten, von J. Schuderoff. Ronneburg 1826. Grundzüge einer constitutionellen Kirchenverfassung, von J. F. H. Schwabe. Neustadt 1832. Die freie protestantische Kirche oder die kirchlichen Verfassungs-Grundsätze des Evangeliums, von H. C. M. Rettig. Gießen 1832. Jvfr. de flere af Bickell i Schuncks Jahrbücher

Begyndelsen af det 18de Aarhundrede — Indgang og i Løbet af dette og det 19de Aarh. vandt det stedse flere og flere Tilhængere. Ifølge dette System skal Kirken ansees som et frit og lige Selskab, der som saadant oprindelig har Ret til selv at bestyre sine egne Anliggender. Regenten, som saadan, kan vel udøve visse Rettigheder med Hensyn til Kirken (Jura circa sacra: jus inspectionis, jus reformandi, jus advocatiæ), hvilke tilkomme ham paa Grund af Statens Majestætsrettighed, men naar han øver den egentlige Kirkemyndighed (Jus sacrorum, jura collegialia, potestas ecclesiastica[1]), som oprindelig tilkommer Menigheden, maa det antages at være skeet ved Menighedens enten udtrykkelige eller stiltiende Overdragelse, og denne maa under visse Omstændigheder endog kunne tages tilbage (Jus retrahendi[2]). Med dette System forener man jevnlig, især i nyere Tider, den Paastand om Kirkens Ret til en repræsentativ Forfatning (Synodalforfatning), og i den nyeste Tid har man endog meent, at Kirken alene kan frelses ved en fuldkommen Løsrivelse fra Staten.

Skjøndt Collegialsystemet bedst synes at stemme overeens med enkelte Yttringer i Reformatorernes Skrifter[3]),

der deutsch. jurist. Literatur, 8 Bd. S. 37 ff. og 16 Bd. S. 166 anmeldte Skrifter. See ogsaa Weiß's Archiv III. 153-187 og IV. 133 ff.

1) Til disse egentlige jura collegialia henregnes Ret til at give Love for Kirken, at beskikke gejstlige Embedsmænd, at foreskrive Kirkeskikkene (Liturgien), at bestyre Kirkens Gods, at øve Kirketugt og gejstlig Jurisdiction.

2) Dette var dog ikke Pfaffs Mening, som udtrykkelig erklærer Overdragelsen for irrevocabilis, Orig. jur. eccl. p. 186.

3) See de Schmalkald. Artikl. Append. v. der Gewalt des Pabstes, og Luthers Yttringer paa flere Steder i hans Skrift v. welt. Ob-

er det dog ikke heldigere end de øvrige Systemer i at forklare den factiske Retstilstand. Thi en udtrykkelig Overdragelse af Kirkemyndigheden fra Menighederne til Landsherren kan ikke historisk bevises, og hvad den stiltiende angaaer, da kan den ikke med Sikkerhed udledes af det Factum, at Menighederne have fundet sig i den verdslige Styrelse af Kirkens Anliggender, da dette ligesaa vel lader sig forklare som en Erkjendelse af Statens Ret til ogsaa at styre disse Anliggender, forsaavidt som deres Natur tilsteder det. Naar saaledes dette Systems Grundvold — en Forening mellem Kirken og Regenten — bortfalder, kan man ikke derpaa bygge noget jus retrahendi, skjøndt det vel ligger i Sagens Natur, at den Landsherre, der ikke hører til samme Kirke, som hans Undersaatter, ikke kan udøve den højeste Myndighed i denne. Hvorledes Kirken iøvrigt paa den hensigtsmæssigste Maade skal forvaltes eller Kirkemyndigheden udøves, er intet reent Retsspørgsmaal og den almindelige Selskabsrets Grundsætninger ere forsaavidt uanvendelige paa Kirken, som den ligesaalidet kan betragtes stiftet ved frivillig Forening, som dens Medlemmer ved Majoritets-Beslutning kunne have Ret at forandre hvad der hører til dens Væsen [1]). At Kirken skulde have Ret til en repræsentativ Forfatning i de Stater, hvor den aldrig har været indført, kan, som stridende mod disse Staters bestaaende Retsforhold, ikke

rigkeit og Auslegung d. 1 Buchs Mose c. 49. Jvfr. C. C. Schmidt de jure liturgico principis evangelici. Lips. 1826. Benzon-Buchwalds Fremstilling af Reformatorernes Anskuelser af Protestantismens Kirkeforfatning, i Theol. Tidsskr. X. 275 ff. og Rudelbach den evang. Kirkeforf. Oprindelse S. 30 ff.

1) Stahl l. c. S. 53-55. Puchta Recht d. K. S. 71 ff.

bevises [1]); at en saadan Forfatning skulde være den hensigtsmæssigste Form for Kirkens Forvaltning, er i det mindste tvivlsomt, baade ifølge flere kirkelige Anliggenders ejendommelige Natur, der ikke saaledes som verdslige Statsanliggender egne sig til almindelig Forhandling, og ifølge Historiens Vidnesbyrd om enkelte protestantiske Synoders Frugter [2]).

Det er iøvrigt umiskjendeligt, at de forskjellige Tidsaldres politiske Anskuelser, som mere eller mindre gjorde sig gjeldende i Statsstyrelsen, have havt en betydelig Indflydelse paa Dannelsen og Udviklingen af de tre her skildrede Systemer. Saaledes er Tendentsen i det episkopale kjendelig aristokratisk, i Territorialsystemet absolut-monarkisk og i Collegialsystemet constitutionel-demokratisk. Især er det i den Retning, som det sidste System i dette Aarhundrede har taget, kjendeligt, hvorledes Ideerne om Frihed og Lighed, Fictionen om Statens Oprindelse af en Forening, (Pufendorfs pactum unionis, Rousseau's contrat social), Læren om den politiske Repræsentation og Tidsalderens Hang til at søge Statens Støtte i Garantier og constitutionelle Former, ikke mindre have bidraget til at give Systemet sin Charakteer, end til at skaffe det Tilhængere. Der er derfor naturligt, at det i sin Consequents kan lede til de samme Udskejelser, som det politiske System, det har taget til Mønster, og at det, ved at gjøre det i Statsretten jevnlig misforstaaede Folkesouverainitets-Princip gjeldende i Kirken, og ved saaledes at kalde den hele Menighed [3]) til activ Deeltagelse i Sty-

1) Jvfr. Eichhorn Kirchenrecht II. 56, cfr. I. 675–696.

2) Jvfr. mit Forord til Oversættelsen af C. Ullmanns nogle Ord om Nutid og Fremtid. 1848. S. IX–XII.

3) Hertil maatte da efter Consequentsen enhver Konfirmeret henregnes;

relsen af Kirkens vigtigste Anliggender, kan give Kirken i den uvidende Mængdes Vold.

Det er klart, at ethvert af disse Systemer lider af Eensidighed og Mangler, og at intet af dem har løst den Opgave, at sætte Statsmagten, Lærestanden og Menigheden i det for Kirken hensigtsmæssigste Forhold til hinanden; men det Væsentlige og Sande, hvori de alle mødes, er, at de kirkelige Anliggender bør styres i den christelige Kirkes Aand, som ikke tilsteder Tvangs Anvendelse i Troessager[1]). Dette er allerede grundet i den Forskjel,

men Richter henholder sig dog, K. R. § 48., hvad Fruentimmer angaaer til 1 Cor. 14, 34 ff. "Kirchenordnung" f. Westphalen og Rhinprovindsen 1835. § 22. fastsætter som Betingelser for at være valgbar som Menighedens Repræsentant: Selvstændighed, 24Aars Alder, ubesmittet Rygte, ærbar Vandel og flittig Deeltagelse i Gudstjenesten og Alterens Sakramente. Valgret tilkommer Enhver i Menigheden, som er 24 Aar gammel, som bidrager til Menighedens Fornødenheder, og enten beklæder et offentligt Embede, har en Næringsvej (seinem eignen Geschäfte vorsteht) eller har egen Huusholdning (§ 21. Richter K. R. Anhang S. 82). I Entwurf einer Presbyterial- und Synodal-Ordnung f. die evang. Kirche von Würtemberg 1845 §§ 5 og 6, fordres hos de Ældste (Menighedsforstandere) en Alder af 30 Aar, uplettet Rygte, og at de ikke nyde Understøttelse af Fattigvæsenet; Valgretten tilkommer alle selvstændige og uberygtede Mænd i Menigheden, som ere 25 Aar gamle; "selvstændig" forklares derved "at leve for egen Regning". Med de ældre Forslag hos os, af Faber (Theol. Tidsskr. I. 57 ff. og C. T. Engelstoft i Liturg. Hist. S. 28–30.), der indskrænke Kirkens Repræsentation til den geistlige og lærde Stand, kan sammenlignes K. og Underv. Minist. Circ. 9de Maj 1848, som anseer det for principmæssigt, at Valgretten indrømmes samtlige Menighedens myndige Medlemmer af Mandkjønnet (Dep. Tid. S. 102).

1) Selv Territorialsystemet erkjender dette, see J. H. Böhmer jus eccl. Protest. lib. I. Tit. XXXI. § 58–64, jvfr. lib. I. Tit. I. § 86, og Thomasius Kirchenrechts-Gelahrtheit I. 334 ("wiewohl dennoch der Fürst in denenjenigen Dingen, quæ sunt contra genium doctrinæ Christianæ, keine Gewalt hat.")

som fra Kirkens ældste Tider er udtalt i den Adskillelse, man gjorde mellem imperium og sacerdotium, mellem verdslig og geistlig Magt. Den Augsburgske Confession gjør samme Forskjel, og naar den til den geistlige Myndighed alene henfører Ret til at forkynde Evangeliet, forvalte Sacramenterne og øve Kirketugten[1]), saa er det klart, at den ved postestas ecclesiastica ikke forstaaer andet end sacerdotium, og ikke den egentlige Kirkebestyrelse. Da Kirkens eget Bekjendelsesskrift slet ikke omtaler denne (Collegialsystemets saakaldte jura collegialia) og ikke i Kirkens Navn gjør nogensomhelst Fordring i denne Henseende[2]), var det ganske naturligt, at Kirken sluttede sig til Staten og indrømmede Regjeringen den øverste Myndighed[3]) i Alt hvad

1) "Sic autem sentiunt, potestatem clavium, seu potestatem episcoporum, juxta evangelium esse seu mandatum Dei, prædicandi evangelii, remittendi et retinendi peccata et administrandi sacramenta... Non igitur commiscendæ sunt potestates ecclesiastica et civilis... Ecclesiastica suum mandatum habet evangelii docendi et administrandi sacramenta. Non irrumpat in alienum officium; non transferat regna mundi, non abroget leges magistratuum, non tollat legitimam obedientiam etc." Conf. A. P. II. Art. 7.

2) Naar Confessionen synes at tillægge Bisopperne Ret til at bestemme Liturgien, er det af Sammenhængen tydeligt nok, at man derved ikke har tænkt paa, udelukkende at forbeholde Kirken denne Myndighed, men at man nærmest har tænkt paa de katholske Bisopper, hvem der indrømmes en saadan Myndighed med den Indskrænkning, at de intet maa foreskrive som er imod Evangeliet: "Præter hoc disputatur, utrum episcopi seu pastores habeant jus instituendi ceremonias in ecclesia et leges de cibis, feriis, gradibus ministrorum seu ordinibus etc. condendi ... sed de hac quæstione nostri sic docent, quod episcopi non habent potestatem statuendi aliquid contra evangelium, ut supra ostensum est.

3) Den reformeerte Kirke, hvis Exempel man saa ofte har paaberaabt sig, naar der er Tale om kirkelig Frihed og Selvstændighed, har

der hørte til Kirkens Styrelse i dens udvortes Forhold, som f. Ex. ihenseende til Bestyrelsen af Kirkegodset, Beskikkelse af geistlige Embedsmænd; men det var ligesaa naturligt, at Regjeringen indhentede geistlige Mænds, som de rette Sagkyndiges, Raad og Betænkning, og lod dem tildeels deeltage i Bestyrelsen (Consistorialforfatningen), og saaledes turde Episkopalsystemet i dets første Grundtræk dog nærmest svare til den ældste evangeliske Kirkes virkelige Forfatning [1]). Det er forresten meget forklarligt, at man under Confessionens Taushed om Kirkemyndigheden har søgt Oplysning i Reformatorernes Skrifter; men var det end muligt af de ofte vaklende, ofte modsigende Yttringer [2]) og Ønsker i disse at danne sig en bestemt Forestilling om den Form, de have ønsket at give Kirken, er det dog vist, at man ikke paa slige formeentlige Ønsker, men kun paa hvad Confessionen bestemt har udtalt som Kirkens Mening kan støtte de Retsgrunde, hvormed man vil omstøde Kirkens engang bestaaende Forfatning. Ube=

under den første Reformator Zwingli meget bestemtere end den lutherske erkjendt, at al udvortes Magt i Kirkesager tilkommer Staten, see Bluntschli zur Geschichte der reformirten Kirchenverfassung, i Reyschers og Wildas Zeitschr. f. deutsches Recht VI. 166, især S. 173 ff.

1) Jvfr. Stahl S. 238 ff. Af anden Mening er Rudelbach den evangel. Kirkeforf. S. 81 ff.

2) Hvad t. Ex. Luther tidligere havde yttret om Menighedens Ret til at vælge Præster (Grund und Ursach aus der heiligen Schrift, daß eine christl. Gemeinde Recht und Macht habe, alle Lehrer zu urtheilen und Lehrer zu berufen ein und abzusetzen, Werke X. 1794.) tog han senere igjen tildeels tilbage, s. Werke XVI. 84. (jvfr. Sartorius Geschichte des deutschen Bauernkriegs. Berlin 1795. S 382.). See ogsaa flere Yttringer i Formula reformationis 1545 og i Melanchtons Betænkning af 1547, anførte af Rudelbach den evangel. Kirkeforfatning S. 67–73.

tænksomme Forsøg i denne Retning kunde blive saameget farligere for Kirken, som den evangeliske Kirke ikke bestaaer som en almindelig protestantisk, men kun i isolerede Stats- eller Nationalkirker, som derfor nøje slutte sig til Formen for den enkelte Stats Tilværelse. Er Statsforfatningen undergaaet en saadan Forandring, at man anseer en Repræsentation for Kirken at være nødvendig for at sikkre dens Frihed og Selvstændighed, maa det vel betænkes, at dette ikke opnaaes ved den blotte Form alene (Presbyterier, Synoder[1]), men kun derved, at Repræsentanterne

1) Det er mærkeligt, at medens Richter (K. R. § 51) antager det for et i Reformationens Princip grundet Postulat, at Kirken skal repræsenteres, har man strax efter Reformationens Indførelse i Schweitz havt regelmæssige aarlige Synoder, om hvilke Bluntschli i den ovenfor cit. Afhandl. S. 194 bemærker: "Es wäre völlig irrig, die Synoden für eine Repräsentation des Volks oder der Kirchengemeinde zu halten. Selbst eine Repräsentation der Kirche im strengen Sinn des Worts ist nach reformirten Grundsätzen gerade zu unzulässig." Ogsaa fortjener følgende Sted i den saakaldte formula reformationis (Reformatio Wittebergensis) 1545, underskrevet af Luther, Bugenhagen, Creutziger, Major og Melanchton at bemærkes: "Zum fünften, so ist bey vielen hohe Nothdurft Synodos zu halten, und ist nicht eine geringe Weisheit merken, wenn sie zu halten und wie sie zu gubernieren seyn. Denn es ist auch nicht gut, daß man harte stolze Köpf oder practicirische Leut, die factiones und Meuterei machen können, oft auf den Markt führe. Gleichwohl fordert die Nothdurft, bey vielen Synodos zu halten, von der Lehr oder von andern nöthigen Sachen nützliche Unterrede zu haben, wie die Apostoli Synodos gehalten". (Corp. Reformat. ed. Bretschneider V. 602). At herved ikke er tænkt paa nogen almindelig Synode, der skulde repræsentere Kirken, sees bedst af Melanchtons Oversættelse: "Quinto, sæpe etiam necesse est, Synodos autoritate aliqua in una dioecesi aut pluribus convocari etc." ibid. 636.). Ligesaalidet nævnes Synoder i Indledningen, hvori opregnes de 5 Stykker, som udkræves til "rechte christliche Kirchenregierung". Hvorlidet indtil den seneste

ere besjælede af den rette christelige Aand og ikke savne den fornødne Sagkundskab, og at følgelig den Form er den bedste, som sikkrer Kirken et saadant Valg, om den end ikke maatte svare til de gængse Forestillinger om almindelig Stemmerets Fortrinlighed og Majoritetens Ufejlbarhed.

Naar Talen er om liturgiske Forskrifter og om Bestemmelsen af Lærebøger til Brug ved Ungdommens Religionsunderviisning, befinder man sig paa et Gebeet, som frembyder særegne Vanskeligheder, fordi det Udvortes her kommer i den nærmeste Berøring med det Indvortes, fordi Formen her ikke kan være aldeles ligegyldig for Kirkens indre Liv [1]), da det netop er det, som skal udtale sig og finde Næring saavel i Gudstjenestens Former, som i de indførte Lærebøger, ikke at tale om, at navnlig Kirkesangen fordrer Menighedens fri Medvirkning. I de forskjellige protestantiske Stater ere i denne Henseende Lovgivningens Forskrifter forskjellige [2]), og Fremgangsmaaden

Tid Synodeforfatningen har slaaet Rod i den protestantiske Deel af Tydskland, sees bedst af Richter K. R. § 158.

1) See dog Augustinus Ep. 118: "Nec disciplina ulla est in his melior graui prudentique Christiano, quam ut eo modo agat, quo agere viderit ecclesiam, ad quamcunque forte devenerit. Quod enim neque contra fidem, neque contra bonos mores injungitur, indifferenter est habendum et pro eorum, inter quos vivitur, societate servandum est". Jvfr. Socrates hist. eccl. lib. V. c. 22.

2) I flere Lande udkræves udtrykkelig Menighedernes Samtykke, t. Ex. i Sachsen, s. Webers sächs. Kirchenrecht I. § 29 Anm. 12 jvfr. Verfassungs-Urkunde 1831. § 57; i Preussen s. Landrecht II. 11 Tit. §§ 45 og 46., jvfr. Cabinetsordre 18de Juli 1798 og blandt de ang. den ny Agendes Indførelse (1821) udkomne Skrifter: L. Schaaff die Kirchenagende in dem preuss. Staate, Leipz. 1824, Pacificus Sincerus (Schleiermacher) über das liturgische

har i een og samme Stat ikke altid været den samme. Dersom man i disse Tilfælde, efter Nogles Paastand, skulde lade alt beroe paa Menighedernes fri eensstemmige Valg [1]), vilde ethvert Skridt til Forbedring blive saa godt som umuligt. Naar man altsaa maa indrømme, at i disse, ligesom i andre Sager, Pluraliteten maa gjøre Udslaget [2]) enten i en fuldstændig Samling af Menigheden eller af dens Repræsentanter (i Synoder og Presbyterier), maa man ikke oversee, at denne Afgjørelsesmaade ved Majoriteten finder Sted, fordi en endelig Afgjørelse i mange Tilfælde er aldeles nødvendig, men ikke fordi den altid sikkrer det rigtigste Resultat. Det er derfor vanskeligt at indsee, at man paa denne Maade skulde erholde en med Kirkens Aand og Tarv mere stemmende Afgjørelse, end naar man bruger den Fremgangsmaade, der siden den protestantiske Kirkes Opkomst sædvanlig har været fulgt i de fleste protestantiske Lande, at Regjeringen nemlig har ladet Arbejder af den omhandlede Natur udføre af de ind-

Recht. Hanover 1824. Falck Actenstücke betreff. die neue preuss. Agende. Kiel 1827, jvfr. Jahrbücher der preuss. Provinzialstände v. Reaube 2ter Bd. 1834. 4. 40. ff. Om Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen, see Fr. 8de Dec. 1797 jvfr. Callisen Anleitung ꝛc. S. 97. og Staatsbürgerl. Magaz. VI. 660. — I Norge har Kongen alene Myndighed ihenseende til den liturgiske Lovgivning, s. Grundloven § 16, jvfr. Stang system. Fremstilling af Norges constitutionelle Ret S. 335, og Motzfeld K. R. S. 19. I Sverrig tilkommer denne Myndighed Kongen i Forening med Stænderne, s. Rabenius K. R. S. 53-54. Om den ny svenske Liturgie fra 1811, see Schwedens Kirchenverfassung v. F. W. Schubert, Greifsw. 1821. I. 27-29; om Catechismus sammest. S. 75-81.

1) See t. Ex. N. Falck i Indledningen til Actenstücke betreffend die neue preussische Kirchenagende S. XXXVII.

2) See C. G. Weber Sächsisches Kirchenrecht I. 1ste Abtheil. S. 270 Not. 12.

sigtsfuldeste Theologer, og, efterat have indhentet Betænkning fra den hele Gejstlighed eller en stor Deel af samme, underkastet Forslagene en Revision, og endelig efter nøje Drøftelse givet dem sin Sanction[1]). Ved tillige at lade Forslagene trykke, opnaaes, at Menighedens Stemme kan blive hørt[2]).

§ 23.

Kirkens Forhold til Staten i Danmark indtil Souverainitetens Indførelse 1660.

I Danmark var i Katholicismens Tid Kirkens Forhold til Staten omtrent det samme, som i andre katholske Stater, skjøndt Hierarchiet udviklede sig langsommere og ikke uden betydelig Modstand først af Almuen, senere af Kongerne og Adelstanden. Under Knud den Hellige († 1086) gjorde Hierarchiet de første betydelige Fremskridt: Biskopperne erklæredes for den første Stand i Riget, Kongen befalede at give Gejstligheden Tiende og grundfæstede den gejstlige Jurisdiction, som udvidedes under Kong Niels († 1134[3]). Uagtet Tiendepligten gav Anledning til jevnlige Stridigheder, ja endog til Oprør, steeg Gejstlighedens

1) Med Undtagelse af den Hessiske (1526) ere alle ældre tydske Kirkeordinantser forfattede paa en lignende Maade, (s. Eichhorn Kirchenr. II. 54 Not.); hos os Ordinantsen af 1537, Christian den 4des Norske Kirkeordinants og Kirkeritualet. En anden Fremgangsmaade fulgtes ved den ny Psalmebogs Indførelse, (see de i § 16 anførte Kgl. Resolutioner) og ved Indførelsen af den Slesvig-Holsteenske Kirkeagende af 2den Dec. 1795. Om den preussiske Kirkeagende fra 1821, see ovenfor S. 66 Note 2.

2) Om Fremgangsmaaden hos os med Udkastet til Kirkeritualet af 1839 s. § 45.

3) Jvfr. mit Grundrids af den danske Retshistorie § 55 og 57.

Indflydelse bestandig, og maatte stige, deels fordi Kulturen i Middelalderen næsten udelukkende var indskrænket til den gejstlige Stand, deels fordi Kongerne, hvis Magt en Tidlang i den fandt en mægtig Støtte, vare interesserede i at begunstige den, og endelig fordi flere Mænd af udmærket Dygtighed beklædte Erkebispesædet. Under Christopher den 1ste og Erik Menved var det kommet saa vidt, at Bisperne kunde byde Kongerne Spidsen, og de hyppige Interdicter vidnede om deres Magt [1]).

Under Valdemar den 4de, Dronning Margaretha og Unionskongerne indtil Christian den Anden blev Gejstligheden i uforstyrret Besiddelse af dens Myndighed og Privilegier [2]). Kong Hans forpligtede sig endog ved sin Haandfæstning til at afholde sig fra al saavel umiddelbar som middelbar Indvirkning paa Valget af Biskopper og Prælater [3]).

Da Reformationens Time slog i Tydskland, begyndte det ogsaa i Danmark at stunde til Undergang med Hierarchiet, dog varede det næsten 20 Aar inden det aldeles blev styrtet. Kong Christian den 2den var langtfra at være Gejstligheden gunstig, men da hans Lovbud sattes ud af Kraft ved Frederik den Førstes Thronbestigelse, og denne Konge af flere Grunde ikke fandt det raadeligt, aabenbart at bryde med den katholske Gejstlighed, blev det denne endnu muligt at befæste sin Magt ved den Odensekke Reces (1527), hvilket dog ikke kunde skee uden adskillige Op-

1) Jvfr. Constitutio: Cum ecclesia Daciana og senere Ulr. Stykkes Decr. Arhus. art. 16: de laicis contra ecclesiam et ejus personas insurgentibus.

2) Jvfr. Münter Kirchengesch. v. Dännemark u. Norwegen II. 2te Abth. 561-570.

3) Hvitfeld S. 967.

offrelser til Adelen[1]). Imidlertid kunde denne Lovbæmning dog tilsidst ikke beskytte den katholske Kirke og dens Tjenere, som maatte falde ved dens indvortes Fordærvelse. Endnu en Tidlang løde Gejstlighedens gjentagne Klager over, at den Odensefke Reces ikke holdtes, over Mishandlinger og Indgreb i dens Rettigheder, og især over de Beskjærmelsesbreve, som Frederik d. 1ste tildeelte lutherske Præster[2]). Men da de ved Frederik den 1stes Død († 1533) udbrudte borgerlige Uroligheder endtes ved Christian den 3dies Thronbestigelse, bleve kort før Rigsdagen 1536 alle Biskopper fængslede og deres Gods inddraget under Kronen. Ved den paa samme Rigsdag af Kongen og Rigets Stænder udstedte Reces (af 30te Oct. 1536) indførtes Reformationen, men uden at der iøvrigt fastsattes noget om Kirkens Forhold til Staten[3]). Det samme er Tilfældet med Kirkeordinantsen af 1537, som Kongen havde ladet forfatte af de danske Gejstlige og gjennemsee af Luther og Bugenhagen[4]). Kun bemærkes i Ordinantsens Fortale, at noget af dens Indhold maa betragtes som ufor-

1) Jvfr. min Afhandl. om Oprindelsen til den ved Lovens 2-23-11 Sædegaarde tillagte Tiendefrihed, i Jur. Tidsskr. XIX. 144 ff.

2) See Forhandlingerne paa Herredagene og i Rigens Raad fra 1523–1530 i Ny Danske Magaz. V. 288 ff. Jvfr. C. T. Engelstoft om Herredagen i Kbhvn 1530, i Theol. Tidsskr. I. 2 H. S. 1 ff.

3) Recessen tilkjendegiver kun Reformationens Indførelse ved Bestemmelsen om Inddragelsen af Bispoppernes Gods og ved de Ord: "at Bisperne skulle være affatte og aldrig igjen komme til deres bispoppelige Regimente, Stift og Stifters Gods, og ingen anden deres Lige eller andre for Bisopper at regjere udi Riget blive annammede — men dog skulle andre christelige Bisper og Superattendenter beskikkes, som kunne lære Folket og prædike det hellige Evangelium og Guds Ord og den hellige christelige Tro". Samling af gamle danske Love IV. S. 163.

4) "ut sciatis non temere, sed tot et tantis arbitris hic nos egisse".

anderligt — nemlig hvad der vedkommer Guds Ords Forkyndelse og Sacramenternes Forvaltning — men at det Øvrige (angaaende Liturgien, Præsters Indsættelse o. s. v.) vel uden Guds Fortørnelse kunde forandres [1]). Iøvrigt blev den af Præsteskabet forfattede og af Kongen reviderede [2]) Ordinants ogsaa stadfæstet af Rigsraadet, dog først paa Herredagen i Odense 1539; om Stændernes eller Menighedens Medvirkning var der aldeles ikke Tale [3]). I Slutningen af Fortalen, hvor der trues med Straf for Overtrædelse af Ordinantsens Bud, antydes, at Kongens Magt er fra Gud [4]).

1) "Duplex est hæc ordinatio, altera diuina solum, ut quod volumus verbum Dei, id est legem et evangelium sincere predicari, sacramenta recte tradi, pueros doceri, ut maneant in Christo, qui in Christum sunt baptizati, curari pro victo ministrorum, ecclesiæ et scholarum et pro pauperibus; non est nostra ordinatio, sed per hoc obsequimur ordinationi Christi domini nostri &c. — Altera autem ordinatio hæc nostra etiam dici potest, quia quædam in ea pie et sancte mutari possunt, licet et ipsa Dei sit. Sunt autem ea, quæ de personis, de tempore, de locis, de numero, de modo, de horis, de visitatione, de honesto conventu ("om en ærlig Samqvem"), de cantu, de ceremoniis &c. ordinamus, non temere aut superstitiose, sed pro ordinatione diuina, quam diximus, ut commode et cum decore seruetur".

2) See ovenfor Bemærkn. om Ordinantsen S. 30.

3) Jvfr. Engelstoft Liturg. Hist. S. 15 ff.

4) "Neque etiam per nos impune fecerit quisquis his ordinationibus temere restiterit, id quod faciemus secundum potestatem nobis a Deo datam." Den ældste Udgave af Ordinantsen er underskrevet af 26 danske og slesvigske Geistlige paa Præsteskabets Vegne, men den første, Andreas Schougaard, som har underskrevet paa det Viborgske Capitels Vegne har tilføiet følgende Reservation: "donec aliquid melius in laudem et honorem Dei concilium generale definierit atque constituerit", uagtet det af Ordinantsens Fortale er klart, at man ved dens Forfattelse havde opgivet Tanken om Muligheden af et saadant almindeligt Concilium.

I Kong Christian den 4des Norske Kirkeordinants af 1607, som var forfattet af de norske Superintendenter og gjennemseet af de Kjøbenhavnske Professorer, tales heller ikke udtrykkelig om Kongens Magt over Kirken, men den forudsættes.

§ 24.

Om den danske evangelisk-lutherske Kirkes Forhold til Staten efter Aaret 1660.

Da Kongen factisk var i Besiddelse af Kirkeregimentet, medførte Souverainitetens Indførelse i denne Henseende ingen væsentlig Forandring, undtagen forsaavidt som han i de Tilfælde, hvor Kirkebestyrelsen udkrævede den verdslige Regjerings Medvirkning, fik friere Hænder, da han ikke længere var indskrænket ved Rigsraad og Stænder. Kongeloven af 14de Nov. 1665 udtaler i de meest omfattende Udtryk hans Ret til at styre Kirken, men tillige hans Pligter imod den.

I Løbet af det 16de og 17de Aarhundrede findes ingen fast Regel for Udøvelsen af den liturgiske Myndighed; i Begyndelsen efter Reformationen have Biskopperne[1]) først i Synoder og siden hver enkelt i sit Stift givet alle-

1) Som Hjemmel for denne Biskoppernes liturgiske Myndighed kan anføres K. Ord. Fol. VIII. (Udg. af 1537): "Nam in his servanda est libertas christiana, ita tamen, ut de hoc populus ante satis præmoneatur et nihil horum mutetur sine consensu et mandato superintendentis" (i Anledning af Elevationen, jvfr. Engelstoft Lit. Hist. S. 19 og 269), hvorved det dog er mærkeligt, at det Kongen forelagte Udkast ikke indeholder denne Passus, s. Kirkehist. Saml. I. 66.

haande liturgiske Forskrifter [1]), men efterhaanden forsvinde disse Spor af den bisskoppelige Myndighed, og især fra Frederik d. 2dens Tid var det Kongen, som umiddelbart afgjorde saavel de liturgiske, som andre Kirkesager, i hvilken han vel benyttede sig af Bisskoppernes Raad, men dog selv øvede den høieste Myndighed som Kirkens øverste Bisskop, og uden Rigsraadets Medvirkning [2]).

Dens 2den Artikel erklærer "Kongen for det ypperste og høieste Hoved her paa Jorden over alle menneskelige Love, og der ingen anden Hoved og Dommer kjender over sig, enten i geistlige eller verdslige Sager uden Gud alene", og den 6te Artikel tillægger ham "høieste Magt over Cleresiet fra den høieste til den laveste, Magt til at beskikke og anordne al Kirke- og Gudstjeneste, Møder, Sammenkomster og Forsamlinger om Religionssager, naar han det raadeligt eragter, byde og forbyde"; jvfr. Christian d. 5tes L. 1-1-1.

Uagtet Kongeloven saaledes tydeligen ikke alene indrømmer Kongen jus circa sacra, men ogsaa jus sacrorum [3]),

1) Om det af Kongen i Kbhvn 1555 sammenkaldte Bispemøde, see Helvegs D. Kirkehist. S. 103–105.

2) Det bedste Beviis herpaa ere de bekjendte 25 Artikler af 1569, som alle Fremmede, der ville boe her i Riget, skulde antage; skjøndt disse Art. straffe dem, som "svigelig sværge paa dem" paa Liv og Gods. Rigsraadet har heri ikke taget nogen Deel. En anden Sag er det med Ordinantsen om Ægteskabssager af 1582, hvor det siges, at Danm. Riges Raad og nogle af de Høilærde have overveiet den tilligemed Kongen; men disse Sager vare ogsaa af den Beskaffenhed, at de grebe ind i den verdslige Lovgivning. Jvfr. iøvrigt Engelstoft l. c. S. 19–24 og 44–45 og Helveg den danske Kirkes Hist. S. 3 og S. 148 ff.

3) I Arve-Enevoldsacten af 10de Jan. 1661 tales ikke udtrykkelig om jus sacrorum, men i almindelige Udtryk om alle jura Majestatis og absolut Regjering.

maa det dog bemærkes, deels at den citerede 2den Artikel selv erkjender, at Kongen staaer under de guddommelige Love, deels at den 1ste Artikel forpligter ham til at haandhæve den christelige Tro, saaledes som den findes i Bibelen og den Augsburgske Confession, mod alle Kjættere, Sværmere og Gudsbespottere; Maaden, hvorpaa Kongen vil iværksætte dette, er iøvrigt ham selv overladt [1]).

Grundloven af 5te Juni 1849, som i § 3 erklærer den evangelisk-lutherske Kirke for den danske Folkekirke, har vel hævet Kongeloven og i § 80 tilsagt Folkekirken en Forfatning, men indtil denne bliver ordnet ved Lov [2]), maa Kongens Stilling til Kirken udentvivl i det Væsentlige være uforandret, da, som ovenfor viist, denne ikke grunder sig paa Kongeloven og altsaa ikke kan være bortfaldet med den. (Jvfr. § 6: Kongen skal høre til den evangelisk-lutherske Kirke). En anden Sag er det, at Regjeringsformens Forandring medfører, at Kongens Kirkemyndighed maa udøves under en anden Form, end hidtil, og at den i Grundlovens § 81 Statsborgerne tilsagte Religionsfrihed ikke tilsteder en Anvendelse af Kirkemyndigheden, som vilde stride derimod.

Hvad Bestyrelsesmaadens Form angaaer, da bleve de kirkelige Anliggender strax efter Souverainitetens Indførelse henlagte under Rigsdrostens Collegium [3]), men kom snart under Cancelliet [4]); dog blev ved Patent 1 Octobr. 1737

1) Jvfr. Ørsteds Haandbog I. 131–132.

2) At dette ikke skeer, førend efterat en Kirken repræsenterende Forsamling er bleven hørt, maa antages ifølge Cultusminist. Circ. 9de Mai 1848 (D. T. S. 102) og Rigsd. Forhdl. f. 1848–49 II. 1665.

3) Provisional-Ordonnance 4de Nov. 1660 § 1 (Holbergs Danm. Hist. III. 486). I dette Collegium skulde 3 Rigsraader, 4 adelige og 4 borgerlige Medlemmer have Sæde.

4) Jvfr. Suhms Nye Saml. I. 16–17.

Opsigt med Kirken og Gejstligheden paalagt et eget af gejstlige og verdslige Embedsmænd bestaaende Collegium, under Navn af General-Kirke-Inspections-Collegium [1]), som saaledes med Cancelliet deeltog i de gejstlige Anliggenders Bestyrelse, indtil det ved Reskript 28 Oct. 1791 blev ophævet og dets Functioner henlagte under Cancelliet (jvfr. Resol. 20 Nov. 1799 [2]).

Efter Statsforfatningens Forandring og Cancelliets Ophævelse er Bestyrelsen af de kirkelige Anliggender henlagt under Ministeren for Kirke- og Underviisningsvæsenet (see Pl. 4 April og Kundg. 24 Novbr. 1848) hvilken Minister, indtil Kirkeforfatningen nærmere ordnes, maa antages pligtig at følge den bestaaende Kirkelovgivning, forsaavidt den ikke staaer i Strid med Grundlovens Bestemmelser.

1) Jvfr. dets Instruction i Gen. Kirke Insp. Coll. Skr. 26de Nov. 1737. See iøvrigt om dette Collegiums Bestyrelse Biskop Herslebs Indberetning i Møllers theolog. Bibl. V. 146 ff. og L. Helveg om Christian d. 6te og den Tids religiøse Bevægelser, i Tidsſk. f. Literatur og Crit. III. 317 ff. (udg. af Fyens lit. Selſk.).

2) Indvendinger mod de kirkelige Anliggenders Bestyrelse af verdslige Embedsmænd ſ. Clausen Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus S. 210–280, jvfr. Ørsted i Jurid. Tidsſkr. XII. 250–270. Ifølge Andragende fra Provindſialstænderne i 1840 (ſ. Roesk. St. T. Bet. 115 og Vib. St. T. 62) blev der under 12te Febr. 1841 nedſat en Commission til at afgive Betænkning om en Forandring ihenſeende til Overbestyrelsen af Kirke- og Underviisningsvæsenet (ſ. Coll. T. f. 1841 S. 165). Om denne Commissions Forhandlinger og Resultat ſ. Bkg. til Provindſ. St. 10de Juli 1846, jvfr. Coll. T. f. ſ. A. S. 705 ff. og Clausen om Bestyrelsen af Kirke og Skole i Danmark. 1844.

§ 25.

Om den evangelisk-lutherske Kirkes Forhold til andre Confessioner i Danmark.

Da ifølge Lovens 2-1 den evangelisk-lutherske Religion var den, som i Kongens Riger og Lande alene skulde tilstedes [1]), (jvfr. 6-1-4 med Kilden C. 4 st. Rec. 1-3-2, Fdg. 22de Octbr. 1701 II. Post 1ste Cap. og Fdg. 2den Oct. 1706), maatte den betragtes som herskende (religio dominans; Statsreligion, Statskirke), og andre Religioner, hvis Bekjendere efterhaanden blev tilstaaet en mere eller mindre indskrænket offentlig Religionsøvelse, som tolererede (religiones secundum quid receptæ [2]).

Efterat Grundlovens § 3 har indskrænket sig til at erklære den evangelisk-lutherske Kirke for den danske Folkekirke, der som saadan understøttes af Staten, og da § 81 har erkjendt Borgernes Ret til at forene sig i Samfund for at dyrke Gud paa den Maade, der stemmer med deres Overbeviisning, naar kun Intet læres eller foretages, som strider mod Sædeligheden eller den offentlige Orden, er det klart, at der ikke længer kan være Tale om, at den evangelisk-lutherske Kirke skulde være Statskirke [3])

1) Om Undtagelsen i 6-1-5 med Hensyn til fremmede Gesandters devotio domestica qualificata (jvfr. Kilden Fdg. 24de Nov. 1655, i Holbergs Danm. Hist. III. 204 og Fdg. 6te Apr. 1676.

2) Om de forskjellige Begreber om herskende Religion. Om Statens Ret i denne Henseende; jvfr C. F. Lassen de jure civitatis religionem dominantem constituendi. Havn. 1817. Der christliche Staat und sein Verhältniß zum Deismus und Judenthum v. Stahl. Berlin 1847. — Om den nyere Tids Anskuelser og disses Indflydelse, jvfr. Bundesacte 1815 Art. 16, og det franske Charte Art. 5 og 6.

3) Den Bemærkelse af Ordet Statskirke, ifølge hvilken det betegner den Kirke, til hvilken Fleertallet af Statsborgerne bekjender sig og

i den exclusive Forstand, som den var det efter Christian d. 5tes Lov eller selv efter det i den senere Lovgivning og især i Praxis indførte tolerante System; men da Grundl. § 83 bestemmer, at de fra Folkekirken afvigende Troessamfunds Forhold nærmere skal ordnes ved Lov, og den hidtil gjeldende Lovgivning i denne Henseende endnu ikke kan ansees for aldeles ophævet, vil det være rigtigt, at omtale det hidtil bestaaende System og dertil knytte de Bemærkninger, hvortil de i Grundloven udtalte Tilkjendegivelser give Anledning.

Af den i Lovens 2-1 opstillede Regel fulgte:

1) at det maatte ansees som Undtagelser, grundede paa specielle Privilegier, naar fremmede Religionsbekjendere havde Ret til offentlig Religionsøvelse, hvilken da sædvanlig var indskrænket til bestemte Steder i Riget, jvfr. Priv. 29 Novbr. 1748 § 14, Anordn. 29 Marts 1814 § 9, ligesom der heller ikke blev indrømmet den en saa fuldkommen Offentlighed, som den hvormed Gudstjenesten holdes i Landsreligionens Kirker, f. Priv. 15de Mai 1747 § 7, jvfr. Rskr. 1 Mai 1789.

2) At de tolererede Religioners Bekjendere selv maatte tilvejebringe de fornødne Midler til deres Religionsøvelse, Kirkers Vedligeholdelse, Præsters og Kirkebetjentes Lønning o. s. v., men ikke vare fritagne, forsaavidt de vare Undersaatter, for at bidrage til de religiøse Indretningers Vedligeholdelse, der henhørte til Statskirken, jvfr. Rskr. 17 Juni 1707, Regl. 29 Jan. 1734 2 P. Art. 2 og Rskr. 5 Marts 1745 § 5, Priv. 15 Mai 1747 § 25,

hvis Religion læres paa offentlig Bekostning, synes derimod endnu fuldkommen anvendelig; see iøvrigt S. C. W. Bindesbøll: Hvad skal man forstaae ved det Ord: Folkekirke? Kbhvn 1849.

Pl. 24 Octbr. 1757, 21 Septbr. 1814[1]). Nu har derimod Grundlovens § 82 bestemt, at Ingen er pligtig at yde personlige Bidrag til nogen anden Gudsdyrkelse end den, som er hans egen; dog skal Enhver, der ikke godtgjør at være Medlem af et i Landet anerkjendt Troessamfund, til Skolevæsenet svare de til Folkekirken lovbefalede personlige Afgivter.

3) At endskjøndt Fdg. 28 Septbr. 1799 § 5 tilsagde de tolererede Religionssamfund Beskjærmelse i deres Gudsdyrkelse[2]), fastsatte den dog en mildere Straf for at spotte de tolererede Religioner i trykte Skrifter, end for at laste eller forhaane den herskende, ligesom ogsaa kun Angreb paa den sidste var Gjenstand for offentlig Forfølgning, jvfr. Fdg. 27 Septbr. 1799 § 5 med Fdg. 30 Marts 1827 § 7. I Udkastet til en Lov om Pressens Brug (1849) § 13 er der vel ikke taget særdeles Hensyn til Landets Religion, men det er dog anseet for mere strafbart (Fængsel fra 6 Maaneder til 2 Aar) at laste og forhaane den christelige Religion end paa anden Maade at drive Spot med de her i Riget bestaaende Religionssamfunds Troeslærdomme eller Skikke (Fængsel fra 1 til 6 Maaneder[3]).

4) Naar flere Anordninger, Fdg. 22 Octbr. 1701 II. Post 1 Cap., Placat 16 Aug. 1734, Rskr. 5 Marts 1745 § 1 og 5, Priv. 15 Mai 1747 § 4, Fdg. 19 Sept. 1766 § 1 forbød ethvert fremmed Religionssamfund at gjøre Proselyter, saa ere vel saadanne Bestemmelser ikke ubetinget i Strid med den fremmede Religionssamfund ved Grundlovens §§ 81 og 84 tilsagte Religionsfrihed,

1) Undtagelse fandt Sted ihenseende til den tydsk-reformeerte Menighed i Kbhvn s. C. Skr. 26de Sept. 1828.

2) Jvfr. L. 2-4-10.

3) Depart. Tid. f. 1850 S. 110.

men ligesom der ikke gives noget almindeligt Straffebud, der her kan komme til Anvendelse [1]), synes det ogsaa i flere Henseender betænkeligt paa denne Maade at værne om Landsreligionen [2]). Naar det i Almindelighed er forbudt Børn af Landsreligionen at besøge de Skoler, som fremmede Religionsbekjendere holde, Priv. 15 Mai 1747 § 4, hvorimod disses Børn kunne besøge vore Skoler, Fdg. 7 Novbr. 1809 § 58 No. 2., maa dette Forhold udentvivl være at henføre til dem, der ved Lov nærmere skulle ordnes (Grundl. § 83).

5) At fremmede Religionsbekjendere maa rette sig efter Lovbestemmelserne om vore Helligdage, forsaavidt det er forbudt paa disse at foretage sig visse Arbejder og deslige, Rskr. 5 Marts 1745 § 3, Priv. 15te Mai 1747 § 6, hvorimod lignende Forpligtelse ikke omvendt paaligger den herskende Religions Bekjendere ihenseende til hines Helligdage; kun i enkelte Tilfælde har Lovgivningen dertil taget Hensyn, see Rskr. 17 Jan. 1800 § 3 og Fdg. 18 Mai 1825 § 29.

6) At fremmede Religionsbekjendere, skjøndt de i Almindelighed havde Adgang til Statens Territorium og der nøde Beskyttelse, samt, forsaavidt de bleve Statsborgere, ogsaa vare i Besiddelse af almindelige borgerlige Rettigheder, vare de dog ikke alene udelukkede fra Deelagtighed i de egentlige kirkelige Handlinger [3]) og fra visse Embeder i Stat og Kirke,

1) Jvfr. Algreen-Ussings Criminalret 3die Udg. 1841 I. S. 326.

2) Jvfr. Heffter über die Strafbarkeit der Proselytenmacherei, i Arch. f. Criminalrecht, Neue Folge f. 1836 S. 463 ff.

3) Kirkerit. 5te Cap. S. 169 (om Alterens Sacramente) og 9de Cap. S. 335 (om Begravelse). Bevill. 17 Novbr. 1685. Rskr. 6 Sept. 1690 (om Faddere ved Daaben). Canc. Skr. 7 Octbr. 1780, (om katholske Børns Daab), 4 Juli 1795 og 6 Septbr. 1808 (om Katholikers Communion).

hvortil Religionsforskjellen maatte antages at gjøre dem uskikkede [1]), men Lovene havde ogsaa i adskillige andre Henseender, t. Ex. ihenseende til Ægteskab [2]) og Værgemaal, underkastet dem ikke ubetydelige Indskrænkninger.

Efterat nu Grundlovens § 84 har bestemt, at Ingen paa Grund af sin Troesbekjendelse kan berøves Adgang til den fulde Nydelse af borgerlige og politiske Rettigheder, ligesaalidt som han kan unddrage sig Opfyldelsen af nogen almindelig Borgerpligt, ville vel endeel af de Forskjelligheder, som tidligere fandt Sted med Hensyn til fremmede Religionsbekjenderes statsborgerlige Stilling, bortfalde, men da det dog endnu med Hensyn til flere Punkter, navnlig ihenseende til deres Stilling til Folkekirken og de vigtigste Statsembeder, maa ansees for tvivlsomt, om i alle Henseender en fuldkommen Lighed indtræder, saalænge de fra Folkekirken afvigende Troessamfunds Forhold endnu ikke nærmere er ordnet ved Lov (Grundl. § 83), vil det være nødvendigt at betragte de enkelte Religionssamfunds hidtilværende Retsstilling [3]). Det maa herom i Almindelighed

1) Fundats 7 Mai 1788 Cap. 1 § 15. Fdg. 11 Mai 1775 § 2: Bevill. 20 Septbr. 1754; Canc. Skr. 7 Aug. 1813, jvfr. Ørsteds Haandbog II. 560–562. Ifølge Fdg. 15 Mai 1834 § 4 Nr. 2 udfordredes til at være Medlem af Provindsialstændernes Forsamling, at man bekjendte sig til den christelige Religion, hvilket derimod ikke kræves til at være Rigsdagsmand, Grundloven § 36 og 40.

2) Den i Resol. 6 Marts 1813 (Canc. Skr. 27 Marts) givne Bestemmelse, at ingen Gejstlig af fremmed Religionsbekjendelse maatte foretage nogen Copulation uden Cancelliets Tilladelse, er for Jødernes Vedkommende ophævet ved Resol. 10 Mai 1849. (Dep. T. S. 605).

3) Det maa iøvrigt bemærkes, at Grundl. § 84 for at komme til Anvendelse, er betinget af, at Vedkommende have en "Troesbekjendelse."

bemærkes, at de strænge og intolerante Bestemmelser i Christian den 5tes Lov og i de ældre Anordninger, ved den senere Lovgivning og Praxis i mange Punkter vare blevne formildede, saaledes at der dog gjordes en væsentlig Forskjel mellem de christelige og ikke-christelige Religioner, og blandt de første atter mellem dem, som nærme sig den herskende, og dem, som betydelig afvige derfra. I denne Henseende blive særlig at omhandle de Lovbestemmelser, som gjelde ihenseende til Jøder, Katholiker, Reformeerte og de mæhriske Brødre.

§ 26.

Om Jøderne eller Bekjenderne af den mosaiske Religion.

Jøderne, som efter Lovens 3-20-1 under 1000 Rd. Straf ikke maatte begive sig ind i Riget uden Kongens særdeles Lejdebrev [1]), udgjøre nu i Kjøbenhavn og paa flere Steder egne Menigheder, om hvilke fornemmelig Anordn. 29 Marts 1814 og Reglement af samme Dato for det mosaiske Troessamfund i Kjøbenhavn ere at mærke.

Om fremmede Jøder er det bestemt, at de under Straf af 50 Rbd. til 1000 Rbd. ikke maa opholde sig i Riget længere end 14 Dage uden særdeles Tilladelse af Overøvrigheden, som dog ingensinde maa meddeles for længere Tid end 6 Maaneder, Anordn. 29 Marts 1814 § 19, 20, jvfr. Fdg. 23 Marts 1827 § 15 og 23. Udkast til en Lov, der hæver disse Indskrænkninger, er forelagt Rigsdagen 1850 [2]).

1) Fra denne Bestemmelse vare dog de saakaldte Portugisiske Jøder undtagne, s. Priv. 19 Jan. 1657, confirmerede 14 Dec. 1670 og Pl. 23 Jan. 1750.

2) Dep. Tid. S. 124.

De her i Landet bosatte Jøder skulle, lige med Kongens øvrige Undersaatter, nyde Adgang til at ernære sig paa enhver lovlig Maade, hvorimod de paa den anden Side ere Landets almindelige Love, Domstole og Øvrigheder undergivne i alle Anliggender, som ikke staae i uadskillelig Forbindelse med Religionen, Anordn. 29 Marts 1814 § 1. Heller ikke kunne de uden særdeles Tilladelse indgaae noget Ægteskab, som er stridende mod Landets Love, § 6[1]), og ligeledes ere de ihenseende til Separation og Ægteskabsskilsmisse de almindelige Former underkastede, § 7, jvfr. Pl. 14 Octbr. 1828 § 2. Hverken deres Repræsentanter eller Præster maa under Paaskud af Religionen hindre eller forstyrre Nogen af Menigheden i hans lovlige Handlingers Udøvelse eller tiltage sig nogen Magt over hans huuslige Forfatning, hvorfor ogsaa Brugen af den lette Band, som var dem tilladt ved Bevill. 6 Marts 1722, blev dem forbuden, Anordn. 1814 § 8.

Kun paa de dertil bevilgede Steder maa de have Synagoger, og ved enhver af disse beskikker Kongen en Præst[2]) og i Kjøbenhavn en øverste Præst, som de andre Menigheders Præster skulle være underordnede, Anordn. 1814 § 9-11. Efter en autoriseret Lærebog skal Ungdommen, efterat have fyldt det 13de Aar, offentlig gjøre Rede for sin Religionskundskab og aflægge højtidelig Troesbekjendelse og Løfte. Førend dette er skeet, maa ingen Jøde

1) At deres Geistlige nu kunne forrette Vielser uden speciel Tilladelse, hvilken efter Resol. 6 Marts 1818 var nødvendig, see ovenfor S. 80 Not. 2.

2) Hidtil have Menighederne udenfor Kjøbenhavn kun faaet Catecheter, Canc. Circ. 11 Jan. 1817, jvfr. Rskr. 9 Juli 1817, og Menigheden i Kjøbenhavn en Præst, Pl. 14 Octbr. 1828 § 1. Denne lønnes af Menighedens Kasse; Offer og Betaling for Ministerialia er overladt til Vedkommendes fri Villie. Pl. 1828 § 7.

indgaae Ægteskab, aflægge Eed, indskrives som Svend i noget Laug [1]), drive nogen borgerlig Næringsvej, antages som Student eller som myndig raade over sit Gods, Anordn. 1814 § 14-18 [2]). Jvfr. iøvrigt Rskr. 27 Jan. 1841 (Coll. T. S. 163) og Fdg. 20 Marts 1844 § 57.

Ægteskab mellem Jøder og Christne kunde tilforn ikke indgaaes uden Kongelig Bevilling [3]), som da tillige plejede at bestemme, at alle Børnene af saadant Ægteskab skulle opdrages i den evangelisk-lutherske Religion, Rskr. 3 Marts 1734 § 2, 5 Mai 1741, 14 Decbr. 1798 (Fogtm. Register I. 333), 23 Juni 1815, 19 April 1817, 9 Marts 1822. Denne Bevilling, som ifølge Resol. 25 Mai 1844 meddeeltes ad mandatum, behøves nu ikke

1) At Mosaiter have Adgang til Communitets og Regentsstipendiet, s. Univ. Dir. Skr. 7 Nov. 1840 (Selmers akad. Aarbog S. 55.) At de vel kunne være Medlemmer af Sogneforstanderskaber og Amtsraad, men ikke deeltage i Forhandlinger om Skolevæsenets Anliggender, s. Canc. Skr. 13 Aug. 1841 (C. T. S. 951).

2) Om deres Forpligtelse at antage faste Familienavne, Anordn. 1814 § 2. Om Menighedernes Forstandere § 4, 12, 13, jvfr. Pl. 8 Juni 1810; i Kbhvn, Regl. 1814 §§ 1-10, jvfr. Resol. 15 Juni 1818, Fdg. 23 Marts 1827 § 23 Litr. a., nu forandret ihenseende til Valget af Repræsentanter, s. Bekg. 18 Febr. 1849. Om deres Fattigvæsen i Kbhvn Regl. 1814 § 22 og Skolevæsen Pl. 14 Octbr. 1828 § 4. Om Eeds Aflæggelse, Fdg. 15 Sept. 1747, jvfr. Pl. 1828 § 6 og nu Fdg. 10 Mai 1843. Om deres Begravelse, Pl. 21 Mai 1811, Bevill. 30 Aug. 1816. Om deres christne Tjenestefolk, Pl. 16 Aug. 1794, jvfr. Rescr. 14 Aug. 1833 (Coll. T. S. 513-516). Om deres Benævnelse efter deres borgerlige Stilling i alle offentlige Udfærdigelser, som ej vedkomme Religionen eller dens Skikke, Resol. 17 Aug. 1813 (Canc. Skr. 26 Aug.), jvfr. Ørsteds Haandb. II. 573.

3) Saadanne Ægteskaber forbydes aldeles i den canoniske Ret, s. C. 15 c. XXVIII. q. 1, hvilket Forbud ogsaa den romerske Ret optog, s. Cod. Just. I. 9 c. 6. Jvfr. Rskr. 14 Decbr. 1798 og Coll. T. f. f. A. S. 797.

længer ifølge Bekg. 7 Juni. 1850 (Resol. 17 Decbr. 1849) dog vedbliver indtil videre Forpligtelsen ihenseende til Børnenes Opdragelse (Dep. T. S. 49).

Naar af to jødiske Ægtefæller den ene antager den christelige Religion, kan det neppe ansees som en Selvfølge, at Ægteskabet skulde hæves efter denne Ægtefælles Begjæring, skjøndt derpaa haves Exempel i et specielt Reskript 15 April 1749 (Fogtm. Till. I. 307).

Om Jøders Overgang til den christelige Religion maa mærkes, foruden Kirkeritualet S. 84-86, Canc. Skr. 18 Decbr. 1784, 20 April 1826 og 12 April 1828, jvfr. Rskr. 9 Jan. 1827, ifølge hvilke Bestemmelser Daaben skal foregaae i Kirken, efter foregaaende gejstlig Underviisning og Overhørelse af Biskoppen i to Præsters Nærværelse. At Jøder, som ikke ville gaae over, uden videre kunne lade deres smaa Børn døbe, naar kun vedkommende Skolecommission paaseer, at de virkelig opdrages i den christelige Religion, antage Canc. Skr. 7 Aug. 1827 og 1 Sept. 1829.

§ 27.

Om Katholikerne.

Efter Kong Christian den 5tes Lov havde Katholikerne aldeles ingen offentlig Religionsøvelse, og Munke, Jesuiter og katholske Gejstlige maa efter 6-1-3 [1]) ikke lade sig finde her i Riget under Livsstraf. Den Ret, som L. 6-1-5 tilstaaer fremmede Gesandter til i deres Bopæl at

1) Kilden er Christian den 4des st. Rec. 1-3-2. At Christian d. 4de vel kunde have Anledning til nogen Frygt for Katholicismen, see Molbech i Hist. Tidsskr. VI. 609. Om Jesuiternes Forsøg under Christian den 5te, s. Münters Reformationshist. II. 680.

lade holde Gudstjeneste for dem og deres Følge, blev efterhaanden saaledes udvidet, at ogsaa de i Kjøbenhavn bosatte Katholiker fik fri Adgang til Gudstjenesten i de katholske Gesandters Kapeller, dog maatte den fungerende Gejstlige ikke være Jesuit, Fdg. 19 Sept. 1766 § 11 [1]. I Frederits fik de fri Religionsøvelse ved Privil. 11 Marts 1682 § 21, og ligeledes paa Colonierne i Vestindien ved Rskr. 20 Sept. 1754, dog tilstedtes Jesuiter ingen Adgang [2].

Uagtet Canc. Skr. 7 Octbr. 1780 har fundet det betænkeligt at tilstede Katholiker at lade deres Børn døbe i lutherske Kirker, naar de ikke vilde forpligte sig til at lade Børnene opdrage i den evangeliske Tro, kan det dog af de senere specielle Reskripter 20 Septbr. 1799 og 17 Jan. 1800 § 2 og den nyere Lovgivnings Analogi sluttes, at Tilladelse dertil ikke vil blive nægtet, naar Daaben foretages efter den Ritus, som iagttages ved lutherske Børns Daab.

Ligeledes blev Cancelliet ved Resol. 4 Juli 1800 § 3 Litr. d bemyndiget til at meddele dem Tilladelse til at communicere hos en luthersk Præst (jvfr. dog Canc. Skr. 4 Juli 1795 og 6 Sept. 1808), hvilken Tilladelse ikke engang behøves, naar en Katholik i farlige Sygdomstilfælde ønsker at communicere, og Præsten gjør ham opmærksom paa Forskjellen i den lutherske og katholske Kirkes Lære om Skriftemaalet og Nadveren, paa Følgerne af, at han communicerer efter vor Kirkes Ritus, og ligeledes

1) Jvfr. Bevill. 26 Septbr. 1671 med Rskr. 3 Novbr. 1774. Om Bestyrelsen af de den katholske Menighed i Kjøbenhavn tilhørende Midler, see Canc. Skr. 15 Jan. 1825. Det nuværende katholske Kapel i Kbhvn tilhører det østerrigske Gesandtskab.

2) See endnu Rskr. 2 Jun. 1779 og 4 Dec. 1816.

foreholder ham, at selv efter det katholske Lærebegreb Sakramentets Nydelse ikke er nødvendig Betingelse for en salig Død, Canc. Skr. 31 Dec. 1808.

Naar Ægteskab indgaaes mellem en Katholik og en Luthersk, skal en luthersk Præst altid forrette Vielsen, men han skal først nøje paasee, at den katholske Ægtefælle ved en Revers, som indføres i Kirkebogen, forpligter sig til at lade Børnene, som maatte avles i saadant Ægteskab, opdrage i den evangelisk-lutherske Religion, hvorfor det ogsaa er forbudt katholske Præster at foretage nogen Vielse uden Cancelliets Tilladelse [1]), Resol. 6 Marts 1813 [2]), Fdg. 30 April 1824 § 13 og 14, jvfr. Rskr. 13 Mai 1720 og 14 Decbr. 1748, samt Fdg. 19 Septbr. 1766 § 2 [3]). At saavel Børnene saaledes opdrages, som og at den lutherske Ægtefælle ikke forføres til Apostasie, dermed skal saavel Gejstligheden som Øvrigheden have Tilsyn, Fdg. 19 Septbr. 1766 § 2-9, Fdg. 22 Octbr. 1701 II. Post Cap. 1 [4]).

Disse Bestemmelser ere ikke anvendelige, naar Ægteskaber indgaaes mellem Katholiker og Reformeerte, Canc. Skr. 30 Juni 1827 og 18 Juli 1833; i dette Tilfælde

1) Undtagen i Vestindien, s. Rskr. 18de Mai 1827.

2) Dette Rskr. er endnu kun udtrykkelig ophævet forsaavidt Jødernes Gejstlige angaaer, see ovenfor S. 80 Not. 2.

3) Det kan vel ikke ansees for nødvendigt, at der i disse Tilfælde ogsaa finder en katholsk Vielse Sted, (jvfr. Canc. Skr. 18 Juli 1833) men det kan dog være gavnligt med Hensyn til, at det strænge katholske System anseer de blandede Ægteskaber for matrimonia illicita, skjøndt ikke for irrita, see § 66; jvfr. iøvrigt Eichhorn Kirchenrecht II. 492-519, især 496 og 499; Walters Lehrbuch § 3.

4) See ogsaa Canc. Skr. 5 Dec. 1820 (som Note til Canc. Skr. 7 Nov. 1820) og 19 Mai 1821.

bør udentvivl Brudens Præst forrette Vielsen, see Rskr. 16 Dec. 1791 Litr. f.

Ifølge Kirkeritualet S. 335 maatte Katholikers Begravelse ikke skee med de sædvanlige Ceremonier, jvfr. Bevill. 17 Novbr. 1685, men ligesom det forhen paa enkelte Steder har været tilladt ifølge særlige Bestemmelser, (f. t. Ex. Canc. Skr. 12 Mai 1798), saaledes har Cancelliet ogsaa i senere Tider antaget som almindelig Regel, at vore Præster kunne kaste Jord paa afdøde Katholikers Liig, naar saadant forlanges, Canc. Skr. 26 Nov. 1816.

Naar en Katholik erklærer at ville gaae over til den lutherske Kirke, er det i Canc. Skr. 2 Juli 1814 og 2 Mai 1837 antaget, at han enten skriftlig eller i to Vidners Overværelse skal erklære, at han af frit Valg, efterat være bleven bekjendt med begge Kirkers forskjellige Lærdomme, er gaaet over til den evangelisk-lutherske Tro, hvilken Erklæring bliver at indføre i Kirkebogen, forsynet med Convertitens, Præstens og de to Vidners Underskrift.

Katholikerne i Danmark have hidtil staaet under Bisskoppen af Paderborn og senere under Bisskoppen i Osnabrück, men dog saaledes at disse Prælater hverken vare berettigede til personligen at udøve nogen Function her i Landet (jvfr. 6-1-3) eller maatte træde i umiddelbar Forbindelse med de herværende Katholiker, det Tilfælde alene undtaget, hvor der handledes om at ansætte en ny Præst paa de Steder, hvor dette var tilladt. Udenfor dette Tilfælde kunde den bisskoppelige Jurisdiction alene udøves af de her ansatte Præster, som behøvede Kgl. Confirmation, førend de kunde udøve deres Embede, med Undtagelse af de i Kjøbenhavn ved den katholske Menighed fungerende Legationspræster. Iøvrigt maa Præsten ikke bekjendtgjøre

nogen kirkelig Anordning for Menigheden uden Kgl. Tilladelse, Resol. 9 Juni 1841 (Coll. T. S. 506[1]).

§ 28.

Om de Reformeerte.

De Reformeerte have blandt alle fremmede Religionsbekjendere de største Rettigheder. De derom gjeldende Lovbestemmelser findes fornemmelig i Privilegierne af 15 Mai 1747.

De Reformeerte vælge selv deres Præster, men de skulle confirmeres af Kongen, Priv. § 17. De, som fra fremmed Sted indkaldes til at være Lærere ved deres Kirker, agtes lige med Indfødte, Fdg. 15 Jan. 1776 § 5. Præsterne og de Ældste have vel Bestyrelsen af Kirkens Anliggender og kunne udøve Kirketugten, dog ikke Excommunication derunder indbefattet, Priv. § 13, men de maae ikke give Love[2]) eller dømme i gejstlige Sager; de Foreninger, som de i ulovbestemte Tilfælde maatte indgaa angaaende Kirke- og Skolevæsen, gjelde ikke uden Kongelig Confirmation; i Tilfælde af Tvistigheder vil Kongen beskikke Deputerede til at bilægge eller Commissarier til at paakjende dem, Priv. § 11, 12. Deres Prædikanter skulle afholde sig fra alle Angreb paa den Augsburgske Confession, Priv. § 5. De Skoler, som holdes af Reformeerte, maa vel besøges af Børn af den Augsburgske Confession,

1) Om tidligere Forslag til at beskikke en katholsk Bisp i Danmark (1787) s. Neues Staatsbürgerl. Magazin I. 255 ff.

2) Naar Priv. i Forbindelse hermed sige, at de intet Consistorium maa holde, er det udentvivl Meningen, at Præsten og Forstanderne ikke maa øve nogen lovgivende og dømmende Myndighed; thi Benævnelsen Consistorium er i senere Cancelliskrivelser udtrykkelig tillagt Menighedens Bestyrelse, s. Canc. Skr. 21 Sept. 1819.

men der maa ikke læres disse noget om Religionen. Priv. § 4.

Ihenseende til Ægteskaber mellem Reformeerte og Lutherske bestemte Priv. § 14, at Vielsen altid skulde forrettes af en luthersk Præst, men i Kjøbenhavn og paa Colonierne i Vestindien er det tilladt de reformeerte Præster at forrette Vielsen, dersom Bruden er af den reformeerte Troesbekjendelse, Rskr. 1 Mai 1789 (confirm. d. 6 Juni 1823) og Rskr. 16 Dec. 1791 Litr. c.[1]). Naar et saadant blandet Ægteskab indgaaes, skal det i begge Parters nærmeste Paarørendes Overværelse aftales, hvilke og hvormange af deres fælleds Børn der skulle opdrages i den ene eller den anden Religion; dersom ingen saadan Aftale træffes, skulle Drengene opdrages i Faderens og Pigerne i Moderens Religion, Rskr. 7 Septbr. 1736, jvfr. med Bevill. 31 Jan. 1772 og Priv. § 14. Der er intet til Hinder for, at to Reformeerte kunne lade sig vie af en luthersk Præst, Canc. Skr. 19 Novbr. 1814, hvorved dog maa bemærkes, at hvor der ere reformerede Menigheder, kan uden Præstens Samtykke ingen anden Gejstlig foretage Ministerialforretninger hos Menighedens Medlemmer, Canc. Skr. 15 Febr. 1820.

Ihenseende til Værgemaal for umyndige Reformeerte, skal det iagttages, at, forsaavidt det gaaer ud paa den Umyndiges Person, skal en reformeert Værge beskikkes. Priv. § 16.

Paa Colonierne i Vestindien er det tilladt, at Reformeerte i Sygdomstilfælde communicere hos lutherske Præster, og omvendt Lutheranere hos reformeerte Præster, Rskr. 18 Jan. 1788, og Cancelliet var i Almindelighed bemyn-

1) See ogsaa Canc. Skr. 13 Apr. 1819.

diget til at meddele Reformeerte Tilladelse til at communicere hos lutherske Præster, Rskr. 4 Juli 1800 § 3 Litr. d, uagtet Benyttelsen af en saadan Tilladelse, i det mindste paa de Steder, hvor der ere reformeerte Menigheder, maa ansees som en Overgang til den lutherske Kirke, Canc. Skr. 15 Febr. 1820 og 22 Juni 1826.

Paa adskillige Steder have de Reformeerte erholdt særdeles Bevillinger til at begraves med Ceremonier ved lutherske Præster, s. Rskr. 8 Marts 1780 og Canc. Skr. 12 Mai 1787, men efter senere Bestemmelsers Analogi maa saadan Bevilling ansees for overflødig, see den i § 27 anførte Canc. Skr. 26 Nov. 1816.

Ligesom i Kjøbenhavn, saaledes have ogsaa i Fredericis de Reformeerte deres egen Kirke, Priv. 15 Novbr. 1720; senere have ogsaa de engelske reformeerte Indbyggere i Helsingøer faaet deres egen Kirke og Præst, Rskr. 14 Juni 1793, 28 Juli 1815, og Resol. 4 Dec. 1833[1]). Paa St. Thomas og St. Jan have de reformeerte Menigheder ligeledes deres egne Præster, og paa St. Thomas have de Tilladelse at benytte den lutherske Kirke, Resol. 11 Juli 1817.

§ 29.

Om enkelte christelige Sekter.

De Mæhriske Brødre eller Hernhutterne, mod hvilke Anordn. 20 Nov. 1744 og Fdg. 29 Jan. 1745 viste en særdeles Ugunst, fik ved Pl. 23 Dec. 1771, som ophævede disse Lovbud, Tilladelse til at nedsætte sig i Amtet Hadersleben og i Kongens Lande udenfor Europa,

1) Jvfr. Coll. Tid. for 1833 S. 798 ff.

hvor de have eller med Kongelig Tilladelse oprette Missionsanstalter[1]); deres Menigheder staae under deres egen Biskops Opsigt og iøvrigt umiddelbart under Kongen. De aflægge Eed efter en særegen Formular. I Kjøbenhavn have de, som staae i Samfund med det Evangeliske Brødre-Unitet, Tilladelse til at holde Samlinger til fælleds Opbyggelse, naar de iøvrigt beviisligen søge Kirkerne og der communicere, Bevill. 12 Marts 1784[2]).

Anabaptister maae ikke opholde sig paa andre Steder, end hvor der er givet fuldkommen fri Religionsøvelse for Alle, Rskr. 5 Marts og 2 April 1745 § 2[3]).

Om Baptisterne blev i Pl. 27 Dec. 1842 foreskrevet: 1) at de i Frederits maatte stifte en Menighed under en selvvalgt Forstander og have deres eget Bedehuus, men Daaben skal altid udføres paa et indelukket Sted. Politiøvrigheden skal have Tilsyn med, at deres Samlinger ikke besøges af Nogen, der ikke er optaget blandt Sectens Tilhængere; 2) paa andre Steder i Riget maa de samles til Huusandagt og nyde Alterens Sacramente efter deres Ritus, men om disse Samlinger skal gives Præsten Underretning i Medhold af Fdg. 13 Jan. 1741 og ligeledes Politiøvrigheden; 3) Børnene skulle allevegne døbes i Henhold til Fdg. 30 Mai 1828, men Øvrigheden kan

1) See angaaende Colonierne i Vestindien Rskr. 7 Aug. 1739, 18 Aug. 1747 og 27 Juli 1774; angaaende Grønland Rskr. 16 Marts 1742, 13 Febr. 1750, 22 Marts 1777 og Regl. 2 Juli 1781 § 13.

2) See iøvrigt Canc. Skr. 16 Aug. 1777. Om de enkelte Religionspartier, som i Altona, Frederikstad, Kiel, Glückstadt, Eiderstedt og Eckernførde, have fri Cultus, see Falck Handbuch des Schlesw.-Holst. Privatrechts III. 753–760.

3) Jvfr. iøvrigt Rskr. 19 Apr. 1748.

lade Daaben udføre ved dertil beskikkede Værger, naar Forældrene ikke selv ønske at foranstalte Daaben, hvortil de ellers kunne erholde Hjemmedaabsbevilling. Børnene ere pligtige at søge Skole og stedes med det 16de Aar til Confirmation, dersom de ikke forinden i deres modnere Alder ere blevne optagne i den baptistiske Sect, hvilket dog alene kan skee i Frederits; 4) Ingen Baptist kan vies til en Lutheraner uden at udstede Revers om at Børnene skulle optages i den evangelisk-lutherske Kirke. Iøvrigt indskærpes det dem alvorligt, at afholde sig fra at gjøre Proselyter[1]).

Denne Placats § 3 er ved Resol. 7 Decbr. 1848 (Dep. T. S. 907) bleven saaledes modificeret, at Kirkeministeriet er bemyndiget til at meddele Dispensation med Hensyn til Børns Daab, hvis Forældre ere Baptister, indtil Børnene have opnaaet en Alder af 16 Aar; dog skal Anmeldelse om Barnets Fødsel og Navn, ligesom af Dispensationens Erhvervelse, skee til vedkommende Præst under de sædvanlige Mulkter. Udskrift af Ministerialbogen om denne Anmeldelse træder istedetfor Døbeattest i alle borgerlige Forhold. Iøvrigt skal Dispensationen erhverves

1) Jvfr. Coll. T. f. 1843 S. 43 ff. See iøvrigt om denne Gjenstand: Forhandlinger i det Kjøbenhavnske Convent og Biskop Mynsters Erklæring, i Theol. Tidsſk. X. 138 ff. Faber om de anabaptistiske Bevægelser Odense 1842. H. N. Clausen om Tvangsdaaben. 1845. F. E. Boisen om Tvangsdaab mod Baptisternes Børn, i Tidsskr. f. Literatur og Krit. III. 206 ff. J. A. Bornemann den lutherske Kirkeforfatnings Princip betragtet med Hensyn til det baptistiske Spørgsmaal, i Theol. Tidsskr. IX. 2 Hefte. C. Thorkilsen Bibelens Lære om den christelige Daab, nærmest i Anledning af de baptistiske Bevægelser og Cirikſens ubeføjede Angreb. Kbhvn 1845. Martensen den christelige Daab. 1843.

inden Udløbet af den i Fdg. 30 Mai 1828 foreskrevne Frist for Daabens Iværksættelse [1]).

Paa nogle Steder er der tilstaaet alle christelige Religionspartier uindskrænket Religionsøvelse, nemlig i Frederits, Priv. 11 Marts 1682 Art. 21, i Kjøbstæderne paa Island, Anordn. 17 Novbr. 1786 § 1, og i Colonierne i Vestindien, jvfr. Resol. 9 Dec. 1820.

1) Pl. 26 Juni 1848 hævede Actionerne i de tidligere anlagte baptistiske Sager.

Andet Hovedstykke.

Den indvortes Kirkeret.

Første Afsnit.

Om Kirkens Medlemmer.

§ 30.

Inddeling af Kirkens Medlemmer.

Kirkens Medlemmer ere enten Gejstlige (Clerici) eller Verdslige (Laici [1]), hvorved dog maa bemærkes, at den gejstlige Stand efter den protestantiske Kirkeret ikke staaer i en saa skarp Modsætning til den verdslige, som efter den katholske Kirkeret, ifølge hvilken Gejstligheden antages ved Ordinationen at erholde en guddommelig Naadegave til for stedse at kunne udøve de kirkelige Embedshandlinger (character indelebilis [2]).

1) Om Oprindelsen til de latinske Benævnelser; jvfr. Apost. G. 1, 25 og 26 (*λαβεῖν τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης καὶ ἀποστολῆς ἐξ ῾ῆς παρέβη ᾽Ιούδας — καὶ ἔδωκαν κλήρους ἀυτῶν καὶ ἔπεσεν ῾ο κλῆρος ἐπι Ματθίαν*). Jvfr. Richter K. R. § 13 Not. 4.

2) Conc. Trident. Sess. 23. cap. 4. De sacramento ordinis: Si quis dixerit, per sacram ordinationem non dari Spiritum Sanctum ac proinde frustra episcopos dicere: accipe Spiritum

Indbegrebet af de Rettigheder og Pligter, som tilkomme og paaligge alle Kirkens Medlemmer, udgjør det **almindelige kirkelige Retsforhold** (status ecclesiasticus communis) i Modsætning til det **specielle** (status ecclesiasticus specialis), der indbefatter de Rettigheder og Pligter, som alene vedkomme Kirkens gejstlige Medlemmer.

§ 31.

Om det almindelige kirkelige Retsforhold.

A. Rettigheder.

De **Rettigheder**, som efter den danske Kirkeret tilkomme alle Kirkens Medlemmer, bestaae i Adgang til den fulde Nydelse af alle kirkelige Goder, hvortil henhøre: den kirkelige Underviisning og Gudstjeneste; Deeltagelse i Sacramenterne og efter Døden christelig Begravelse. Det maa herved bemærkes, at foruden den Adgang til Opbyggelse ved den offentlige Gudstjeneste, som staaer Menigheden aaben, ere dens Medlemmer ogsaa berettigede til selv at holde Forsamlinger til gudelig Opbyggelse, men dog kun bestaaende af faa Personer, og enten i Præstens Nærværelse eller dog under hans Tilsyn, samt med Jagttagelse af de øvrige Bestemmelser, som foreskrives i Fdg.

Sanctum, aut per eam non imprimi characterem, vel eum, qui sacerdos semel fuit, laicum rursus fieri posse, anathema sit. Jvfr. **Luther** an den christlichen Adel teutscher Nation: "Alle Christen sind wahrhaftig geistlichen Standes und ist unter ihnen kein Unterschied, denn des Amts halben allein" (Werke I. 482), jvfr. 1 Petr. 2, 9. Med **Stahls**-Indvendinger i protest. Kirchenverfassung S. 85 ff., jvfr. **Puchta** Recht d. Kirche S. 152 og **Rudelbach** christel. Biographi. Kbhvn 1848 S. 565–573. See iøvrigt **Tertullian** de exhortat. castitat. c. 7: "Differentiam inter ordinem et plebem constituit ecclesiæ auctoritas".

13 Jan. 1741 (see især § 8), jvfr. Canc. Skr. 7 Sept. 1824 og 12 Decbr. 1835. Uagtet Fdg. 13 Jan. 1741 [1]) med Hensyn til Grundl. § 81 vistnok maa undergaae Forandringer, er det dog klart, at et Tilsyn fra Statens Side med de ved denne § tilladte Forsamlinger maa finde Sted, da deres Tilladelighed er bunden til den Betingelse, at Intet læres eller foretages, som strider mod Sædeligheden eller den offentlige Orden. Neppe ville heller i slige Forsamlinger Yttringer være tilladelige, som i trykte Skrifter efter Lovgivningen maa ansees for at være forbudne.

De almindelige kirkelige Rettigheder erhverves ved Optagelsen i Kirkens Samfund ved Daaben, og tabes ved Frafald (Apostasie). Saadant i Frafald var i visse Tilfælde endog strafbart, 6-1-1, jvfr. Fdg. 19 Sept. 1766 § 10 og Fdg. 30 Marts 1827 § 10 [2]), men disse Lovbud kunne ikke bestaae med Grundl. §§ 81 og 84.

§ 32.

B. Almindelige kirkelige Pligter.

De almindelige Pligter, som paaligge Kirkens Medlemmer, ere:

1) Denne Forordning blev i Norge først ophævet ved Lov af 27 Juli 1842. — See iøvrigt om Conventikelvæsenet: Die religiösen Privatversammlungen oder die sogenannten Conventikel, beleuchtet v. Käß. Carlsruhe 1834. K. Fuchs über einige mißdeutete Erscheinungen im Gebiete des kirchl. Lebens, og J. F. Prahl om Conventikelvæsenet (i dansk Oversættelse i Tidsskr. for udenl. theol. Liter. f. 1837. 3 H. S. 417).

2) Om Troldom som qvalificeret Affald, 6-1-9. Ved Kjætteri fortabes ikke de kirkelige Rettigheder, skjøndt de efter Loven kunde have denne Følge, jvfr. 2-5-25. Hvorvidt Kjætteri, begaaet af Kirkens verdslige Medlemmer, er strafbart, jvfr. Fdg. 27 Sept.

1) at besøge Kirken, naar Gudstjeneste der holdes [1]), 6-3-1, jvfr. Fdg. 12 Marts 1735 § 1, hvilke Lovbud allerede betydelig vare indskrænkede ved Rskr. 22 Aug. 1738, som befaler, at Præsterne ikke maa anklage Nogen for Forsømmelse af Kirkegang, med mindre han har gjort en Vane af at forsømme Gudstjenesten, men nu ere aldeles ophævede ved Fdg. 26 Marts 1845, som vel indskærper Kirkebesøg, men ikke gjør det til Tvangspligt.

2) at nyde Alterens Sacrament i det mindste eengang om Aaret, 2-5-27, jvfr. 2-9-8, hvilken Pligt dog er modificeret ved Rskr. 17 Decbr. 1756 og 18 Jun. 1790, saa at de, som i længere Tid have forsømt Altergang, kunne af Præsten tilstedes Adgang til Herrens Bord, uden at behøve Dispensation for den i Loven foreskrevne Kirkestraf.

Iøvrigt forpligter Lovens 6-3-1 enhver at søge sin egen Sognekirke og der bruge Sacramenterne; heri bestaaer det saakaldte Sognebaand, hvorved ogsaa er taget Hensyn til Gejstlighedens Embedsindtægter, i det Loven ligeledes befaler, at enhver "der (d. e. i Sognet) skal give sin Rettighed, som Kirken og Kirketjenerne tilkommer" [2]).

Ved Sogn (parochia [3]) forstaaes i Almindelighed et vist geographisk District paa Landet eller i Kjøbstæderne, hvis Beboere have Kirke tilfællebs. Indbegrebet af disse Beboere kaldes Menighed (plebs, parochiani). Skjøndt det saaledes i Regelen er Bopælen, der bestemmer, til hvilken Menighed Enhver henhører, gives der dog Und-

1799 § 5 og Fdg. 30 Marts 1827 § 7. Om Blasphemi; kan ogsaa begaaes af Andre, end Kirkens Medlemmer.

1) See om Helligdagene § 47.

2) Til Menighedens Forpligtelse svarer Sognepræstens Ret (jus parochiale). Jvfr. J. H. Böhmer jus parochiale. Ed. 3tia. Halæ 1721. 4.

3) Om Benævnelsen parochia, jvfr. Böhmer l. c. p. 51-52.

tagelser, ifølge hvilke Stand og Stilling, især i Kjøbenhavn, tillige kan gjøre Udslaget, t. Ex. Hof-Menigheden, (Rskr. 19 Juni og 28 Sept. 1816), Garnisons Menigheden (Rskr. 8 Jan. 1814, Canc. Skr. 11 Marts 1817 og 11 Nov. 1834), Holmens Menighed.

Sogneinddelingen er meget gammel i Danmark[1]), og ligesom Sognebaandet i den katholske Tid var en Følge af den canoniske Rets Bestemmelser[2]), saaledes blev det ogsaa efter Reformationen erkjendt og især hævdet ved Christian d. 3dies Befaling af 1550[3]). Imidlertid havde i Kjøbenhavn Sædvanen efterhaanden indført Undtagelser ihenseende til Communionen og Confirmationen, og hvad den sidste angaaer, fik Sædvanen udtrykkelig Hjemmel i den senere Lovgivning[4]). Ved Resol. 25 Juni 1842, bekg. ved Canc. Circ. 2 Juli 1842 (Coll. Tid. S. 703) er Sognebaandet ihenseende til Confirmationen løst for hele Landet[5]).

1) Sogn (sokn og at sökiæ, søge, besøge Kirken), forekommer allerede i den Skaanske og Sjellandske Kirkelov og i Diplomer fra det 12te Aarhundrede, jvfr. ogsaa Rohmann om Fyen i Middelalderen (Blandinger fra Sorø V. 76 ff.).

2) c. 2 X. de paroch. (3. 29). Clem. I. pr. de privileg. (5. 7). Jvfr. med Hensyn til Danmark Ulrik Stykkes Decreta Arhus. c. 56 og 74.

3) Christian den 3dies Historie ved Krag, Supplem. S. 228 (Kilden til D. L. 6-3-1).

4) Resol. 21de Dec. 1825. Jvfr. Coll. Tid. f. 1826 S. 132 ff.

5) See iøvrigt om Sognebaandet: Böhmer l. c. p. 192 ff. Eichhorn Kirchenr. I. 754-755. Usfings Kirkeforfatning II. 277-280. Fenger: Til danske Medborgere angaaende et vigtigt kirkeligt Spørgsmaal i en bevæget Tid, 1836. H. J. Giessing: Er der for Tiden Grund til at ønske, at de Baand, som i Danmark forene et Kirkesogn med dets Præst, gjøres løsere? Kbhvn 1836. N. Faber om det kirkelige Sognebaands Løsning, i Theolog.

§ 33.

Om det specielle kirkelige Retsforhold. Kirkens gejstlige Medlemmer.

1) Efter den katholske Kirkeret.

Efter den katholske Kirkeret er det Ordinationen, som udgjør den gejstlige Stands Særkjende[1]). Skjøndt dette nu ikke er Tilfældet hos Protestanterne, som alene ansee et overdraget gejstligt Embede som Grunden til gejstlig Stand og Myndighed[2]), fordre Protestanterne dog til visse gejstlige Handlingers Udførelse som en nødvendig Betingelse, at den gejstlige Embedsmand skal være ordineret.

Ordinationen er efter det katholske Lærebegreb en højtidelig Indvielse til et gejstligt Embede, hvorved den Indviede erholder en guddommelig Naadegave til at udføre Embedets hellige Forretninger[3]). Den er saaledes et

Tidsskrift 1 Bd. 1 H. Kbhvn 1837. Maanedsskr. f. Literat. XX. 137 ff. Ni Præsters Erklæring og Protest i Anledning af Stændernes Forhandlinger om Sognebaandets Løsning. Kbhvn 1839. W. Birkedahl om Stænderforhandlingerne i Roeskilde angaaende Sognebaandets Løsning 1839 (jvfr. Tidsskr. f. Literat. og Kritik I. 9 H. S. 167. Roeskilde Stændert. f. 1848 S. 102 og 533).

1) Skribenterne over den katholske Kirkeret tage jevnlig persona ecclesiastica i en vidtløftigere Bemærkelse, saa at de derunder indbefatte ikke blot clerici (de Ordinerede) men ogsaa dem, som efter aflagt Løfte høre til en gejstlig Orden (religiosi s. regulares i Modsætning til sæculares) og Status ecclesiasticus specialis indbefatter saaledes baade status clericalis og stat. regularis (Munkeordener — gejstlige Ridderordener).

2) Jvfr. Conf. August. Art. 14: "de ordine ecclesiastico docent, quod nemo debeat in ecclesia publice docere aut sacramenta administrare, nisi rite vocatus".

3) Om Forskjellen mellem ordo og ordinatio. Om der ved Ordinationen oprindelig kun er forstaaet en Overdragelse af gejstligt Em-

Sacrament, som medfører bestandige Virkninger[1]) og derfor ikke maa gjentages. Efter Embedernes Vigtighed gives der Grader i Ordinationen, og det er Indbegrebet af disse med Hensyn til Embedernes Forhold til hinanden, som overordnede og underordnede, der udgjør det saakaldte hierarchia ordinis. Oprindelig gaves der kun tre gejstlige Embeder, episcopi, presbyteri og diaconi, og da Episkopatet og Presbyteriet alene udgjorde det egentlige sacerdotium, men Diakonatet derimod henregnedes til ministerium[2]), udgjorde disse 3 Embeder egentlig kun to Ordinationsgrader. Senere bleve endnu 5 gejstlige Embedsmænd, Subdiaconus, Acolythus v. Ceroferarius, Exorcista, Lector og Ostiarius[3]) ordinerede, og man talte saaledes allerede i det 12te Aarhundrede 7 Ordinationsgrader, hvoraf de 4 sidste henregnedes til ordines minores og de øvrige til ordines majores (sacri[4]). Det er dog kun i de højere Grader at Ordinationen betragtes som et Sacrament, og det er endog tvivlsomt, om dette kan antages om anden Ordination, end den, hvorved man indvies til det egentlige Præsteembede (sacerdotium[5]). Det maa iøvrigt bemærkes, at uagtet flere af de ovenanførte ringere kirkelige Embeder nu enten ere gaaede af Brug eller overdrages Lægfolk, ere dog samtlige Ordinations-

bede, s. Bøhmer diss. jur eccles. VI. p. 316 (Edit. 2da p. 341) Eichhorn I. 15 ff. og 464–466, jvfr. Walter § 15 og Richter § 13 Not. 4.

1) Jvfr. § 30 Not. 2.

2) Can. 11 Dist. XXIII: "Diaconus — non ad sacerdotium, sed ad ministerium consecratur". (Concil. Carthag. an. 398).

3) Om disse Embeders Betydning. Om Forskjellen mellem episcopus og presbyter jvfr. Eichhorn I. 16 ff. og Walter §§ 9 og 16.

4) Conc. Trid. Sess. 23 cap. 2 de ordine.

5) Om Tvivl ihenseende til Diaconus jvfr. Eichhorn I. 467 Not. 8 og 468.

grader vedblevne, og en højere kan ikke opnaaes uden at have erhvervet den ringere [1]). I den ældre Tid kunde ingen ordineres uden til et bestemt Embede [2]), men senere blev ogsaa den saakaldte ordinatio absoluta tilladt. Det er alene Bisloppen, som kan ordinere [3]).

§ 34.

2) Efter den protestantiske Kirkeret.

Den protestantiske Kirke, der, som allerede ovenfor bemærket, ikke anseer Ordinationen for et Sacrament [4]), fordrer til Begrebet om en Gejstlig, at han er i Besiddelse af et gejstligt Embede, erkjender derfor i Regelen ligesaalidet nogen Ordinatio absoluta [5]) som Grader i Ordinationen. Imidlertid betragter den dog Ordinationen som en religiøs Handling [6]), forskjellig fra Indsættelsen i

1) X. de cler. per saltum promot. (5. 29). Conc. Trid. Sess. 23 cap. 11-14 de reform.

2) Can. 1. Dist. LXX: "neminem absolute ordinari &c." can. 2. ut sine titulo facta ordinatio irrita habeatur et in qua ecclesia quilibet titulatus est, in ea perpetuo perseveret. (Conc. Chalced.)

3) Om Tonsuren, som skal foregaae Ordinationen. Clerici tonsurati.

4) Jvfr. Fdg. 23 Mai 1696 og Rstr. 7 Oct. 1740. Böhmer jus eccl. Protest. I. 508. Om den ældre Skik at dømmes fra Kjole og Krave s. Kirkeordn. Fol. 76 og 77, samt Slutningen af IX. jvfr. L. 1-2-15 og Danske Magaz. III. Række 3 Bd. S. 158. — Om gejstlige Handlinger, foretagne af en Ordineret, der ikke har gejstligt Embede, have Gyldighed, jvfr. Norsk jurid. Tidsskr. I. 2 H. S. 177. — See iøvrigt om den protestantiske Ordination Mynster de ordinatione ecclesiastica. Oratio synodalis. Hafn. 1840. Eichhorn K. R. I. 678 ff.

5) See 2-3-9. Afvigelse fra det der fremsatte Princip finder hos os alene Sted ihenseende til de ordinerede Kateketer.

6) Jvfr. Harms Pastoraltheologi II. 31.

gejstligt Embede, hvorfor den hverken gjentages ved Overdragelsen af et nyt gejstligt Embede[1]) eller kan foretages af Andre end af Ordinerede, i Regelen af Biskoppen[2]). Isærdeleshed udkræves Ordinationen til at kunne uddele Sacramenterne, og man maa derfor skjelne mellem Gejstlige i egentlig Forstand, d. e. saadanne, som forvalte et gejstligt Embede, hvortil Ordinationen udkræves, og Gejstlige i uegentlig Forstand, som have et Embede i Kirken, hvormed Sacramenternes Forvaltning ikke er forbunden.

Til den første Classe kunne hos os henregnes Biskopper (Superintendenter), Provster, Sognepræster, Capellaner og ordinerede Katecheter; til den sidste: Degne, Substituter, Skolelærere, som tillige ere Kirkesangere[3]), og Klokkere.

Det maa iøvrigt herved erindres, at efter Christian den 5tes Lov strækker Begrebet om gejstlige Personer sig langt videre, i det den paa Grund af den nøje Forbindelse mellem Kirke og Skole baade henregnede Skoleembeder i højere og lavere Betydning til gejstlige Embeder, og ligeledes betragtede dem, der havde faaet en lærd Dannelse, som henhørende under Begrebet af gejstlige Personer, saalænge som de ikke havde forandret deres Stilling ved at erholde et verdsligt Embede, jvfr. L. 2-18 og 20de Cap., 1-2-14, 15. Men efter den Forandring, som ved Fdg. 5 Dec. 1806 er foregaaet med det gejstlige Værneting, i

1) Hos os findes dog en særlig Bispevielse Sted; Jvfr. H. N. Clausen de muneris episcopalis in ecclesia gravitate et pulchritudine. Hafn. 1831. 4. Den engelske Kirke har beholdt de 3 ældste Ordinationsgrader. Om Katholikernes Indvendinger mod den protestantiske Anskuelse af Ordinationen, s. Walter § 204 Not. v.

2) See Rskr. 9 Juni 1758 og Canc. Skr. 29 Aug. 1789.

3) Jvfr. Canc. Skr. 23 Dec. 1828.

hvilken Henseende Lovens vidtløftige Begreb om gejstlige Personer ikke kan komme til Anvendelse (s. § 39), ville kun de ovenfor nævnte Embedsmænd være at henføre til Gejstlige[1]).

§ 35.

Om Betingelserne for at kunne erholde et gejstligt Embede i egentlig Forstand.

Til at erholde et gejstligt Embede i egentlig Forstand udkræves efter den danske Lovgivning visse Egenskaber, fornemmelig med Hensyn til Duelighed og sædeligt Forhold. Den, der attraaer en saadan Ansættelse, maa

1) have underkastet sig den theologiske Embedsexamen (Attestats) 2-2-1, (jvfr. Fdg. 27 Marts 1629 II. §§ 1-2, Christ. den 4des st. Rec. 1-1-1), Fdg. 1 Aug. 1707 § 1, 2 Nov. 1736, Fund. 7 Mai 1788 c. 4 § 11, 13, Bekg. 18 Mai 1847 og 23 Dec. 1849;

2) have holdt den saakaldte Dimisprædiken 2-2-1, Fund. 7 Mai 1788 c. 4 § 11, og aflagt katechetisk Prøve, Fdg. 5 Oct. 1792 § 1 og 6, jvfr. Canc. Skr. 27 Nov. 1792 og Univ. Dir. Skr. 26 Mai 1821 og 4 Sept. 1830.

For at Candidaten skal kunne stedes til Dimisprædiken og katechetisk Prøve, udkræves, at han enten kan bevise, at have været Deeltager i Pastoralseminariets Øvelser og Forelæsninger i det mindste i eet Vintersemester, eller, der-

1) Om Consistorium i ældre Tider som gejstlig Ret. Professores og Doctores theologiæ kunne ikke nu henføres under Begrebet af Gejstlige, jvfr. Canc. Skr. 14 Decbr. 1822 og Fdg. 9 Jan. 1824 § 4. Kirkeværger, Organister, Gravere og Præstens Medhjelpere bleve heller ikke i ældre Tider henførte derunder, s. Fdg. 23 Dec. 1735 § 5 og Pl. 23 Apr. 1790.

som han ikke, efterat have taget Examen, har havt Lejlighed til at opholde sig i Kjøbenhavn i et Aar eller i det mindste i Vintermaanederne, kan med en gejstlig Embedsmands og vedkommende Provsts Vidnesbyrd godtgjøre, at han i det mindste i et halvt Aar har øvet sig i at prædike og katechisere, Resol. 8 Novbr. 1817, jvfr. Rskr. 13 Jan. 1809, Resol. 25 Novbr. i Canc. Skr. 7 Decbr. 1811, Canc. Skr. 14 Marts 1818, Canc. Circ. 14 Sept. 1830 og Resol. 12 Mai 1841 (Coll. T. 473[1]).

3) Naar Candidaten er udnævnt til et gejstligt Embede, skal han først underkaste sig en Overhørelse af Biskoppen, fra hvilken saakaldte Bispeexamen dog de Candidater ere fritagne, som have bedste Charakteer, naar de befordres inden eet Aar efterat have taget Examen, 2-3-2, 5; 2-17-15, Fdg. 1 Aug. 1707 § 8, Rskr. 14 Juni 1728, 13 Jan. og 29 Marts 1809[2]).

Førend Candidaten stædes til Bispeexamen, skal han godtgjøre med Attest fra Normalskolen i Kjøbenhavn eller fra et af de Kgl. Skolelærerseminariers Forstandere, at han besidder Kundskab om den indbyrdes Underviisnings Methode og practisk Dygtighed i sammes Anvendelse, Pl. 26 Febr. 1828.

1) De under No. 1 og 2 nævnte Prøver ere dog ikke nødvendige for dem, der paa Island befordres til smaa Kald, s. Rskr. 10 Mai 1737, 18 Oct. 1771, 11 Mai 1787 og 2 Dec. 1791. See iøvrigt om Privat-Dimitterede paa Island Canc. Cir. 2 Oct. 1830 og Resol. 19 Nov. s. A. Om et Pastoralseminarium paa Island s. Resol. 21 Mai 1847 (C. T. S. 582). Bestemmelserne i Canc. Skr. 14 Juli og 20 Oct. 1810 om theolog. Candidater i Sjellands og Fyens Stifter overholdes neppe, jvfr. C. Skr. 11 Juni 1830.

2) Jvfr. K. Ord. Fol. 44. Om denne Prøves Beskaffenhed i den første Periode efter Reformationen see C. L. Hejberg i Theol. Tidsskr. VI. 1 H. S. 180.

4) Candidaten maa ikke have gaaet i Skole eller studeret paa Jesuitiske Steder, 6-1-2.

5) Han skal have Beviser om sædeligt Forhold, 2-2-1, 2; Fdg. 2 Novbr. 1736. Har han gjort sig skyldig i Lejermaal, kan han først efter 2 Aars gode Opførsel og efter erholdt Kongelig Bevilling faae gejstligt Embede, og skeer det tiere, er han aldeles udelukket, 2-2-5. For tidligt Sammenleje har i Analogi af 2-11-13 samme Virkning, jvfr. Rskr. 9 Mai 1738 [1]). Er Lejermaalet begaaet med en Pige, som har været betroet hans Underviisning, skal han aldrig befordres, og dersom han ikke med Forældrenes Tilladelse ægter hende, straffes han paa Æren og med offentligt Arbejde paa Livstid, Fdg. 9 Juli 1745, jvfr. 6-13-10.

6) Fremdeles maa Candidaten have fyldt sit 25de Aar (ætas canonica) 2-2-4 [2]), jvfr. Canc. Skr. 25 Mai og 14 Septbr. 1799, samt være i Besiddelse af de i Forordningen om Indfødsretten 15 Jan. 1776 befalede Egenskaber, jvfr. Pl. 15 Febr. 1776 [3]).

§ 36.

Om Gejstlighedens Pligter i Almindelighed.

a) Ihenseende til det gejstlige Embedes Forvaltning.

Den, som har erholdt et gejstligt Embede, efterat han dertil er ordineret (2-3-2, 2, jvfr. Kirkerit. S. 363),

1) Herpaa kan Rskr. 25 Novbr. 1791 ikke have nogen Indflydelse, jvfr. Ørsted i Jurid. Tidsskr. IV. 2 H. S. 10-11.

2) Jvfr. 4 Mos. 8, 24.

3) Om Betingelserne for Ordinationen efter den katholske Kirkeret: Foruden Kundskaber, sædeligt Forhold og canonisk Alder, udkræves, at Ordinandus ikke har Legemsbrøk, som kan volde Forargelse, at

skal, foruden det under Ordinationen givne Løfte om troligen at forvalte det ham overdragne Embede, tillige aflægge den Eed, som findes i Kirkeritualet S. 279-281.

Denne Eed indeholder de Geistliges væsentligste og almindelige Pligter, som deels angaae Udøvelsen af deres Læreembede og Sacramenternes Forvaltning, deels deres Levnet. Tillige maa den geistlige Embedsmand beedige, at han er sig bevidst, ikke at have benyttet ulovlige Midler for at erholde Embedet, og at han vil vise verdslig og geistlig Øvrighed skyldig Lydighed, jvfr. 2-3-8, 9, og Fdg. 23 Oct. 1700[1]).

Med Hensyn til Læren foreskriver Eeden, at Præsten troligen skal bibringe sine Tilhørere den himmelske Lære, som indeholdes i de prophetiske og apostoliske Skrifter og i den danske Kirkes symboliske Bøger, og at han vil skye al Lære, som er mod Guds Ord, og bestride den, jvfr. 2-4-6[2]).

ingen Blodskyld hviler paa ham, at han ikke to Gange har været gift o. s. v. Om den saakaldte Irregularitas og dens Afhjelpning ved Dispensation. Jvfr. iøvrigt Walter K. R. § 208.

1) En Præste-Eed findes allerede foreskrevet i Christian den 3dies K. Ord. Fol. 45 og i Christ. d. 4des norske Kirkeordinants IX., men af et ganske andet Indhold. Allerede i 1533 bleve de theologiske Doctorer i Wittenberg ved deres Promotion forpligtede til at lære efter Confessionen, s. Richter K. R. § 227. Not. 4.

2) "Secundo promitto, me summa diligentia allaboraturum, ut doctrina cælestis, comprehensa scriptis Propheticis et Apostolicis et libris ecclesiarum Danicarum symbolicis, auditoribus fideliter instilletur, sacramenta ad normam a Christo præscriptam decenter ac devote administrentur, disciplina ecclesiastica diligenter exerceatur, catechetica doctrina urgeatur, ceremoniæ in ecclesia receptæ observentur, nec quidquam contra constitutiones ecclesiasticas admittatur. Tertio serio ac sancte voveo, quod non tantum velim fugere et detestari doctrinam verbo Divino adversam, sed etiam velim eandem pro virili impugnare,

Forsaavidt som denne Eed binder Præsterne til at lære i Overeensstemmelse med de symbolske Bøger, er det klart, at den ikke blot tilholder dem, intet at lære imod de symbolske Bøger, men at dens Indhold er positivt, ligesom det ogsaa er klart, at den forudsætter, at de virkelig troe hvad de lære. Men ligesom den ikke paalægger dem at foredrage enhver i de symbolske Bøger indeholdt dogmatisk Sætning, saaledes vilde dette endog stride mod Lovens 2-4-7 [1]).

Den Gejstlige, som afviger fra Kirkens Lære, gjør sig skyldig i Kjætteri, og Straffen derfor vil ordentligviis være Embedsforbrydelse, da det kun er under den Forudsætning at Embedet er ham betroet af Staten, at han vil lære i Overeensstemmelse med den aflagte Eed, jvfr. 1-2-13 og 2-17-23.

For at Præsten kan fyldestgjøre sit Læreembede, indskærper Eeden, at han idelig skal læse i den hellige Skrift [2]),

sanguinem potius fusurus, quam dogmata falsa ac fanatica approbaturus." Ihenseende til det sidste Punkt jvfr. den af Lands-Over- s. Hof- og Stadsretten i 1826 afsagte Kjendelse (i Algreen-Ussings Biblioth. f. dansk Lovkyndighed I. 75 ff.)

1) Jvfr. Gen. Kirke-Inspect. Coll. Skriv. 26 Nov. 1737 § 4: "at Bisperne skulle paasee, at Præsterne i det mindste eengang om Aaret forklare Menigheden de til Salighed fornødne Hovedlærdomme." At den, der ikke i disse deler Kirkens Tro, ikke kan være Lærer i Kirken og ikke kan aflægge Eden, er en Selvfølge, ligesom at den, hvis Overbeviisning, efterat han har modtaget Embedet, saaledes har forandret sig, at den i det Væsentlige afviger derfra, bør nedlægge det. See iøvrigt om Præste-Eeden Ørsted i Jurid. Tidsskr. V. 2 H. S. 78 ff. og XII. 1 H. 237-288. Clausen Kathol. og Protestantism. Kirkeforfatn. S. 335 ff. Eichhorn Kirchenr. II. 224 ff. jvfr. de i § 15 S. 27 Not. og § 16 S. 29-30 Not. anførte Skrifter.

2) "Quarto legam studiosissime monumenta sacra ac recolam eâ qua par est diligentia articulos fidei, non passurus, ullum ef-

hvorved endnu maa erindres, at Lovens 2-11-15 gjør ham det til Pligt at forsyne sig med gode tjenlige Bøger.

§ 37.

b) Ihenseende til Levnet.

Ihenseende til Levnet paalægger Eeden Præsten at leve et fromt, retskaffent og gudeligt Liv, hvilket ogsaa Lovens 2-11-1 og 2-4-6 i Almindelighed indskærper. Som specielle Pligter, som Loven i denne Henseende paalægger, maa endnu mærkes:

1) at Præsterne altid skulle gaae i rette Præsteklæder[1]), at de ikke maa bære Vaaben, Kaarder eller Bøsser, og at de skulle tilholde deres Hustruer og Børn at klæde sig tarvelig, 2-11-2;

2) at de, saavidt muligt, skulle afholde sig fra Processer, 2-11-6, jvfr. Rskr. 20 Febr. 1750;

3) at de ikke maa drive Handel, undtagen med deres egne Producter, 2-11-9, jvfr. C. Skr. 1 Marts 1836[2]);

4) at de skulle afholde sig fra verdslige og juridiske Forretninger, 2-11-10, jvfr. 5 Art.[3]);

5) at de skulle føre et kydsk Levnet; Loven straffer den Præst, der gjør sig skyldig i for tidligt Sammenleje,

fluere diem, quo lectioni sacræ aliquid temporis non impendatur, modo per valetudinem ac inevitabilia impedimenta liceat."

1) Om Oprindelsen til en særegen geistlig Dragt, jvfr. W. Rothe i Theol. Tidsskr. VIII. 283 ff. Den canon. Rets Bestemmelser f. C. 32 Dist. XXXIV. 1, 2, 3. c. q. 4. 15 X. de vit. et honest. cler. (3-1). Conc. Trid. Sess. XIV. cap. 6. de ref. Om den Forandring, som Sædvanen har indført ihenseende til den ved 2-11-2 paabudne Pligt.

2) Jvfr. c. 2, 9-13. D. LXXXVIII. c. 6 X. ne cler. vel monach. (3. 50).

3) Can. 4 Dist. XXXVII. Concil. Trid. Sess. XXII c. 1 de ref.

ja, endog den, som ægter et af en Anden besvangret Fruentimmer, med at forbryde sit Kald, 2-11-13, jvfr. Kgl. Bevill. 9 Sept. 1818[1]);

6) at de skulle afholde sig fra Drukkenskab, Sviir, letfærdig Snak, Sværgen og Banden, 2-11-14, jvfr. 6-2-9[2]);

7) at de ikke uden Provstens Tilladelse maa reise langvejs hen i Stiftet og ikke uden Bispoppens Forlov forlade Stiftet, 2-11-14. Naar de uden Sygdoms-Forfald udeblive længere end tilladt, er Straffen 1ste Gang en Mulkt af 20 Rbd., anden Gang Suspension i 6 Maaneder og tredie Gang Embedsforbrydelse, Fdg. 1 Aug. 1707 § 6, jvfr. Rskr. 13 Marts 1716, og for Island Fdg. 29 Mai 1744 § 4.

§ 38.

Om Gejstlighedens Rettigheder i Almindelighed.

a) Om gejstlig Jurisdiction og gejstligt Værneting.

Indledning.

Allerede i den ældste christne Kirke udøvede Biskopperne jevnlig dømmende Myndighed, deels i gejstlige Sager

1) Om de katholske Gejstliges Cølibat, see Origenes (in libr. Numer. homil. XXIII. c. 3, Socrates hist. eccl. I. II, ("lex nova") C. 3. 4. D. LXXXII. (Siric. a. 385) L. 10. D. XXXI. L. 42 § 1 l. 45 C. de episc. (I. 3). C. 16. 17. 18. D. LXXXI. (Alexand. II. c. an. 1065) Gregor VII. epist. III. 7. ("Non liberari potest ecclesia a servitute laicorum, nisi liberentur clerici ab uxoribus"). Jvfr. Walter K. R. §§ 212-214 med Eichhorn K. R. I. 517 ff. og endeel Skrifter anførte i Schuncks jurist. Jahrbücher XIV. 2 H. S. 213. — Om Cølibatet i Norden i ældre Tider, see Münter Priesterehe und Cölibat im Norden, i hans vermischte Beyträge zur Kirchengeschichte S. 221 og hans Kirchengeschichte II. 2 Abth. S. 955 ff. og H. Schröder de cælibatu clericorum in ecclesia Svecana. Upsal. 1845. 4.

2) Jvfr. can. 2 & 19 D. XXXIV. c. 1, 4, 7, 10. D. XXXV.

som Kirkedisciplin [1]); deels i verdslige Sager paa Grund af den Anvendelse, som Menighederne gjorde af 1 Corinth. 6, 1 ff. Deraf opstod den saakaldte audientia episcopalis, som dog i verdslige Sager alene fandt Anvendelse paa Lægfolk, naar begge tvistende Parter henvendte sig til Bisskoppen [2]), indtil omtrent samtidig med de Pseudo-Isidoriske Decretaler en Constitution af Constantin den Store sattes i Omløb og siden optoges i Gratians Decret [3]), i hvilken det bestemtes, at det var tilstrækkeligt, at en af Parterne fordrede Biskoppens Dom, en Sætning, der dog ikke synes at have faaet synderlig Indgang i Praxis. I Middelalderen udvidedes Begrebet om gejstlige Sager (causæ ecclesiasticæ) mere og mere, saa at dertil henregnedes alle Retsforhold, der stode i nogensomhelst Forbindelse med Religion og Kirke, hvorved da Grændserne for den gejstlige Jurisdiction udstraktes i samme Forhold [4]).

1) L. 1 Cod. Theod. de religione (16, 11). Senere de bisskoppelige Synodalretter (Sendgerichte) jvfr. Regino de discipl. ecclesiast.

2) L. 7 & 8 C. de episcopali audientia (1. 4.), cfr. Nov. Valentiani III. lib. II. 35, (Jus civ. antejustin. II. p. 1347), jvfr. Eichhorn II. 131 ff. Richter K. R. § 191 og Jungk de originibus et progressu episcopalis judicii &c. Berol. 1832.

3) Can. 35, 36, 37 caus. XI. qu. 1, cfr. Bened. Lev. Capitul. lib. II. cap. 366. (Pertz monum. Germ. hist. IV. P. 2 p. 91). At den Constantinske Constitution, som Godofredus ansaae for at være falsk, dog virkelig er ægte, har G. Hänel beviist i hans Skrift de constitutionibus, quas Sirmondus Parisiis a. 1681 edidit. Lips. 1840. 4.

4) Det Costnitzer Concilium nævner blandt andre som gejstlige Sager: causæ beneficiales, causæ personarum ecclesiasticarum, causæ bonorum ecclesiasticorum, causæ decimarum, matrimoniales, dotium et donationum propter nuptias, viduarum, pupillorum et aliarum miserabilium personarum, hæresium et schismatum nec non aliorum publicorum criminum, ut usurarum, adulteriorum, fornicationum et perjurii, testamentariæ et donationum

Allerede paa Conciliet i Chalcedon 451 bestemtes, at Gejstlige i deres indbyrdes Stridigheder ikke skulde dømmes af de verdslige Domstole, men af Biskoppen[1]). Men et almindeligt privilegeret Værneting for deres Personer fik de Gejstlige først ved Justinians Lovgivning[2]). I Tydskland blev Gejstlighedens Uafhængighed af de verdslige Domstole først erkjendt, efterat de Pseudo-Isidoriske Decretaler havde faaet Indgang[3]); og dette gjentoges i Gratians Decret og Gregor d. 9des Decretaler, som en Følge af Kirkens Uafhængighed af Staten[4]).

I Danmark blev under Knud den Hellige gejstlige Sager henlagte under gejstlig Jurisdiction, og ligeledes blev Gejstligheden i dens indbyrdes Stridigheder paa samme Tid unddraget fra den verdslige Jurisdiction, hvilken Frihed under Kong Niels udvidedes til alle Sager og senere endogsaa udstraktes til Gejstlighedens Undergivne[5]). Det udstrakte Begreb af gejstlige Sager bragte ogsaa Lægfolk ind under Gejstlighedens Jurisdiction i mange andre

in terminis spiritualibus, ubi quidpiam ad pias causas est donatum vel legatum. Act. concil. Constant. ed. Hardt. T. 1 p. 686. Jvfr. Opregnelsen af gejstl. Sager i Forliget til Tønsberg 1277 (Norges gl. Love II. 464) og de norske Bispoppers Statuta 1351 (Retshist. § 59 Not. a).

1) Can. 46 causa. XI. q. 1.

2) Nov. 83. Nov. 123 cap. 21, 22.

3) Jvfr. Eichhorns deutsche Staats- und Rechtsgeschichte I. § 185 (4de Udg.)

4) Dict. Grat. ad dist. 97, jvfr. causa 11 q. 1. C. 9 causa II. qv. 7. C. 17 X. d. jud. (II. 1) c. 1. 2. 9. X. de for. comp. (II. 2). c. 10 X. de constitutionib. (I. 2). Kejser Frederik den 2dens Auth. Statuimus C. de episcopis et clericis (I. 3).

5) Jvfr. min Retshistorie §§ 55, 59 og 194 og min Afhandl. om den canoniske Rets Anvendelse i Danmark, i Kirkehistor. Samlinger I. 36 ff.

Tilfælde, end hvor der var Spørgsmaal om Kirkedisciplinen, og navnlig i saadanne, hvor Gejstlige fremtraadte som Klagere mod Lægmænd, ligesom ogsaa Lægfolk i deres Retstrætter ofte tyede til den gejstlige Domstol [1]).

Efter Reformationen blev den geistl. Jurisdiction og derved tillige det privilegerede gejstl. Værneting [2]) indskrænket til de Tilfælde, hvor Gejstlige sagsøgtes i gejstlige Sager; men under Gejstlige indbefattedes alle Kirkens og Skolens Tjenere samt Studenter [3]); heller ikke bleve Ægteskabssager ganske unddragene Gejstlighedens Paakjendelse [4]). Christian den Femtes Lov fulgte i det Væsentlige de samme Grundsætninger, men baade lod den Begrebet om gejstlige Sager være ubestemt [5]), og Begrebet om gejstlige Personer gav den ligesaa omfattende som tilforn, saa at ikke blot

1) Jvfr. den cit. Afhdl. i Kirkehist. Saml. I. 41 ff. See især det mærkelige Aktstykke fra Langeland fra Aaret 1477, S. 49.

2) Det gejstlige Værneting havde iøvrigt endnu ikke faaet en fast Organisation, s. K. O. Fol. 85, der nævner Herredsprovsten eller Superintendenten og Lehnsmanden, som Præsters og Degnes Dommer i gejstlige Sager, jvfr. med Fol. 78, som siger, at Præster skulle dømmes fra deres Embede af Superintendenten, Lehnsmanden, Provsten og nogle Sognepræster; see ogsaa en Dom fra 1562, som affiges over en Præst af 6 Provster (Gl. Domme II. 319).

3) Jvfr. K. O. i Slutningen: "Item alle Friheder, som Sognepræster, Prædikanter og alle andre Kirkernes og Skolernes Tjenere og Studenter hertil have havt, dem skulle de ogsaa herefter ubrødelig udi alle Maader beholde." See ogsaa Landstingsdom af 1559 (Gl. Domme I. 270).

4) K. O. Fol. 78 siger, at Superintendenterne, som af Kongen kunde blive kaldte til at dømme i Sager "som ere Samvittighederne anrørendes" maa forvise Ægteskabssager til Kongen eller Lehnsmanden. Derimod henlægger den 3die Ribe Art. Ægteskabssager og Hoersager under Stiftslehnsmanden og Capitlet, dog saaledes, at de i vigtige Sager ("drabelige Sager") skulle tage Superintendenten med. See endnu Fdg. 1570 i Dansk Mag. VI. 60.

5) Jvfr. H. Ussings Kirkeforfatning II. 436–449.

Skolebetjente men ogsaa lærde Folk, som ingen Bestillinger havde, henførtes derunder, 1-2-15, 16. Consistorium ved Kjøbenhavns Universitet betragtedes som en gejstlig Ret [1]), hvorunder gejstlige Personer, i Ordets vidtløftige Betydning, henhørte tilligemed deres Huusstand i alle Sager, undtagen Drabssager, 1-2-14, hvilken Jurisdiction først bortfaldt ved Fdg. 15 Juni 1771. Ogsaa Ægteskabssager vedbleve at henhøre under et Slags blandet gejstlig Domstoel, den saakaldte Tamperret (quatuor temporum jus), 1-2-17, indtil denne ophævedes ved Fdg. 1 Dec. 1797. Endelig tillagde Lovens 2-16-18, (jvfr. 5-2-90), i Medhold af Gejstl. Privil. 24 Juni 1661 Art. 11, Gejstligheden Skiftejurisdiction, hvilken efter Fdg. 5 Dec. 1806 § 1 (jvfr. Fdg. 27 Nov. 1816 § 1 og Anordn. 7 Nov. 1832 § 13) nu er gaaet over til Herredsfogderne og de Kgl. Birkedommere [2]).

§ 39.

b) Om det gejstlige Værneting og de gejstlige Domstole efter den nu gjeldende Lovgivning.

Med Betingelserne for det gejstlige Værneting skete en væsentlig Forandring ved Fdg. 5 Dec. 1806 § 4, i det denne Forordning indskrænkede Begrebet af gejstlige Sager til saadanne, som angaae gejstlige Embedsmænds Pligter eller

1) Exempel i Dommen over Magister Jacob fra 1586, i Danske Magaz. III. Række 8 Bd. S. 163.

2) Det kan endnu være af Vigtighed at kjende Grændserne for den gejstlige Skiftejurisdiction, men de herhen hørende Spørgsmaal vedkomme ikke Kirkeretten, men Processen, see Hansens systematiske Fremstilling af det danske Skiftevæsen S. 31 ff. (2die Udg.). Om gejstl. Auctionsret s. Canc. Skr. 18 Nov. 1826.

Forhold i Embedsførelse[1]). Herved er iøvrigt ingen Forandring foregaaet med Lovens Begreb om gejstlige Embedsmænd[2]), hvorimod de Personer, som uden at have gejstligt Embede, efter Loven hørte under gejstligt Værneting, nu høre under vedkommende civile Domstole; kun i det Tilfælde, hvor saadanne Personer, f. Ex. theologiske Candidater, vicariere for gejstlige Embedsmænd, og derved maatte paadrage sig Tiltale, synes de at burde sagsøges for gejstlig Ret.

Til gejstlige Sager maa iøvrigt ogsaa henregnes de verdslige Forretninger, som ere henlagte til gejstlige Embeder. I alle civile Sager[3]) og saadanne criminelle, som angaae almindelige borgerlige Forbrydelser, have de Gejstlige intet privilegeret Værneting, med Undtagelse af Biskopperne, der i det mindste i de betydeligere criminelle Sager maa søges for Højesteret, under hvilken Domstoel de ogsaa i Sager angaaende Embedsforseelser henhøre, 1-2-13, jvfr. 1-2-11 og 2-17-22, 23[4]).

1) I Fdg. 31 Martis 1755 § 10 for Vestindien forklares gejstlige Sager ved Embedsfager; Fdg. 1806 har uden tvivl givet dem et videre Omfang, da "eller" neppe bør forstaaes som en forklarende Partikel; den gejstlige Embedsmand, som fører et strafværdigt privat Liv, handler mod sine Pligter som gejstlig Embedsmand, og maa saaledes sagsøges for gejstlig Ret, skjøndt Sagen ikke angaaer hans Embedsførelse; jvfr. Regl. 8 Jan. 1781 § 12, som bruger Udtrykket "Embede og Forhold."

2) See § 34.

3) Om Præster med Hensyn til Documenters Læsning henhøre under private Birker s. Canc. Skr. 3 Octbr. 1820 og 29 Decbr. 1821, men især Canc. Circ. 24 Decbr. 1831 og Canc. Skr. 2 Juni 1832.

4) Jvfr. iøvrigt om gejstlige Embedsmænds Værneting Ørsted i Nyt jur. Ark. XXX. 240 ff.

De almindelige gejstlige Retter ere Provsteret og Landemode (eller Provstemode), hvorfra appelleres til Højesteret, 1-6-14.

Provsteretten, som i forekommende Tilfælde anordnes af Bispoppen, bestaaer af Provsten og Underdommeren paa det Sted, hvor den Tiltalte opholder sig; Dommerne tage Sæde i Retten efter deres Rang, og den, som har Præsidiet, udstæder Stævning i Rettens Navn. Skriveren ved Underretten fører Protocollen; Retten holdes uden Tingmænd paa det sædvanlige Tingsted eller et andet for Parterne belejligt Sted, som Dommeren vælger. Actor beskikkes af Amtmanden, Fdg. 5 Dec. 1806 § 5, jvfr. C. Skr. 30 Sept. 1807, 7 Juni 1808 § 3, 8 Dec. 1821 [1]).

Fra Provsteretten appelleres til Landemode eller Provstemode, hvor Stiftamtmand og Bispop domme, 1-6-8, 2-17-8, 1-2-16, jvfr. Rskr. 1 Sept. 1741, Instr. 5 Juni 1722 § 9 og Rskr. 3 Nov. 1682. Stiftamtmanden har Forsædet og paaseer det Fornødne ihensende til Rettergangspolitiet, Canc. Skr. 31 Marts 1787. Saadant Landemode kan ikke være bundet til de i Lovens 1-3-9, 14 bestemte Tider, s. Canc. Skr. 29 Oct 1799.

Extraordinære gejstlige Retter ere Consistorialkrigsretten ved Armeen, s. Krigsrets-Instruxion 9 Marts 1683 c. 5, og det saakaldte Skibsconsistorium paa en Flaade eller Eskadre, Sø-Krigsart. Br. 8

1) Om Provsterettens Organisation i Vestindien s. Fdg. 31 Marts 1755 § 10 og 11, paa Island Fdg. 27 Nov. 1816 § 5, jvfr. Canc. Skr. 31 Mai 1823. Paa Als og Ærø bestaaer Provsteretten af Provsten og 2 Præster som Dommere, hvoraf den yngste tillige forretter Skrivertjenesten, Anordn. 7 Nov. 1832 § 10-11. I Kjøbenhavn er Fdg. 5 Dec. 1806 ikke anvendelig, jvfr. Ørsteds Haandb. III. 43.

Jan. 1752 Art. 959, hvilken sidste dog ikke er en egentlig Domstol.

§ 40.

Om Gejstlighedens øvrige almindelige Rettigheder.

Foruden Gejstlighedens Ret til Jurisdiction og privilegeret Værneting, en Rettighed, hvis Omfang og Betydning i ældre Tider, efter det forhen Udviklede, var saa vigtig, at den maatte betragtes som Hierarchiets vigtigste Støtte, men som senere er bleven indskrænket saaledes, at kun Sagens Beskaffenhed som gejstlig fordrer gejstlige Dommeres Medvirkning, og forsaavidt begrunder et privilegeret Værneting, ere endnu følgende Rettigheder at mærke:

1) Ret til at bære gejstlig Dragt, jvfr. Rskr. 7 Oct. 1740. See iøvrigt om denne Fdg. 13 Marts 1683 § 5.

2) I Kjøbstæderne ere de Gejstlige befriede for personelle Tynger, 3-4-11 [1]). Paa Landet skulle Præsterne saameget som muligt forskaanes for sat Værgemaal, dog kunne de ikke undslaae sig for at være Værger for deres eget Herreds Præsters umyndige Børn, Rskr. 7 Oct. 1682, jvfr. Priv. 16 Dec. 1670 § 4.

3) Enhver, som har modtaget den gejstlige Ordination, er fritagen for al Krigstjeneste, hvilken Fritagelse ogsaa er bleven fast ansatte Skolelærere tilstaaet, Fdg. 12 Febr. 1849 § 6, hvorimod den Udskrivningsfrihed, som tidligere tilkom gejstlige Embedsmænds Sønner, og under visse Betingelser ogsaa Sønner af Degne, Skolelærere og Kirkesangere (s. Fdg. 20 Juni 1788 § 30, Fdg. 8 Jan. 1802

1) Den dem ved Priv. 24 Juni 1661 § 12 tilsagte Indqvarteringsfrihed er bortfalden ved Pl. 16 Juni 1819. See iøvrigt Stampes Erklæringer, IV. 229 ff.

§ 2 Litr. a, 11 Juni 1802 § 2 og 8 Mai 1829 § 12 og 13) nu er bortfalden.

4) De ordinerede gejstlige Embedsmænd have Titelen: Højærværdig og Velærværdig; den første tilkommer dog kun de Gejstlige, som have Rang (Biskopper, Kongens Confessionarius, Provster, Hofpræster, Slotspræster, Kjøbenhavns Sognepræster, og de, som enten have erholdt Doctorværdigheden i det theologiske eller philosophiske Facultet, eller ere udnævnte til Consistorialraader eller Consistorialassessorer).

5) Med Hensyn til den juridiske Hellighed, der tilkommer gejstlige Embedsmænd under Udøvelsen af deres Embedsforretninger, mærkes Fdg. 4 Oct. 1833 § 18, jvfr. 6-9-21 og Fdg. 26 Marts 1845 § 20.

Endelig kan det erindres som en Rettighed, der tilkommer den gejstlige Stand i Almindelighed, at Kongens Befalinger tilkjendegives Gejstligheden gjennem Biskopperne (Gejstl. Privil. 24 Jun. 1661 § 1 [1]).

[1]) Forhen maatte ogsaa hertil regnes, at Kongen ifølge Fdg. 15 Mai 1834 § 1 udnævnte to Gejstlige til at tage Sæde i enhver af Rigets tvende Stænderforsamlinger.

Andet Afsnit.

Om de gejstlige Embeder.

Første Capitel.

Om Sognepræster.

§ 41.

Om Begrebet.

Sognepræst[1]) (parochus, rector ecclesiæ, curatus, plebanus) kaldes den ordinerede gejstlige Embedsmand, hvem af Kongen de gejstlige Forretninger i et Sogn fornemmelig ere overdragne[2]).

Flere Sogne kunne iøvrigt være saaledes forbundne, at de have een Præst (Hovedsogne, annecterede Sogne, Annex).

Indbegrebet af Sognepræstens Rettigheder kaldes jus parochiale, som saaledes baade indbefatter hans Embedsmyndighed og hans Ret til Præsteembedets Indtægter, 6-3-1[3]). Dog maa herved bemærkes, at i de Sogne, hvor residerende Capellaner ere ansatte, maa Sognepræsten baade dele Forretningerne og Indtægterne for disse med Capellanen, ifølge de derom givne Regulativer, hvorom i det Følgende (Cap. 2).

1) I ældre Tider stundom Sogneherre, s. Edv. Friis Skjelskjørs Beskriv. S. 555. Gl. danske Domme IV. 155; i K. Ord. Fol 14 forekommer Kirkeherre, hvor det i den latinske Original hedder: pastor loci.

2) Om Sognepræsters Oprindelse; presbyter, prestr (isl.), prêtre. Om Bemærkelsen af titulus og parochia i de ældste Tider. Jvfr. iøvrigt om Sogneinddelingen § 32. Om Benævnelserne: Hofpræster, Slotspræster, Garnisonspræster, Feldtpræster, Skibspræster.

3) Jvfr. § 32.

§ 42.

Om Præsters Beskikkelse. Historisk Indledning.

Efter den canoniske Ret indbefatter Besættelsen af et geistligt Embede (provisio beneficii, institutio canonica sensu lato) to Handlinger: 1) Udnævnelsen (designatio personæ) og 2) Embedets Overdragelse (collatio beneficii, institutio canonica sensu stricto). Rettigheden til begge tilkommer egentlig Kirken selv, men den første kan være Laici overdragen. Naar begge Rettigheder ere forenede hos een Person, kaldes den jus provisionis plenæ; i modsat Fald jus provisionis minus plenæ, og den Laici tilkommende Ret kaldes da electio, nominatio, jus præsentandi.

Indtil det 9de Aarhundrede besatte Bisskoppen alene alle underordnede geistlige Embeder, dog tog han Hensyn til Menighedens og Præsteskabets Mening; i senere Tider blev Bisskoppens Valgret indskrænket deels derved, at Capitlerne deeltoge i Valget (s. § 96) og jevnlig tiltoge sig udelukkende Valgret, deels ved den saakaldte Patronatsret, som ofte var i Lægfolks Hænder.

Capitelindretningen vil blive nærmere afhandlet i Anledning af Bisskoppernes Udnævnelse; Patronatsretten (jus patronatus) betegner oprindelig Indbegrebet af de Rettigheder, som tilstodes den, der havde bygget en Kirke eller ved Gaver funderet et geistligt Embede, og navnlig den derved erhvervede Ret til at foreslaae en Candidat til vedkommende geistlige Embede (jus præsentandi), hvilket da Bisskoppen efter foregaaende Prøve confererede. Denne Ret, som først var personlig for dem, der saaledes havde gjort sig fortjent af Kirken, blev efterhaanden arvelig, især efterat det var blevet en almindelig Skik, at de store

Godsbesiddere anlagde ved deres Borge og Gaarde Huuscapeller eller Privatbedehuse, ved hvilke de underholdt en Huuscapellan (sacerdos domesticus), af hvem de kaldtes Patronus, et Navn, som ellers tillagdes dem af deres Undergivne [1]). Disse Capeller forvandledes efterhaanden til Sognekirker, og den adelige Godsejer beholdt Patronatsretten over Sognekirkerne, ligesom han enten selv eller hans Forfædre havde udøvet den med Hensyn til Capellet [2]). Paa enkelte Steder er Patronatsretten opstaaet ved Forlehninger af Kirkegodset, især under de frankiske Konger, da Lehnsmændene ofte betragtede sig som Ejere af Kirkegodset, og tiltoge sig Stemme ved de gejstlige Embeders Besættelse. Fra det 9de til det 10de Aarhundrede var ikke blot Valget, men endog Embedets Overdragelse (collatio) ofte i Verdsliges Hænder, indtil det 3die Lateranensiske Concilium (1179) hævdede Kirkens ældre Ret til udelukkende at conferere gejstlige Embeder [3]).

I Danmark skulde efter den Skaanske Kirkeret Cap. 2 og den Sjellandske Kirkeret Cap. 3 Bønderne, d. e.

1) Om slige Huuscapellaner i Danmark see Andr. Sunesens Statuta i Anchers Lovhist. II. 529: "quomodo divina celebrentur in curiis dominorum". Et mærkeligt Vidnesbyrd fra det 9de Aarhundrede om Maaden, hvorpaa Huuscapellaner bleve antagne og om deres underordnede Stilling findes hos S. Agobardus archiep. Lugd. de privileg. et jure Sacerdot. cap. 11 (ed. Baluz. 1666).

2) Om Patronatsretten i Norge, hvor den meget tidlig fandt Sted, see Werlauffs Anectodon histor. Sverreri illustrans, præf. p. IV-VI, XXXVII og p. 57 ff. Om Island sammest. Præf. XXV-XXXIII.

3) Cap. 4 X. de jur. patron. (3, 4). Jvfr. om denne Gjenstand Walter §§ 234 og 235. Richter K. R. §§ 141-145. H. L. Lippert Versuch einer historisch-dogmatischen Entwickelung der Lehre vom Patronate nach den Grundsätzen des can. Rechts. Gießen 1829.

Menigheden, vælge Præsten, dog med Bispoppens Samtykke[1]); men Menigheden kunde ikke afsætte ham, og heller ikke maatte han forlade den uden dens Villie. Efterhaanden tiltoge Bisopperne sig, i Overeensstemmelse med den canoniske Ret, større Myndighed, dog erkjendtes temmelig tidlig Patronatsretten at tilkomme baade Kongerne og Adelsmænd[2]), stundom ifølge udtrykkelig Overdragelse af Bispopperne eller af Paven[3]). Efter Reformationen bortfaldt Bispoppernes Ret til at beskikke Præster[4]) paa Landet; Patronatsretten blev vedligeholdt, men hvor der ikke var nogen Patron, blev det overdraget Menigheden tilligemed Provsten at vælge sin Præst, K. O. 1537 Fol. 44[5]); da Valgfriheden gav Anledning til Misbrug, blev det ved den første Ribe-Artikel bestemt, at Menigheden skulde vælge 7 af de ældste og meest agtede Sognemænd til Valgmænd[6]); naar da Valget med Prov-

1) I den latinske Oversættelse af den Skaanske Kirkeret er der i nyere Haandskrifter efter de Ord: "eligant presbyterum parochiani in voluntate et consilio episcopi" tillagt: "qui instituatur de mero consensu et voluntate episcopi, alias non".

2) Christopher d. 2dens Haandfæstn. 1820 Art. 7: "Item ut nullus clericum ad aliquam ecclesiam præsentet, nisi in qua merum jus patronatus habuerit ex antiquo".

3) See Pave Sixtus d. 4des Bulle 1474 til Christian d. 1ste i Hofmans Afhandl. om Tiende og om Rettighed til at kalde Præster, 2det Oplag 1777 S. 54, og de flere der anførte Exempler.

4) Denne erkjendes endnu i den første Reces fra Interregnum 1538, i hvilken Bispopperne dog havde maattet gjøre nogle mærkelige Concessioner, s. min Udgave af Danske Recesser S. 146–447 og 149.

5) "Siden skulle de beste af Kirken, hville det samme behove, paa den menige Almues Vegne med Provsten udvelle sig den, de acte beqvem dertil ꝛc." (i Orig. hedder det per prœcipuos, quorum interest, paa Almuens Vegne er tillagt i Oversætt.).

6) "Da pleje menige Sognemænd at trætte om en Sognepræst at udvælge igjen, hvoraf tit og ofte fleer, at hvilken Person, som havde

stens Raad var tilendebragt, og Candidaten af Superintendenten overhørt, indstilledes Valget til Stadfæstelse af Lehnsmanden (Stiftsbefalingsmanden) paa Kongens Vegne. I Kjøbstæderne traadte Borgemester og Raad i Menighedens Sted, K. O. Fol. 45[1]). Christian den 4de bestemte, at naar Sognemændene og Provsten ikke inden 6 Uger kunde blive enige, skulde Lehnsmanden og Bispoppen afgjøre Tvisten, st. Rec. 1-1-20. Efter Souverainitetens Indførelse bortfaldt efterhaanden Menighedens Valgret, hvoraf dog en Levning er bleven tilbage i den Ret til Indsigelse, som Lovens 2-3-2 hjemlede Menigheden, men som dog allerede paa Lovens Tid ikke kunde finde Anvendelse paa de Kongelige Kald ifølge Rskr. 20 Mai 1670[2]).

§ 43.

Om Præsters Beskikkelse efter den nugjeldende Lovgivning.

Efter Loven maatte man skjelne mellem de Kongelige Kald, hvortil Kongen udnævnte, og dem, hvortil den

mest Slect eller Venner i en Sogn eller haver den største Part paa sin Side, den bliver Sognepræst, hvad heller han er duelig eller lærd dertil eller ej, ɔc."

1) Ordinantsen føjer til: "om de ellers ikke vorde denne vor Ordinants og Skik misbrugendis", (et Tillæg, som ikke staaer i Udkastet). At iøvrigt Superintendenterne ikke altid agtede Menighedens Valgret, sees af Frederik d. 2dens Brev af 16 Jan. 1681 (Pontopp. Annal. III. 490). Om Valgprædikener s. Danst Mag. IV. 205 (et Brev fra Bispoppen i Aarhuus til Jørgen Rosenkrands 1558). — Kaldsbreve udstedte af Menigheden, see Skjelskørs Beskr. S. 546, 561.

2) Jvfr. Ørsteds Haandb. III. 141, see iøvrigt ogsaa H. Ussings Kirkeforfatning III. 34–41 og især C. T. Engelstofts Afhdl. om Beskikkelse af Kirkens Tjenere i den danske Kirke fra Reformationen til vore Tider, i Theol. Tidsskr. V. 145 ff. og VI, 2 Hefte.

kaldte, som havde jus patronatus (jus vocandi, Kaldsret); dog udkrævedes allerede efter Rfkr. 1 Juli 1690, at Kongen confirmerede den, som saaledes var kaldet. Denne Kaldsret, som deels tilkom enkelte offentlige Stiftelser (Universitetet, adskillige adelige Klostre), deels Sædegaardsejere, som enten vare af Adel, eller lige med Adel Privilegerede[1]), eller Kjøbenhavnske Borgere eller disses Descendenter[2]), 5-3-20, (jvfr. Priv. f. Kbhvns Borgere 24 Juni 1661 § 4, Grev. Priv. 25 Maj 1671 § 5 og Friherr. Priv. af s. D. § 4), blev allerede ved Fdg. 3 Jun. 1809 ikke blot forandret til en Forslagsret, saa at den Kaldsberettigede inden 6 Uger efter Vacancens Indtrædelse skulde foreslaae Kongen 3 Candidater, hvoraf Kongen da udnævnte een, naar han havde de fornødne Egenskaber, men Rettigheden blev tillige indskrænket til dem, som enten selv havde været i Besiddelse af Kaldsretten, da bemeldte Forordning udkom, eller som ved Arv havde erhvervet den Ejendom, hvormed Kaldsret var forbunden, og tillige, i Medhold af Lovgivningen, vare i Besiddelse af adelige Rettigheder.

Eftetat denne Forslagsret er bortfalden ved Grundlovens § 97[3]), blive nu samtlige Sognepræster beskikkede paa een og samme Maade af Kongen efter Forestilling fra Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet.

De, som skulle beskikkes til Præster, maa have de i § 35 anførte Egenskaber, hvorved endnu er at bemærke,

1) Skjøndt alle Rangspersoner ere lige med Adel Privilegerede, kunde dog de, der erhvervede blot Titelrang efterat Pl. 17 Oct. 1800 var udkommet, ikke udøve Kaldsret, jvfr. Resol. 15 Jan. 1802 (i Canc. Skr. 6 Febr. 1802). See iøvrigt om Begrebet af lige med Adel Privilegerede Bekg. 12 Aug. 1808 og Fdg. 3 Juni 1809.

2) Jvfr. Ørsteds Haandb. III. 222 § 4 og 5.

3) Jvfr. Forslaget i 1846 til Provindsialstænderne, s. Roeskilde Stænd. Tid. S. 177 ff.

at Lovgivningen med Hensyn til Kaldenes forskjellige Beskaffenhed tager Examenscharacteren i Betragtning. Ved den første Befordring udkræves bedste Charakter til Kald, som ere ansIaaede til en Indtægt af 300 Rbd. eller derover; næstbedste til Kald fra 220 Rbd. til 170 Rbd.; Kald, der ere anslaaede under 170 Rbd., ere for Candidater med Charakteren Non contemn., Fund. 7 Mai 1788 Cap. 4 § 13, Pl. 18 Aug. 1848. Herved lægges de ny, af Kongen sanctionerede, Ansættelser af Præstekaldenes Indtægter til Grund[1]), og den Forandring, der ved Bkg.. 18 Mai 1847 er foregaaet med Examenscharaktererne, har herpaa ingen Indflydelse.

Paa personelle Capellaner ere de samme Regler anvendelige, dog skulle de cæteris paribus have Fortrinnet, naar de have tjent i 4 Aar og have anbefalende Vidnesbyrd af vedkommende Bisko og Provst, Resol. 28 Apr. 1818, Canc. Circ. 3 Aug. 1822, jvfr. Fund. 7 Mai 1788 l. c. og Pl. 18 Aug. 1848[2]). Ved residerende Capellaners Befordring til Sognekald tages derimod ikke videre Hensyn paa Charakteren, og det samme er Tilfælbet med de i Kjøbstæderne ansatte ordinerede Katecheter, Resol. 24 Juli 1819. Theologiske Candidater med bedste Charakter, som ere ansatte ved de lærde Skoler, skulle ihenseende til Befordring betragtes som om de havde gejstligt Embede, Fdg. 7 Nov. 1809 § 25[3]).

1) See for Sjelland Resol. 7 Juni 1844 (Coll. T. S. 840), for Fyen Resol. 29 Juli 1847 (C. T. S. 641), for Lolland og Falster Resol 4 Sept. 1847 (C. T. S. 737) og for Jylland Resol. 20 Juli 1848 (Dep. Tid. S. 585).

2) Om personelle Capellaner hos Amtsprovster s. Resol. 15 Aug. 1818.

3) See endnu Resol. 21 Nov. (Canc. Skr. 1 Dec.) 1810 og Canc. Skr. 9 Juni 1810 om nogle særegne Omstændigheder, som kunde komme i Betragtning ved gejstlig Befordring.

Theologiske Candidater, der ere examinerede i Hertugdømmerne, have lige Adgang til Præstekald i Danmark, og omvendt have theologiske Candidater fra Kjøbenhavns Universitet Adgang til Præstekald i Hertugdømmerne, naar de besidde den fornødne Sprogfærdighed, Resol. 2 Oct. 1811 [1]), jvfr. Canc. Skr. 18 Mai 1798, hvorved maa bemærkes, at første Charakter i Hertugdømmerne skal agtes lige med laudabilis & quidem egregie ved Kbhvns Universitet og anden Charakter af en af de højere Grader ved Examen i Hertugdømmerne lige med laudabilis, dog at der ihenseende til Characteren laudabilis bliver at tage særdeles Hensyn til det af det theologiske Facultet i Kbhvn meddeelte Vidnesbyrd, Pl. 21 Juli 1842.

Til de mindre Kald paa Island kalder Stiftamtmanden efter Biskoppens Forslag; Præsterne til Domkirkerne kaldes af Biskoppen, Rskr. 1 Apr. 1740, 18 Oct. 1771, 11 Mai 1787 og 2 Dec. 1791, jvfr. C. Skr. 12 Jan. 1788.

§ 44.

Om Indsættelse i Præsteembede.

Naar den, som er beskikket til Præst, har underkastet sig Bispe-Examen (§ 35) og er bleven ordineret, meddeler Biskoppen ham det saakaldte Collatsbrev, og han indsættes derpaa højtidelig af Provsten i sit Embede, 2-3-3, jvfr. Ritual. Cap. 10 S. 374. Denne Meddelelse af Collatsbrev og Indsættelse i Embedet ved Provsten finder ligeledes Sted, naar en Præst forflyttes til et andet Kald, ved hvilken Lejlighed ogsaa paa ny den Eed skal aflægges, som foreskrives i Fdg. 23 Oct. 1700, 2-3-6, Rskr. 22 Martß 1787.

[1]) I Collegialtid. for 1811 S. 679.

§ 45.

Om Præsternes Embedsforretninger i Almindelighed.

Præsternes Embedsforretninger kunne deles i **gejstlige** og **verdslige**. De **gejstlige Forretninger**, hvad enten de nu ere gejstlige i egentlig Forstand, d. e. saadanne, som have Religionen umiddelbart til Gjenstand: ministerium verbi divini, administratio sacrorum sensu lato (jvfr. Conf. Aug. Art. 28), eller gejstlige i uegentlig Forstand, d. e. saadanne, som kun staae i middelbar Forbindelse med Religionen, kunne henføres til følgende Klasser:

1) Udførelsen af den sædvanlige offentlige Gudstjeneste i Kirken (Prædiken, Messe).

2) Sacramenternes Meddelelse (Daab, Nadveren i Forbindelse med Skriftemaalet).

3) Ungdommens religiøse Underviisning (Confirmation, Katechisation, Tilsyn med Skolerne).

4) Præsternes Embede ihenseende til Ægteskab.

5) Deres Pligter ihenseende til Syge, Fattige og Misdædere.

6) Deres Embede med Liig.

7) Deres Embede med at vaage over Sædeligheden (censura morum).

8) Deres Tilsyn med Kirken.

§ 46.

Om Liturgien.

Forsaavidt der for flere af de gejstlige Functioners Udøvelse er foreskrevet en vis Form (**Liturgi**), bliver denne at iagttage, 2-4-4[1]), 2-5-1; det er Kirkeritualet,

1) Jvfr. Kilden Frederik den 2dens Forordn. 13 Jan. 1568 (Danske

Alterbogen og den evangelisk christelige Psalmebog, som indeholde de vigtigste Normer i denne Henseende, Fdg. 16 Jan. 1685 og 7 Apr. 1688, jvfr. C. Skr. 12 Aug. 1828.

Efterat der allerede i Slutningen af forrige Aarhundrede og Begyndelsen af dette vare gjorte flere Forslag til et forbedret Ritual [1]), og Yttringer om Trangen til et nyt Ritual ofte gjentoges [2]), indhentedes ifølge Resol. 22 Apr. 1834 Betænkninger fra Gejstligheden i Danmark, og ved Resol. 22 Juli 1837 blev det befalet, at et Forslag til Forandringer i Ritualet skulde udarbejdes. Resultatet heraf var Biskop Mynsters Udkast til en Alterbog og et Kirkeritual for Danmark [3]). Efterat den ved Resol. 5 Apr. 1839 til Udkastets Prøvelse nedsatte Commission havde modtaget de fra det theologiske Facultet, samtlige Biskopper og en stor Deel andre Gejstlige modtagne Betænkninger [4]), begyndte Commissionen sine Forhandlinger

Magaz. V. 86). Om den gamle Alterbog af Palladius 1555 s. S. 31 Not. 2.

1) C. Bastholm Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudsdyrkelse. Kbhvn 1785. P. O. Boisen Plan til Forbedring ved den offentlige Gudsdyrkelse. Kbhvn 1806 (jevn. Recens. i Minerva f. 1806 II. 74 ff.)

2) Jvfr. om den danske Liturgi i Maanedsskr. f. Literatur II. 58 ff. og IV. 379 ff. P. C. Stenersen-Gad om den danske Præsts mislige Forhold til Ritualet. Kbhvn 1831. (Jvfr. Maanedsskr. f. Lit. VII. 216 ff.) Gad om liturgisk Frihed, Kbhvn 1832. (Jvfr. Maanedsskr. f. Literat. IX. 95 ff.)

3) Et nyt Ritual for den danske Mission i Grønland var allerede approberet ved Rskr. 3 Nov. 1819.

4) Af Skrifter, som Udkastet foranledigede, kan mærkes: Grundtvig Frisprog mod Biskop Mynsters Forslag ꝛc. 1839. Mynsters Oplysning angaaende Udkastet til en Alterbog ꝛc. 1840. H. N. Clausen: Under hvilken Form maa den reviderede Liturgi ønskes indført ꝛc. 1841. Det theologiske Facultets Betænkning, i Theol. Tidsskr. V. 1 H. S. 93 ff.

28 Oct. 1840 og tilstillede Cancelliet det reviderede Udkast i Jan. 1841, men Sagen blev siden sat i Bero. Derimod blev det af Mynster udarbejdede Tillæg til Psalmebogen[1]), som ogsaa blev gjennemgaaet af Ritualcommissionen (s. Resol. 25 Jun. og 24 Dec. 1842) af Kongen approberet til Brug i de Menigheder, som maatte ønske at afbenytte det (Resol. 20 Febr. 1845 (Coll. T. S. 167).

§ 47.

I. Om Præsternes Embede med den offentlige Gudstjeneste.

Indledning. Om de til Gudstjenesten bestemte Dage.

De Dage, der ere bestemte til den offentlige Gudstjeneste, ere i Almindelighed Helligdagene, Søn- og Festdagene, hvortil Kirkens mærkelige Minder knytte sig. Kirkeaaret begynder med Bebudelsen af Frelserens Komme (Advent), hvortil Erindringen om hans Fødsel slutter sig i Julefesten. Fasten gjør Overgangen til Paaskefesten, Erindringen om hans Opstandelse, hvorom ogsaa Søndagen stedse skal minde; Paaskefesten har sin egentlige Slutning med Christi Himmelfart, og den tredie store christelige Højhed, Pindsefesten, bebuder, at den hellige Aand skal være med Kirken til Dagenes Ende[2]). Paa disse Dage, da Gudstjeneste holdes, skulde ogsaa alt verds-

1) Jvfr. Vib. Stændertid. f. 1840 S. 1332 ff. og Dansk Ugeskrift 2den Række Nr. 101. — Om en paatænkt ny Psalmebog for Slesvig, s Ugeskr. 25 Juli 1837.

2) Jvfr. om de christelige Fester Augusti die Feste der alten Christen. Leipz. 1820. 3 Bde. W. Rothe Det danske Kirkeaar og dets Perikoper. 1836. 2den Udg. 1843.

ligt Arbejde hvile, og Lovgivningen stemplede Forstyrrelsen af de til Andagt viede Dage med Navnet Helligbrøde [1]), om hvilken Forbrydelse Christian den 5tes Lov har et eget Capitel (6-3 [2]). Efterat Lovens Straffe tildeels vare skærpede ved Fdg. 12 Marts 1735, men Helligdagenes Tal betydelig indskrænket ved Fdg. 26 Oct. 1770 [3]), bleve de ældre Forbud hævede ved Fdg. 26 Marts 1845, som i det Væsentlige gaaer ud paa at forebygge, at den til Gudstjenesten bestemte Tid forstyrres ved larmende Arbejde, Færdsel eller Handel, dog Nødvendigheds Gjerning undtagen, eller hindres ved offentlige Forlystelser eller Forsamlinger. Helligdagen regnes fra om Morgenen til Eftermiddagen Kl. 4, med Undtagelse af store Bededag og den første Dag af de tre store Højtider, paa hvilke Dage hverken ufornødne Arbejdssysler eller offentlige Forlystelser maa finde Sted. Offentlige Forlystelser tilstedes ikke i den stille Uge, og paa Dagen før en Søn- eller Helligdag maa de ikke fortsættes længere, end til Kl. 11 om Aftenen (§§ 1-13).

1) Den ældste herhen hørende Lov er Constantin d. Stores med Hensyn til Søndagen, Sozom. hist. eccl. 1-8, c. 1 Cod. Theodos de fer. II. 8.

2) Capitlets Kilder ere især Christ. d. 3dies Kold. Rec. Cap. 4, Fdg. 20 Nov. 1623, 2 Sept. 1628 og Christ. d. 4des Rec. 1-1-31 og 33. — Den ældste danske Lov om Helligbrøde er fra Knud d. Hellige (Ælnothus cap. 14, Scr. R. D. III. 352).

3) Med denne Fdg. maa jevnføres Lovens 2-4-5, som opregner de til Gudstjeneste bestemte Dage. De i dette Lovsted nævnte ordinære Bededage (Onsdag og Fredag) ere Levninger fra Katholicismen, som betragter dem som halve Helligdage, dies stationum, s. K. Ord. 1537 Fol. 11, jvfr. W. Rothe i det ans. Skrift S. 18-20. Den store Bededag er først indført ved Fdg. 27 Marts 1686, jvfr. Fdg. 11 Apr. 1702 og Pat. 10 Apr. 1731. Den i 2-4-5 anførte 11 Febr. er som Helligdag afskaffet ved ved Rskr. 17 Oct. 1766.

§ 48.

Om Tiden til Gudstjenestens Holdelse.

Paa Helligdagene skulde der efter Loven flere Gange holdes Gudstjeneste i Kjøbstæderne. Saaledes forudsætter L. 2-4-3, at der i Kjøbstæderne om Helligdagene holdes Gudstjeneste 3 Gange, Frokprædiken, Høimesse og Aftensang, men udenfor Kjøbenhavn og Stiftsstæderne ere Froprædikener nu i Almindelighed afskaffede, Rskr. 1 Mai 1739 § 2, jvfr. Rskr. 19 Nov. 1802, undtagen paa de tre store Høitider paa de Steder, hvor de tilforn have været brugelige, Rskr. 20 Nov. 1739. Ogsaa Aftensangstjenesten er afskaffet i alle de Kjøbstæder, hvor de residerende Capellanier, som Loven forudsætter i 2-4-2, ere nedlagte[1]). Endelig ere ogsaa paa de fleste Steder udenfor Kjøbenhavn de i 2-4-5 omtalte ordinære Bededags-Prædikener (Fredags- og Onsdags-Prædikener) og Fasteprædikenerne, samt Tolvprædikenerne (2-4-16), deels indskrænkede til en enkelt Dag om Maaneden (see især Resol. 28 Juni 1814), deels ganske afskaffede, Rskr. 1 Mai 1739 § 3 og 5, jvfr. en Mængde specielle Reskripter anførte i Saml. af geistlige Forordn. ved L. 2-4-5 (I. 119-127[2]).

Gudstjenesten skal paa Landet baade Sommer og Vinter begynde Kl. 10, hvor Sognepræsten kun har een Kirke at besørge; hvor han har to, skal den første Tjeneste begynde Kl. 9, den sidste Kl. 1. I Tilfælde af Hindring skal Præsten gjøre Indberetning til Provsten; i Kjøb-

1) See de i Saml. af geistl. Forordn. ved 2-4-2 anførte Reskripter, jvfr. I. 126.

2) Om Skrifteprædiken i det Følgende under Skriftemaalet.

stæderne er Tiden forskjellig [1]). Fdg. 17 Dec. 1830 § 1-3, jvfr. 2-4-17.

Naar en Præst har to Sogne, skal han hver anden Søndag først holde Gudstjeneste i Hovedsognet og hver anden Søndag i Annexet; dersom han har tre Kirker, skal der ligeledes hver tredie Søndag eller Helligdag holdes Førsttjeneste og hver tredie Søndag eller Helligdag Sidsttjeneste i enhver af dem, Fdg. 17 Dec. 1830 § 4, jvfr. 2-4-17. Dog maa det herved bemærkes, at naar Præsten har tre Kirker, skal han dog kun prædike i de to, da der altid skifteviis skal være Messefald [2]) i den tredie, saa at Menigheden skal søge den nærmeste Kirke; Præsten skal derfor altid fra Prædikestolen bekjendtgjøre, i hvilken Kirke der næste Søndag bliver Messefald og hvor der prædikes, Rskr. 3 Dec. 1745; dog skal der i den Kirke, hvor der er Messefald, til sædvanlig Tid ringes sammen, synges nogle Psalmer og oplæses nogle Capitler af Bibelen, Rskr. 10 Mai 1765.

§ 49.

Gudstjenesten.

A. Messen.

I de ældste Tider bestod Gudstjenesten hver Søndag i Oplæsning af enkelte Stykker af Bibelen, Affyngelse af Bønner, og Communion [3]). Naar Communionen begyndte,

1) Om Tiden til Gudstjenestens Holdelse i adskillige Kjøbstæder s. flere Reskripter, anførte i Samlingen I. 108-110.

2) Messefald, Udeblivelse fra Messen, Mangel paa Messe; Levning fra det ældre Sprog ligesom Thingfald, Ledningsfald o. s. v. Jvfr. Dipl. fra 1400 (?) i Hüberts Aktstykker vedkommende Aarhuus I. S. 2: "thæt er ængæn lædere (ubehageligere) æn oss, at ther skal gutz thiæneste fallæ udi wor Domkirke."

3) Justin. Mart. apol. I. 67.

maatte Catechumenerne ikke være tilstede, og en Diaconus sagde derfor: "ite, missa est (sc. concio"), hvoraf Navnet Messe[1]). Efterhaanden gik det af Brug, at Menigheden communicerede hver Søndag, men Præsten communicerede alene, og Messen blev omsider i den katholske Kirke betragtet som et Forsoningsoffer for Levende og Døde[2]), mod hvilken Anskuelse den Augsburgske Confession Art. 24 udførlig protesterer.

Hos os bestaaer Messen deri, at visse Bønner (Collecter[3]) og Stykker af Bibelen (Epistel, Lectie, Evangelium) af Præsten paa en syngende Maade foredrages foran Alteret. Efter Ritualet skulde Præsten for Alteret altid være iført Messeklæderne, men dette er paa de fleste Steder gaaet af Brug, undtagen naar der er Communion efter Prædiken, jvfr. Kirkeritual. 1ste Cap., som foreskriver Gudstjenestens almindelige Form.

§ 50.

B. Prædiken.

Om denne, som hos Protestanterne udgjør den vigtigste Deel af den offentlige Gudstjeneste, handler især Lovens 2-4 Cap.

Ihenseende til Prædiken er at mærke[4]):

1) Isidor. Hispal. origin. VI. 19. Missa tempore sacrificii est quando catechumeni foras mittuntur, clamante Levita: "Si quis catechumenus remansit, exeat foras", et inde Missa, quia sacramentis altaris interesse non possunt, qui nondum regenerati noscuntur. Jvfr. iøvrigt Hagerup de catechumenis ecclesiæ Africanæ, inneunte sæc. Vto. Hafn. 1844 p. 39 ff.

2) Jvfr. Conc. Trid. Sess. 22 Cap. I.

3) Jvfr. Engelstoft om Liturgien S. 160-174.

4) Jvfr. iøvrigt C. T. Engelstoft: Den kirkelige Lovgivning og

1) at Præsten skal holde sig til de befalede Texter, med mindre han har særdeles Bevilling, 2-4-6, jvfr. Ritual. S. 24-27; dog maa Præsterne paa Landet i Sjelland vexelviis prædike den ene Søndag over Evangelium, den anden over Epistelen, Rskr. 7 Dec. 1787. Ligeledes maa Præsterne i Ribe-Stift paa Landet og i de Kjøbstæder, hvor ingen Aftensang holdes, prædike over Epistelen, C. Skr. 20 Marts 1813;

2) at Prædikens Indhold skal være til christelig Opbyggelse, lempet efter Tilhørernes Tarv, 2-4-6, jvfr. Fdg. 13 Jan. 1741 § 11; Foredraget klart og fatteligt, 2-4-7, 8, jvfr. Rskr. 23 Apr. 1734, C. Skr. 6 Sept. 1783[1]); uden Skjænden og Forhaanelse af Enkelte; ikke bære Præg af private Affecter eller Had, 2-4-9; ikke indeholde Udfald paa andre Religioners Bekjendere, 2-4-10, Anordn. 7 Oct. 1733, jvfr. Kgl. Decis. 16 Dec. 1734[2]); ikke indeholde uvedkommende Ting, Rskr. 20 Marts 1682; ikke være for vidtløftig og i det højeste vare en Time, 2-4-11, jvfr. Rskr. 27 Nov. 1739 og 23 Jun. 1740[3]);

3) at deels Loven 2-8-10, 2-9-27, deels senere Lovbud, Rskr. 20 Marts 1682, 11 Apr. 1718, 13 Apr. 1753, Canc. Skr. 6 Dec. 1766, Fdg. 27 Dec. 1799, Fdg. 30 Apr. 1824 § 18 og 26 Marts 1845 § 19 paalægge Præsterne ved passende Lejligheder i deres Prædikener at indskærpe visse Formaninger;

den kirkelige Praxis ihenseende til Prædiken i den danske Kirke efter Reformationen, i Theol. Tidsskr. XI. 2 H. S. 1-155.

1) For Island mærkes Fdg. 29 Mai 1744 § 15.

2) Jvfr. Mnemosyne af J. Møller IV. 373-377. og L. Helweg: Christian d. 6te og den Tids religiøse Bevægelser, i Tidsskriftet: For Literatur og Kritik, III. 3 H. S. 221 ff.

3) At utrykte Prædikener ikke maa recenseres i trykte Skrifter s. Rskr. 24 Dec. 1772, indskærpet ved Canc. Skr. 23 Nov. 1824.

4) at Prædiken skal sluttes med Bøn til Gud for Guds Ords fri Fremgang, for Kongen og det Kongelige Arvehuus og for den almindelige Nødtørft, 2-4-12, Rskr. 7 Sept. 1837 (Saml. af gejstlige Fdg. I. 137-138). Præsten skal ogsaa bede for dem, som ville begive sig i Ægteskab, og for de Syge, som have begjært det, Rit. Cap. 1 S. 29, og for Kirkegangskoner, Resol. 22 Nov. 1754. Det er Kirkesangerens Pligt at optegne, hvad der saaledes bliver at foretage, Anordn. 29 Juli 1814 f. L. Bil. A § 32, f. Kjøbst. Bil. A § 31 [1]).

Den ved 2-4-13, Ritual. S. 30 og senere Love befalede Oplæsning af visse Love og Anordninger er bortfalden ved Fdg. 8 Oct. 1824, der ogsaa forbyder al Bekjendtgjørelse fra Prædikestolen om verdslige Gjenstande; kun i de Tilfælde, hvor en Anordning er udkommen, der umiddelbar angaaer Almuen, skal Præsten fra Prædikestolen meddele Menigheden Underretning om, at den efter Gudstjenesten vil blive forelæst paa Kirkegaarden af Kirkesangeren, jvfr. 2-4-18 [2]).

1) Om Takkebønnen i Anledning af d. 11 Febr. og 14 Nov. s. Rskr. 17 Oct. og 21 Nov. 1766.

2) Om adskillige Handlinger, som staae i Forbindelse med den sædvanlige Gudstjeneste; om Ringningen og Kirkemusikken s. Kirkerit. S. 11-12, og endeel Reskripter i Saml. I. 106-108 og 111; om Tavlernes Ombæren og om de saakaldte Bækkener 2-19-15, 2-22-75, Ritual. S. 28, Plan 1 Juli 1799 § 178, Regl. 5 Juli 1803 f. K. § 42 No. 5 og f. L. § 46 No. 2, Anordn. 29 Juli 1814 f. K. § 56 No. 2 og f. L. § 66 No. 2, Fund. 17 Apr. 1807 § 13, Resol. 5 Oct. 1830, jvfr. Rskr. 12 Apr. 1715.

§ 51.

Hvorledes der forholdes med Gudstjenesten, naar Præsten har Forfald.

Naar Præsten har lovligt Forfald [1]), kan han lade en Anden prædike for sig; kan han ikke dertil erholde nogen Ordineret, kunne Studenter benyttes, men dog kun saadanne, som have hørt de vigtigste theologiske Forelæsninger og besøgt Examinatorier, Rskr. 1 Mai 1789 § 1, 13 Febr. 1801, jvfr. Canc. Skr. 8 Aug. 1801 og Fdg. 23 Nov. 1697. Naar Præsten ikke kan faae nogen Anden til at prædike, maa den ustuderede Skolelærer, efter foregaaende Sang af Menigheden, aflæse Evangeliet eller Epistelen og derpaa holde en passende Catechisation med Ungdommen, Canc. Skr. 8 Aug. 1801 § 5. I Sjelland er det i slige Tilfælde tilladt Præsten, at lade Skolelæreren, eller i hans Sygdomsforfald en skikkelig Sognemand, i Degnestolen oplæse en Prædiken eller religiøs Afhandling, som Præsten vælger, Canc. Skr. 28 Jan. 1809, jvfr. Canc. Skr. 3 Apr. 1824.

§ 52.

II. Om Præsternes Embede med Sacramenterne.

Ved Sacramenter (sacramenta, μυστηρια) forstaaes de af Christus selv indstiftede hellige Handlinger, som, naar de foretages i Overeensstemmelse med hans Forskrift, meddele ifølge Skriftens Udsagn en guddommelig Naadegave. Den katholske Kirke, som tager Ordet Sacra-

1) Hvorledes der skal forholdes under et langvarigt Sygdomsforfald, s. Canc. C. 14 Jan. 1837.

ment i en vidtløftigere Betydning [1]), henregner, ligesom den græske [2]), 7 religiøse Handlinger til Sacramenterne, nemlig: 1) Daaben, 2) Confirmationen, (το χρίσμα), 3) den hellige Nadvere, 4) Skriftemaalet (ἡ μετανοία), 5) den sidste Salvelse (το ἅγιον ἔλαιον) jvfr. Jac. 5, 14. Marc. 6, 13. 6) Ordinationen (ἡ χειροτονια) og 7) Ægteskabet. Denne Lære om 7 Sacramenter, som i det 12te Aarhundrede fik sin bestemte Form [3]) erklæredes ved det tridentinske Kirkemøde for symbolisk [4]). Den protestantiske Kirke henfører kun Daaben og Nadveren, som de af Christus selv anordnede hellige Handlinger, til Sacramenter [5]), skjøndt der i Reformationens Begyndelse undertiden viste sig nogen Vaklen [6]).

1) "Sacramentum est invisibilis gratiæ visibilis forma". can. 32 Dist. 2 de consecrat. (Augustinus) cfr. Can. 84 C. I. qu. 1: Sunt autem sacramenta: baptisma, chrisma, corpus et sanguis Christi, quæ ob id sacramenta dicuntur, quia sub tegumento corporalium rerum virtus divina secretius salutem eorundem sacramentorum operatur.

2) Jvfr. Walter Lehrbuch § 273.

3) Petrus Lombardus († 1164).

4) Sess. 7 can. 1 de sacramentis. Om de tre Betingelser ved et Sacrament: materia, forma (verbum), minister sacramenti. — Om Begrebet af Sakramentalier.

5) Conf. Aug. Art. 9-13.

6) Især ihenseende til Skriftemaalet; jvfr. K. Ord. Fol. XXI: "Nu er der af Christo Jesu vor Herre indstiftede to Sakramenter, Daaben og Herrens Nadvere ... disse tillægges det tredie, som kaldes Penitenz, det er Bod og Bedring, naar en Synder bekjender sig selv og fortryder sin Vildfarelse og Synd og tager saa Afløsning formedelst Evangelium og kommer igjen til den Pagt, han haver gjort med Gud i Daaben".

§ 53.

A. Om Daaben. Indledning.

Optagelsen i den christne Kirke skeer ved Daaben (το βάπτισμα), saaledes som den af Christus er foreskreven (Matth. 28, 19. Marc. 16, 15. 16). Oprindelig foretoges Daaben kun af Biskopperne, som siden toge Præster til Medhjelpere, og omsider overdroges denne Forretning udelukkende til Sognepræsten; kun naar han ikke var tilstede, kunde Diaconus og i Nødstilfælde Lægfolk forrette Daaben. Det var i Begyndelsen sædvanlig kun Voxne, som bleve døbte efter foregaaende Underviisning og Prøvelse, og den Døbte fik da et nyt Navn istedetfor sit forrige jødiske eller hedenske[1]).

Førend Catechumenerne bleve døbte, maatte de, som havde underviist dem, stille Borgen for dem, en Forpligtelse, der efterat Børns Daab var bleven almindelig, gav Anledning til at man senere ansaae de saakaldte Faddere (patrini) forpligtede til at drage Omsorg for Barnets Underviisning i den christelige Religion[2]). Efterhaanden blev det til en Tvangspligt for christelige Forældre at lade deres Børn døbe, og Lovene gjorde visse statsborgerlige Rettigheders Erhvervelse afhængige af Daaben[3]).

De vigtigste Lovbestemmelser om Daaben indeholdes i Loven 2-5-1—9, Kirkerit. 2 Capit., Fdg. 7 Mai 1783

1) Om Daab i Norden i den hedenske Tid (vatna) see N. M. Petersen histor. Fortæll. om Islændernes Færd II. 325.

2) C. 105 D. IV. de consecr. See ogsaa Hagerup de catechumenis eccl. Afric. p. 10 ff. Isfr. Ulr. Styrkes Decret. Art. 29 (Thorkelin S. 62); see ogsaa sammest. Art 36 og Synodal. Lundens. hos Thorkel. S. 116 om Daabens Form.

3) Skaanske L. I. 2, 3.

og 30 Mai 1828 (med nogle Modificationer udvidet til Vestindien ved Rskr. 6 Apr. 1831).

§ 54.

Om Tiden, inden hvilken Børn skulle være døbte [1]).

Børn, der fødes fra 1 Marts til 1 September, begge inclusive, skulle døbes inden 8 Uger efter Fødselen; er Barnet derimod fød i den øvrige Tid af Aaret, kan Daaben udsættes til den først paafølgende Mai Maaneds Udgang, Fdg. 30 Mai 1828 § 1, jvfr. 2-5-6, og Fdg. 13 Marts 1683 3 P. Art. 10. Er den lovbefalede Tid udløbet, bør Præsten advare Faderen, eller, hvis det er et uægte Barn, Moderen, og dersom Barnet da ikke døbes inden 8 Dage, skal Præsten anmelde det for Øvrigheden, i Kjøbenhavn Magistraten, andenstedś Amtmanden. Denne skal da tilholde Forældrene at lade Barnet døbe inden 8 Dage, under Mulkt fra 1 til 5 Rbd. til Fattigkassen, hvilken Mulkt paalægges for hver Uge, de sidde Befalingen overhørige, og hver 4de Uge fordobles. Mulkten inddrives ved Udpantning og afsones i Tilfælde af Uformuenhed. Fdg. 1828 § 5.

For at disse Bestemmelser kunne paasees overholdte, skal enhver Barnefødsel, i Kjøbstæderne inden 2 Dage og paa Landet inden 8 Dage, af Faderen, Moderen, eller de Personer, som besørge hendes Anliggender, under Mulkt af 5 Rbd. anmeldes for den Kirkebetjent, som tillige med Præsten fører Bog over de ministerielle Handlinger, og han skal derom hver Uge give Sognepræsten Underretning,

[1]) Tidlig Lovbestemmelser i denne Retning af Carl d. Store, Capitul. Paderbrunnense c. 19 (Pertz monum. III. p. 49) og i de angelsachsiske Love, s. Phillips angelsächs. Recht S. 246.

§ 9, 10. Dersom Forældrene flytte fra Sognet inden Barnet er døbt, skulle de under lige Mulkt anmelde Flytningen for vedkommende Kirkebetjent i det nye Sogn og fremlægge hans Attest for Kirkebetjenten i det Sogn, de fraflytte, som derom skal meddele Sognepræsten Underretning, § 11. Endelig skulle i Kjøbenhavn Jordemødrene meddele vedkommende Sognepræster 14 Dage efter Nytaar speciel Underretning om de Fødsler, hvorved de have været brugte, § 12. Fra disse Bestemmelser vare Baptisterne ikke undtagne ifølge Pl. 27 Dec. 1842 §§ 3 og 5, men nu ere disse Forskrifter ved Resol. 7 Dec. 1848 (Dep. T. S. 907) forsaavidt forandrede, at Baptisterne kun ere forpligtede til inden den i Fdg. 1828 bestemte Tid at erhverve Dispensation.

Dersom Barnet døer uden at være døbt inden den befalede Tid, er det udelukket fra Arv, Fdg. 4 Juni 1828, jvfr. 5-2-30, 31 og 2-5-7 (om Forældres Straf i dette Tilfælde). Baptisters Børn udelukkes ikke fra Arv, naar de døe enten efterat Antegnelsen om deres Fødsel er skeet i Kirkebogen, eller ogsaa forinden, naar kun ikke den i Fdg. 1828 foreskrevne Tid er udløben, Resol. 7 Dec. 1848.

§ 55.

Hvor Daaben skal forrettes.

Daaben skal ordentligviis forrettes i Kirken; kun paa Grund af Sygdomstilfælde er Hjemmedaab tilladt, og denne skal da, dersom Sygdommen vedvarer, foretages inden den lovbefalede Tid, Fdg. 30 Mai 1828 § 2, jvfr. 2-5-2, 8, Fdg. 19 Marts 1745 og 27 Juli 1771. Er Barnet hjemmedøbt, skal Daaben stadfæstes i Kirken inden den lovbefalede Tid, dog saaledes at Præsten kan paa Grund af beviislig Sygdom give Udsættelse i 4 Uger,

hvilken Udsættelse paa Grund af vedvarende Sygdom kan fornyes, Fdg. 1828 § 6. Hjemmedaab skal i ethvert Tilfælde anmeldes for vedkommende Kirkebetjent, Fdg. § 7. Dersom Hjemmedaab har fundet Sted uden tilstrækkelig Grund, skal enhver af de Skyldige straffes med Mulkt fra 2 til 10 Rbd. S. § 8 [1]).

§ 56.

Hvem der skal forrette Daaben.

Kirkedaab og Hjemmedaabs Stadfæstelse i Kirken tilfalder altid, hvor intet særskilt Regulativ gjør Forandring, Sognepræsten i den Menighed, hvortil Barnet hører, Fdg. 30 Mai 1828 § 7 [2]).

Hjemmedaab kan derimod forrettes af enhver af Menighedens Præster, Fdg. 1828 § 7, og dersom Barnet er i øieblikkelig Livsfare, ogsaa af en anden ordineret Mand, en Skolelærer, eller anden vel oplyst Christen af sat Alder og gode Sæder, eller af Barnets Fader; Jordemødre og andre Qvinder maa ej dertil bruges, undtagen hvor ingen saadan Mandsperson kan haves, § 3.

Dersom Hjemmedaab er forrettet af Andre, end en af Menighedens Præster, skal den i Kjøbstæderne inden 24 Timer og paa Landet inden 4 Dage anmeldes for Sognepræsten af Faderen, eller om Barnet er uægte, af den,

1) Spørgsmaal, om herved ogsaa den for Præsten, som foretager Hjemmedaab uden Nødvendighed, i 2–5–2 foreskrevne Straf er forandret.

2) Dette gjelder ogsaa om Børn, som fødes i de blandede Ægteskaber, s. Rskr. 6 Sept. 1690 og Priv. 15 Mai 1747 § 14. Efter Fdg. 19 Marts 1745 § 3 maatte Præster ikke døbe deres egne Børn, men dette tilfaldt Provsten; dette er bortfaldet ved Frg. 5 Dec. 1806 § 4.

der har foretaget Daaben, under Mulkt af 1 til 5 Rbd. S. Denne Anmeldelse skal indeholde fuldstændig Forklaring om Aarsagen, hvorfor Barnet er blevet hjemmedøbt; dersom Daaben er foretaget af en Uordineret, skal Præsten ved at afhøre Vedkommende, som ere pligtige at møde for ham, skaffe sig Vished om, at Barnet virkelig er blevet døbt. Er Hjemmedaaben uden Nødvendighed bleven forrettet af nogen anden, end vedkommende Præst, straffes de Skyldige med Mulkt fra 2 til 10 Rbd. S. Fdg. § 7 og 8.

§ 57.

Hvad der skal iagttages, førend Daaben foretages.

Daaben skal bestilles hos Sognepræsten og vedkommende Kirkebetjent, som fører Bog over Ministerialia, 2 til 3 Dage iforvejen, ordentligviis af Faderen personlig, men er det en bekjendt Mand, kan det og skee skriftlig eller ved en paalidelig Person, hvilket sidste ogsaa bruges, naar det er et uægte Barn. Alle fornødne Oplysninger skulle da meddeles, og deriblandt, dersom Forældrene ere viede udenfor Pastoratet, ogsaa Vielsesattest, om Præsten forlanger det, Fdg. 1828 § 13.

Til disse Oplysninger henhører Underretning om Barnets Navn, hvorved maa bemærkes, at det ikke maa være upassende, og at Barnet i Daaben ikke blot skal benævnes med Fornavn, men ogsaa med sit Familie- eller Stammenavn, Fdg. 1828 § 18, jvfr. Canc. Skr. 4 Oct. 1828, 15 Aug. og 22 Oct. 1829. Naar det er et uægte Barn, skal Præsten ogsaa lade sig meddele Navnet paa den af Moderen udlagte Barnefader, og indføre det i Kirkebogen,

Canc. Skr. 29 Oct. 1768, jvfr. 14 Sept. 1830[1]). Det uægte Barn kan iøvrigt ikke opkaldes efter Faderen, uden med hans Samtykke, Canc. Skr. 4 Oct. 1828 og 23 Juli 1842 (C. T. S. 752).

Ogsaa Fadderne eller Daabsvidnerne skulle opgives for Præsten. De skulle være confirmerede Christne og uberygtede Personer, i det mindste 3, og ikke flere, end 5 af Mandfolk og Fruentimmer tilsammen. Fdg. 1828 § 17, 18, jvfr. 2-5-5, Fdg. 13 Marts 1683 P. III. § 5 og Rskr. 6 Sept. 1690 og 24 Oct. 1739.

Ingen, som henhører til Søindrulleringen, maa døbes, førend det bevises med Attest, at Barnets Fødsel har været anmeldt i Kjøbenhavn for Rodemesteren, i andre Kjøbstæder for Magistraten, Rskr. 27 Juli 1813 og 23 Febr. 1821.

De i denne § omhandlede Oplysninger om Barnets Daab skulle ved Dag og Datum indføres i Kirkebogen, 2-8-7, Ritual. S. 54, Fdg. 1828 § 13, for at derefter den fornødne Døbeattest kan udstedes, Fdg. 7 Nov. 1827 og 3 Dec. 1828 § 5 litr. b, jvfr. § 43. III.

§ 58.

Om Daabshandlingen.

Daaben eller dens Stadfæstelse i Kirken kan foretages saavel paa Helligdage, som paa Søgnedage; i første Tilfælde bør den udenfor Kjøbenhavn skee til Høimesse, saasnart Psalmen efter Prædiken er afsungen, med

[1]) Bestemmelsen i Rskr. 11 Apr. og 12 Mai 1788 § 2, at Præsten ikke maa døbe nogen Underofficeers eller Soldats Barn, uden at Chefens Attest medfølger, at det er avlet i Ægteskab, kan vel ansees for bortfalden ved Fr. 13 Juni 1771. Om 6-13-29 endnu kan antages at være gjeldende.

mindre der er Altergang, da den skal foretages strax efter denne; i Kjøbenhavn altid efterat Gudstjenesten er tilende [1]); paa Sognedage kan den i Kjøbenhavn foretages til enhver Tid om Formiddagen indtil Kl. 2, efter Præstens Bestemmelse, som dog saavidt muligt bør rette sig efter Forældrenes Ønske; udenfor Kjøbenhavn skal den der, hvor Skolelæreren tillige er Klokker eller Kirkesanger, altid foretages Kl. 11½, for at Skoleunderviisningen ikke skal afbrydes. Naar flere Børn paa een Dag skulde døbes, foretages Daaben i den Orden, hvori den er bestilt, Fdg. 30 Mai 1828 § 14.

Lovens Bestemmelser om Forskjellen mellem ægte og uægte Børns Daab, 2-5-4, jvfr. Rit. S. 55 og Christian d. 4des Kirkeordin. V., ere hævede ved Fdg. 13 Juni 1771, jvfr. Pl. 27 Febr. 1772 og C. Skr. 11 Juli 1772.

Hjemmedaab bør Præsten foretage saasnart han kan; dog bør Forældrene, hvor det behøves, skaffe ham Befordring, Fdg. 1828 § 15.

I Kirken skulle Børnene døbes i Kirkens Funt eller Bækken, og i intet andet Kar, 2-5-3.

Daaben skal forrettes efter Formularen i Alterbogen, saaledes som den er blevet bestemt ved Fdg. 7 Mai 1783, der afskaffede Exorcismen, jvfr. 2-5-1 og Ritual. Cap. 2 og 5 [2]). Dog maa Præsten ved Hjemmedaab gjøre saa-

1) Bestemmelsen for Kjøbenhavn blev udvidet til Odense, Ribe og Domkirken i Aarhuus ved Rskr. 10 og 16 Sept. 1828, og ved Pl. 4 Apr. 1843 § 2 er det overladt Bisklopperne ogsaa at bevilge saadan Udvidelse til andre Menigheder, hvor Folkemængde eller andre Omstændigheder maatte gjøre det nødvendigt.

2) Om de ældre Daabs-Ceremonier s. c. 53, 61, 62, 64, 65, 68, 70, 78, 91, 92 D. IV. de consecr. Luthers Taufbüchlein 1523 og 1526 (jvfr. Maanedskr. f. Liter. XI. 108 ff.) — Om Djævleforsagelsen s. c. 73 D. IV. de consecr. (Augustinus) jvfr. Theo-

danne Afkortninger i Formularen, som Omstændighederne gjøre nødvendige, kun at hvad der væsentlig hører til den christne Daab ingenlunde forbigaaes. Hvor en Uordineret døber, skal han blot navngive det og døbe det ved at øse reent Vand paa dets Hoved i Navnet Faderens, Sønnens og den Hellige Aands, samt derpaa læse Fader Vor, Fdg. 1828 § 4.

Barnet maa ved Daaben ikke være prydet med Smykker, Perler eller Ædelstene, under 30 Rd. Straf, Fdg. 13 Marts 1683 P. III. § 4, jvfr. § 10. Heller ikke maa efter samme Fdg. P. III. § 6 flere end 3 Par Qvindfolk følge Barnet til eller fra Kirken, og skulle de være i Kirken inden Præsten gaaer af Prædikestolen, under Mulkt for den, som bærer Barnet, af 1 Rd. for Bønderkoner og 10 Rd. for Andre. Samme Fdg. P. III. § 5 forbyder under 500 Rd. Straf at give eller tage Faddergave, hvorved dog udentvivl alene sigtes til Gaver til Barnets Forældre i Anledning af Daaben. Endelig forbyder den al Tractement og Barselkost, undtagen paa Landet, hvor et tarveligt Maaltid tilstedes, P. III. § 8 og 9, (dog er ingen Straf foreskrevet), jvfr. iøvrigt Fdg. 12 Marts 1735 § 6 og 19 Marts 1745 § 4.

Præsten maa ingen Betaling for Daaben foreskrive, men nøjes med hvad enhver af fri Villie vil give eller offre, Fdg. 13 Marts 1683 P. III. § 7.

De Børn, som engang ere døbte, maa ingenlunde døbes igjen, undtagen det er tvivlsomt, om de rettelig ere døbte (det er: med Indstiftelsesordene hos Matth. 28,

log. Tidsskr. V. 1 H. S. 133 ff. og 163. Om Kong Christian d. 4des Forsøg paa at afskaffe Exorcismen, s. Dänische Bibliothek IV. 1-138. Jvfr. iøvrigt om Exorcismen Eichhorn-K. R. II. 270-271 Not.

19[1]); dog skal det ikke ansees for Beviis, at der ved Hitteborn findes en Seddel, om at de ere døbte, 2-5-9, Fdg. 1828 § 16, jvfr. Canc. Skr. 12 Aug. 1828.

Om voxne Menneskers Daab handler Ritual. Cap. 2 Art. 4. Den forudsætter foregaaende Religionsundervisning og er forbunden med offentlig Prøve i Kirken, hvorom iforvejen skal gives Menigheden Underretning, jvfr. iøvrigt Canc. Skr. 2 Apr. og 5 Nov. 1814 samt 12 Apr. 1828 og de i § 26 i Slutningen anførte Lovbestemmelser om Jødens Overgang til den christelige Religion.

§ 59.

B. Om Skriftemaalet. Historisk Indledning.

Da Skriftemaalet hos Protestanterne betragtes som en Forberedelse til Alterens Sacrament, 2-5-10, Ritual. S. 143, vil det Fornødne om Skriftemaalet først være at afhandle.

Skriftemaalet (pænitentia) er ikke umiddelbart grundet i Bibelen, endskjøndt dets Oprindelse maa søges i Matth. 16, 19. 18, 18. Joh. 20, 22. Luc. 13, 3. Ap. G. 19, 18[2]). Heller ikke findes der i den ældste Kirkes Historie noget Spor til Skriftemaalet i den Form, hvori det senere forekom. Det opkom efterhaanden i Forbindelse med Kirkedisciplinen, da det blev en Betingelse for at erhverve Syndsforladelsen og Udsoning med Kirken, at Synderen maatte angre og bekjende sine Synder (confessio) og underkaste sig den af Biskoppen bestemte Bod

1) Abbed Wilhelms Forespørgsel hos Paven: utrum is, de quo nescitur, an sit baptizatus, debeat baptizari? i Scr. R. D. VI. 15.

2) Jvfr. Conc. Trid. Sess. XIV. de pænit. can. 1. Mosheim Kirchenrecht. S. 331 ff. (Ubg. 1760).

(satisfactio [1]). Bekjendelsen var offentlig, og Bodsøvelserne, som i Begyndelsen beroede paa Biskoppens Godtbefindende, fastsattes siden efter bestemte Regler (Libri pænitentiales. Scriftboc. [2]). Efterhaanden gjorde Menighedernes tiltagende Størrelse det nødvendigt at indskrænke det aabenbare Skriftemaal til de groveste Synder, og at overlade Præsterne at meddele Syndsforladelsen [3]). Det kom saaledes i Brug, at man hemmelig skriftede sine Synder for Præsten og af ham lod sig paalægge Pænitentse [4]). Imidlertid var det hemmelige Skriftemaal længe en frivillig Sag, men da det betydelig bidrog til at befæste den geistlige Myndighed, gjorde det 4de Lateranensiske Kirkemøde 1215 det til Pligt for Alle, i det mindste eengang om Aaret at skrifte [5]). Hvad Præsten i Skrifte-

1) See iøvrigt C. T. Engelstoft om Skriftemaalet i dets Forbindelse med den hellige Nadvere og dets Form i den gamle og nyere Tid. Theol. Tidsskr. IV. 159 ff. Richter K. R. § 244.

2) Jvfr. Gram om Oprindelsen til Ordet Skriftemaal i det Kbhvnske Videnskabernes Selskabs Skrifter, (ældste Saml.) II. 85 ff. See ogsaa Cramer Fortsetzung v. Bossuets Einleitung in die Gesch. d. Welt und der Religion V. Th. 1ste Bd. S. 366 ff. Om Pænitentialbøgerne: S. Columbani fra Midten af det 7de Aarhundrede (Bibl. patr. Lugd. Tom. XII. 21) og Theodori Cantuariensis (1690), første Gang trykt i Ancient laws of England. Lond. 1840 fol. p. 277. Die lateinischen Pænitentialbücher der Angelsachsen, herausg. v. F. Kunstmann. Mainz 1844. (jvfr. Krit. Jahrb. XVII. 502 ff.). See ogsaa Walter K. R. § 93.

3) Om casus reservati, f. c. 3 Extr. comm. de pænit. (5. 9) Conc. Trid. Sess. XXIV cap. 6 de ref.

4) C. 89 Dist. I. de poen. (Leo I. an 459): "Sufficit enim illa confessio, quæ primum Deo offertur, tum etiam sacerdoti, qui pro delictis poenitentium precator accedit. Tunc enim demum plures ad poenitentiam poterunt provocari, si populi auribus non publicetur conscientia confitentis."

5) C. 12 X. de poenit. (5. 38), jvfr. Ulr. Stykkes Decret. c. 54 (bis in anno) og Stat. synod. Lundens. hos Thorkelin S. 117.

maalet har erfaret, maatte han under ingen Omstændigheder aabenbare (Sigillum confessionis [1]). Allerede i det 9de Aarhundrede blev det almindeligt at paalægge Synderen, istedetfor de bestemte Bodsøvelser at foretage sig saakaldte gode Gjerninger, og disse kunde da ogsaa bestaae i Gaver af Penge og Gods til Kirker og Fattige. Denne Eftergivelse af den kirkelige Straf, som ogsaa meddeeltes ved visse højtidelige Lejligheder [2]), kaldtes Aflad (indulgentia), og endskjøndt Kirkens Lære vel fordrede Synderens Bekjendelse og virkelig Anger til Syndsforladelsen [3]), lagde den dog saamegen Vægt paa Absolutionen og de fortjenstlige Gjerninger, at i Folkets Mening det Udvortes snart kom til at gjelde for Hovedsagen, og Syndsforladelsen blev tilsidst Gjenstand for en formelig Handel [4]).

Luther beholdt Skriftemaalet, baade det aabenbare som Kirketugt, og det hemmelige som en Forberedelse til Nadveren, der skulde tjene de Skriftende til Trøst og Underviisning, og den Augsburgske Confession lægger derfor en særdeles Vægt paa Afløsningen [5]).

1) De pænit. l. c. & cap. 2 X. de off. jur. ord. (I. 31) cfr. c. 2 Dist. VI. de pæn. X.

2) Cap. 1 & 2 Extrav. comm. de poenitentiis (5, 9).

3) C. 21 Dist. III. de poenit. "Nihil prodest homini jejunare et orare et alia religionis bona agere, nisi mens ab iniquitate revocetur" (Pseudo-Isid.)

4) See iøvrigt om Skriftemaalet vore ældre Kirkelove, Skaansk Kirker. c. 22 og Sjell. K. R. c. 15 (jvfr. Anchers saml. Skrift. I. 187-188, og min Afhandl. om Skriftemaalet i Vid. Selsk. Skrift. hist. og philosoph. Afd. VII.), Ulr. Stykkes Decr. c. 52-61 og Interrogationes in confessione faciendæ i Statuta provincialia &c. ed. Thorkelin Havn. 1778.

5) Conf. Aug. Art. 11. 12 Pars II. 4: Docentur homines, ut absolutionem plurimi faciant, quia sit vox Dei et mandato Dei pronuncietur."

I Kirkeordinantsen VI. omtales Skriftemaalet tilligemed den dermed forbundne Afløsning, men det er tvivlsomt, om Skriftemaal nødvendig skulde gaae forud for Nadveren [1]); det blev først befalet ved Christian d. 4des Fdg. 27 Marts 1629 2de P. § 14 og st. Rec. 1-1-12 [2]) og dog neppe aldeles ubetinget; dette skeete først ved Christian d. 5tes L. 2-5-10. At hemmeligt Skriftemaal alligevel kunde finde Sted, uden at Confitenten forlangte at nyde Alterens Sacrament, er en Selvfølge.

§ 60.

Om Skriftemaalet efter den nugjeldende Lovgivning.

For at kunne forstaae Lovens Bestemmelser om Skriftemaalet og med hvilke Modificationer de nu kunne komme til Anvendelse, maa det bemærkes, at Lovens Forskrifter ere knyttede til en Form for Skriftemaalet, som ved Sædvanen er bleven aldeles forandret. Loven forudsætter hvad man i senere Tider har kaldt privat (egentlig hemmeligt)

1) "Hvorledes Afløsning skal tilgaae; thi den fører en Synder (om han ellers troer) igjen til den Pagt, udi Daaben blev gjort. Ingen skal afløses, uden at han af Synders Bederkjendelse begjærer Afløsning; derfor skulle Sognepræsterne udi Stæderne være tilstede om Løverdagen under Aftensang ....; og saa løse hannem af med Haandspaalæggelse .... Derefter, om han vil berettes, skal han flittelig adspørges etc. see dog Udtrykket Fol. XLI. "med mindre end de have opladt sig for Tjeneren" jvfr. Fol. XLIII. "og saa have faaet Afløsning". Jvfr. Apol. Conf. (Hase S. 200) der endog synes at betragte Skriftemaalet som et selvstændigt Sacrament. See iøvrigt Engelstoft Liturg. Historie S. 252 ff.

2) "Men paa det ingen skulle som af en Vane komme til det hellige himmelske Maaltid ubered og uværdig .... skulle de, som enten først ville gaae dertil eller have noget synderligen billigen at tage i Agt, gaae til Præsten .... og komme i Kirken om Løverdagen tilforn og der skriftes" etc.

Skriftemaal[1]), hvorimod det med Nadveren forbundne Skriftemaal er forvandlet til et offentligt, der bestaaer i en Skriftetale og Afløsning fra Præstens Side, under fuldkommen Taushed fra Confitentens. Naar altsaa Loven, under den Forudsætning, at Confitenten har noget at bekjende, befaler, 1) at Præsten skal advare sine Sognefolk, at de ikke komme for mange paa eengang til Skrifte, 2-5-14.; 2) at ingen skal afløses uden at han af et angerfuldt Hjerte begjærer sine Synders Forladelse, 2-5-17, og 3) at de, som gaae til Skrifte, skulle holde sig "saavidt fra Skriftestolen, at Præsten kan der særdeles handle med den, som gjør sin Bekjendelse", 2-5-19[2]), saa finde disse Forskrifter ikke længer nogen Anvendelse.

Forandringen af Skriftemaalets Form hidrører maaskee fra den Forbindelse, hvori Skriftemaalet ved Lovens 2-5-10 blev sat med Alterens Sacrament[3]), skjøndt den gamle Form endnu vedligeholdt sig i den første Halvdeel af det 18de Aarhundrede (s. Rskr. 7 Jan. 1741 § 5); en tankeløs Opramsen af Skriftebønner kan, i Forbindelse med Tidsaanden, der fordømte Skriftemaalet som en Levning af Katholicismen, ogsaa dertil have bidraget[4]). En Lovhjemmel for denne Forandring af Skriftemaalets lovbefalede Form

1) Jvfr. om Skriftemaalets ældre og nyere Form Eichhorn K. R. II. 291. Weber Sächs. K. R. II. 1ste Abth. S. 171 ff. Engelstoft Liturg. Hist. l. c.

2) Jvfr. K. Rit. 4de Cap. "Paa denne Maade skal handles med enhver især". — Om Skriftemaalet i Kjøbenhavn i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede s. Menelaus Pauli Brev til Christian Friis i Nord. Tidsskr. III. 421.

3) Jvfr. A. C. L. Heiberg histor. Fremstilling af Skriftemaalets første Indførelse i den danske Kirke efter Reformationen, Theol. Tidsskr. IV. 133.

4) See Usfing Kirkeforfatning IV. 2det Bd. S. 397 ff.

kan ikke paavises, da Fdg. 27 Mai 1746 § 6, som for Island befaler, at i de Menigheder, som ej ere særdeles folkerige, skal ikke Flere end een ad Gangen indtages i Skriftestolen, hverken kan have Anvendelse i Danmark og i al Fald alene kunde antyde, at Lovgiveren havde anseet den modsatte Fremgangsmaade for tilladelig i særdeles folkerige Menigheder. Den eneste Hjemmel for Forandringen maa søges i et Slags stiltiende Samtykke fra Kirkebestyrelsens Side[1]), men deraf kan dog ikke udledes, at Præsten er berettiget til at nægte at tage den til hemmeligt Skriftemaal, som udtrykkelig forlanger det.

Følgende Bestemmelser om Skriftemaalet ere at mærke:

1) Alle Kirkens Medlemmer skulle ordentligviis gaae til Skrifte eengang om Aaret for derefter at communicere 2-5-27 jvfr. 2-5-10[2]), og dertil melde sig betimeligt hos Klokkeren, saa at Præsten, dersom han finder det nødvendigt, iforvejen kan tale i Eenrum med den, som vil skriftes. Ubekjendte Personer maa medbringe Skudsmaal og Confirmationsattest, 2-5-13, jvfr. Rskr. 7 Jan. 1741 § 3 og 4, Pl. 14 Sept. 1824. Om Militære s. Rskr.

1) At iøvrigt denne Forandring berøver Skriftemaalet sin egentlige Charakteer, er indlysende, og har derfor ogsaa fremkaldt Ønsker om en Reform, see H. C. Rørdam om Fornødenheden af en Reform i det kirkelige Skriftemaal. Kbhvn 1839. Jvfr. theol. Tidsskr. V. 152 ff. og Engelstoft Liturg. Hist. S. 260 ff. See ogsaa Eylert Charakterzüge aus dem Leben Friederich Wilhelm III. 1ster Th. S. 355 ff. Magdeb. 1843.

2) Jvfr. Kilden Fdg. 27 Marts 1629 II. p. § 17, 9 Febr. 1631, og Christ. d. 4des ft. Rec. 1-1-13 og 33, som heri havde fulgt de ældre Kirkelove, uden dog udtrykkelig at nævne eengang om Aaret, jvfr. Christian d. 3dies Statuta acad. Hafniens. (Krags Suppl. S. 43) som paalægger Studenter at communicere hvert Halvaar. Bestemmelsen om Regentsianere i Fund. 31 Marts 1732 § 72 er ikke gjentaget i Fund. 7 Mai 1788, og maa derfor ansees for ophævet.

11 Apr. og 12 Mai 1738 § 1, Rskr. 8 Juni 1759 § 3 og Canc. Skr. 24 Juli 1819. Ang. Island s. Fdg. 27 Mai 1746 § 1, 3-5.

2) Efter Loven maatte Præsten ikke antage til Skriftemaal og Alterens Sacramente:

a) de, som vare skyldige at staae aabenbare Skrifte, 2-5-18;

b) og andre, som vare aldeles uberedte, hengivne til Laster eller forhærdede Kjættere, jvfr. 2-5-16 og 25; men nu kan Præsten ikke afholde Nogen fra Alterens Sacramente til Straf for et slet Levnet, uden at have raadført sig med Provst og Biskop, Rskr. 22 Mai 1744, jvfr. C. Skr. 6 Aug. og 8 Oct. 1791.

c) Afsindige, og ufornuftige Børn, 2-5-25, jvfr. 2-5-11, 26. Børn kunne nu ikke antages førend de ere confirmerede, Fdg. 25 Mai 1759 § 1, som kun gjør Undtagelse ihenseende til Børn under 14 Aar, som ligge farlig syge, og som Præsten finder saa vel oplyste, at han efter deres Ønske kan meddele dem Sacramentet, jvfr. Canc. Skr. 2 Febr. 1813 (om uconfirmerede Delinqventer).

d) De, som ere ubekjendte og ikke have Præste-Skudsmaal, 2-5-22, jvfr. Rskr. 7 Jan. 1741 § 4 og Fdg. 30 Jan. 1777 § 21. Denne Bestemmelse er iøvrigt kun anvendelig paa den tjenende Klasse, Canc. Skr. 26 Nov. 1842 (Coll. T. S. 85).

e) De, som i et heelt Aar havde afholdt sig fra Alterens Sacramente, maatte efter 2-5-27, jvfr. 2-5-18 og Rskr. 3 Nov. 1741, ikke antages til Guds Bord, førend de havde staaet aabenbare Skrifte eller erholdt Kongelig Dispensation efter Forestilling fra Bispoppen; men nu er saadan Dispensation ikke nødvendig, naar det kan antages, at Grunden til Forsømmelsen ikke er Foragt eller Rygges-

løshed, men Skrøbelighed, Forglemmelse eller anden uds kyldelig Forhindring, dog skal Præsten i Medhjelpernes Overværelse først formane dem, Rskr. 18 Juni 1790[1]).

3) Skriftemaalet, saavelsom Communionen, skal forrettes i Kirken, undtagen hos Syge og Fangne, 2-5-2, Kirkerit. S. 159, Rskr. 7 Jan. 1741 § 7 og 8.

4) Skriftemaalet skal i Regelen holdes Dagen før Communionen, 2-5-12, Rskr. 7 Jan. 1741 § 3; dog er det senere tilladt Præsterne paa alle Søndage eller Prædikens Dage at antage til Skrifte og Communion dem, som det begjære, Rskr. 3 Juli 1747, jvfr. Kirkerit. S. 143, samt Canc. Skr. 1 Oct. 1836. Paa Confirmationsdage maa ikke holdes Communion, Fdg. 13 Jan. 1736 § 5.

5) Det er ikke i Almindelighed befalet, at der skal holdes en formelig Gudstjeneste ved Skriftemaalet, men det er dog almindeligt, at Kirkesangeren læser en Bøn i Choredøren og at en Psalme afsynges. Paa mange Steder ere Skrifteprædikener blevne indførte, efterat Ugeprædikenerne ere afskaffede, Rskr. 1 Mai 1739 § 7[2]), og 2-4-16 viser, at saadanne Skrifteprædikener allerede paa Lovens Tid paa enkelte Steder have været i Brug.

6) Præsten holder i Skriftestolen en passende Formaningstale efter de Skriftendes Leilighed og Vilkaar, Ritual. S. 144-145, men skal vogte sig for at fremføre noget af private Affecter, Had og Hævngjerrighed, S. 145, og tilsiger derpaa med Haandspaalæggelse de Skriftende deres Synders Forladelse efter Formularen i Ritualet

1) Efter Kirkerit. S. 169 maatte de, som høre til en fremmed Religion, ikke antages, forend de ganske frasige sig den og tilfulde ere underviste i vores; men heri er skeet Forandring ved de i §§ 27 og 28 anførte nyere Lovbud.

2) Jvfr. endeel Rescripter, anførte i Samling af geistl. Anordn. ved L. 2-4-5.

S. 146, hvis ubetingede Form (formula dictatoria) vel tildeels hidrører fra den Forudsætning, at de Skriftende fremsagde en Bekjendelse om Synd og Anger for Præsten [1]); i al Fald kan den saaledes meddeelte Syndsforladelse dog ikke betragtes som Absolution i den katholske Kirkes Betydning, jvfr. Canc. Skr. 31 Dec. 1808 [2]).

7) Hvad der er Præsten betroet i lønligt Skriftemaal maa han ej under sit Kalds Fortabelse aabenbare, med mindre det angaaer noget Forræderi (d. e. Landsforræderi) eller nogen Ulykke, som ved hans Aabenbarelse kunde forekommes, 2-5-20, hvilken Bestemmelse utvivl rigtigst forstaaes saaledes, at den, forsaavidt den nævner Landsforræderi, ogsaa maa være anvendelig, naar denne Forbrydelse er fuldendt, saa at Ordene: "som ved hans Aabenbarelse kunde forekommes", ikke blive at henføre til Forræderi, men kun til Ulykke. Ligesom, under en modsat Fortolkning, Ordet Forræderi vilde staae ganske til Overflod, saaledes taler ogsaa Forskriften i 6-4-14 for, at gjøre en særegen Undtagelse ihenseende til denne Forbydelse [3]). Til Ulykke maa

1) See Luthers lille Katechismus i Walchs Concordienbuch S. 374 og i Tillægene i de ældre danske Udgaver, jvfr. Mynster om de danske Udg. af Luthers lille Katechism. S. 5 og 6 og Usfings Kirkeforfatning l. c.

2) Jvfr. Balles Levnet af J. Møller S. 312-313 og Udkast til en Alterbog S. 56.

3) See iøvrigt Ørsted i Jurid. Tidsskr. V. 2 H. S. 61-68, som antager den modsatte Mening. Uagtet den protestantiske Kirke paa en vis Maade erkjender, at Præsten modtager Bekjendelsen i Guds Sted (s. Luther, Werke XXII. 878: "Auch soll man die Leute vor allen Dingen lehren, daß man nicht einem Menschen, sondern Gott und dem Herrn Christo beichte", og Kirkerit. S. 147: "Og efterdi en Guds Tjener sidder her i Guds Sted at handle med dennem, som ere besværede med Synden", jvfr. Cap. 2 X. de off. jud. ord. (I. 31): "Sed tamen non nominatim potest eum removere a communione, licet sciat eum esse reum, quia non ut judex

iøvrigt ogsaa henregnes det Tilfælde, hvor en Uskyldig staaer Fare for at blive straffet. I Undtagelsestilfældene er Præsten ikke blot berettiget, men ogsaa forpligtet til at gjøre Anmeldelse for Øvrigheden, jvfr. Fdg. 4 Aug. 1819 § 1 [1]).

8) Uagtet Lovens 2-5-21 forbyder Præsten at tage Penge eller Gaver af dem, som skrifte, er dog saadant Skriftoffer paa flere Steder i Brug, og da Skriftemaalet efterhaanden har faaet en anden Form i Praxis, end den Loven forudsætter, ansaae Cancelliet dette Slags Offer for indtil videre tilladeligt, Canc. Skr. 19 Juli 1823.

At Sognebaandet med Hensyn til Skriftemaalet ved kirkelig Sædvane er løst i Kjøbenhavn, men ikke andensteds, er ovenfor bemærket S. 98.

§ 61.

C. Om Alterens eller Nadverens Sacramente.

Historisk Indledning.

I Alterens Sacramente (εὐχαριστια, cæna Domini, mensa Domini, communio) deeltoge de første Christne hver Gang de samledes til Gudstjeneste, og Menigheden bragte selv Gaver af Brød og Viin (oblata), som Bisskoppen indviede under Bøn og Taksigelse og derpaa ud-

scit, sed ut Deus"), saa har dog de protestantiske Staters Lovgivning af Statshensyn kunnet gjøre Undtagelse fra Regelen om Sigillum confessionis, forbi den protest. Kirke ikke anseer Skriftemaalet for et Sacrament. Jvfr. iøvrigt C. A. Gründler über die Unverletzlichkeit des Beichtsiegels, i Weiss's Archiv IV. 51-124, hvori ogsaa den derhen hørende Literatur findes anført.

1) I de undtagne Tilfælde kan den Skriftende neppe antages at erholde Straffefrihed, uagtet Algreen-Ussing er af en anden Mening, Criminalret, 2den Udg. § 105.

deelte til de Tilstedeværende[1]) Denne Handling foretoges saaledes i Regelen i Forbindelsen med Messen, og da denne efterhaanden holdtes dagligen, især efterat den Forestillingsmaade udbredte sig, at Communionen var et Forsoningsoffer (hostia), hvorved Christus paa en mystisk Maade hver Gang paa ny hengav sig for Menneskene, og at Viin og Brød ved Consecrationen alene forvandlede sig til Christi Legeme og Blod (Transsubstantiatio[2]), blev det Brug, at Præsten i Almindelighed communicerede alene; dog indskærpedes det Menigheden at gaae til Herrens Bord paa de tre store Højtider[3]), hvilken Forskrift imidlertid senere indskrænkedes til Paaskefesten[4]). Efterhaanden blev Menigheden udelukket fra Vinens Nydelse i Sacramentet[5]), hvilket dog ikke skeete i den græske Kirke, som ogsaa afviger fra den katholske deri, at den i Nadveren betjener sig af syret Brød[6]). Naar Alterens Sacramente meddeles Døende, kaldes det Viaticum[7]).

Den protestantiske Kirke forkaster Læren om Messeofferet og Transsubstantiationen og hvad dermed staaer i Forbindelse, og fordrer Sacramentets Meddelelse sub utra-

1) Justin. Mart. Apol. I. 67. cfr. c. 5. D. II. de cons. l. 13 D. I. d. cons.
2) C. 52, 53. D. II. de consecr. C. 71 eod. (Paschasius Radbertus a. 818). Conc. Trid. Sess. XIII. can. 1-8. Sess. XXII. cap. 1. 2. et can. 1. 3. de sacrif. missæ.
3) C. 19. D. II. de consecr. (a. 506).
4) C. 12. X. de poenit. (5. 38) a. 1216.
5) Conc. Trid. Sess. XXI cap. 1. 2. 3. et can. 1. 2. 3. de commun. sub utraque specie, see dog c. 12 D. II. de consecr.
6) Om Bevaringen af Venerabile i Monstrantser eller Ostensoria og og den dermed forbundne Tilbedelse s. Conc. Trid. Sess. XIII. cap. 5 de eucharist.
7) Can. 9 c. 26 qv. 6. Jvfr. Ulr. Stykkes Decret. c. 41.

que specie [1]). Iøvrigt afvige den lutherske og reformerte Kirke fra hinanden i Henseende til Lærebegrebet, hvilket da og viser sig i de forskjellige Ord, hvormed Sacramentet meddeles paa de Steder, hvor den i flere tydske Lande indførte Union ikke har faaet Indgang [2]).

§ 62.

Om Alterens Sacramente efter den danske Lovgivning.

Præstens Forretning bestaaer i to Handlinger: Consecrationen og Uddelingen af Brød og Viin, hvormed forholdes efter Ritual. S. 159-168.

Dersom Præsten uddeler Brødet eller Vinen uconsecreret, bestemmer Fdg. 27 Mai 1746 § 11, at han skal have sit Embede forbrudt, men da denne Forordning kun er givet for Island, maatte andensteds vel en mildere Straf anvendes. Dersom Præsten uddeler Vinen før Brødet, skal han affættes, hvis han ellers for ustikkeligt Levnet er berygtet; men dersom dette ikke er Tilfældet, straffes hans Uagtsomhed med Bøder; er Sygdom og uformodentlig Skrøbelighed Grunden til hans Forseelse, maa han blive ved Kaldet, men underholde en Capellan, og selv intet for Alteret forrette, 2-11-11.

I de Menigheder, hvor der er flere Præster, skal den ene uddele Brødet og den anden Vinen, Rit. S. 164.

Præsten skal være iført Messeklæderne (Messeskjorte og Messehagel), og Alteret være beklædt med en smuk reen Dug, Kalk og Disk, og være forsynet med det for-

1) Conf. Aug. art. 10, 22 og 24.
2) Jvfr. Eichhorn II. 281-282. Droste-Hülshoff I. 261. Richter §§ 38 og 228.

nødne Brød og Viin [1]). Kalken skal være saaledes iskjænket, at Intet spildes; jvfr. 2-5-24.

Ved Brødets og Vinens Uddeling følges Formularen i Ritualet S. 164 [2]).

Præsten maa ikke communicere sig selv, end ikke paa sin Sotteseng, naar han kan have en anden dertil, Rit. S. 160.

Alterens Sacramente maa ikke bruges til verdslige Sagers Vidnesbyrd eller Uskyldigheds Bekræftelse, 2-5-23.

Om dem, som befindes i Drukkenskab, eller gjøre dem skyldige i anden større Forargelse paa den Dag, de have været til Alters, s. 2-5-28 og 29.

§ 68.

III. Om Præsternes Embede med Ungdommens religiøse Underviisning.

A. Om Confirmationen. Indledning.

Efterat Børns Daab efter det 3die Aarhundrede var bleven almindelig, adskilte man efterhaanden fra Daaben den dermed forbudne Indvielse ved Haandspaalæggelse, og denne blev da siden foretaget i en modnere Alder, som en

1) Ritualets Forskrift om to Lys paa Alteret kan i de fleste Kirker ikke anvendes, ifølge Fdg. 23 Jan. 1739 § 38, jvfr. Rskr. 2 Jan. 1739.

2) Efter Christian den 3dies Kirkeordinants Fol. 27 skulde Præsten aldeles intet sige til Communikanterne, men dette forandredes ved Rskr. 2 Mai 1646, der dog ikke indeholder Ordet "sande", (saaledes som det antages i Usfings Kirkeforfatning 4 D. 2 B. S. 327, jvfr. Pontoppid. Annal. IV. 377.) see Mynster om Distributionsformelen ved Alterens Sacrament, i Theol. Tidsskr. III. 1 H. S. 157. — K. Ord. kalder Fol. XII. Sacramentet "Beretning".

Bekræftelse af Daaben (confirmatio, complementum baptismi), og fik i Middelalderen Anseelse af et Sacrament. Saaledes betragtes Confirmationen endnu i den katholske Kirke [1]), hvor den foretages med Børn, som have opnaaet 7 Aars Alderen, i det Bisskoppen under Haandspaalæggelse og Salving (chrisma) paakalder den hellig Aand. Hermed er iøvrigt hverken nogen Prøve i Kundskab om Religionen eller nogen foregaaende Underviisning forbunden.

Derimod blev i den evangeliske Kirke efterhaanden, under Navn af Confirmation, indført en Fornyelse af Daabspagten for de Unge, som havde nydt tilstrækkelig Religionsunderviisning; efterat de ved denne Lejlighed have aflagt en, sædvanlig offentlig, Prøve paa deres Religionskundskab, tilstedes dem Adgang til Alterens Sacramente. Hos os er Confirmationen først indført ved Fdg. 13 Jan. 1736, endskjøndt den paa enkelte Steder allerede tidligere var i Brug (jvfr. 2-5-11 [2]).

§ 64.

a. Om Forberedelsen til Confirmationen.

Præsten maatte efter Fdg. 25 Mai 1759 § 1, (jvfr. C. Skr. 28 Jan. og 11 Marts 1815) ikke antage noget Barn til Confirmationsunderviisning, som ikke havde opnaaet en saadan Alder, at det inden Confirmationsdagen fyldte det 14de Aar; nu er det tilstrækkeligt, at de, som skulle confirmeres om Foraaret, fylde 14 Aar inden April Maaneds Udgang, og de som confirmeres om Efteraaret, inden October Maaneds Udgang, Pl. 9 Nov. 1847. Dog

1) Conc. Trident. Sess. VII. de confirmatione, jvfr. Ap. G. 8, 14-17. See ogsaa Ulr. Stykkes Decret. c. 39.

2) See Mnemosyne af J Møller 4de Bd. S. 216 ff.

kan Bispoppen herfra dispensere, efterat have indhentet Præstens og Provstens Betænkning, men kun paa kort Tid og af særdeles Grunde, hentede af Forældrenes Kaar eller Barnets Bestemmelse. Der maa intet være at udsætte paa Barnets Kundskaber eller Opførsel, og selv under de meest anbefalende Omstændigheder maa kun 6 Maaneder i 14 Aars Alderen eftergives, Fdg. 23 Marts 1827 § 1, jvfr. Rskr. 14 Nov. 1832 (for Island).

Intet Barn maa confirmeres, som ikke har de fornødne Skolekundskaber, i hvilken Henseende den fornødne Attest fra vedkommende Skolecommission skal tilvejebringes, Fdg. 25 Mai 1759 § 1 og 3, Anordn. 29 Juli 1814 f. K. § 32, 34, f. L. § 25, 27, jvfr. C. Skr. 14 Dec. 1816, 18 Mai 1824, 19 Mai 1827. For Kjøbenhavn er det desuden foreskrevet, at Barnet skal underkastes en Prøve hos Præsten, i Overværelse af et Medlem af vedkommende Skolecommission, Fdg. 20 Marts 1844 §§ 55-59. Ihenseende til Mangel paa de befalede Kundskaber kan Bispoppen kun meddele Dispensation, naar denne Mangel hos et Barn, der er over den anordnede Confirmationsalder, ikke kan tilregnes Barnet eller Forældrene, og det dog er i Besiddelse af saadanne religiøse Følelser og Begreber, at det bør kunne stedes til at nyde den hellige Nadvere, Pl. 4 Apr. 1843 § 1 (jvfr. C. Skr. 8 Dec. 1827).

Ingen maa antages til Confirmation, som ikke er vaccineret eller har havt de naturlige Kopper, Pl. 19 Nov. 1811 § 10, jvfr. C. Skr. 28 Mai 1814 og 24 Febr. 1829.

Ifølge Fdg. 13 Jan. 1736 § 12 var vel Sognebaandet ikke løst ihenseende til Confirmationen, jvfr. Canc. Skr. 10 Marts 1792 og 4 Jan. 1817, 9 Dec. 1820 og 28 Dec. 1823, men denne Forordning gav frit Valg, dersom Menigheden havde flere Præster, jvfr. Rskr. 26

Apr. 1754 § 6. I Kjøbenhavn havde Sædvanen i denne Henseende løst Sognebaandet, hvilken Sædvane blev lovhjemlet ved Rskr. 21 Dec. 1825, jvfr. C. Skr. 20 Marts 1802. Nu er det ogsaa udenfor Kjøbenhavn tilladt at lade sine Børn confirmere af uvedkommende Præst, naar Barnet har de fornødne Skolekundskaber, hvilket med Hensyn til de skolepligtige Børn maa bevises dermed, at det er udskrevet af Skolen; ihenseende til andre Børn er Præsten berettiget til at fordre en Prøve aflagt i Skolecommissionens Nærværelse. Under disse Omstændigheder bør den vedkommende Præst ikke nægte sit Samtykke; dersom han alligevel finder Anledning til at nægte det, skal Sagen afgjøres af Biskoppen, og dersom han giver Præsten Medhold, kan Sagen forelægges Kirke- og Underviisningsministeriet, Resol. 25 Juni 1842, bkg. v. C. C. 2 Juli s. A. (Coll. T. S. 703 ff.)

Det er Præsten overladt at bestemme, hvor lang Tid han vil anvende til Confirmationsunderviisningen, dog ikke kortere, end et Fjerdingaar to Gange ugentlig, Fdg. 13 Jan. 1736 § 6. I Kjøbenhavn maa intet Barn, som skal confirmeres til Paaske, antages til Underviisning senere end December Maaneds Udgang, og intet Barn til Mikkelsdags Confirmation senere, end Juni Maaneds Udgang, Rskr. 30 Oct. 1827.

Ogsaa er det overladt Præsten at indrette Forberedelsen efter egen Skjønsomhed, dog skal han lægge Balles Lærebog og Luthers lille Catechismus til Grund, Fdg. 13 Jan. 1736 § 7 og C. Skr. 3 Dec. 1791 [1]); finder han Barnet

1) At Præsten ikke kan forlange, at Børnene ved Confirmationsunderviisningen lære en anden Bibelhistorie, end den, de have lært i Skolen, s. Canc. Skr. 10 Oct. 1844 (C. T. f. 1845 S. 126) jvfr. C. C. 23 Marts 1844 (C. T. f. 1845 S. 109).

umodent, skal han opfordre Forældrene til at udsætte dets Confirmation, og hvis hans Formaning ikke frugter, afvise det, Fdg. 1736 § 8. Antager han noget Barn til Confirmation uden tilstrækkelige Kundskaber, skal han bøde 4 Mark til Skolekassen, irettesættes og, efter Omstændighederne, tiltales, Fdg. 25 Mai 1759 § 3, 4to, jvfr. Rskr. 2 Juli 1790 § 9. I Kjøbenhavn skulle Lister paa de Børn, som Præsterne maatte have afviist, omsendes i Provstierne, Rskr. 21 Dec. 1825, Fdg. 20 Marts 1844 § 57. Dersom Præsten uden tilstrækkelig Grund har afviist noget Barn, er Bisskoppen, efter foregaaende nøjagtig Undersøgelse, berettiget til at beordre en anden retsindig Præst til at antage et saadant Barn til Confirmation, Canc. Skr. 6 Sept. 1794.

§ 65.

b. Om Confirmationshandlingen.

Confirmationen skal otte Dage iforvejen af Præsten gives Menigheden tilkjende, Fdg. 13 Jan 1736 § 9.

Den skal ordentligviis holdes den første Søndag efter Paaske (quasi modo geniti), og i store Menigheder tillige den første Søndag efter Michaelis; i særdeles store Menigheder kan den første Søndag efter Nytaar ogsaa dertil anvendes. Fdg. 1736 § 5 (jvfr. Rskr. 29 Mai 1744 § 1-3 for Island). Paa Landet holdes den kun om Foraaret, K. M. Circ. 11 Juli 1848 (Dep. Tid. S. 394). Dog kan Bisskoppen bemyndige til at confirmere udenfor de befalede Dage: 1) paa Grund af Præstens Sygdom, da Confirmationen kan udsættes i det højeste i 3 Uger (jvfr. Rskr. 6 Juli 1792); 2) paa Grund af Barnets Sygdom; 3) i Sogne, hvor Beboerne for det meeste leve

af Søfarten, da Confirmationen kan foretages 3 eller 4 Uger før Paaske; 4) naar et enkelt Barns Velfærd kunde beroe paa en tidligere Confirmation; 5) naar flere Præster ved een Kirke ønske at confirmere hver paa sin Dag, Fdg. 23 Marts 1827 § 2, jvfr. iøvrigt C. Skr. 29 Febr. 1792 og 13 Mai 1817. See ogsaa ang. Vestindien Rskr. 3 Sept. 1827 og ang. Island Rskr. 14 Nov. 1832.

Confirmationen skal skee i Kirken, undtagen Biskoppen dispenserer med Hensyn til Krøblinger, meget syge Børn eller saadanne, som have en betydelig Lyde, der kunde give Anstød, Fdg. 23 Marts 1827 § 3, jvfr. C. Skr. 17 Febr. 1816.

Confirmationens Form er foreskreven i Fdg. 9 Jan. 1736 § 5, 10 og 11, hvorved dog maa bemærkes den Forandring ihenseende til Bønnen, som er foreskreven ved Rskr. 23 Sept. 1785, jvfr. Pl. 26 Marts 1784. Ihenseende til Døvstummes Confirmation er C. Skr. 9 Juli 1814 at mærke. Iøvrigt har Præsten at paasee, at Confirmantindernes Dragt stemmer overeens med Pl. 27 Febr. 1784, og i modsat Fald bortvise dem, jvfr. C. Skr. 7 Juni 1817.

Næste Søndag efter Confirmationen skulle de Confirmerede communicere, og Dagen iforvejen skal Præsten dertil særligen forberede dem, Fdg. 25 Mai 1759 § 4.

Strax efter Confirmationen skal Præsten meddele den Confirmerede Attest paa slet Papir uden Betaling, Rskr. 7 Juni 1741 § 3 og 4, 25 Juli 1776 og C. Skr. 30 Juni 1829, ligesom han og i de Børns Skudsmaalsbog, som ere bestemte til at tjene, skal indføre Attest om deres Flid i Skolen og under Forberedelsen til Confirmationen, Fdg. 5 Sept. 1832 § 2, jvfr. Anordn. 29 Juli 1814 f. L. § 27, f. K. § 34.

Præsterne maa ikke foreskrive nogen Betaling for Confirmationen, og det er dem under Straf forbudet at tage noget af Fattige og Almuesfolk, Gen. Kirkeinsp. Coll. Skr. 19 Juli 1742 og Rskr. 6 Nov. 1744, jvfr. Fdg. 13 Jan. 1736 § 12.

Ungdommen skal være confirmeret inden det 19de Aar; er Nogen ældre, skal Præsten anmelde det for Provsten og denne igjen for Biskoppen, som skal meddele sit Raad, Fdg. 25 Mai 1759 § 2. Dersom gjentagne Advarsler ikke frugtede, var Cancelliet bemyndiget til at lade dem, som ikke vilde indfinde sig til Confirmations-Underviisning, hensætte til Tvangsunderviisning og Confirmation i Forbedringshuset, Kgl. Resol. 2 Dec. 1812, jvfr. C. Skr. 9 Apr. 1814, 4 Juli 1835 og Fdg. 20 Marts 1844 §§ 34, 59. Om Børn af Baptister s. Pl. 27 Dec. 1842 § 3 (ovenfor S. 92 [1]).

§ 66.

B. Om Katechisationer.

Ifølge Fdg. 12 Marts 1735 § 7, jvfr. Regl. 25 Apr. 1754 § 4, skulle Præsterne catechisere med Ungdommen i Kirken en halv Time efter Prædiken, ved hvilken Bestemmelse Lovens 2-4-14 og 15 [2]) er bleven forandret. Paa de Steder, hvor Aftensangsprædikener og Ugeprædikener ere blevne afskaffede, er tildeels Katechisation sat istedet, som der, hvor Katecheter ere ansatte, forrettes af disse, s. Rskr. 22 Febr. 1737 § 1, 1 Mai 1739 § 3, 5 og 6, 10 Febr. 1803 o. fl. [3]). Ang. Island s. Fdg. 29 Mai 1744.

1) De ved Rskr. 28 Dec. 1804 og Canc. Skr. 7 Jan. og 17 Nov. 1810 befalede Indberetninger om og Lister over Confirmanter, som aarlig skulde indsendes til Biskopperne, ere bortfaldne ifølge K. Min. Circ. 19 Jun. 1849 (utrykt).

2) Jvfr. Kirkeord. Fol. XXX-XXXII. og Christ. 4. ft. Rec. 1-1-7.

3) See Saml. af geistl. Anordn. ved Lovens 2 B. 4 og 5 Cap.

Den uconfirmerede Ungdom, som ikke indfinder sig ved Katechisationen, mulkteres, som for forsømt Skolegang, Anordn. 29 Juli 1814, f. K. § 26, 27 og 33, f. L. § 19, 20 og 26, jvfr. Fdg. 24 Sept. 1708 P. II. Art. 2. Skjøndt de Confirmerede, som ere ugifte, heller ikke ere fritagne for at indfinde sig ved Katechisationerne, naar Præsten anseer det fornødent, Fdg. 23 Jan. 1739 § 37, jvfr. Fdg. 13 Jan. 1736 § 11, er dog Mulkt for Udeblivelse ikke paa dem anvendelig ifølge C. Skr. 7 Juni og 29 Nov. 1831, see dog C. Skr. 17 Jan. 1784, der antog et andet Princip.

Efter Rskr. 2 Dec. 1740 skulde Menigheden blive tilstede ved Katechisationen [1]).

§ 67.

C. Om Præsternes Tilsyn med Skolevæsenet.

Indledning.

Allerede Christian d. 3dies Kirkeordinants sætter Skolevæsenet, saavel det lærde, som Almueskolevæsenet, under Gejstlighedens Tilsyn. I enhver Kjøbstad skulde der være en latinsk Skole, foruden Regne- og Skriveskolen; alle private Skoler (Pugeskoler) bleve afskaffede. Paa Landet var det Degnene, hvem Ungdommens Underviisning var overdragen, men denne indskrænkede sig til Religionsunderviisning ("Børnelærdommen"). Med Skoleunderviisningen skulde Præsten og Superintendenten have Tilsyn [2]). Christian d. 4de paalagde Præsten et ugentligt Tilsyn og indskærpede Bispopper og Provster ved deres Visitatser at

1) Den ved Canc. Circ. 12 Juli 1828 befalede Indberetning til Biskopperne om, hvor ofte Præsten i hver Kirke havde katechiseret, er nu bortfalden ifølge K. M. Circl. 19 Juni 1849 (utrykt).

2) Kirke-Ord. Fol. 60–68, 72, 78, 80–81.

overhøre Børnene og nøje at paasee, at Præster, Degne og Substituter gjorde deres Pligt [1]); ogsaa gjorde han Skolens Besøgelse til Tvangspligt [2]). Disse Bestemmelser bleve for største Delen optagne i Christian d. 5tes Lov (s. 2-6 og 18 Cap., jvfr. 2-15-2, 2-16-1, 4, 7; 2-17-10, 11). Først ved Fdg. 23 Jan. 1739 lagdes Grundvolden til en udvidet og forbedret Underviisning for Almueskolerne paa Landet; denne Forordning blev først afløst af det provisor. Regl. 10 Oct. 1806 for Østifterne og senere af to Anordninger for Landet og Kjøbstæderne af 29 Juli 1814, som endnu ere de gjeldende Hovedanordninger. Det for Almue- og Borgerskolevæsenet i Kjøbenhavn givne Reglement af samme Dato er hævet ved Anordn. 20 Marts 1844.

§ 68.

Om Præsternes Deeltagelse i Almueskolevæsenet efter den nu bestaaende Lovgivning.

Ifølge Anordn. af 1814 var Almue- og Borger-Skolevæsenets Bestyrelse saavel paa Landet som i Kjøbstæderne, overdragen særegne Commissioner, i hvilke Præsten altid havde Forsædet, s. Anordn. f. L. 29 Juli 1814 § 36, f. K. § 6. Paa Landet ere nu Skolecommissionerne ophævede, og Skolesagerne henlagte under Sogneforstanderskaberne, Fdg. 13 Aug. 1841 § 1, 14 og 35, men da Præsten altid er Medlem af disse (§§ 2) og i alle Skolesager har Referatet, besørger Correspondencen og bringer Forstanderskabets Beslutning til Udførelse, §§ 12 og 14, ere hans Pligter i det Væsentlige de samme, som efter

1) Rec. 1615 Art. 2, Fdg. 27 Marts 1629 2 P. § 10, st. Rec. 1-1-8, 21.

2) Fdg. 27 Marts 1629 2 P. § 11, st. Rec. 1-1-9.

Anordn. 29 Juli 1814, uagtet hans Stilling forsaavidt er forandret, som han ikke ifølge Lovgivningen, men kun ved Valg, bliver Forstanderskabets Formand (§ 11 [1]). Det maa iøvrigt bemærkes, at Forstanderskabet altid skal vælge nogle af dets Medlemmer til Skoleforstandere, og at de af dets Medlemmer, der i et Skoledistrict eje 32 Tønder Hartkorn, uden videre Valg ere Skolepatroner, Fdg. 1841 § 14 jvfr. § 2 og Anordn. 29 Juli 1814 f. L. §§ 37 og 38. I Skolesager skal Forstanderskabet samles ogsaa udenfor de lovbestemte 6 aarlige Møder, naar Præsten skriftlig forlanger det, Fdg. 13 Aug. 1841 § 21.

Opsynet med Skolevæsenet paa Landet paaligger Amtsskoledirectionen, som bestaaer af Amtmanden og Provsten, Anordn. 29 Juli 1814 § 34, jvfr. Fdg. 13 Aug. 1841 § 35, dog tager Sogneforstanderskabet endelig Beslutning angaaende Udgifternes Ligning, uden at behøve Skoledirectionens Approbation, men den, som er misfornøjet med Ligningen, kan henvende sig til Amtsraadet, der ogsaa decider Regnskabet, der føres af de større Lodsejere, men revideres af det hele Forstanderskab, Fdg. 13 Aug. 1841 §§ 15, 16. Endelig skulle Biskopperne have Tilsyn med Skolevæsenet, Adn. 29 Juli 1814 § 42, og Overbestyrelsen tilkommer Kirke- og Underviisningsministeriet, Pl. 24 Nov. 1848 (tilforn Cancelliet ifølge Anordn. 29 Juli 1814).

I Kjøbstæderne bestyres Almue- og Borgerskolevæsenet af Skolecommissionen, der bestaaer af Sognepræsten, eller, om der ere flere Kirker, af Sognepræsterne, Magistraten eller Byfogden, og to eller tre af Borgerrepræsentanterne valgte Forstandere, hvoraf den ene selv

1) Hvorvidt Sognepræsten kan føre Correspondencen med Vedkommende, uden at behøve at forelægge den Sogneforstanderskabets Formand, s. C. Skr. 9 Mai 1843 (C. T. 533).

skal være Borgerrepræsentant, Anordn. 29 Juli 1814 f. K. § 6, jvfr. Fdg. 24 Oct. 1837 § 19 og C. Skr. 8 Apr. 1815. Skolecommissionerne staae under Skoledirectionerne (Amtmand og Provst), og disse igjen under Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet, Anordn. 29 Juli 1814 f. K. § 5. Pl. 4 Nov. 1848.

Saavel paa Landet som i Kjøbstæderne er det Præsternes Pligt at lede Forhandlingerne [1]), føre Secretariatet og vejlede Skolelærerne i deres Embedsførelse; de skulle derfor i det mindste hver 14de Dag besøge Skolerne, eftersee Skolejournalen og undersøge Skolelærernes og Børnenes Forhold, Anordn. 29 Juli 1814 f. K. § 61, jvfr. Bil. Litr. C § 3 og 5, f. L. Bil. Litr. B § 3 og 5, jvfr. C. C. 12 Juli 1828.

Desuden skulle Præsterne hvert Halvaar den første Søndag efter Skole-Examen fra Prædikestolen formane Forældre, Værger og Huusbonder til at holde Børn og Tyende til stadig Skolegang, Anordn. 29 Juli 1814 f. K. § 24, f. L. § 17.

I Kjøbenhavn ere, efter Anordn. 20 Marts 1844 §§ 1-5. samtlige Menighedens Præster og Katecheter, dog med Undtagelse af Sognepræsterne for Frue og Holmens Menigheder, Medlemmer af Skolecommissionerne, hvoraf

1) Om Skolevæsenets Bestyrelse i Detaillen maa iøvrigt henvises til Anordningerne af 29 Juli 1814, Rskr. 21 Aug. 1822, 16 Mai 1824 (om den indbyrdes Underviisning) og 22 Dec. 1826, samt Pl. 25 Juni 1828 (om den gymnastiske Underviisning). For Als og Ærø mærkes Reglementerne 7 Nov. 1832. Jvfr. Olsens Anmærkninger til Anordningerne om Skolevæsenet. 1833. N. P. Asp Lovgivningen om Borger- og Almueskolevæsenet. 1842. L. P. Bretton Chronol. Samling af de vigtigste Anordn. Resolutioner etc. vedkommende Fattig-Skole- og Vejvæsenet fra Aaret 1780 at regne. 1844. Min Samling af Forordn. etc. Gejstligheden vedkommende etc. II. Cap. 18.

der gives een for hvert Sogn; efter Præsternes Forslag vælges Commissionens verdslige Medlemmer af Directionen for Almue- og Borgerskolerne, som har Tilsynet med samtlige Skolecommissioner i Kjøbenhavn. Det specielle Tilsyn med de enkelte offentlige og private Skoler overtages af Medlemmerne efter Aftale, Sognepræsten har med Undtagelse af de to nævnte Sognepræster, der ere Medlemmer af Directionen, Forsædet i Commissionen. Klokker eller Graver ere pligtige at gaae tilhaande ved Skriveriet, see de Anordn. vedføjede Regler §§ 1 og 2. De Forandringer i Anordningens Bestemmelser, som Oprettelsen af een fælleds Friskole og to Betalingsskoler har medført, findes i C. Skr. 21 Juli 1846 (s. Beretn. om det Kbhvnske Skolevæsens Tilstand f. 1846).

§ 69.

VI. Om Præsternes Embede med Hensyn til Ægteskab. Historisk Indledning.

Skjøndt flere hedenske Folk holdt Ægteskabet i Ære [1]), var det dog egentlig Christendommen, der tillagde det en religiøs Character og stemplede det som den eneste lovlige Kjønsforbindelse [2]). Af Christi og Apostlernes Udsagn og Kirkefædrenes, især Augustini, Skrifter udviklede sig efterhaanden Læren om Ægteskabet som et Sacrament [3]),

1) Tacitus de mor. German. c. 19. "Nuptiæ sunt conjunctio maris et fœminæ, consortium omnis vitæ, divini et humani juris communicatio." fr. 1 de ritu nupt. (23, 2. Modestinus an. 250).

2) Jvfr. J. F. Hagen om Ægteskabet, betragtet fra et ethisk-historisk Standpunkt. Kbhvn 1845.

3) C. 17 C. XXVII. q. 2 (cfr. Corr. Rom. ibid.) c. 5 X. de bigam. (1. 21) Conc. Trid. Sess. XXIV. can. 1 de sacram. matr., jvfr. Matth. 19, 3-9. Ephes. 5, 21-33. See iøvrigt

hvilken, i det den havde den vigtigste Indflydelse paa Stiftelsen og Ophævelsen af denne Forbindelse, maatte medføre, at alle Ægteskabet vedkommende Retsspørgsmaale tilsidst underlagdes den kirkelige Lovgivning og Gejstlighedens Afgjørelse [1]). Dette skeete dog kun lidt efter lidt, og den verdslige Lovgivning vedblev tildeels at gaae sin egen Vej, endog efter Justinians Tid. Saaledes maatte Kirken en lang Tid see igjennem Fingre med Concubinatet [2]), indtil man i det 9de Aarhundrede i den græske Kirke foreskrev gejstlig Vielse som nødvendig [3]), hvilket ikke tidligere havde været Tilfældet, uagtet denne kirkelige Handling tidlig var i Brug [4]). Paa samme Tid omtrent blev den ogsaa paabudet ved Love i det frankiske Monarchi [5]) i Forbindelse med en foregaaende Lysning i Kirken, hvilken sidste Bestemmelse ogsaa blev antagen som almindelig Kirkelov paa det 4de Lateranensiske Kirkemøde [6]). Imidlertid blev det Kirkens almindelige Lære, at det Sacramentale i Ægteskabet ikke ligger i Vielsen, men i Ægtefællernes Sam-

Indvendinger saavel ihenseende til dette Sacraments Materie og Form, som med Hensyn til minister sacramenti, hos Eichhorn II. S. 441–445, jvfr. Walter § 301. Richter § 268. Nardi elem. di diritto eccl. II. § 379.

1) Jvfr. § 38. See ogsaa Synodalia Petri Lykke i Thorkelins Kirkelove S. 83 og Synod. Slesvic. ibid. S. 96, jvfr. med Sk. Kirkeret c. 5 og 18.

2) C. 4, 5 Dist. 34.

3) Nov. Leon. 89. 91.

4) Tertull. ad uxorem lib. II. c. 9, jvfr. Weiß Archiv II. 74 ff.

5) Capit. Carol. M. (a. 802). c. 35, cfr. c. 2. C. XXX. qv. 5.: "Nullus fidelis occulte nuptias faciat, sed benedictione accepta a sacerdote publice nubat in Domino" (Hormisdas 514).

6) C. 3 X. de clandest. despons. (4. 3.) Jvfr. Ulr. Stykkes Decr. c. 30 de matrimoniis celebrandis, Stat. synodal. Slesv. anno 1497 § de clandestino matrimonio (Thorkelins Kirkelove S. 95) og Stat. Synod. Lundens. (ibid. S. 120).

tykke[1]), og uagtet adskillige particulære Concilier lægge Vægt paa Vielsen[2]), har det tridentinske Concilium dog ikke fordret andet, end Ægtefællernes Erklæring for Præsten og Vidner[3]). Paa de Steder, hvor det tridentinske Conciliums Beslutninger ikke ere forkyndte, ere selv de Ægteskaber, som indgaaes uden den foreskrevne Form, fuldkommen gyldige, ligesom ogsaa Ægteskaber, indgaaede paa de Steder, hvor saadan Publication er foregaaet, ere gyldige, naar de sluttes i to Vidners Overværelse, dersom ingen katholsk Præst er paa Stedet. Disse Regler komme i Almindelighed ogsaa til Anvendelse paa Ægteskaber mellem Katholiker og Ikke-Katholiker (blandede Ægteskaber[4]), undtagen forsaavidt som Kirken i nogle Lande udtykkelig

1) Thom. Aqvin. in quatuor libros sententiar, lib. IV. dist. 26 qu. unic. art. 1. Dicendum, quod verba exprimentia consensum de præsenti sint forma hujus sacramenti, non autem sacerdotalis benedictio, quæ non est de necessitate sacramenti, sed de solennitate". Scotus in eundem libr.: "Ut plurimum ipsimet contrahentes ministrant sibi ipsis hoc sacramentum".

2) See Richter K. R. § 263 Not. 11. Jvfr. iøvrigt G. D. Berg über die Erforderlichkeit der priesterlichen Einsegnung zum Sacrament der Ehe. Bresl. 1836. (Jvfr. Richter Jahrbücher I. 33 og Weiß Archiv V. 369 ff.) og Th. M. Filser dogmatisch-canonist. Untersuchung über den Ausspender des Ehesacraments. Augsb. 1842. Jvfr. S. 168 Not. 3.

3) Sess. XXIV. cap. 1 de reform. matrim.

4) Om Stridighederne mellem Preussen og den pavelige Stol ang. de blandede Ægteskaber s. Darlegung der Preuss. Regierung gegen den Erzbischof von Cöln. Berlin 1837 4. Esposizione di diritto e di fatto en riposta alla dichiarazione del governo Prussiano. Roma 1839 4. (ogsaa i Martens Suppl. au récueil des traités XX. 2 Part. S. 634 ff. jvfr. XIX. 518. 817. XX. 382 og 996). Jvfr. Jacobsen Gesammtrecension der neuesten Schriften über gemischte Ehen, i Krit. Jahrbüch. XXIII. S. 387 ff. See fremdeles (v. Gerlach) über die heutige Gestalt des Eherechts. 2 Aufl. Berlin 1842. og J. T. B. v. Linde über Abschließung und Auflösung der

har erkjendt Gyldigheden af ægteskabelige Forbindelser, indgaaede for den borgerlige Øvrighed (Civilægteskaber[1]).

Protestanterne forkastede Læren om Ægteskab som Sacrament, med alle dens Følgesætninger[2]); men uagtet Reformatorerne i Begyndelsen synes at have betragtet Ægteskabets Stiftelse som en aldeles verdslig Handling[3]), forandrede de dog siden deres Anskuelser[4]), og det blev efterhaanden almindelig Grundsætning i den protestantiske Kirkeret, at ansee den gejstlige Vielse, efter foregaaende Lysning, som nødvendig Betingelse for Ægteskabets Gyldighed[5]), i det man vel betragter Ægteskabet som et bor-

Ehe, und insbesondere über gemischte Ehen. Gießen 1846. — Om den saakaldte assistentia passiva, see Elvers Themis I. 35.

1) Til Exempel i Belgien ifølge Benedict. XIV. constit. Matrimonia. (1741). En lignende Fdg. af Pius d. 8de af 1830 for Westpreussen (Walter § 300). De første Exempler paa borgerlige Ægteskaber forekomme i England under Cromwell (1653) s. Villemain hist. de Cromw. II. 12. Ihenseende til Frankerig s. Code civ. art. 165. Om Matrimonia legitima, i Modsætning til matr. rata; jvfr. Andr. Müller Lexic. d. K. R. Rubr. Ehe.

2) Schmalkaldische Artikel: von der Bischöfe Gewalt und Jurisdiction; (Walch Concordienbuch S. 346).

3) "Demnach weil die Hochzeit und Ehestand ein weltlich Geschäft ist, gebührt uns Geistlichen oder Kirchendienern nichts darin zu ordnen oder zu regieren ..... Aber so man von uns begehret für der Kirchen oder in der Kirchen sie zu segnen, über sie zu beten oder sie auch zu trauen, sind wir schuldig dasselbige zu thun". Luther Traubüchlein (Werke X. 854). Jvfr. hans Schrift v. Ehesachen 1530 (Werke X. 892 ff.)

4) "Der Ehestand ist eine Pflanz- und Baumschule nicht allein der Policey, sondern auch der Kirche und des Reichs Christi bis zum Ende der Welt". Luther Ausleg. des 1ste Buch Mos. (Werke I. 444; fra Aaret 1544). Jvfr. Conf. Aug. Art. 27.

5) Jvfr. Eichhorn II. 318 ff. og Stahl Kirchenverfassung d. Protestanten S. 72 ff. See ogsaa Christ. d. 3dies Kirkeord. Fol. 43, og Frederik d. 2dens Ordinants om Ægteskabssager S. 300.

gerligt Retsforhold, men dog erkjender, at det paa Grund af dets religiøse Betydning behøver kirkelig Sanction, og derfor ikke kan sættes i Klasse med vilkaarlige Contractsforhold.

Ved de saakaldte blandede Ægteskabers Indgaaelse have Protestanterne, ligesaavel som Katholikerne, søgt at forebygge Børnenes Affald fra den herskende Religion (periculum conversionis) ved at lade Ægtefællerne ved Ægteskabets Indgaaelse forpligte sig til at lade samtlige Børn opdrage i den herskende Religion (see S. 86). Stundom have de protestantiske Lovgivninger overladt til Forældrenes Overeenskomst, at bestemme, hvilke og hvormange der saaledes skulde opdrages, eller foreskrevet, at Sønnerne skulde følge Faderens, Døttrene Moderens Religion (S. 89), eller endelig ladet Faderens Religion gjøre Udslaget[1]).

De almindelige hos os gjeldende Bestemmelser om Ægteskab findes i Lovens 2-8 Cap. og 3-16 Cap., Kirkeritualet Cap. 8 og Fdg. 30 Apr. 1824, udvidet med nogle Modificationer til Vestindien ved Rskr. 18 Mai 1827 og til Island og Færøerne ved Rskr. 28 Nov. 1827. Om Als og Ærø s. Fdg. 7 Nov. 1832 § 3.

§ 70.

A. Om Præsternes Embede med Hensyn til Ægteskab før dets Stiftelse.

a. Om Tillysning og Jaord.

Efter Loven kunde uprivilegerede Personer ikke vies, førend de vare trolovede, og derpaa skulde det tre Søndage

1) See Preuss. Declarat. 21 Nov. 1803 og Kabin. Ordre 17 Aug.

efter hinanden ved Høimessetjenesten bekjendtgjøres fra Prædikestolen i Brudens Sogn, at Vedkommende agtede at indlade sig i Ægteskab, 3-16-10. Herfor vare Adelige og de med Adel lige Privilegerede fritagne, naar de indgik det saakaldte Jaord, 3-16-11, jvfr. Fdg. 6 Febr. 1694 og 19 Febr. 1783 § 7. Ved Fdg. 4 Jan. 1799 afskaffedes Trolovelsen[1]), men Lysningen fra Prædikestolen vedblev fremdeles; Lovens Jaord er for lang Tid siden gaaet af Brug; see iøvrigt Fdg. 30 Apr. 1824 § 2 jvfr. C. Skr. 4 Sept. 1824 (A. B.), 16 Juni og 18 Dec. 1827.

Foruden privilegerede Personer vare og ere endnu tildeels følgende fritagne for Tillysning:

1) Underofficerer og Gemene af Garden til Hest, naar de have Friseddel fra deres Chef, Rskr. 13 Nov. 1688, 14 Febr. 1691 § 4, 14 Sept. 1753 og 30 Apr. 1824.

2) Underofficerer og Gemene af Søetaten, som kunne vies efter en dem af deres Compagnichef meddeelt Friseddel, Kr. Art. Br. for Landt. v. Søetaten 29 Juli 1756 Art. 401 og 403. Den gjelder dog kun i 8 Uger, men kan, naar eet Aar ej endnu er forløbet, fornyes af Compagnichefen paa 8 Dage; efter et Aars Forløb udkræves Divisionschefens Resolution, Adm. Coll. Skr. 10 Juni 1805, jvfr. Fdg. 30 Apr. 1824 § 2.

3) De, som erholde Kongelig Dispensation, hvilken sædvanlig faaes tilligemed Bevilling til at vies hjemme i

1825 jvfr. med Landrecht 2 Th. Tit. 2 § 2. See iøvrigt Walter K. R. § 324 og Richter § 273.

[1]) Om Virkningen af Sponsalia efter den canon. Ret s. c. 2, 5, 10, 17-31 X de sponsal. (4. 1.) Jvfr. Walter K. R. § 302. Eichhorn II. 436. — Om Trolovelses Virkning efter Loven; see mærkeligt Exempel fra en ældre Tid (1579) i Odense Byes Historie ved Vedel-Simonsen II. 2. H. 190.

Huset (Vielsebrev, Kongebrev), Fdg. 23 Mai 1800 III. § 15, jvfr. Fdg. 30 Apr. 1824 § 2.

Ifølge Grundlovens § 97 maa den Adel og Rangspersoner indrømmede Fritagelse for Lysningen være bortfalden, jvfr. Just. Min. Skr. 13 Dec. 1849 (Dep. T. S. 993) men det samme kan ikke antages ihenseende til de øvrige anførte Personer[1]).

Lysningen skal bestilles nogle Dage forud hos Præsten ved Brudgommen personlig, eller, dersom han er Præsten bekjendt, skriftlig, eller og ved en paalidelig, Præsten bekjendt Mand. Præsten skal strax anføre det i sin Ministerialbog, Fdg. 30 Apr. 1824 § 5, jvfr. C. Skr. 4 Sept. 1824 C. For Lysningen, som foretages efter Formularen i Ritualet S. 315, betalet intet, C. Skr. 4 Marts 1815.

§ 71.

b. Om Hindringer for Ægteskabets Indgaaelse.

Førend Præsten foretager Tillysningen har han at paasee, at der intet er til Hinder for Ægteskabet, Fdg. 30 Apr. 1824 § 3, jvfr. § 7:

1) Mandspersonen maa ikke være under 20, og Fruentimmeret ikke under 16 Aar, 3-16-5 (jvfr. Kilden Fred. d. 2dens Ordin. om Ægteskabssager og Christ. d. 3dies Reces 1539 c. 14 og 1547 c. 23[2]). Herfra kan K. Ministeriet og i Vestindien Regjeringen dispensere, Resol. 11

1) Vanskeligheden bortfalder dog hvad Sø-Etatens Underofficerer og Matroser angaaer, da man, uagtet Fdg. 30 Apr. 1824 § 2 bestemt synes at fritage dem for Lysning, i Praxis ikke har anseet dem for fritagne.

2) Jvfr. Nyt jur. Arch. VII. 203 ff. og Danske Magaz. III. R. 1 Bd. 172 ff. om Birgitte Gioes tidlige Forlovelse, som maaskee har givet Anledning til Christian d. 3dies Lovbud.

Aug. 1824. See ogsaa om Grønlændere Canc. Skr. 23 Apr. 1841.

2) Begge maa være confirmerede og have været til Alters.

3) Ingen af dem maa være bunden ved noget foregaaende Ægteskab eller lovgyldig Forpligtelse til at indgaae et andet Ægteskab, Fdg. 30 Apr. 1824 § 3. 3tio. Herved er at mærke:

a) Ihenseende til dem, der før have været gifte, at de, dersom deres forrige Ægtefælle endnu lever, enten skulle fremlægge Skilsmissedom, som tillader dem at indgaae nyt Ægteskab (C. C. 10 Juni 1817), eller Bevilling til Ægteskabets fuldkomne Ophævelse. Dersom Skilsmissedommen er afsagt ved en underordnet Domstol, maa, dersom ikke Fatalia apellationis ere udløbne, det enten godtgjøres, at den Dømte udtrykkelig har frafaldet Appel, eller og at 8 Uger ere forløbne efterat Dommen har været ham lovlig forkyndt; har den Domfældte ikke villet lade sig finde, skal Forkyndelsen skee paa de Steder, som 1-4-10 foreskriver, Fdg. 23 Mai 1827. Iøvrigt skal det ogsaa ved Attest godtgjøres, at Boet er deelt i Overeensstemmelse med Skilsmissebevillingen eller med Dommen, C. Skr. 11 Jan. 1802.

Er derimod den forrige Ægtefælle død, maa det iagttages, at Enkemanden i det mindste oppebier 3 Maaneder efter sin Kones Død, og Enken et Aar efter Mandens Død; dog kan Sørgetiden for Bønder og Almuesfolk indskrænkes til 6 Uger for Enkemanden og 3 Maaneder for Enken, men i sidste Tilfælde maa der da haves Vished om, at hun ikke er frugtsommelig ved den afdøde Mand, Fdg. 30 Apr. 1824 § 3, 5to, jvfr. Fdg.

14 Apr. 1752 § 1 og 23 Mai 1800 § 5[1]). Fremdeles maa Enker og Enkemænd ikke vies, førend det godtgjøres, at lovligt Skifte i det mindste er begyndt, med mindre de ved gyldigt Testament eller paa anden lovlig Maade derfor ere fritagne. Skiftes der ifølge Bevilling med Samfrænder, skal Øvrighedens Attest tilvejebringes, at Skiftet paa behørig Maade er iværksat. Dersom Præsten i denne Henseende begaaer Forsømmelse, straffes han med en Mulkt af 100 Rbd.; 2-8-4, 5-2-13, Fdg. 23 Aug. 1793 § 4, 28 Aug. 1816 § 3 og 30 Apr. 1824 § 9, jvfr. C. Skr. 23 Jan. 1845 (C. T. S. 229).

b) Hvad dem angaaer, som lovgyldig Forpligtelse til at indgaae et andet Ægteskab maatte paaligge, da kan Mandspersonen være i dette Tilfælde, naar han har besvangret noget Fruentimmer under Ægteskabsløfte, og de øvrige Betingelser ere tilstede, som Fdg. 5 Marts 1734 fastsætter, eller Dom i saadan Anledning er ham overgaaet[2]). Forsaavidt Fdg. 30 Apr. 1824 § 3, 3tio, forudsætter, at ogsaa Fruentimret ("at ingen af dem osv.") kan være bundet ved en lovgyldig Forpligtelse, kan derved neppe være sigtet til anden, end den, som maatte grunde sig paa foregaaet Lysning til Ægteskab med en anden Person, uagtet mange Lovkyndige have antaget, at Lysningen fra Prædikestolen, efter Trolovelses Afskaffelse ved Fdg. 4 Jan. 1799, ikke længer kunde have forbindende Kraft, en Mening, der dog allerede synes at finde tilstrækkelig Gjendrivelse i Rskr. 26 Jan. 1802, jvfr. Canc.

1) Om det romerske annus luctus s. L. 1. 2. Cod. de secund. nupt. L. 11. § 1. D. de his qui not. infam. Nov. 39 C. 2; forkastet i den canoniske Ret s. c. 4, 5. X. de secund. nupt. (4. 21).

2) See iøvrigt Hurtigkarls Private Ret I. 5 Cap. § 6.

Skr. 17 Juli 1802, 26 Marts 1814 og 6 Juli 1816[1]). Imidlertid tillægger man neppe i Praxis Lysningen nogen Retsvirkning, hvilken Praxis ogsaa Cancelliet i den senere Tid synes at have billiget, s. Coll. T. f. 1845 S. 548 jvfr. C. Skr. 16 Febr. 1811[2]).

4) De maa ikke være beslægtede eller besvogrede i de forbudne Grader, jvfr. 2-8-3; dersom det er saadanne, hvori Dispensation meddeles, maa de dermed være forsynede.

De Slægtskabs- og Svogerskabs-Forhold, hvori Ægteskab nu er absolut forbudet, ere: I den rette op- og nedstigende Linie i uendelige Grader, saavel med Hensyn til Slægtskab som Svogerskab, altsaa mellem alle Ascendenter og Descendenter; i Sideliniens 1ste Grad mellem Sødskende.

Derimod udfordres i følgende Forhold, i hvilke Ægteskab tilforn var aldeles forbudet, nu Kongelig Dispensation: i den lige Sidelinies første Grad Ægteskab med Broders Enke; i den ulige Sidelinie med Forældres og andre Ascendenters Sødskende, eller med deres efterladte Ægtefæller, naar det saakaldte respectus parentelæ er paa Fruentimrets Side (Ægteskab med Faster og Moster; med Farbroders og Morbroders Enke), 3-16-9, Fdg. 27 Dec. 1770, 3 Apr. 1771, 14 Dec. 1775, 23 Mai 1800 § 1,

1) At den forbindende Kraft egentlig ligger i Vedkommendes for Præsten tilkjendegivne Villie, og at det altsaa snarere er Begjæringen om Lysning, end denne selv, der indeholder det afgjørende Moment, er klart. Jvfr. iøvrigt Hurtigkarls Private Ret I. 5 Cap. § 8, Usings Anmærkn. til Person. Ret S. 118 ff., Ørsteds Haandbog II. 106 ff. og Jur. Tidsskr. VII. 2 H. S. 259.

2) At et frugtsommeligt Fruentimmer kan blive viet, uagtet det er vitterligt, at hun er besvangret af en Anden, end den, der vil ægte hende, see C. Skr. 28 Dec. 1847 (C. T. f. 1848 S. 84). See ogsaa C. Skr. 19 Mai 1827 og Rskr. f. Slesvig 14 Nov. 1772.

jvfr. Resol. 12 Oct. 1812 og 13 Jan. 1813 (Coll. Tid. S. 477 og 479 [1]).

5) Forældres, Værges eller Kurators Samtykke maa tilvejebringes, dersom Bruden ikke er Enke eller Mandspersonen ikke 25 Aar gammel, eller i al Fald maa deres Indsigelse af Øvrigheden være befunden ugyldig, 3-16-1, 2; Fdg. 30 Apr. 1824 § 3, 6to, jvfr. C. Skr. 12 Febr. 1825 og 22 Sept. 1832.

6) Militære behøve vedkommende Foresattes Tilladelse, Fdg. 1824 § 3, 7mo; Officerer af Landetaten behøve Kongelig Tilladelse, Rskr. 1 Dec. 1756, og for at erholde denne, udkræves for Secondritmestere, Stabscapitainer og Lieutenanter, at de besidde en Formue, som aarlig sikkert indbringer 600 Rbd., eller at de med deres Brud erholde en saadan aarlig Indtægt, Gen. Comm. Coll. Skr. 26 Jun. 1819. Ved Søetaten behøve de subalterne Officerer Admiralitetets, de højere Officerer Kongens Tilladelse, Krigs-Art. Br. 29 Juli 1756 Art. 399. Underofficerer og Gemene maa være forsynede med Frisedler fra deres Compagnichefer, eller vedkommende Regiment eller Corps, Kr.

1) Jvfr. Ørsteds Haandb. II. 132–139. Ang. den mosaiske Rets Bestemmelser om de forbudne Ægteskaber s. Levit. XVIII. 6. 7. 9. 13. XX. 17–19. Deuter. XXVII. 23; den canoniske Rets s. Causa XXXV; C. 8, 9. X. de consangv. & affin. (4. 14). Jvfr. J. D. Michaelis von den Ehegesetzen Mosis 1768. 4. Mosaisch. Recht II. S. 217 ff. K. A. M. Schlegel Darstellung der verbotenen Grade der Verwandtschaft und Schwägerschaft nach dem Mosaischen Gesetz, dem römischen und canonischen Recht und den Protestant. Kirchenordnungen. Hannov. 1802. O. Meyer über die sogenannte Gregorische Computation, i Reyschers og Wildas Zeitschrift f. deutsches Recht 7de Bd. Walter §§ 309–313. Eichhorn II. S. 381–423. Richter §§ 257, 258. Jvfr. min Afhandl. om den can. Rets Anvendelse i Norden i Kirkehist. Saml. I. 21–28.

Art. 9 Marts 1683 § 6, 29 Juli 1756 Art. 401 og 404, Pl. 16 Dec. 1817. Ogsaa de civile Betjente ved Landsetaten behøve i visse Tilfælde deres Foresattes Tilladelse, Gen. Comm. Coll. Circ. 10 Aug. 1819 c. 3 (Resol. 25 Juli), Skr. 12 Juni 1824 og Gen. Comm. Coll. Circ. 16 Marts 1839 (Resol. 6 Marts).

7) De, som have bedrevet Hoer med hinanden, maa ej komme i Ægteskab sammen, 3-16-15-1 No. 4, Fdg. 30 Apr. 1824 § 3, 7mo.

8) Ingen maa tilstedes Ægteskab, som mangler Fornuftens Brug, Fdg. 1824 § 3, 9mo.

9) Ingen, som nyder eller har nydt urefunderet Understøttelse af Fattigvæsenet, maa vies uden dettes Samtykke, Fdg. 1824 § 3, 10mo, jvfr. C. Skr. 2 Apr. 1825 14 Jan. 1840 (C. T. 187), Just. Min. Skr. 21 Juni 1848 (Dep. T. S. 565) og Indenr. Min. 26 Nov. 1849 (Dep. T. S. 997 [1]).

10) Ingen, mod hvis Ægteskab der er gjort lovligt Forbud, som tilbørlig er forfulgt og ej paa lovlig Maade er ophævet, Fdg. 1824 § 8, jvfr. 1-21-1, 22; 2-8-3; 3-16-10, 13, og Fdg. 10 Juli 1795 § 20. Forbudet, som skal være iværksat inden den tredie Lysning, hvor Lysning er nødvendig, ellers inden Vielsen, skal altid forkyndes for den efter Lovgivningen til Vielsen berettigede Præst, Fdg. 1824 § 14.

11) Ingen maa vies, uden at have godtgjort enten at have havt de naturlige Kopper, eller at være vaccineret. Fdg. 3 Apr. 1810 § 10, Pl. 19 Nov. 1811 § 9, Fdg. 30 Apr. 1824 § 10 og Pl. 14 Sept. 1824, jvfr. C. Skr. 6 Nov. 1832.

[1]) Bestemmelsen for Færøerne i Anordn. 21 Mai 1777 § 8, jvfr. Rskr. 7 Dec. 1827 § 7, er ophævet ved Pl. 11 Dec. 1846.

12) De, som ifølge deres borgerlige Stilling skulle gjøre Indskud i Enkekassen, (nu i Livrente og Forsørgelses-Anstalten, s. Pl. 22 Juli 1845, jvfr. Fin. Min. Skr. 1849 i Dep. Tid. S. 603-604), maa Præsten ikke vie under 100 Rbd. Straf, forinden de fremlægge Receptionsbeviis fra Directionen for den Kgl. Enkekasse eller Interimsbeviis fra Kassens Bogholder om at have gjort Indskud eller udstædt Obligation, Fdg. 4 Aug. 1788 § 1, 2, 9; 30 Apr. 1824 § 11, jvfr. Kgl. Resol. 10 Marts 1809 (om Klokkere i Kbhvn.); Pl. 4 Sept. 1810 og Pl. 14 Juli 1826 (om Advocater og Procuratorer); Kgl. Resol. 10 Juni 1811 og C. Skr. 13 Juli 1813 (om Officerer ved Kjøbenhavns Borgervæbning og Brandcorps); Pl. 26 Marts 1812 (om Landinspecteurer og Landmaalere); Rskr. 8 Mai 1812 (om Skolelærere i Lollands-Falsters Stift); 14 Oct. 1807 (om Landphysici og Districtschirurger); Kgl. Resol. 15 Marts 1820 (om Embedsmænd og Betjente ved Tallotteriet i Kjøbenhavn og Altona); Pl. 22 Febr. 1826 § 1, jvfr. C. Skr. 15 Apr. og 30 Dec. 1826 og Fdg. 4 Aug. 1788 § 2 litr. e. (om Præster), og Pl. 7 Juni 1831 (om ordinerede Katecheter). Heller ikke maa nogen Præst under 100 Rbd. Straf vie nogen Præst i Sjellands Stift, førend der haves Vished for, at han har gjort Indskud i Stiftets Præste-Enkekasse, eller er over 60 Aar, eller paa Grund af Svagelighed ej tilstedes at gjøre Indskud, Fund. 6 Marts 1729 § 1.

13) Inden Vielsen skeer, skal Beviis tilvejebringes for, at de befalede Afgifter ere erlagte, Fdg. 1824 § 12. Disse ere fornemmelig de saakaldte Vielsespenge, som dog nu ere ophævede overalt, undtagen i Kjøbenhavn (Fdg. 12 Sept. 1792, cfr. Fdg. 1 Febr. 1797 § 21), hvor de ere nedsatte til 4 Rbd., Rskr. 31 Mai 1814 § 10.

Hvad Præsten har at iagttage, naar den ene af Ægtefællerne er Katholik, findes anført i § 27. See fremdeles § 26 (S. 83) om Jøders Ægteskab med Christne, og § 29 (S. 92) om Baptisters Ægteskab med Lutheraner.

Præsten bør ordentligviis forsyne sig med authentiske Beviser om de ovenanførte Gjenstande; men han skal desuden til Sikkerhed for, at intet er til Hinder for Vedkommendes ægteskabelige Forbindelse, fordre Forlovere, 2-8-3, Fdg. 30 Apr. 1824 § 4. Disse skulle være to Mænd, som enten beklæde et Kongeligt Embede eller ere bosatte Mænd, om hvis Paalidelighed ingen grundet Tvivl kan haves; begge bør indestaae for, at der ingen lovlig Hindring gives for det attraaede Ægteskab fra nogen af Siderne. Hvor Vedkommendes Oplysningsgrad eller borgerlige Stilling gjør det fornødent, skal Præsten alvorligt indskærpe dem deres Ansvar (s. Fdg. 31 Aug. 1695[1]). Forloverne bør enten i Kirkebogen eller ved særskilt Document meddele deres Forsikkring, og Præsten bør forvisse sig om Underskriftens Ægthed, Fdg. 1824 § 5. Hvor Nogen er bleven fritaget for at stille Forlovere mod at aflægge Eed, skal Præsten fordre saavel Beviis for Fritagelsen som for at Eed er aflagt, § 4. Saadan Fritagelse tilstaaes især Fremmede og meddeltes tilforn af Cancelliet ad mandatum, nu af Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet, Resol. 10 Juli 1813 (Coll. Tid. f. 1815 S. 480), jvfr. Kr. Art. Br. 29 Juli 1756 § 404.

1) Straffen for "løse" Forlovere er efter denne Fdg., at ansees som Løgner og at straffes paa Boeslod (nu Tugthuusarbejde fra 1 – 3 Aar) og kan efter Sagens Beskaffenhed endog stige til offentligt Arbejde paa Livstid. Straffen for Præsten, der ikke bruger Forlovere, maa i Analogi med Rskr. 3 Sept. 1790 for Vestind. efter Omstændighederne blive almindelig Mulkt eller Embedsforbrydelse. Jvfr. Algreen-Ussings Kriminalret § 137.

§ 72.

B. Om Egteskabets Stiftelse ved Vielsen.

I de Tilfælde, hvor Lysning har fundet Sted, skal Vielsen skee inden 3 Maaneder; i modsat Fald er ny Lysning nødvendig, Fdg. 30 Apr. 1824 § 6 [1]).

At forrette Vielsen tilfalder Brudens Sognepræst, 2-8-5 og Fdg. 30 Apr. 1824 § 14. For at afgjøre, til hvilket Sogn Bruden hører, tages alene det Opholdssted i Betragtning, hun har paa den Tid, da Vielsen foregaaer, forudsat at dette Opholdssted ikke blot er valgt for Øieblikket; at Bruden flytter hen til Brudgommen efter Lysningen, kan ikke komme i Betragtning, da et saadant Ophold maa ansees som lovstridigt, C. Skr. 11 Apr. 1801, 4 Sept. 1824 litr. D, 12 Apr. 1825, 1 Jun. 1830 (jvfr. Fdg. 19 Febr. 1783 § 6 og 2-8-6), 24 Dec. 1832 og 27 Juni 1835 [2]).

Fra den Regel, at Brudens Sognepræst er berettiget til at foretage Vielsen, gives følgende Undtagelser:

1) naar Brudgommen er Militær, da Vielsen tilfalder Garnisonspræsten eller Holmens Præster; see ihenseende til Landetaten Regl. 8 Febr. 1724 § 4, Infanteri-Regl. 18 Apr. 1747 3 D. Cap. 30 Art. 2 § 3, Rskr. 1 Apr. 1781 og C. Skr. 28 Jan. 1823; ihenseende til Søetaten Kr. Art. Br. 29 Juli 1756 Art. 403 [3]), jvfr. Fdg. 30 Apr. 1824 § 14. Dette gjælder, selv naar Brud-

1) Naar de, for hvem der er lyst, ikke ville ægte hinanden, behøves vel ingen Afl ysning, C. Skr. 18 Mai 1799, men Præsten bør dog anmærke det i Kirkebogen.

2) See Saml. af geistl. Anordn. I. 302-305.

3) Efter Holmens Kirkes Privil. af 1632, 19 Mai, hvilke senere ere stadfæstede, skulle alle civile Betjente ved Søetaten, som nyde Gage som saadanne, betragte Holmens Kirke for deres rette Sognekirke.

gommen er affkediget af Krigstjeneſten, ſaalænge han ikke er indtraadt i nogen civil Næringsvej eller Beſtilling, C. Skr. 8 Jan. 1814 (Kgl. Reſol. 27 Dec. 1813) og 11 Marts 1817. Ogſaa ſamtlige ved Gen. Commiſſariats-Collegiet, Generaladjutant- og Generalqvartermeſterſtaben anſatte civile Embedsmænd betragtes ſom Militære, Reſol. 27 Dec. 1813 § 4. Det her Anførte finder dog kun Anvendelſe under den Forudſætning, at Bruden hører hjemme i den By, hvor Garniſonen findes, eller, om hun hører hjemme andenſteds, Vielſen dog foregaaer der, C. Skr. 19 Febr. 1828 og 11 Nov. 1834 (Coll. Tid. f. 1835 S. 7);

2) naar Bruden er katholſk, da den lutherſke Præſt ſkal forrette Vielſen, Fdg. 30 Apr. 1824 § 14, jvfr. C. Skr. 9 Apr. 1825;

3) naar Bevilling erholdes til at lade ſig vie af uvedkommende Præſt, Fdg. 23 Mai 1800 § 16. Herved maa iagttages: a) at ſaavel den vedkommende Præſt, ſom Kirkebetjentene, ſkulle have Betaling og derom Atteſt fremlægges, hvori den vedkommende Præſt tillige ſkal anmærke, om Noget er foregaaet, ſom kan være til Hinder for Ægteſkabet; b) at den uvedkommende Præſt dog maa være Præſt ved en vis Menighed; i modſat Fald kan han kun paa en Andens Vegne forrette Vielſen; c) at den Præſt, ſom forretter Vielſen, derfor bliver anſvarlig, og for ham maa altſaa Vedkommende documentere det Fornødne. Han ſkal anføre Vielſen i ſin Kirkes Miniſterialbog, og ſtrax derom meddele den vedkommende Præſt Underretning, ſom da ſkal tilføre det i ſin Miniſterialbog, Fdg. 30 Apr. 1824 § 14, jvfr. C. Skr. 30 Nov. 1824 ad 6tam.

4) Hvor der ere reſiderende Capellaner, er det paa nogle Steder faſtſat, at det er Menigheden overladt, om den vil lade Vielſen forrette af Sognepræſten eller Capel-

lanen, Rskr. 4 Sept. 1816; paa andre Steder er det ved Regulativer bestemt, at Sognepræsten og Capellanen forrette Vielser skifteviis eller hver sin Uge, Rskr. 15 Aug. 1827 § 1 g og 28 Aug. 1833 § 2, jvfr. Rskr. 15 Febr. 1837 [1]), Rskr. 10 Sept. 1828 § 7; see iøvrigt Rskr. 26 Apr. 1754 § 1.

Vielsen skal skee i Kirken, og kan kun efter Bevilling foretages i Huset, med Undtagelse af at Nogen forlanger at vies paa sit Sygeleje, og Omstændighederne ikke tillade at oppebie Bevilling, i hvilket Tilfælde dog alt Fornødent nøje skal iagttages og desuden Vielsen indberettes gjennem hans Foresatte til Cancelliet, i Vestindien til Regjeringen, Fdg. 30 Apr. 1824 § 15, 16, jvfr. Fdg. 13 Marts 1683 II. § 4 og 23 Mai 1800 § 15. Garden til Hest har det Privilegium at kunne lade sig vie i Huset, Rskr. 13 Nov. 1688 og 14 Sept. 1753, cfr. Rskr. 30 Apr. 1824.

Vielsen maa i Kjøbstæderne kun skee paa Søgnedage, paa Landet ogsaa om Helligdagene, forresten til enhver Tid af Dagen, og skal Præsten deri, saavidt muligt, rette sig efter Vedkommendes Ønske, saa og selv befordre sig, naar Vielsen foretages paa de Dage, da der holdes Gudstjeneste [2]) Fdg. 30 Apr. 1824 § 17, jvfr. C. Skr. 4 Sept. 1824 E F G og 2 Apr. 1831.

Vielsen foretages efter Formularen i Ritualet S. 317 ff., Alterbogen S. 256. Om Døvstummes Vielse see C. Skr. 6 Jan. 1821.

Med Hensyn til Vielsen har Præsten endnu at iagttage, at han ikke maa vie Personer, der maatte være i

1) See Saml. af geistl. Anordn. I. 744-746.

2) I Frd. 30 Apr. l. c. staaer "udenfor Gudstjenestedagene", men at dette er en Feil, som er indløbet ved Forordningens Expedition, er officielt blevet erkjendt i Vib. Stænder Tid. f. 1844. S. 293-294.

drukken Tilstand, jvfr. Anal. af 3-16-6, og at han bør opsætte eller afbryde Vielsen, dersom der under samme maatte fremsættes Exceptioner, der indeholde en absolut Hindring for Ægteskabets Indgaaelse, jvfr. 3-16-14, 1.

Endelig skal Vielsen ved Dag og Datum indføres i Ministerialbogen, 2-8-7.

§ 73.

C. Om Præstens Pligter med Hensyn til Ægtefolk efter Ægteskabets Stiftelse.

Med Ægtefællerne har Præsten iøvrigt intet videre at skaffe, undtagen at undervise deres bekymrede Samvittigheder, 2-8-1, og formane dem, naar de faae Børn, især Mødrene til at have god Varetægt for Børnene, at de ej komme til Ulykke, 2-8-10; endelig skal han ved enhver passende Lejlighed søge at gjøre Ægteskabets Værd og Hellighed indlysende for Menigheden, og især desheb arbejde mod Tvedragt og forargeligt og uchristeligt Forhold i Ægteskab, hvor samme viser sig, Fdg. 30 Apr. 1824 § 18, jvfr. 2-9-8.

Dersom Konen kom i Barselseng, skulde hun efter 2-8-9 og Ritual. S. 118-121 efter 5 til 6 Ugers Forløb, paa de Steder, hvor det hidtil havde været brugeligt, under Ledsagelse af nogle Par Koner, af Præsten indledes i Kirken fra Vaabenhuset eller Kirkedøren, hvor Præsten først skulde holde en kort Formaningstiltale til hende, og siden skulde Kirkegangskonen offre med sit Følge, 2-12-5. Denne saakaldte Introduction [1]) blev først ved Rskr. 8 Nov. 1748 aldeles afskaffet for Rangpersoners Hustruer, og siden er

1) Jvfr. Cap. un. X. de purificat. post partum (S. 47), Ulr. Stykkes Decret. c. 7 de introductione mulieris og Kirke-Ordinantsen II. 16.

ved Rskr. 22 Nov. 1754 i Almindelighed bestemt, at paa de Steder, hvor den har været brugelig, skal Præsten med Enden af Prædiken tilføje en kort Formaning til og Ønske over Kirkegangskonen, hvorpaa hun skal gaae op til Altret at offre, dersom Præsten ikke vil være tilfreds med at Offeret sendes ham i Huset; dog skal, dersom nogen Kone forlanger den gamle Introduction, Præsten føje hende deri; s. iøvrigt C. Skr. 17 Nov. 1792, 7 Nov. 1801, 26 Juni og 11 Sept. 1802, 10 Dec. 1814, 29 Juli 1815, 28 Juli 1821 og 2 Mai 1826.

§ 74.

D. Om Ægteskabets Ophævelse.

a) Historisk Indledning.

Ved en bogstavelig Anvendelse af Christi Ord om Ægteskabers Uopløselighed, Matth. 5, 31, 32; 19, 3-12, Marc. 10, 2-12, Luc. 16, 18, jvfr. 1 Cor. 7, 10. 11, Ephes. 5, 21-32[1]), var det efterhaanden bleven Kirkens Lære, at et gyldigt Ægteskab aldeles ikke kunde opløses. Dog vaklede man en Tidlang i Besvarelsen af det Spørgsmaal, om ikke Ægteskabet kunde hæves paa Grund af Hoer og den Uskyldige indgaae nyt Ægteskab[2]). Men allerede fra det 9de Aarhundrede forbøde Paverne saadant

1) Jvfr. Ørsteds Haandbog II. 239 ff. H. U. Møller Sammenligning mellem den hellige Skrifts Udsagn og den danske Lovgivnings Bestemmelser om Ægteskabsskilsmisse og Adskiltes Indtrædelse i nyt Ægteskab, i Theolog. Tidsskr. II. S. 1-38. Nordisk Kirketid. f. 1838 Nr. 24-26. og W. Rothe om Læreindholdet af de Steder i det nye Testament, der handle om Ægteskabsskilsmisse, Theol. Tidsskr. III. S. 158 ff.

2) Conc. Arelat. I. (314) c. 10. Jvfr. iøvrigt v. Moy Geschichte des christl. Eherechts. Regensburg 1833. S. II, 244, 390 ff. Walter K. R. § 319. Richter § 268.

Ægteskab, og den ved Skolastiken udviklede Lære om Ægteskabets sacramentale Natur stadfæstede det som kirkelig Læresætning, at Ægteskabet kun kan opløses ved Døden[1]). Alene i det Tilfælde, hvor af to ikke-christne Ægtefæller den ene gaaer over til Christendommen og den anden vægrer sig ved at fortsætte Ægteskabet, tillades den første at indgaae nyt Ægteskab[2]). Derimod tilsteder den katholske Kirke paa Grund af beviist Hoer en separatio a thoro et mensa ad dies vitæ, og i andre Tilfælde, som f. Ex. Desertion, Apostasie, Attentat paa Livet, en temporær Separation[3]).

De Ægteskaber derimod, som ere indgaaede mod Kir-

1) Can. 5. 17. 18. 32. C. XXXII. qv. 7, jvfr. cap. 6. 7. X. de eo, qui duxit in matrimonium quam polluit per adulterium (4. 7). Concil. Trid. Sess. 24 Can. 7 de sacram. matrim. "Si quis dixerit, ecclesiam errare, quum docuit et docet, juxta evangelicam et apostolicam doctrinam propter adulterium alterius conjugum matrimonii vinculum non posse dissolvi, et utrumque, vel etiam innocentem ... non posse altero conjuge vivente aliud matrimonium contrahere, moecharique eum, qui dimissa adultera aliam duxerit, et eam, quæ, dimisso adultero, alii nupserit, anathema sit!" hvilken Canon oprindelig skulde have havt en strængere Form, f. Pallavicini hist. Conc. Trid. lib. XXII. c. 4 Nr. 7. See iøvrigt Skaanske L. XIII. 10 og Jydske L. I. 24.

2) Denne Undtagelse fra Regelen, som fra den katholske Kirkes Standpunkt ogsaa er anvendelig paa Ægteskaber blandt Kjetterere (§ 27 S. 86 Not. 3), grunder man paa Apostelens Udsagn i 1. Cor. 7, 12-15. — Can. 2. C. XXVIII. qv. 1. c. 2. C. XXVIII. qv. 2. c. 7. 8. X. de divort. (4. 19).

3) C. 2. C. XXXII. qv. 1. c. 22. C. XXII. qv. 5. c. 4. 5. X. de divort. (4. 19). c. 8. 13. X. de restit. spoliat. (2. 13). Conc. Trid. Sess. 24 can. 8. Walter K. R. § 320. Vermehren über zeitige Scheidung von Tisch und Bett, i Weiß Archiv V. 125-141.

kens Forbud, betragtes som ugyldige, men skulle dog først ved Kirkens Dom (sententia divortii) annulleres [1]).

Naar Ægteskabet opløses ved den ene Ægtefælles Død, er det vel den anden Ægtefælle tilladt at indgaae nyt Ægteskab, men da Kirken med Hensyn til Apostelens Udsagn (1 Cor. 7, 40) misbilliger det andet Ægteskab, nægter den det den kirkelige Velsignelse [2]).

Hos Protestanterne, som forkastede den katholske Lære om Ægteskabets Uopløselighed [3]), bleve dog en Tidlang alene Hoer og desertio malitiosa [4]) i Kirkelovene anførte som tilstrækkelige Skilsmissegrunde [5]), men efterhaanden bleve ogsaa saadanne Overtrædelser af de ægteskabelige Pligter, som dermed kunde sættes i Klasse, anseete som Skilsmissedaarsager. Endelig blev i flere nyere Lovgivninger Skilsmisse ogsaa tilladt i Tilfælde, som ere af den

1) Causa 35 qv. 6. Cap. 3 X. de divort. (4. 19) og Cap. 3 X. de donat. inter V. & U. (4. 20). Skaansk Kirkeret c. 10, Sjell. K. R. c. 9; (om forbudne Grader). See iøvrigt Richter K. R. § 267.

2) Can. 8-14 C. XXXI. qv. 1. Cap. 4. 5. X. de secundis nupt. (4. 21), jvfr. Peder Lykkes Statuta og Ulr. Stykkes Stat. Art. 62. Nogle ere tilbøjelige til at udlede denne Bestemmelse deraf: at Vielsen som Sacrament ikke maa gjentages (Cap. 3 X. l. c.) s. das Corpus jur. canonici, übersetzt v. Schilling und Sintenis, I. 260-261 Not. Og denne Grund anføres virkelig i Erkebiskop Olafs Statut 1351: "benedici non debeat, cum alias fuerit benedicta, ne injuria fiat hujusmodi Sacramento" (Norges gl. Love III. 305). — Den græske Kirke er endnu strængere, s. Walter K. R. § 323.

3) Schmalkald. Art. von der Bischöfe Gewalt und Jurisdiction, i Walchs Concordienbuch S. 346. Jvfr. Luthers Werke VII. 669 ff. VIII. 1108 og X. 635.

4) Jvfr. 1 Cor. 7, 15.

5) See dog Fred. d. 2dens Ordinants om Ægteskabssager, jvfr. med Chr. 5tes L. 3-16-15, 3-16-16-6, 7.

Beskaffenhed, at Ægteskabets Hensigt ikke kan antages at kunne opnaaes. Til dette Resultat kom man isærdeleshed ved den hyppige Brug af den temporære Separation paa Grund af Uforligelighed (Separation fra Bord og Seng), som, naar den i længere Tid havde fundet Sted, og gjentagen Forligsmægling blev uden Virkning, jevnlig havde Ægteskabets Ophævelse ved Regjeringens Mellemkomst til Følge [1]).

Det er iøvrigt en Følge af den katholske Kirkes strængere Grundsætninger om Ægteskabets Uopløselighed, at den anseer Ægteskab, indgaaet af en Katholik med en fra sin Ægtefælle adskilt Protestant, for ulovligt (**matrimonium adulterinum** [2]).

§ 75.

b) Om Skilsmisse og Separation efter den danske Lovgivning.

Efter Loven (s. 3-16-15, 3-16-16-4) kunde Ægteskabet alene hæves ved **Dom**, og som Skilsmisseaarsager

1) Jvfr. Eichhorn II. 483-491. Richter § 269, Wiedenfeld über die Ehescheidung unter den Evangelischen. Leipzig 1837. v. Gerlach: Welches ist die Lehre und das Recht der evangel. Kirche, zunächst in Preußen, in Bezug auf die Ehescheidungen? Erlang. 1839. Linde über Abschließung und Auflösung der Ehe. Gießen 1846. Om den preussiske Ægteskabslovgivning af 28 Juni 1844 s. Darstellung der in den preuss. Gesetzen über die Ehescheidung unternommenen Reform. Berlin 1844, jvfr. Krit. Jahrb. f. 1846 S. 339 ff. og over de i Anledning af denne Reform udkomm. Skrifter, Laspögers Recens. i Allg. Lit. Zeit. f. 1848, Nr. 129 ff.

2) See Pius VII. Breve til Erkebiskoppen af Mainz af 8 Oct. 1803 i Andr. Müllers Lexicon des Kirchenrechts II. 312. og Gregor XVI. Skrivelse til de Bayerske Biskopper af 1832 (s. Walter § 324 Not. ff.) Jvfr. iøvrigt Uihlein: was ist in Betreff der Ehe-

anføres Hoer, Desertion, (jvfr. Fdg. 29 Mai 1750 og 11 Sept. 1839 § 16), Fredløshed, samt foregaaende Impotentia og foregaaende besmittelig Syge, som er holdt hemmelig. Hertil kommer endnu efter Fdg. 18 Dec. 1750 Hendømmelse til offentligt Arbejde paa Livstid (jvfr. Fdg. 11 Marts 1818 § 2) og endnu flere, ifølge Sagens Natur og Lovens Aand, saasom: Efterstræbelse og tyrannisk Medfart, foregaaende ulægelig Galskab, som er holdt hemmelig, og vel ogsaa den saakaldte desertio non localis, jvfr. 3-16-16=3 [1]).

Til Nullitetsaarsager, der ligeledes maa bevirke Ægteskabets Ophævelse ved Dom, henhøre fornemmelig Slægtskab og Svogerskab i de aldeles forbudne Grader, og under visse Betingelser foregaaende Ægteskab, 3-16-15 § 2 Nr. 6 og 3-16-16=8, foregaaende Jaord, naar den, med hvem Ægteskabet er indgaaet, derom har været vidende, 3-16-16=2, og maaskee Besvangrelse under gyldigt Ægteskabsløfte [2]).

Efter den senere Lovgivning kan Ægteskabet ogsaa hæves ved Kongelig Bevilling, efterat Ægtefællerne, ligeledes ifølge meddeelt Bevilling, have været separerede fra Bord og Seng i tre Aar; begge Bevillinger meddeles af Overøvrigheden ad mandatum, Fdg. 23 Marts 1827

scheidung Rechtens, wenn der eine Ehegatte Mitglied der katholischen und der andere Theil Mitglied der evangelischen Kirche ist? i Weiß's Arch. V. 91 ff.

1) Jvfr. 1 Cor. 7, 4. 5. Cap. 1. 2. X. de conjug. leprosor. (4. 8.) c. 3 C. XXXII. qv. 2. c. 1. 5. 6. 11. C. XXXIII. qv. 5. Cap. 3 X. de conversione conjug. (3. 32). J. H. Böhmer Jus eccl. Protest. ad cap. 2 de conjug. leprosor. § 31.

2) See iøvrigt om Skilsmisses- og Nullitets-Aarsager Hurtigkarls Private Ret I. 177 ff. og Ørsteds Haandb. II. 193-222. 498-603.

§ 19 Litr. d og § 23, jvfr. Fdg. 23 Mai 1800 § 5 og C. Skr. 31 Aug. 1813.

I alle Tilfælde, hvor Ægtefæller ad Bevillingens Vej søge at faae Ægteskabet ophævet (jvfr. C. Skr. 2 Sept. 1837), skal Præsten først søge at mægle Forlig, og det saavel førend Separationsbevilling meddeles, som efter Udløbet af de 3 Aar, naar Ægteskabet søges aldeles ophævet, Fdg. 18 Oct. 1811, jvfr. C. Skr. 4 Marts 1817, Fdg. 30 Apr. 1824 § 18, om hvilken Mæglings Udfald Præsten skal meddele Attest paa Vedkommendes Ansøgning. Han er baade berettiget og forpligtet til at fortsætte Mæglingen, saalænge det kan skee med noget Haab om godt Udfald, Fdg. 1824 l. c.; dog kan Cancelliet, naar Præsten uden Grund foraarsager Ophold, bestemme en vis Tid, inden hvilken Mæglingen skal være tilendebragt, C. Skr. 11 Nov. 1815.

Ægtefællerne skulle møde hos ham enten hver for sig eller samlede, eftersom han finder det tjenligst, Fdg. 1824 l. c., og den, som ikke vil møde, dicteres efter Præstens Anmeldelse en Mulkt af Amtmanden fra 2 til 10 Rbd., Pl. 10 Febr. 1818.

Dersom Ægtefællerne opholde sig 4 Mile fra hinanden, eller længere, skal enhver af dem møde for sin Sjælesørger, og begge Præster bør i den Anledning træde i Brevverling med hinanden, Fdg. 30 Apr. l. c., men dersom de ikke boe 4 Mile fra hinanden, og dog hver har sin Præst, er den, som attraaer Skilsmissen, pligtig at møde for den Andens Sjælesørger, C. Skr. 13 Sept. 1825 [1]).

Naar Præsten efter 3 Aars Forløb efter Separationsbevillingens Meddelelse paa ny har foretaget Mæglingen

[1]) Jvfr. iøvrigt C. Skr. 26 Jan. 1813, 22 Oct. 1814 og 13 Marts 1817.

uden heldigt Udfald, skal Ansøgningen om Ægteskabets Ophævelse ledsages af Præstens Attest om den Ansøgendes Vandel i Separationstiden[1]), Fdg. 30 Apr. 1824 § 19 og Fdg. 23 Marts 1827 § 19 Litr. d, jvfr. C. Skr. 7 Mai (Rskr. 22 Jan.) 1796. I denne Attest skal Præsten udtrykkelig anføre, om han har havt Lejlighed til nøje at kjende den Paagjeldende; i modsat Fald skal han paalægge Vedkommende at tilvejebringe andre Vidnesbyrd, om hvis Udstæderes Paalidelighed han da efter Omstændighederne skal give Attest, C. Skr. 5 Febr. 1828. Dersom ved Udløbet af de tre Aar den ene Ægtefælle ikke er at finde, bliver denne af Øvrigheden ved offentlig Bekjendtgjørelse i den Berlingske og Stiftets Avis med 6 Ugers Varsel 3 Gange efter hinanden indkaldt at møde, og dersom denne da ikke giver Møde, kan Ægteskabet ophæves, naar intet Andet er til Hinder, Resol. 16 Nov. 1812 (Coll. Tid. f. 1815 S. 479).

Naar adskilte Ægtefæller atter ønske at leve i Ægteskab sammen, skulle de for Præsten erklære deres Villie og stille Forlovere, hvorpaa Præsten i sit Huus skal holde en Formaningstale til dem, dog uden de sædvanlige Formularer og Skikke, C. Circ. 17 Oct. (Resol. 20 Sept.) 1815. Ere de kun separerede, er det nok, at de derom erklære dem for Forligelsescommissionen til Protocollen og tilbagesende Separationsbevillingen, C. Skr. 24 Febr. 1816.

1) En saadan Attest kan ogsaa være nødvendig i Anledning af Skilsmissedom, s. 3-16-15-1 Nr. 4 og 3-16-15-2 Nr. 2, 5 og 6.

§ 76.

V. Om Præsternes Pligter ihenseende til Syge, Fattige og Misdædere.

A. Med Hensyn til Syge.

Loven paalægger Præsten at indfinde sig hos Syge for at trøste dem, naar han kaldes, 2-7-3; han kan ved denne Lejlighed kræve Befordring, hvor den er nødvendig og kan tilvejebringes, 2-7-4, jvfr. C. Skr. 30 Apr. 1825. Ligeledes skal han efter Begjæring meddele de Syge Alterens Sacramente, og indfinde sig ufortøvet, hvad enten det er Nat eller Dag, men ikke maa han anmode den Syge, som ligger paa sin Sotteseng, om noget Verdsligt, 2-7-5, 6, jvfr. Kirkeritual. S. 169 ff. Ved denne Lejlighed er det ogsaa tilladt de nærmeste Paarørende eller andre Tilstedeværende at communicere tilligemed den Syge, C. Skr. 24 Dec. 1785.

Især deleshed har Lovgivningen paalagt Præsterne adskillige Pligter, med Hensyn til Sundhedspolitiet, især for at hindre smitsomme og farlige Sygdommes Udbredelse; det er saaledes befalet:

1) at naar smitsom Sygdom udbryder paa Landet, skal der gjøres Anmeldelse derom til Sognepræsten, som skal behørigen formane Vedkommende til at iagttage de nødvendige Forsigtighedsregler, Fdg. 17 Apr. 1782 § 1 og 5.

2) Naar i Tilfælde af Cholera-Sygdommens Udbrud Sundhedscommissioner blive nedsatte, er Præsten paa Landet Medlem af Commissionen og skal fornemmelig udføre de denne paaliggende Forretninger, Fdg. 19 Juni 1831 § 6, 7, jvfr. Fdg. 8 Aug. 1832 § 1.

3) Naar Præsten har Mistanke om, at nogen Syg er venerisk, skal han indberette det til Amtmanden, at han kan blive taget under Kuur, C. Skr. 20 Marts 1779.

4) Præsterne skulle ved enhver Lejlighed advare Almuen mod Qvaksalvere, opmuntre den til Reenlighed og til Maadehold med salte Spiser, Fdg. 5 Sept. 1794 § 1.

Naar enten Jordemoderens Anmeldelse eller Rygtet opvækker nogen Mistanke om, at en eller anden Fejl er begaaet ved en Barselqvindes Forløsning, skal Præsten ufortøvet derom gjøre Anmeldelse til vedkommende Physikus, Canc. Circ. 9 Juni 1821.

Endelig kan det endnu her bemærkes, at det paa Landet er Sognepræsten, for hvem det strax skal anmeldes, naar Nogen findes hængt eller druknet, og at han da bør sørge for, at den hensigtsmæssigste Behandling bliver anvendt, Fdg. 4 Aug. 1819 § 3 (jvfr. C. Circ. 14 Oct. 1828).

§ 77.

B. Med Hensyn til Fattige.

a. Historisk Indledning.

Fra den christne Kirkes første Tid var Omsorg for de Trængende og Nødlidende overdraget Menighedens Forstandere; de Fattige bleve forsørgede ved frivillige Bidrag fra Menigheden, som uddeeltes af Diakonerne [1]). Da Kirkens Formue efterhaanden forøgedes, blev den fjerde Deel af Indtægterne henlagte til de Fattiges Underholdning [2]), som ogsaa i Middelalderen vedblev at henhøre under Gejstlighedens Forsorg, hvorfor ogsaa alle saavel offentlige som private Forsørgelsesanstalter stode under dens Bestyrelse eller

1) Ap. G. 4, 34-36. 6, 1-6, jvfr. 1 Tim. 6, 18-19 og § 3-16.
2) c. 23. 25-28. C. XII. qv. 2.

Tilsyn. Efter Reformationen blev vel efterhaanden Fattigvæsenet betragtet som et Statsanliggende, men dog som et saadant, der fornemmelig udkrævede Gejstlighedens Medvirkning, og derfor afhandler ogsaa Christian den 5te denne Gjenstand i Lovens 2den Bog (2-7 og 19 Cap.)

§ 78.

b. Efter den danske Lovgivning.

Ifølge L. 2-7-2 skulde Præsten formane Sognefolket til at give Almisse og paasee Gavernes rette Uddeling, jvfr. 2-19-16 og Fdg. 24 Sept. 1708 1 P. § 4, samt tilligemed Øvrigheden have Tilsyn med Fattigforstanderne og revidere deres Regnskab, 2-19-15. Endelig skulde de have Tilsyn med Hospitalerne, d. e. efter Lovens Talebrug Fattighusene, 2-19-11 [1]).

Nu indeholdes Præsternes Pligter med Hensyn til Fattige fornemmelig i de to Reglementer 5 Juli 1803 for Kjøbstæderne og for Landet, jvfr. Pl. 14 Dec. 1810, 20 Febr. 1817, 28 Dec. 1827, 6 Nov. 1839 og Fdg. 24 Jan. 1844. I Kjøbenhavn, hvor Fattigvæsenet har en særegen Bestyrelse (Plan 1 Juli 1799, jvfr. Kab. Br. 20 Oct. 1815, Resol. 29 Juli 1836) er Fattigforsørgelsen Gejstligheden uvedkommende, undtagen forsaavidt som milde Gaver tilstilles den til Uddeling. I Kjøbstæderne bestyres Fattigvæsenets Anliggender af en Commission, som bestaaer af Sognepræsten (eller Sognepræsterne, dersom Byen har flere Sogne), een af Magistraten, Byfogden og to eller flere Mænd af hvert Sogn, der vælges til Fattig-

1) Om Hospitalernes Oprindelse. Kirke-Ordinantsen IV. Om deres Indspecteurer og Directeurer s. Saml. af gejstl. Fdg. ad 2-19-11; om Regnskaberne Fdg. 23 Febr. 1748 og Resol. 11 Nov. 1828 §§ 2, 3 og 5.

forstandere af Borgerrepræsentanterne; een af disse Forstandere, i det mindste, skal vælges blandt Borgerrepræsentanterne; Regl. f. K. § 2, Fdg. 24 Oct. 1837 § 19. Dersom et Landdistrict hører ind under Byens Fattigvæsen, skal En af Districtets Beboere være Forstander; han vælges for 3 Aar af og blandt de valgberettigede Sognemænd, Fdg. 24 Oct. 1837 § 19 jvfr. 13 Aug. 1841 § 23. Denne Commission er underordnet Amtsdirectionen, bestaaende af Stiftamtmand eller Amtmand og Biskoppen, Regl. 1803 § 2 (paa Bornholm Amtmanden og Provsten, Rskr. 8 Apr. 1825). I tvivlsomme Tilfælde henhører Afgjørelsen, som af andre Communalsager, under Indenrigsministeriet (forhen Cancelliet), Bekg. 9 Dec. 1848. Præsten eller Præsterne paaligger det fornemmelig at undersøge de Fattiges Trang og Værdighed til at forsørges, Regl. f. K. §§ 11-13, f. L. §§ 15-18, og at bære Omsorg for de syge Fattige, Regl. f. K. §§ 15-18, f. L. §§ 19-22. Præsten har tilligemed Forstanderne aarligen at forfatte Overslag over Fattigvæsenets Udgifter for det følgende Aar, hvilket Overslag af Commissionen betimelig skal tilstilles Communalbestyrelsen; Ligningen paa Byens Indvaanere er Commissionen uvedkommende, s. Regl. f. K. 1803 §§ 30-34, Fdg. 24 Oct. 1837 §§ 20-22. Protocollen i Commissionens Møder føres af en Kirkebetjent, som Commissionen dertil finder skikket, § 28. De fornødne Pengesummer modtage Præsten og Forstanderne forskudsviis efter Anviisning af Commissionen af Fattigkassen, som bevares hos den af Commissionens Medlemmer, som de øvrige have valgt til Kasserer, Regl. § 41. Kassereren affatter Regnskabet, og dermed forholdes som med andre Kjøbstedregnskaber, Regl. f. K. § 44, jvfr. Resol. 11 Nov. 1828 § 4 og 5, og Fdg. 24 Oct. 1837 § 26.

Paa Landet ere de ved Regl. 5 Jul. 1803 §§ 2, 3 oprettede Sognecommissioner[1]) og Amtsdirectioner ophævede ved Fdg. 13 Aug. 1841 §§ 14, 32 og 35, og Fattigvæsenets Bestyrelse er som andre Communal-Anliggender henlagt under Sogneforstanderskaberne og Amtsraadene; men de Forretninger, som tilforn skulde udføres af Præsten, som Medlem af Sognecommissionen, paaligge ham nu, næsten uden Forandring, som Medlem af Sogneforstanderskabet. Det er ham, som i alle Sager angaaende Fattigvæsenet leder Forhandlingerne, fører Correspondencen[2]) og Fattig-Protocollen, ligesom han ogsaa bestyrer Alt, hvad der forefalder imellem Møderne, Fdg. 1841 § 14. Det er ogsaa Præsten, der forfatter Regnskabet, Fdg. 1841 § 16, hvorimod hele Sogneforstanderskabet tager Deel i det aarlige Overslag over Udgifterne og deres Ligning, § 15. Amtsraadet gjennemgaaer Sognedistricternes Regnskaber og deciderer dem og afgjør de Besværinger, som fra Enkelte maatte være fremkomne over deres Ansættelse ved Ligningen til Fattigbidrag, §§ 8 og 9, jvfr. § 15.

Præsten modtager af Fattigkassen, som paa Landet er i det Medlems Værge, der er størst Lodsejer, de fornødne Forskud til løbende Udgifter, og aflægger derfor Regnskab, Regl. f. L. § 45. Endelig er det Sognepræsten paalagt at udstede Attester for de Breve, som i Fattigvæsenets Anliggender frit skulle befordres, i hvilken Attest det udtrykkelig skal anføres, at Brevet alene angaaer Fattigvæsenet

1) See iøvrigt om Sognecommissionerne paa Landet Pl. 2 Sept. 1808 og Resol. 5 Apr. 1826.

2) Hvorvidt Sognepræsten i Sager ang. Fattigvæsenet kan correspondere directe med Vedkommende, s. C. Skr. 9 Mai 1843. (Coll. Tid. S. 533).

og ikke handler om nogen privat eller ufri Sag, Resol. 23 Sept. 1848 (Dep. T. S. 726[1]).

Med Hensyn til Fattige have Præsterne endeel Attester at udstede:

1) Attest, om nogen frivillig Gave af Kjøber og Sælger er erlagt ved Salget af faste Ejendomme eller ikke, Regl. f. K. § 42 7mo, og f. L. § 46 Nr. 4, jvfr. C. Circ. 27 Mai 1809.

2) Præsten skal paa Lægernes Regninger over Diæter, i Anledning af foretagne Rejser til fattige Syge, attestere, at Rejserne virkelig ere foretagne, C. Skr. 24 Marts 1810.

3) Præsterne skulle meddele dem, som ansøge om Pension af den almindelige Pensionskasse, Attest om deres Trang og Forfatning, Pl. 29 Sept. 1786 § 3, jvfr. C. Skr. 31 Dec. 1811.

4) Ligeledes skulle de aarligen meddele Pensionister Leveattest, Pl. 29 Sept. 1786 § 3, jvfr. C. Skr. 26 Mai 1792 og 26 Juni 1819, og naar de ere døde, uopholdelig indberette Dødsdagen til Pensionskassedirectionen, Pl. 1786 § 6, jvfr. C. Circ. 8 Juni 1816.

Derimod er det dem i Almindelighed forbudet at meddele Attester om Fattigdom og Trang, undtagen paa Ansøgninger til vedkommende Autoriteter, eller med disses Tilladelse, 2-11-4, Fdg. 24 Sept. 1708 P. 1 § 12, jvfr. Fdg. 29 Febr. 1792 § 19, Plan 1 Juli 1799 § 137, C. Skr. 17 Sept. 1812 og 17 Dec. 1814, ligesom det ved

1) See iøvrigt om Fattigvæsenets Bestyrelse: Fattigreglementerne af 5 Juli 1803, med vedføjede nærmere Bestemmelser og Forandringer af C. C. Hertz. Odense 1826. 4. Om Fattigvæsenet udenfor Kjøbenhavn, ved C. Olsen. Aarhuus 1828. Forsøg til en systematisk Fremstilling af den danske Fattigvæsens-Lovgivning af L. P. de Bretton. Kbhvn. 1831. og samme Forfatters ovenfor S. 167 anførte Skrift.

Pl. 19 Oct. 1822 er dem forbudet at foranstalte nogen Collect, eller opfordre Menigheden til at gjøre Gaver, uden Befaling eller speciel Tilladelse.

§ 79.

C. Med Hensyn til Misdædere.

Præsterne skulle besøge Forbrydere, som sidde paa Livet eller som ere fængslede for Forbrydelser, der kunne medføre haard legemlig Straf, og hvad de første angaaer, berede dem til Døden og meddele dem Alterens Sacramente, naar de dertil ere skikkede, 2-7-7, jvfr. 1-24-53, Kirkerit. S. 245 ff., Fdg. 13 Marts 1761 § 3. I Kjøbenhavn paaligger denne Pligt Præsten ved Stadens Arresthuus, med mindre nogen Forbryder forlanger en anden af Stadens Præster, Rskr. 2 Aug. 1737 og 1 Apr. 1758, jvfr. Rskr. 10 Aug. 1736; andensteds er det fornemmelig den Præst, som boer nærmest ved Fængselet; dog bør ogsaa den Præst, som har været Delinqventens Skriftefader, deeltage deri, dersom han boer i Herredet. I de Kjøbstæder, hvor der er flere Præster, skulle de skiftes, saa at Forbryderen i det mindste 3 Gange ugentlig besøges, paa Landet i det mindste engang om Ugen. Herredspræsterne skulle hermed være saavel Kjøbstædpræsterne som Landsbypræsterne behjelpelige. I Nødsfald kan Degnen sendes. Fdg. 13 Marts 1761 § 1, jvfr. C. Skr. 20 Dec. 1824, 21 Juni 1825 og 16 Juni 1838. Forpligtelsen begynder, saasnart Forbryderen er fængslig anholdt og Øvrigheden har anmeldt det for Provsten, § 3. Sognemændene skulle skaffe Befordring jvfr. Fdg. 26 Juni 1844 § 5.

Efter L. 2-7-8 og Kirkeritualet skulde Misdæderen ogsaa følges af Præsten (i Regelen hans Skriftefader) til

Retterstedet med Bøn og Sang, jvfr. Fdg. 13 Marts 1761 § 7 og C. Skr. 21 Oct. 1823, men dette er saaledes forandret ved Rskr. 22 Apr. 1768, at Præsten kun skal berede Synderen i Fængselet og paa Retterstedet oppebie hans Ankomst, og der uden at holde nogen Tale søge at holde Synderen i muligste Andagt og Stilhed, indtil han er død; dog tillades Sang af Degnen paa Retterstedet, naar Delinqventen forlanger det, C. Skr. 15 Oct. 1796.

§ 80.

VI. Om Præsternes Embede med Liig.

Ingen maa begraves uden Præstens Vidende, K. Rit. S. 327, jvfr. C. Skr. 12 Nov. og 24 Nov. 1810. Præsten skal derfor holde Bog over alle Døde i Sognet og indføre deri de Dødes Navne ved Aar og Alder, samt Dag og Datum, K. Rit. ibid.

Den Præst, som det i Regelen tilfalder at forrette Begravelsen, er Sognepræsten[1]) for den Menighed, hvoraf den Afdøde var Medlem[2]), dog med Undtagelse af det Tilfælde, naar den Afdøde har Familiebegravelse i et andet Sogn, Pl. 29 Oct. 1760, C. Skr. 19 Mai 1835 jvfr. C. Skr. 11 Juni 1808 og 22 Jan. 1822.

1) Hvor der ere residerende Capellaner kunne disse efter Omgang være berettigede til at foretage denne Handling vexelviis med Sognepræsten efter Regulativernes nærmere Bestemmelse. Jordspaakastelse ved en afdød Præsts Jordefærd kan forrettes af enhver ordineret Mand, C. Skr. 24 Febr. 1821.

2) Det maa herved erindres, at det Spørgsmaat, til hvilken Menighed den Afdøde skal ansees at henhøre, i flere Tilfælde maa besvares ved at tage Hensyn, ikke til hans personlige Stilling, men til Faderens, Mandens eller Huusbondens; saaledes i Kjøbenhavn i Henseende til Militaires Huusstand (Kone, Børn og Tyende) selv naar de ere pensionerede, Regl. 8 Febr. 1724 § 2, Rskr. 1 Aug. 1781; see med Hensyn til Hofmenigheden, Rskr. 19 Juni 1816.

Naar et Liig føres bort fra det Sogn, hvor Dødsfaldet har fundet Sted, bør Dødsfaldet desuagtet stedse anmeldes for Præsten i det Sogn, hvor samme er indtruffet; han skal da anmærke i sin Ministerialbog, naar det er indtruffet og hvor Begravelsen skeer, og den Præst, som forretter Jordpaakastelsen, bør først forvisse sig om, at Dødsfaldet har været anmeldt for hiin Præst; der, hvor Begravelsen skeer, skal der gives den Døde Nummer i Ministerialbogen, men ikke i det Sogn, hvor Dødsfaldet har fundet Sted. Denne Regel finder iøvrigt ikke Anvendelse i Kjøbenhavn. Canc. Circ. 9 Juni 1838.

Førend Begravelsen kan gaae for sig, skulle adskillige Beviisligheder tilvejebringes:

1) Attest fra Skifteretten eller Skifteforvalteren, at Dødsfaldet er anmeldt for samme [1]), uden Hensyn til, om Skifte behøves eller ikke, C. Skr. 1 Sept. 1810 og 27 Oct. 1821, altsaa og i det Tilfælde, at den Afdøde intet efterlader sig, C. Circ. 5 Apr. 1803, eller er Almisselem, C. Skr. 5 Febr. 1828. Dog er Præsten ikke forpligtet at undersøge, hvem der er den competente Skifteforvalter, C. Skr. 28 Juli 1821.

2) Attest fra en autoriseret Læge, eller paa Landet og i de Kjøbstæder, hvor ingen Læge er ansat, fra de til Liigsyn autoriserede Mænd, at der har paa Liget viist sig utvivlsomme Tegn paa Døden, Pl. 26 Juni 1829 § 1, Pl. 13 Jan. og 17 Febr. 1832 § 1, jvfr. 6-6-9 og K. Ritual. S. 336.

3) De, der henhøre til Søindrulleringen, maa ikke begraves, uden at der tilvejebringes Attest i Kjøbenhavn fra Rodemesteren, i andre Kjøbstæder fra Magistraten, at

1) Denne Attest skal meddeles uden Betaling, C. Skr. 27 Oct. 1810.

Dødsfaldet for dem har været anmeldt, Rskr. 27 Juli 1813 og 23 Febr. 1821.

I Kjøbstæderne udenfor Kjøbenhavn maa efter K. Ritual. S. 326-327 intet Liig begraves om Søn- og Helligdage, for at Gudstjenesten ej skal hindres, men paa Landet maa det skee før Prædiken. I Kjøbenhavn maa Liig udføres til Assistencekirkegaarden alle Søgnedage fra Kl. 9 til Kl. 2, og om Søn- og Helligdage til Kl. 9 om Morgenen og fra Kl. 12 til 2 om Middagen, Pl. 29 Oct. 1760 § 1 og 2, jvfr. Rskr. 18 Dec. 1812 og C. Skr. 17 Nov. 1832 (Saml. af gejstl. Fdg. I. 367).

For Kjøbenhavn maa endnu bemærkes Pl. 4 Apr. 1781 (om Anmeldelse paa Liigbærings-Contoiret) jvfr. Pl. 24 Mai 1792, 29 Juni 1795 og 30 Juni 1820.

Begravelsen kan enten være ærlig eller uærlig, eftersom den enten skeer i indviet Jord eller ikke; i første Tilfælde kan den enten være højtidelig, naar den er forbunden med Jordspaakaldelse og andre Ceremonier, eller uhøjtidelig (Begravelse i Stilhed), som ikke ledsages af de sædvanlige Ceremonier, C. Skr. 3 Aug. 1833 [1]).

1) De Ceremonier, som foruden Jordpaakastelse kunne være forbundne med den højtidelige Begravelse, ere Sang og Kirkemusik, Liigtale, Klokkernes Ringning og Brugen af Bedemand.

Ihenseende til Jordpaakastelsen er at mærke Pl. 29 Oct. 1760 § 2, C. Skr. 25 Oct. 1788, jvfr. Pl. 17 Febr. 1832 § 1 og C. Skr. 20 Mai 1828; see ogsaa C. Skr. 4 Sept. 1804.

Sangen forrettes af Skolebørnene og Kirkesangeren i Kirken, men al Syngen for Liig paa Gaderne er af-

[1]) Coll. Tid. S. 481 ff. Saml. af gejstl. Fdgr. I. 372-375.

skaffet, Fdg. 7 Nov. 1682 § 20, K. Rit. S. 328-330. Det beroer iøvrigt paa Vedkommende at faae Begravelse med eller uden Sang og Klokkernes Ringning, eller hver for sig, C. Skr. 28 Apr. 1798. Texten til Kirkemusik og Vers ved Begravelser skal af Præsten approberes, C. Skr. 23 Juni 1810.

Liigtale[1]) skal Præsten holde, naar han dertil har Stunder og det forlanges, 2-10-1, men holde Maade med Berømmelse og intet usømmeligt anføre om den Døde, 2-10-2. Ingen Anden er berettiget til enten i Kirke, Kapel eller paa Kirkegaard at holde nogen Tale ved Liigbegængelse uden Præstens Samtykke, hvilket ikke bør meddeles Andre end dem, som efter Lovgivningen ere berettigede til at prædike, C. Skr. 21 Juni 1817. (Jvfr. § 51).

Iøvrigt skulle Præsterne strængt holde sig til Ritualet ihenseende til Begravelsesceremonierne, og ikke tillade nogen Afvigelse derfra, C. Skr. 14 Febr. 1815. Om Blomsterstrøning ved Begravelser (i Kjøbenhavn) s. Kgl. Resol. 2 Juni 1818, (i Raadst. Pl. 26 Juni 1818) og om Beværtning ved samme Fdg. 7 Nov. 1682 og Pl. 26 Juni 1818[2]). Præsterne maa under deres Kalds Fortabelse ikke foreskrive nogen Betaling, og for den blotte Jordpaakastelse maa de paa Landet intet tage, 2-10-1, jvfr. Fdg. 24 Sept. 1708 P. I. § 21 og II. § 23, Fdg. 7 Dec. 1770 § 9. C. Skr. 20 Juli 1844 (om Fattiglemmers Begra-

1) Om Forskjellen mellem Liigprædiken og Liigtale.

2) See fremdeles om Begravelse 2-22-31-41 og Fdg. 22 Febr. 1805 (om Afskaffelse af Begravelse i Kirkerne), og med Hensyn til Kjøbenhavn Regl. for Assistentskirkegaarden 15 Febr. 1805 og Instrux for Graverne af s. D., Pl. 25 Juni 1814 og 21 Juli 1828, samt Rskr. 19 Apr. 1826. Om Begravelser i Pesttid og naar smitsomme Sygdomme herske s. 2-10-3.

velse, C. T. S. 959) og 13 Juli 1847 (om Bymændenes Pligter ved samme, C. T. S. 655).

2) Uhøjtidelig Begravelse og tildeels uden Jordpaakastelse finder Anvendelse:

a) paa dem, som ere henrettede med simpel Livsstraf, 2-10-4.

b) paa Mindremænd,

c) og dem, som efter Overøvrighedens Resolution skulle begraves i Stilhed, Rskr. 14 Juni 1754 og C. Skr. 3 Aug. 1833, (jvfr. nedenfor 3. b).

Efter Kirkeritualet S. 335 maatte Præsten heller ikke kaste Jord paa dem, som ikke vare af den Augsburgske Confession, men denne Bestemmelse er i senere Tider betragtet som ophævet, s. C. Skr. 26 Nov. 1816, jvfr. § 27 og Bevill. 30 Aug. 1816.

3) Den uærlige Begravelse er enten qvalificeret eller simpel; den første bestaaer i Begravelse paa Retterstedet, og finder Sted, naar qvalificeret Livsstraf har været anvendt paa den Døde, Fdg. 9 Aug. 1737, jvfr. Fdg. 21 Oct. 1791, (naar Kroppen skal lægges paa Stejle eller Hovedet sættes paa en Stage, Fdg. 4 Oct. 1833 § 10) eller han er omkommen i Duel, Fdg. 17 Marts 1741 § 5; den simple bestaaer i Begravelse i uindviet Jord, uden at Lovgivningen i Almindelighed bestemmer paa hvilket Sted den skal skee; sædvanlig vælges dertil en Plads udenfor Kirkemuren; den simple uærlige Begravelse finder Anvendelse paa

a) Bandsatte, 2-9-19.

b) Selvmordere, med mindre de have berøvet sig Livet i Sygdom og Raseri, 6-6-21; i Tvivlstilfælde bestemmer Amtmanden, i Kjøbenhavn Politidirecteuren, Begravelsesmaaden, Fdg. 20 Febr. 1717 P. I. B. § 23, 28 Febr.

1845 § 4 jvfr. Rskr. 14 Juni 1754, C. Skr. 23 Jan. 1819 og 3 Aug. 1833 [1]). Lovbestemmelserne om Selvmorderes Begravelse forudsætte iøvrigt, at Selvmorderen er over criminel Lavalder, Just. M. Skr. 30 Juni 1849 (Dep. T. S. 698).

c) De, som dræbes i Hoerseng uden Afløsning, 6-12-4.

d) De, som ere dømte til uærlig Straf og døe i Fængselet før Straffens Execution, Rskr. 30 Dec. 1740.

§ 81.

VII. Om Præsternes Embede med at vaage over Sædeligheden (censura morum).

a. Historisk Indledning.

Allerede i Kirkens ældste Tider havde Menighedens Forstandere Tilsyn med Sædeligheden, og uværdige Medlemmer bleve deels underkastede kirkelige Straffe, deels endog for grove Overtrædelser udstødte af Kirkens Samfund, 1 Cor. 5, 2. 5. 9. 11-13. 1 Tim. 1, 20. 2 Joh. 9-11, jvfr. Matth. 18, 17. 18. Med de paalagte Bodsøvelser (jvfr. § 59) var Udelukkelse fra visse Dele af Gudstjenesten forbunden, og med Hensyn hertil nævnes 4 Grader af Kirketugten: 1) fletus (πρόσκλαυσις). 2) auditio (ἀκρόασις). 3) substratio, genuflexio (ὑπόπτωσις). 4) consistentia (σύστασις [2]), hvilke stundom betegnedes med det almindelige Udtryk Excommunicatio. Da disse Gradationer i Kirkestraffene efterhaanden kom af Brug, skjelnede man mellem Udelukkelse fra Alterens Sacramente (Excommunicatio minor) og fuldkommen Udelukkelse fra

1) Jvfr. Ørsteds Eunomia III. 333-338.
2) Concil. Ancyr. c. 6-9 (an. 314).

Kirkens Samfund (**Excommunicatio major, anathema,** Bansættelse [1]). Under Kejser Constantin forfaldt Kirketugten, men Paver og Concilier søgte til forskjellige Tider ivrigen at haandhæve den, og fandt i Excommunicationen en vigtig Støtte for Hierarchiet [2]). Kirketugten misbrugtes jevnlig til verdslige Øjemeds Opnaaelse og det Tridentinske Concilium indskærper at bruge den med Maade [3]). Reformatorerne beholdt saavel den mindre, som den større Excommunication [4]), men efterhaanden har Kirkedisciplinen i den evangeliske Kirke indskrænket sig til Anvendelse af gejstlig Formaning, og Hensigtsmæssigheden af en videre Udstrækning af Kirketugten lader sig vistnok meget betvivle [5]).

§ 82.

b. Efter den danske Lovgivning.

Ifølge Lovens 2-9 Cap. skulle Præsterne have nøje Tilsyn med Menighedens Sædelighed, advare imod og straffe Synder og Laster, især saadanne, "som ellers ved

1) Gratian ad c. 24. C. XI. qv. 3; c. 2 X. de except. (2. 25) Ban, af at banna, forbyde. Om det i Middelalderen brugelige Interdikt. "Forbud."

2) Om de biskoppelige Synodalretter (Sendgerichte); Sk. og Sjell. Kirker. c. 19-21. — Om de med Bansættelsen forbundne verdslige Virkninger s. Saxo p. 217 (ed. Müller p. 581). Margareth. Stadsret c. 26. — Om Fremgangsmaaden jvfr. K. Anchers samlede jur. Skr. I. 471 ff.

3) Sess. XXV. cap. 3 de reform.

4) Conf. Aug. art. 28.

5) See Ørsted i Jur. Tidsskr. XII. 2 H. S. 270 ff., jvfr. med Clausen Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning S. 231 ff. Recensionen af G. L. Badens Oversættelse af Kählers Skrift om Kirkestraffe i Dansk Literaturtidende f. 1821 S. 529 ff. See iøvrigt om den ældre Kirkedisciplin Mosheim Kirchenrecht S. 413 ff. og Eichhorn II. 89-99, jvfr. S. 71 ff. og I. 202 ff.

sædvanlig Rettergang ikke saa bekvemmeligt er at afskaffe eller bevise", 2-9-8. De Midler, som Præsten i denne Henseende kunde betjene sig af, vare Advarsler, enten i Eenrum eller i Medhjelpernes Nærværelse 2-9-6, Udelukkelse fra Alterens Sacramente 2-9-10, og Bansættelse 2-9-11, saaledes at der fra de mildere Midler skulde skrides til de haardere Anvendelse, naar hine ikke frugtede. Dersom Synderen vilde omvende sig, skulde han staae aabenbare Skrifte og da bekomme Afløsning, 2-9-17-21. Den Bansatte, som inden Aar og Dag ikke omvendte sig, skulde indstævnes for gejstlig Ret og dømmes til at forvises Kongens Riger og Lande, og formeente han sig forurettet, skulde Sagen gaae til Højesteret, 2-9-15, 16, jvfr. Rskr. 1 Sept. 1741 [1]).

Af de ovenanførte Midler kan Præsten nu dog paa egen Haand kun anvende Formaning og Advarsel, paa den Maade, som foreskrives i 2-9-8 (i Slutn.) og 2-9-26, jvfr. C. Skr. 7 Jan. 1792 og 21 Sept. 1824; fra Alterens Sacramente kan han ikke udelukke Nogen, uden at have raadført sig med Provst og Biskop, Rskr. 22 Mai 1744, og hvad Bansættelse angaaer, da kan den ikke længer antages at være anvendelig, s. Fundats for Viborg Tugthuus 14 Nov. 1743 Cap. 2 Art. 4, jvfr. Rskr. 31 Jan. 1749, C. Skr. 24 Jan. 1778 og Rskr. 26 Juni 1782 § 4 [2]).

Ihenseende til Forebyggelse af utilladeligt Samliv mellem Personer af forskjelligt Kjøn maa Pl. 12 Juni 1827 om Øvrighedens Medvirkning efter Sognepræstens Erklæring mærkes, jvfr. C. Skr. 16 Nov. 1830.

1) Jvfr. iøvrigt Hurtigkarls Privatret I. 103 ff. og Ørsteds Haandb. II. 34.

2) Jvfr. Ørsteds Haandbog II. 35-37.

Til at understøtte Præsten i den her omhandlede Deel af hans Embede ere de saakaldte Medhjelpere ham tilforordnede; disse ere i Kjøbstæderne fire eller to af de gudfrygtigste og bedste Sognemænd, helst Kirkeværger og Fattigforstandere, som vælges til denne Bestilling af Stiftamtmanden, Biskoppen, Sognepræsten og Borgemester og Raad; paa Landet er det Kirkeværgerne, valgte af Kirkens Forsvar, 2-9-1=3; ved deres Bestillings Tiltrædelse aflægge Medhjelperne den i 2-9-4 foreskrevne Eed.

§ 83.

VIII. Om Præstens Tilsyn med Kirken og Kirkegodset.

Lovens 2-22-8 indeholder den almindelige Regel, at Præsten i Forening med Kirkeværgerne skal ramme Kirkens Gavn. I de fleste Kjøbstæder er det Sognepræsten og Magistraten, hvem det nærmeste Tilsyn med Kirken er overdraget under Benævnelse af Kirkens Inspecteurer, s. Rskr. 17 Febr. 1683 og endeel specielle Reskripter, anførte i Saml. af gejstl. Anordn. ved L. 2-22-1.

Ogsaa skal den Bog, hvori Kirkens Inventarium, Ejendomme, Indtægter o. s. v. findes anførte, gjemmes af Sognepræsten og Kirkeværgerne, 2-22-13.

Efter L. 2-22-8 skulde Præsten ogsaa føre Kirkens Regnskab, hvilket dog nu ikke længer iagttages, jvfr. Fdg. 7 Apr. 1685, som med Hensyn til Kjøbstæderne alene nævner Magistraten og Kirkeværgerne som dem, der skulle forfatte Kirkernes Regnskaber. Heller ikke deeltager Præsten mere i det aarlige Syn over Kirken, saaledes som 2-22-6 bestemte, da denne Forretning ved Rskr. 19 Nov. 1802 § 1 er henlagt til Provstens Embede; kun naar Provsten ejer

Kirken, skal den nærmest boende Herredspræst være tilstede og indføre Synsforretningen i Embedsbogen, ibid. § 2.

§ 84.

Om Præsternes verdslige Embedsforretninger.

I. Tilsyn med Fremmede og Løsgængere.

Efter Lovens 3-19-8 skulde Præsten paa Landet have Tilsyn med Fremmede, som kom til Sognet, og undersøge deres Pas og Beviis; for at dette Tilsyn kan føres, befaler Fdg. 24 Juli 1822 § 1, at enhver Fremmed, som ankommer til et Sogn, og ikke er en bekjendt og aldeles umistænkelig Person, skal, naar han vil opholde sig der i flere Nætter, af den, som tager ham til Huse, inden 24 Timer anmeldes for Sognepræsten, der i fornødent Fald skal afhøre ham, og, naar han finder noget mistænkeligt, tilkjendegive Sognefogden det. Det samme finder Sted med Hensyn til Personer, som komme til Sognet for at tage fast Tjeneste eller stadigt Ophold, Fdg. 1822 § 2, jvfr. C. Skr. 11 Jan. 1823.

Hvert Aar en Maaned efter Skiftetid skal Præsten paa Landet indberette til Amtmanden, om der findes Løsgængere i Sognet eller ikke, samt om der ellers maatte være Nogen, som er mistænkt for ikke at ernære sig paa lovlig Maade; for Forsømmelse hermed kan Præsten af Amtmanden mulcteres fra 2 til 20 Rbd., Fdg. 25 Marts 1791 § 4, 24 Juli 1822 § 4 og C. Skr. 25 Jan. 1823.

Endelig skal Præsten forsyne enhver, der forlader Sognet, med Skudsmaal, eller gjøre den fornødne Paategning i hans Skudsmaalsbog, 3-19-10, Fdg. 24 Juli 1822 § 7, 5 Sept. 1832 § 6, jvfr. C. Skr. 14 og 30 Nov. 1822, 4 Febr. 1823, 15 Sept. 1827 og 6 Aug. 1833

(Coll. Tid. S. 477). For Skudsmaal og Skudsmaals-paategninger nyder Præsten 12 ß.[1]), i Kjøbenhavn det Dobbelte, men intet af Uformuende, hvortil dog Tjenestetyende i Almindelighed ikke kunne henregnes; for den blotte Foreviisnings-Paategning betales intet, Fdg. 7 Nov. 1827 § 1, 3 og 4, jvfr. C. Skr. 3 Mai 1828 og 30 Juni. 1829 ad 3tiam.

§ 85.

II. Pligter med Hensyn til Sessionsvæsenet.

Før Indførelsen af almindelig Værnepligt paalaae det Præsterne deels at udstede adskillige Attester, deels at indsende Lister over Fødte og Døde o. m. til Brug ved Sessionerne. De vigtigste Attester og Indberetninger opregnes i C. Skr. 8 Oct. 1796 og Fdg. 8 Jan. 1802 §§ 46-48. Alle Attester angaaende Sessionsvæsenet skulde være forsynede med Præstens Segl, C. Skr. 19 Juni 1799 § 2, og udfærdiges uden Betaling, forsaavidt som de affordredes af Sessionerne, Fdg. 27 Nov. 1827 § 1, jvfr. C. Circ. 9 April 1836 og C. Skr. 17 Febr. 1799. Men Loven om almindelig Værnepligt af 12 Febr. 1849 § 9 foreskriver alene, at Sognepræsten har at gjøre behørig Anmeldelse om de confirmerede Drenge, for at de kunne indføres i Lægdsrullen.

Med Hensyn til Kystmilicen var det befalet, at Sognepræsterne paa Landet ved Udgangen af Mai og November Maaned skulde til Overbefalingsmanden (d. e. Amtmanden) indsende Af- og Tilgangslister over Mandskabet, C. C. 4 Marts 1817, jvfr. Fdg. 26 Febr. 1808 § 5, C. Skr. 12 Mai 1810, Pl. 29 Dec. 1810 og 27

[1]) Paa Island kun 6 ß., Fdg. 21 Dec. 1831 VI. § 3.

Sept. 1811; men disse ville rimeligviis ved en eventuel Fornyelse af Kystmilicen modtage Forandring.

§ 86.

III. Om forskjellige Indberetninger og Anmeldelser, som Præsterne have at afgive.

A. Strax efter hver Maaneds Slutning efter Sædens Indhøstning og sidst inden Januar Maaneds Udgang skal Sognepræsten aarlig indsende gjennem Provsten til Biskoppen Efterretning om Middelpriserne paa de Varer, paa hvilke der sættes Capitelstaxt, saaledes som de have været i hans District i de efter Sædens Indhøstning forløbne Maaneder; disse Efterretninger skulle grunde sig paa nøjagtigt Opgivende af de virkelige Priser og ikke paategnes Provstens Circulære i denne Anledning, men særskilt indsendes til Provsten, Rentek. Skr. 20 Juni (Resol. 30 Mai) 1812, 21 Nov. 1820 og Resol. 29 Apr. 1837 (Coll. T. S. 475).

B. I de første Uger efter Aarets Slutning og i det seneste inden Januar Maaneds Udgang indsendes til Biskoppen Liste over Copulerede, Fødte og Døde, C. Skr. 14 Juni 1800, 24 Dec. 1802 § 1, Rskr. 28 Dec. 1804 § 1, C. Skr. 9 Oct. 1827 og 8 Dec. 1835[1]). Jvfr. om de ugentlige Lister over Døde i Kjøbenhavn Pl. 17 Febr. 1832 § 4; endelig Indberetning om Døvstumme, C. Skr. 8 Jan. 1814, 9 Mai 1816, 19 Mai 1827 og 13 Mai 1828.

Vedkommende Skifteforvalter tilstilles en Anmeldelse om de i Aarets Løb jordede Personer, C. Skr. 29 Febr. 1820.

1) Saml. af gejstl. Fdg. I. 397.

C. Ifølge Rskr. 28 Dec. 1804 § 2 skulle Præsterne aarlig paa de dem af Provsten tilstillede Circulærer give Beretning om Kirkernes, Skolernes og Degneboligernes Tilstand; om Skolelærernes Flid og Opførsel; om Legaters og Stiftelsers Tilstand; om Catechisationer og Skolebesøg; om theologiske Studenters Opførsel, som opholde sig i Pastoratet; om Confirmandernes Fremgang. Til at paategne Provstens Circulære har Præsten to fulde Dage, men for hver Dag, han beholder det længere, skal han ved næste Landemode, efter Provstens Kjendelse, bøde 2 Mark til Stiftets gejstlige Enkekasse, Rskr. 1804 § 4, jvfr. C. Circ. 22 Juni 1822.

D. Inden hvert Aars Februar Maaneds Udgang skal Præsten tilstille vedkommende Districtslæge det forhen Stiftsphysikus tilstillede Udtog af de Beretninger, som Jordemødre, der have været brugte ved Fødsler, hvor Barnet enten er dødfødt eller døer inden 24 Timer, ere pligtige at afgive til Præsten, C. Skr. 24 Dec. 1802, 9 Dec. 1806 og 21 Sept. 1819, og Cultusminist. Circulaire af 7 Oct. 1850, ligesom ogsaa Præsten skal gjøre Anmeldelse for vedkommende Physikus, naar det forebringes ham, eller han selv har Mistanke om, at Fejl ere begaaede ved en Barselqvindes Forløsning, C. Skr. 9 Juni 1821, jvfr. 9 Apr. 1816.

E. I hvert Aars Januar Maaned skal Præsten paa Landet tilstille Amtsforvalteren, i Kjøbstæderne Magistraten, en Fortegnelse over samtlige Rangspersoner, som opholde sig i deres Pastorat, samt i hver Maaned Anmeldelse om Afgang eller Tilgang af disse Personer, Rentek. Skr. 30 Juni 1812 § 4.

F. Naar nogen Ridder eller Dannebrogsmand døer,

skal Præsten derom gjøre Anmeldelse til Underøvrigheden paa Stedet, C. Skr. 17 Apr. 1810.

G. Om øde eller ubeboede Bøndergaardes Jorder, samt om fæsteledige Bøndergaarde, skal Præsten aarlig indsende Anmeldelse gjennem Provsten til Amtmanden, Fdg. 6 Juni 1769 § 6, Rentek. Skr. 6 Nov. 1792 og Fdg. 9 Febr. 1820 § 6.

H. Ligeledes skal til Amtmanden aarlig inden Marts Maaneds Udgang indsendes Indberetning om alle af Private stiftede Legater og Donationer, Resol. 13 Sept. 1820, jvfr. C. C. 29 Marts 1823 og 6 Apr. 1824 [1]).

§ 87.

IV. Om forskjellige Attester, som Præsterne have at udstæde.

A. Præsterne skulle under 50 Rbd. Straf uden mindste Ophold meddele de Attester, som forlanges af Vedkommende til Oplysning i Delinqvent- og Justitssager, Fdg. 3 Juni 1796 § 38, jvfr. Fdg. 21 Mai 1751 § 1.

B. Naar Nogen skal gjøre Indskud i Enkekassen, skal Præsten give Attest om Mandens og Konens Alder, og ligeledes attestere, at Lægen, som bevidner Mandens Sundhedstilstand, ikke er ham nær beslægtet eller besvogret, Fund. 30 Aug. 1775 § 8.

C. Naar en Enke søger Bevilling til at sidde i uskiftet Bo, skal Præsten give Attest om hendes Sædelighed og Huuslighed; naar en Enkemand ansøger om

1) Om Indberetninger til Directionen for Plejestiftelsen fra de Præster i Sjellands Stift, i hvis Sogne Børn fra Stiftelsen ere udsatte, s. C. Skr. 23 Juni 1804, jvfr. Resol. 26 Aug. 1796 og C. Skr. 11 Oct. 1794.

denne Bevilling, skal Præstens Attest om de efterladte Børns Alder og Stilling vedlægges; Instr. 14 Juni 1800 § 3, jvfr. C. Skr. 9 Febr. 1811.

D. Fattigdoms-Attester udstædes af Præsten i Anledning af Ansøgninger om Beneficium processus gratuiti, Confirmation paa Testamenter o. s. v.[1]).

§ 88.

Om Ministerial- eller Kirkebøgerne.

I disse Bøger skulle Sognepræsterne indføre de vigtigste af dem foretagne Embedshandlinger, jvfr. 2-8-7. Om deres Form og Maaden, hvorpaa de skulle føres, handler fornemmelig Rskr. 1 Dec. 1812, jvfr. C. Circ. 27 Aug. 1833 (Coll. Tid. S. 521) og 28 Apr. 1835[2]).

Kirkebøgerne, som indeholde 7 trykte Schemata, skulle overalt føres in duplo, saaledes at Sognepræsten har et Exemplar, som autoriseres af Provsten, og hvori alt fornødent for hele Pastoratet indføres af Præsten, jvfr. C. Skr. 17 Apr. og 22 Mai 1813, men det andet Exemplar, autoriseret af Præsten, er i Degnens eller Kirkesangerens Værge, og deri indføres af ham under Præstens Opsigt hvad der vedkommer det Sogn, hvori Degnen eller Kirkesangeren er ansat, jvfr. Anordn. 29 Juli 1814 f. L. Bil. A. § 32. Disse forskjellige Exemplarer skulle confereres i det mindste to Gange om Aaret, hvilket Provsten ved sin Visitats har at paasee og derom gjøre Indberetning til Biskoppen. Dersom Præsten ikke fører Ministerialbogen

1) Jvfr. iøvrigt om Attester med Hensyn til Fattigvæsenet § 78, 1 og 2; om Attester i Anledning af Ægteskabs Ophævelse og Separation s. § 75, om Attester vedkommende Pensionister s. § 78, 3 og 4, paa Skudsmaal s. § 86, ang. Dødsfald s. § 76.

2) See Saml. af geistl. Fdg. I. 320.

tilbørlig, kan han mulkteres, C. Skr. 8 Juli 1820, jvfr. Rskr. 20 Febr. 1750.

Ved de Kirker, som ejes af Private, skulle Kirkebøgerne anskaffes paa Kirkeejernes Regning, C. Skr. 21 Sept. 1811 og Rskr. 1 Dec. 1812; ved Kongens Kirker lignes Udgifterne paa Menigheden, Resol. 25 Aug. 1815, C. Skr. 2 Marts 1816 [1]).

Hvorledes der forholdes, naar Ministerialbogen er brændt eller paa anden Maade forkommet, eller naar Urigtigheder deri findes, s. C. Skr. 6 Oct. 1821, 1 Febr. 1817 og 21 Juli 1835 [2]).

Andet Capitel.

Om Capellaner.

§ 89.

Om Capellaner i Almindelighed.

Capellaner ere Præster, som ere af Kongen beskikkede enten for bestandig ved en Menighed, der allerede har en Sognepræst, for i Forening med denne at besørge de gejstlige Forretninger (residerende Capellaner), eller for en Tid til at være til Medhjelp for en Sognepræst, som ikke er istand til at udføre alle sit Embedes Forretninger (personelle Capellaner).

Navnet har sin Oprindelse af de Capeller [3]) eller Bedehuse, som i Middelalderen Fyrster og Adelsmænd jevnlig

1) Om Communionbogen og Tillysningsbogen, som er i Kirkesangerens Værge, s. Anordn. 29 Juli 1814 f. L. Bil. A. § 32, jvfr. C. Skr. 16 Mai 1818.

2) See Saml. af gejstl. Fdg. I. 324–326.

3) Navnet capella af cappa, det Dække, som man bredte over Altere,

lode indrette ved deres Borge, og som senere ofte forvandledes til Sognekirker, men hvor ikke den sædvanlige Sognepræst fungerede. Ofte fik ogsaa Sognepræsterne Medhjælpere, især paa Grund af Sognekalds Forening med Præbender og Klostere, men disse kaldtes dog sædvanligst Vicarii [1]).

Efter Reformationen opstod i Danmark flere residerende Capellanier derved, at flere Sognekald og Præbender bleve henlagte til visse Embeders Lønning; den største Deel af disse residerende Capellanier bleve siden forandrede til Sognekald ifølge Rsk. 1 Apr. 1740.

En anden Grund til residerende Capellaniers Oprettelse var Menighedernes Størrelse, som i endeel Kjøbstæder allerede paa Lovens Tid havde havt denne Følge, s. 2-4-2 og 3 [2]), jvfr. 2-13-13. Ogsaa paa Landet havde samme Grund paa flere Steder ideligen foranlediget Ansættelse af personelle Capellaner, jvfr. 2-14-1, men disse bleve ved Rsk. 2 Marts 1742 § 4 forandrede til residerende.

§ 90.

Om de residerende Capellaner.

Hvad der gjelder om Sognepræsters Egenskaber, Beskikkelse og Pligter i Almindelighed, er ogsaa anvendeligt

der stode paa fri Mark, jvfr. C. 26 & 29. de consecr. En anden Etymologie af cappa S. Martini s. Müller Lexicon des Kirchenrechts v. Capellen.

1) See t. Ex. om vicarii perpetui Stat. synodal. Slesv. 1497 (Thorkelins Kirkelove S. 91-92, jvfr. S. 94-95, hvor der tales om Gudstjenestens Udførelse i Capellerne). See iøvrigt Eichhorn I. 654-661.

2) Den residerende Capellan kaldes her Præstens Medtjener; Benævnelsen af residerende Capellan forekommer ikke i Christian d. 5tes Danske Lov, men vel i N. L. 2-4-13 S. 124.

paa de residerende Capellaner[1]). Om deres Forhold til Sognepræsten haves ingen almindelige Lovbestemmelser[2]), men for enkelte Steder gjelde særskilte Regulativer[3]); i Mangel af disse maa gammel Skik og Brug følges, og hvor baade Lovforskrifter og Vedtægt mangle, kan Rskr. 26 Apr. 1754 tjene til Vejledning, da det i Slutningen paalægges Biskopperne at andrage paa Anvendelsen af det deri indeholdte Reglement paa de Kald, hvor det maatte findes passende, uagtet det egentlig kun er givet for de ifølge Rskr. 2 Marts 1742 paa Landet oprettede residerende Capellanier.

Da Rskr. 26 Apr. 1754 indeholder de for endeel Capellanier[4]) gjeldende Regler, kunne følgende af dets Bestemmelser mærkes:

a) Sognepræsten skal alene forrette alle Ministerialia og hvad der vedkommer Præsteembedet i Almindelighed, men Capellanen skal være villig til at assistere ham, naar han forlanger det; i Sygdomstilfælde skulle de fungere for hinanden. Hjemmedaab, Sygebesøg og Skolevisitation dele de imellem sig, § 1 og 7, jvfr. ihenseende til Hjemmedaab Fdg. 30 Mai 1828 § 7.

1) Om deres Abgang til Beforbring s. § 43.
2) At Capellanen i Embedsforretninger ikke er Sognepræsten subordineret, s. C. Skr. 11 Marts 1786.
3) See t. Ex. Rskr. 15 Aug. 1827 om Fordelingen af Forretningerne og Indtægten mellem Sognepræsten og den residerende Capellan ved Frue Kirke i Aalborg, og for Budolphi Kirke sammesteds Rskr. 28 Aug. 1833 (jvfr. med begge disse Reskripter Rskr. 15 Febr. 1837); for Sognepræsten og de residerende Capellaner ved Frue Kirke i Kjøbenhavn Rskr. 10 Sept. 1828 (Saml. af gejstl. Fdg. I. 743–748). Endeel Regulativer ere ikke bekjendtgjorte ved Trykken.
4) Mange af de ved Rskr. 2 Marts 1742 oprettede residerende Capellanier ere dog i senere Tider nedlagte, s. Saml. af gejstl. Anordn. I. 734.

b) I Almindelighed skal Capellanen prædike hver tredie Søndag eller Helligdag; hvor der er Aftensangsprædiken besørger han ogsaa denne, § 2, jvfr. 2-4-3.

c) Capellanen betjener altid Alteret, undtagen den første Dag ved de store Højtider, og Sognepræsten assisterer ved Communionen med Brødets Uddeling, § 3, jvfr. Kirkerit. S. 164.

d) Begge Præster forrette Skriftemaal, og ligeledes confirmere de begge, §§ 5 og 6.

e) Hvor der ere to eller flere Kirker, skulle Sognepræsten og Capellanen afvexlende besørge Gudstjenesten saaledes, at naar der ere tre Kirker, forretter Sognepræsten Tjenesten i de to Kirker den ene Søndag og i den tredie den anden Søndag, og Capellanen vice versa §§ 8 og 11.

f) Capellanen kan vel øve Kirkedisciplinen, men ikke paa egen Haand; han skal først conferere med Sognepræsten, § 12. (Jvfr. iøvrigt § 82.)

g) Naar Capellanen vil overhøre Skoleungdommen, skal han aftale Tiden med Sognepræsten, § 12, jvfr. § 4 om Katechisationer.

h) Sognepræsten skal uden Ophold meddele Capellanen de kongelige Forordninger, Reskripter og Befalinger, saa og Biskoppens Breve, som vedkomme Embedet, § 15.

Iøvrigt skulle de begge med Flid og Nidkjærhed røgte deres Embede, og saaledes omgaaes med hinanden, at al Uorden i Menigheden og Uenighed mellem dem selv forebygges, Rskr. Slutn.

§ 91.

Om de personelle Capellaner. (Capellaner pro persona, Huuscapellaner).

Som Grunde til en personel Capellans Beskikkelse nævner Lovens 2-14-1 Sognepræstens Alderdom eller Skrøbelighed, eller Sognenes Vidtløftighed; den sidstanførte Grund vil iøvrigt snarere gjøre Ansættelsen af en residerende Capellan nødvendig.

Grundens Gyldighed skal være undersøgt og oplyst af Provsten, og Biskoppen og Præsten skal foreslaae i det mindste et Par Subjekter, hvorefter en af Kongen beskikkes, som paa sædvanlig Maade erholder Kaldsbrev og ordineres, Fdg. 9 Jan. 1728 §§ 1-3, Rskr. 10 Apr. 1745, C. Skr. 29 Nov. 1788 og 18 Apr. 1795, jvfr. 2-14-2, 4.

Biskoppen maa ikke paanøde Sognepræsten nogen Capellan mod hans Villie, med mindre det er oplyst, at han forsømmer sin Menighed, 2-4-7, jvfr. 2-11-11 og Fdg. 9 Jan. 1728 § 10.

Naar en Præst søger at faae Capellan, skulle de tjenstledige Capellaner i Stiftet fornemmelig komme i Betragtning, naar der intet er at udsætte paa deres Dygtighed, Rskr. 23 Dec. 1729, jvfr. Rskr. 9 Apr. 1777. Saadanne tjenstledige Capellaner ere ogsaa i Almindelighed pligtige til at tage anden Capellantjeneste i Stiftet efter Biskoppens Anviisning, Rskr. 1729, jvfr. C. Skr. 18 Sept. 1832 ad A.[1]).

Hvad Capellanens Pligter angaaer, da ere disse deels de almindelige, som paaligge gejstlige Embedsmænd, deels de specielle, som Lovens 2-14-9=10 foreskriver. Ifølge

1) Saml. af gejstl. Fdg. I. 722.

disse Lovbud skal Capellanen opføre sig mod Sognepræsten som mod sin Fader og Huusbond, intet foretage i Embedet uden hans Minde og Befaling, og ikke gifte sig ind i hans Huus mod hans Villie.

Paa den anden Side skal Sognepræsten holde sin Capellan som en Guds Tjener og Medbroder i Guds Ord, forskaffe ham nødtørftig og lidelig Underholdning [1]) og Befordring i Embedsforretninger, 2-14-8.

Sognepræsten maa ikke uden lovlig Grund forskyde Capellanen af sin Tjeneste, 2-14-5, og er han antaget paa Grund af Sognenes Vidtløftighed, kan heller ikke Successor i Embedet vægre sig ved at beholde ham uden lovlig og skjellig Aarsag, Fdg. 9 Jan. 1728 § 7. Dersom Capellanen uden skjellig Grund opgiver sit Kald uden Provstens og Superintendentens Vidende, kan han ikke vente Befordring, 2-14-6 [2]).

Tredie Capitel.

Om Catecheter.

§ 92.

Til at undervise Ungdommen i Christendommen og forberede den til Confirmationen bleve ved Rskr. og Instr. 28 Apr. 1736 beskikkede tre Catecheter ved Holmens Menighed i Kjøbenhavn, og ved Rskr. 9 Mai 1736 blev fremdeles befalet, at ligeledes ved de andre Menigheder i Kjøbenhavn skulde beskikkes Catecheter. De udnævnes af Kongen og blive i senere Tider sædvanlig ordinerede, Rskr.

1) See derom det Fornødne i det 6te Capitel om Gejstlighedens Indkomster.

2) Om personelle Capellaners Adgang til Befordring s. § 43.

20 Marts 1739, 25 Marts 1807, 13 Marts 1812, Resol. 12 Juli 1817, 10 Juli 1818 og 7 Febr. 1837[1]).

Ifølge Rskr. 1 Juli 1808 skulde i alle Kjøbstæder, hvor der ikke var nogen residerende Capellan, den første Lærer ved Borgerskolen være ordineret Catechet, hvilken Bestemmelse ved Anordn. 29 Juli 1814 § 10 er bleven til en almindelig Regel for Borgerskolerne i alle Kjøbstæder.

Fierde Capitel.

Om Degne, Skolelærere og Kirkesangere.

§ 93.

1) Om Degne.

Efter Loven bestode Degnens Forretninger i: a) at undervise Ungdommen i Christendommen, 2-15-2; b) at forestaae Sangen og Ringningen i Kirken, 2-15-3, 5; c) at være tilstede ved Gudstjenesten i Kirken, og derved, saavelsom ved Præstens øvrige Embedsforretninger, gaae ham tilhaande, 2-15-6[2]); d) at besørge Præstens Embedsbreve, 2-15-7; e) og at stille Kirkens Uhr, 2-22-42. Degnene maatte, efter 2-15-4, ikke befatte sig med verdslige Forretninger, og ikke rejse ud af Herredet uden Præstens Tilladelse, 2-15-8[3]).

I Kjøbstæderne fik Degnene Navn af Chordegne og Klokkere, hvilken sidste Benævnelse ogsaa bruges paa en-

1) Jvfr. Saml. af gejstl. Fdg. I. 227.

2) Om adskillige Forretninger af dette Slags, som senere ere henlagte til Degnens Embede, s. § 51 (ihenseende til Præstens Forfald i at prædike), § 60 (ihenseende til Skriftemaalet), § 79 ihenseende til Misdæderes Besøgelse, og § 88 ihenseende til Ministerialbøgers Førelse.

3) Om Benævnelsen Sædedegne i Modsætning til Løbedegne jvfr. Christian den 3dies Kirkeordinants Fol. 72.

kelte Steder i Christian d. 5tes Lov (s. 2-5-19, 2-9-9, 2-22-42) og tillagdes dem overalt i Norge, s. Christ. d. 5tes N. L. 2-15 Cap.

Til Degne maatte, efter 2-15-1, alene Studenter beskikkes, men efterhaanden bleve dog ogsaa Ustuderede antagne, skjøndt duelige Studenter skulde gives Fortrin, Fdg. 23 Jan. 1739 § 3, jvfr. Pl. 20 Febr. 1717 § 24. Det blev ogsaa gjort Degnen til Pligt at holde ordentlig Skole, eller, om han ikke var duelig dertil, da at lade Skolen forsyne med en Substitut, Fdg. 23 Jan. 1739 §§ 1 og 2, hvilken Forpligtelse dog siden indskrænkedes til de Districter, hvor ingen særegne Skoler vare oprettede, hvorimod Degnene i Rytterdistricterne og paa andre Steder, hvor ordentlige Skoler vare indrettede, forpligtedes til jevnlig at indfinde sig i de Landsbyer og paa de Steder, som laae langt fra Skolen, for der at give Underviisning, Pl. 29 Apr. 1740 §§ 1 og 7. Da imidlertid disse og flere Foranstaltninger til at fremme Almueunderviisningen paa Landet ikke vare tilstrækkelige, bleve i Slutningen af det forrige Aarhundrede efterhaanden ved indtruffen Vacance mange Degnekald paa Landet nedlagte, og deres Indtægter deelte mellem flere nye beskikkede Skolelærere, af hvilke de, som dertil fandtes bedst skikkede, tillige maatte besørge Sangen ved Gudstjenesten under Navn af Kirkesangere. Denne Fremgangsmaade fulgtes ogsaa i det provisoriske Reglement for Sjelland, Fyen, Lolland og Falster 10 Oct. 1806 § 2 og 57, og blev almindelig Regel ved Anordn. f. L. 29 Juli 1814 § 4, saa at efterhaanden ved indtræffende Vacance alle Degnekald paa Landet skulle nedlægges. Anordn. 29 Juli 1814 § 51 gjentager iøvrigt Bestemmelsen i Fdg. 23 Jan. 1739 § 1, at de endnu vedblivende Degne skulde være pligtige at antage dem den

Skole, der anvises dem i deres Sogn, og dersom de dertil ere uskikkede eller vægre sig, skulle de antage en Substitut.

Ogsaa i Kjøbstæderne skulle Degne- og Klokker-Embederne, efterhaanden som de nuværende Chordegne og Klokkere afgaae, henlægges til Skolelærerne, Anordn. f. K. 29 Juli 1814 § 52.

Degnene paa Landet kaldtes af dem, som havde Ret til at kalde Præsten, dog saaledes, at hvor Kongen havde Kaldsret, blev Degnen beskikket af Biskoppen, paa hvis Kaldsbrev dog af Cancelliet skulde meddeles Confirmation, Rskr. 17 Marts 1685. Den, som har Kaldsret til et Degnekald, som nedlægges, bliver for Fremtiden berettiget til at kalde Skolelærer i det Skoledistrict, i hvilket forhen Degn boede, Anordn. 29 Juli 1814 § 50, hvorved maa bemærkes, at de, som ifølge Fdg. 3 Juni 1809 have mistet jus vocandi, dog derfor ikke have tabt Ret til at kalde Degn og Skolelærer, Resol. 21 Juni 1815, C. C. 30 Aug. 1817, jvfr. C. Skr. 12 Dec. 1829 ad 1mam.

I Kjøbstæderne bleve Klokker- og Chordegne-Embederne tilforn i Almindelighed besatte enten af Biskoppen alene, eller af ham og Stiftamtmanden i Forening; nu skulle Vacancer i disse Embeder indberettes til Cancelliet, for at veltjente Underofficerer, som enten have taget academisk Examen, eller ere oplærte ved Skolelærerseminarierne, kunne concurrere til dem, Resol. 18 Marts 1808, jvfr. Resol. 18 Mai 1804.

§ 94.

2) Om Skolelærere og Kirkesangere.

Saaledes som i forrige § er bemærket, ere Skolelærere og Kirkesangere næsten overalt komne i Degnenes Sted. Til at beskikke Skolelærere paa Landet ere be-

rettigere: 1) de, som have funderet Skoler, som de selv underholde og ligeledes alene lønne Lærerne ved samme; 2) de, som have bygget anordningsmæssige Skoler; 3) de Lodsejere, som alene eje alt Hartkornet i Skoledistrictet, eller i det mindste 32 Tdr. Hartkorn deri; 4) i de Districter, hvor der ere flere Lodsejere, som eje over 32 Tdr. Hartkorn, have de Ret til at kalde for hver 32 Tdr. Hartkorn, saaledes at den, der ejer 2 Gange 32 Tdr. Hartkorn, kalder 2 Gange mod de øvrige, o. s. v. 5) Amtsskoledirectionen træder istedet for alle de mindre Lodsejere, saa at den kalder i Forhold til alt det Hartkorn, som tilhører de mindre Lodsejere i Districtet, og kalder saaledes eengang for hver 32 Tdr. Hartkorn, som ejes af disse; 6) endelig, som ovenfor bemærket, er paa de Steder, hvor et Degnekald er nedlagt, den, som tilforn havde Ret til at kalde Degn, berettiget til at beskikke Skolelærer i det District, hvor Degnen forhen boede; Anordn. f. L. 29 Juli 1814 § 49 og 50, jvfr. C. Skr. 14 Oct. 1815, 3 Oct. og 12 Dec. 1829.

Kaldsretten til Skolelærer-Embede skal udøves inden 6 Uger paa den Maade, at den Kaldsberettigede, efterat have anmeldt Vacancen for Skolelærer-Seminariet i Stiftet, og af dette være bleven underrettet om alle fra Seminariet dimitterede Seminarister, der ere tjenstledige, udvælger een, som derpaa aflægger Embedseed for Provsten og af Biskoppen meddeles Collats. Undtagelse kan alene finde Sted til Fordeel for en allerede andensteds beskikket og behørig oplært Skolelærer. Anordn. 29 Juli 1814 § 45, jvfr. Kgl. Resol. 11 Aug. 1808 og C. Skr. 27 Dec. 1808, dog er det antaget, at den Kaldsberettigede ikke er indskrænket til de i Stiftet dimitterede Seminarister, ligesom ogsaa de, der have faaet Tilladelse til at søge ligemed

Seminarister, eller der have underkastet sig Dimissions-examen ved et Kgl. Seminarium, uden der at være oplært, have samme Adgang som de egentlige Seminarister, C. C. 30 Marts 1816, C. Skr. 17 Aug. 1830 og 25 Nov. 1834. Dersom Kaldsretten ikke udøves inden 6 Uger, kalder Amtsskoledirectionen. Dersom den, som den Kaldsberettigede har kaldet, ved Prøve befindes uduelig, bør en Anden inden 3 Uger bringes i Forslag, Anordn. 29 Juli 1814 § 48.

I Kjøbstæderne udnævner Kongen den første Lærer, de øvrige beskikkes af Skoledirectionen efter Forslag fra Skolecommissionen, der har at anmelde Vacancen for vedkommende Skolelærerseminariers Forstandere i Stiftet, og derfra modtage Underretning om de tjenstledige Seminarister, Anordn. f. K. 29 Juli 1814 §§ 11 og 42, jvfr. C. Skr. 10 Apr. 1834 og 24 Mai 1836.

Til at blive Skolelærer saavel paa Landet som i Kjøbstæderne, udkræves, foruden en Alder af 21 Aar, fornøden Duelighed, hvilken sædvanlig godtgjøres ved Attest om Dimissionsexamen ved et Kgl. Skolelærerseminarium [1]), Anordn. 29 Juli 1814 f. L §§ 44 og 47, f. K. §§ 41 og 44, jvfr. Pl. 19 Oct. 1824 og 26 Febr. 1828 (om Beviser for Kyndighed i den indbyrdes Underviisningsmethode). Dog maa ihenseende til Kjøbstæderne erindres, at den første Lærer, som beskikkes af Kongen, skal være theologisk Candidat i det mindste med Charakteren haud illaudabilis, Anordn. f. K. 29 Juli 1814 §§ 10, 11 og 81.

Seminarister, som ansættes inden et Aar efterat de have forladt Seminariet, ere fritagne for yderligere Prøve, men ansættes de sildigere, eller er den ansatte Skolelærer ikke Seminarist, skulle de examineres enten i Seminariet

1) Om de Kgl. Skolelærerseminarier s. især Rgl. 10 Febr. 1818.

eller af Amtsskoledirectionens geistlige Medlem, førend Bisskoppen maa meddele dem Collats, Anordn. 29 Juli 1814 f. L. § 46, f. K. § 43, jvfr. C. Skr. 25 Nov. 1834.

Skolelærernes Pligter ihenseende til Ungdommens Underviisning indeholdes fornemmelig i Bilaget A til Anordningerne af 29 Juli 1814 for Landet og Kjøbstæderne, hvorved dog endnu maa bemærkes C. C. 3 Sept. 1822 angaaende den indbyrdes Underviisning, og Pl. 25 Juni 1828 ang. den gymnastiske Underviisning.

Forsaavidt som Skolelærerne tillige ere beskikkede til Kirkesangere eller Klokkere, paaligge dem alle de Forretninger, som tilforn paalaae Degnene, dog saaledes, at, hvor der ere flere Skolelærere i et Sogn, ere adskillige Forretninger deelte imellem dem, og nogle, t. Ex. Førelsen af Ministerialbogen er isærdeleshed overdragen Skolelæreren i Kirkebyen, s. Anordn. 29 Juli 1814 f. L. Bil. A §§ 32-36 og f. K. Bil. A § 31.

I Kjøbenhavn ansættes Lærerne ved de offentlige Almue- og Borgerskoler af Directionen, for hvem de maa bevise deres Duelighed; disse Lærere have intet at gjøre med de kirkelige Forretninger, som besørges af de dertil beskikkede Klokkere, jvfr. Regl. 29 Juli 1814 §§ 56-58, jvfr. § 21.

Femte Capitel.

Om de høiere geistlige Embeder eller om den geistlige Øvrighed.

§ 95.

Om geistlig Øvrighed i den katholske Kirke. Historisk Indledning.

De ældste christne Menigheder bestyredes af Forstandere, der kaldtes presbyteri og episcopi (Ældste og

Biskopper), uden at der ved disse forskjellige Benævnelser [1]) antydedes noget forskjelligt Embede. Efterhaanden synes det at være blevet sædvanligt, at Menighedens Forstandere valgte sig en Formand, og denne, som saaledes præsiderede i Presbytercollegiet, fik udelukkende Navn af Biskop, og blev snart betragtet som Presbyternes Foresatte [2]). I Analogi med den verdslige og politiske Inddeling i det romerske Rige bleve samtlige Menigheder (parochiæ) i en Provinds betragtede som en gejstlig Provinds, der stod under Biskoppen i Provindsens Hovedstad, Metropolitan, der senere ogsaa kaldtes Erkebiskop (Archiepiscopus). Flere Provindser udgjorde en kirkelig Diocese (διοικησις) — en Benævnelse, der dog siden brugtes om ethvert Bispedømme — og for en saadan Diocese stod da atter Metropolitanen i den fornemste Provids i Spidsen under Navn af Exark, Primas eller Patriark.

Benævnelsen af Patriark blev i det 6te Aarhundrede ejendommelig for Biskopperne af Rom, Alexandrien, Antiochien, Jerusalem og Constantinopel, blandt hvilke de to sidste Stæder senest kom til at udgjøre Middelpunktet for egentlige Dioceser [3]). Efterhaanden som den romerske Biskops Primat udviklede og befæstede sig, tabte Pa-

1) Om Grunden til disse forskjellige Benævnelser.

2) D. W. C. L. Ziegler Versuch einer pragmatischen Geschichte der kirchlichen Verfassungsformen in den ersten sechs Jahrhunderten der Kirche S. 7-29. Leipz. 1798. A. Neander Geschichte d. christl. Religion und Kirche, I. 292 ff. Hamb. 1825. En afvigende Anskuelse af Episcopatets Oprindelse findes hos R. Rothe die Anfänge der christl. Kirche und ihrer Verfassung. I. S. 347 ff. Wittenberg 1837, hvorimod F. C. Baur, über den Ursprung des Episcopats in der christl. Kirche. Tüb. 1838.

3) Concitiet i Nicæa nævner kun Rom, Alexandrien og Antiochien, c. 6 D. 65; jvfr. c. 3 D. 22 og c. 23 X. de privilegiis (5, 33).

triarkværdigheden sin Anseelse[1]), og blev i den latinske Kirke blot tilovers som Titel.

Indbegrebet af de her nævnte Embeder, ved hvilke den kirkelige Øvrighedsmyndighed (potestas jurisdictionis, jurisdictio ecclesiastica) udøves, kaldes hierarchia jurisdictionis; dens Grundlag er den tidligere omtalte hierarchia ordinis[2]), og den udledes, ligesom denne, af den Magt og Myndighed, hvormed Christus forlenede Apostlene[3]), og som disse atter skulle have overdraget Biskopperne (§ 6). Naar den hele Række af gejstlige Personer, hvem Kirkemyndigheden er betroet, betragtes i deres Forhold til hinanden som overordnede og underordnede, indtager 1) Paven den første Plads, derpaa følge 2) Patriarkerne, 3) Primater og Exarker, 4) Erkebiskopper (Metropolitaner), og endelig 5) Biskopperne. Da imidlertid Patriarker, Primater og Exarker ikke længer have nogen særegen Myndighed[4]), men nu kun findes som Titelværdigheder, bliver kun det Vigtigste at foredrage om de øvrige gejstlige Øvrigheder.

§ 96.

Om Paven.

De Paven, som den katholske Christenheds Hoved[5]), tilkommende Rettigheder (primatus) bestaae deels i saa-

1) See dog c. 1 D. 99.
2) See § 33.
3) Matth. 18, 18. Joh. 21, 15-17, jvfr. Ap. G. 14, 22 (om Kirkeembeders Overdragelse) 15, 41 og 16, 4 (om Tilsynet med Kirken), 1 Cor. 5, 1-7. 1 Tim. 1, 20 (om Kirketugten) 1 Tim. 3, 2-12 (om Kirkelove). See fremdeles Ap. G. 20, 28. Tit. 1, 5. 2, 15. 1 Tim. 5, 20, (at Apostlene atter have overdraget denne Myndighed til Biskopperne).
4) Jvfr. Walter §§ 161-162. Droste-Hülshoff II. §§ 140-141.
5) Jvfr. § 6.

danne, som angaae Udøvelsen af den højeste kirkelige Myndighed (primatus jurisdictionis), deels i Ærerettigheder (primatus honoris).

I. Til den første Klasse af Rettigheder høre væsentlig:

1) Ret til provisorisk at give Kirkelove og Forskrifter ihenseende til Troeslæren;

2) Ret til at haandhæve de almindelige Kirkelove og til i enkelte Tilfælde at dispensere derfra;

3) Ret til at føre et almindeligt Overopsyn med den hele katholske Kirke.

Af disse almindelige Rettigheder udledes følgende enkelte Rettigheder:

a) Ret til at sammenkalde almindelige Concilier, at have Forsædet i dem, at affatte og stadfæste deres Beslutninger;

b) Ret til at fordre Beretning om de enkelte Kirkers Tilstand, og til i fornødent Fald at lade dem undersøge ved Visitatorer eller Legater;

c) Ret til at straffe Gejstligheden for Overtrædelser. Mindre vigtige Rettigheder, som Paverne have tillagt sig (jura reservata) ere: Ret til at stadfæste Valget af Bisskopper, til at afsætte og forsætte dem, til at forene og dele Bispedømmer og at oprette nye, til at meddele Erkebisperne Pallium som Betingelse for Udøvelsen af de erkebisskoppelige Rettigheder, Ret til at canonisere o. fl.[1]).

II. Til Ærerettighederne henhøre:

a) Titlerne og Benævnelserne: Papa, Vicarius Chri-

[1]) Som omtvistede Rettigheder kan bemærkes Pavens Ufejlbarhed, hans Superioritet over Concilier og Statuter, hans Ret til at udvide eller indskrænke Bisskoppernes Embedsmyndighed, jvfr. Droste-Hülshoff II. § 134. Om Inddelingen af Pavens Rettigheder i væsentlige og uvæsentlige s. Walter § 135.

sti, Pontifex maximus; i Tiltale: Helligste Fader. Selv kalder Paven sig i sine Buller Servus servorum Dei[1]);

b) Insignierne: den lige Hyrdestav med Korset, og den tredobbelte Guldkrone (regnum, triregnum);

c) Æresbeviisninger: Legationes obedientiæ (i ældre Tider) og Fodkysset.

Paven vælges af Cardinalerne[2]), som oprindelig vare de ved Kirkerne i Rom ansatte fornemste Præster (intitulati, incardinati; Presbyteri et Diaconi cardinales). Disse kom efterhaanden til at udgjøre Pavens Raad og omsider til at danne et eget Collegium, hvis nærværende Indretning hidrører fra Pave Sixtus d. 5te (1586), som fastsatte deres højeste Antal til 70. Cardinalcollegiet er deelt i flere Sectioner, som have Navn af congregationes, t. Ex. congregatio S. officii, congregatio indicis. Cardinalerne udnævnes af Paven, og dertil skulle vælges udmærkede Gejstlige af alle Nationer; nogle katholske Monarker have Ret til at anbefale deres Undersaatter til Cardinalhatten (cardinales coronæ[3]).

§ 97.

Om Erkebiskopper.

Erkebiskop er en nyere Benævnelse for Metropolitanen, der som Biskop i Hovedstaden i en Provinds stod i Spidsen for alle Provindsens Biskopper (episcopi suffraganei),

1) Om disse Benævnelsers Oprindelse.

2) c. 1 D. 23 (1059). Jvfr. om Pavens Valg Droste-Hülshoff II. § 139.

3) Om Cardinalernes Æresrettigheder. Jvfr. iøvrigt om Cardinalerne Walter §§ 137-139, og §§ 140-144 om den romerske Curie og de apostoliske Legater og Vicarier; see ogsaa Eichhorn I. 608-615.

med Undtagelse af dem, som stode umiddelbart under Paven (exemti). Erkebispernes Rettigheder ere nu mindre, end i ældre Tider; de bestaae i: I. Jura jurisdictionis:

a) almindelig Opsigt over Biskopperne i Provindserne og Jurisdiction over dem i Civilsager[1]);

b) Opsigt over de geistlige Seminarier;

c) Til Erkebiskoppen appelleres Biskoppernes Kjendelser;

d) Han sammenkalder Provincialconcilier og har deri Forsædet[2]);

og II. Jura honoris:

a) Ret til at bære Pallium; b) til ved visse høitidelige Leiligheder at lade bære et Kors foran sig; c) Forrang for Biskopper.

Desuden er Erkebispen Biskop i en Diocese af hans Provinds, hvilken Diocese derfor kaldes archidioecesis.

§ 98.

Om Biskopperne.

Biskopperne (episcopi, Ordinarii) betragtes i den katholske Kirke som Apostlernes sande Efterfølgere, der ere i Besiddelse af den Magt og Myndighed over Kirken, som Christus gav hine, dog saaledes at enhver Biskops Embede er indskrænket til et vist District (Diocese, Bispedømme).

Biskoppernes Rettigheder ere:

I. Jura ordinis, som grunde sig paa Ordinationen, ifølge hvilken de have modtaget Evne til at foretage de

1) Jvfr. Concil. Trid. Sess. 24 cap. 5 & 8 de reform.

2) Disse Provincialconcilier, som efter Conc. Trid. Sess. 24 c. 2 skulde holdes i det mindste hvert 3die Aar, ere dog gaaede af Brug, og som en Følge deraf tillige Erkebiskoppens Ret til at visitere i Provindsen. Om flere Rettigheder, som tilkom Erkebiskopperne i ældre Tider s. Droste-Hülshoff II. S. 218 ff.

hellige Handlinger; forsaavidt som Biskopperne ved Ordinationen meddele Præstestanden denne Evne, kaldes de jura ordinis communia, i Modsætning til propria, som ere Biskopperne alene forbeholdne, hvortil hører Ret til at confirmere, ordinere Gejstlige, salve Konger, indvie Kirker og de øvrige res sacræ, tilberede Chrisma o. s. v.

II. Jura jurisdictionis, ifølge hvilke den hele gejstlige Forvaltning af Bispedømmet tilkommer Biskoppen, navnlig lovgivende Myndighed, Ret til at dispensere fra Kirkelovene, dømmende Myndighed og Strafferet, forsaavidt der ikke gives Exemtioner [1]), Opsigt over alle kirkelige Indretninger, Visitationsret, Overdragelse af de gejstlige beneficia, Bestyrelsen af Kirkegodset, og Ret til at oppebære de sædvanlige kirkelige Afgifter Lex dioecesana [2]), saasom cathedraticum, quarta decimarum o. s. v.

III. Jura dignitatis: Insignier, Bispehue (mitra, infula), og Throne i Kirken, som Symbol paa det kongelige Præstedømme; Krumstav (pedum, baculus pastoralis), som Symbol paa deres Embede som Kirkens Hyrder; Biskopsring, som Tegn paa deres inderlige Forbindelse med Kirken; desuden Kors paa Brystet og en særegen Dragt (Pontificalia [3]), Titel: Reverendissimus.

§ 99.

Om Biskoppernes Medhjelpere og Capitlerne.

Det ved Hovedkirken i den Stad, hvor en Biskop havde sit Sæde (Cathedralkirke, Domkirke), ansatte Præste-

1) Om Exemtionerne, deres Grund og Betydning; om deres Indskrænkning ved Concil. Trid. Sess. V c. 2, Sess. VI c. 4. Sess. VII c. 7, 8, 14. Sess. XXI c. 8.

2) Om de forskjellige Betydninger af Lex dioecesana.

3) See cap. un. § 9 X de sacra unct. (I. 15).

skab blev tidligen Bisfoppens Raadgivere og Medhjelpere. Det var især den ældste Præst (archipresbyter), der deeltog i de til Gudstjenesten henhørende Forretninger, hvorimod Archidiakonen fornemmelig fik Andeel i Jurisdiktion og Forvaltning, hvorved han efterhaanden fik en større Anseelse og Indflydelse end Archipresbyter[1]). I enkelte Landdistrikter fandtes en Tidlang særegne chorepiscopi, men de Misbrug, som derved foranledigedes, medførte deres Ophævelse, der dog først fuldkommen iværksattes i det 9de Aarhundrede.

En vigtig Indflydelse paa den bisfoppelige Administration, deels ved Deeltagelse i Forretningerne, deels ved den tiltagne Ret til at vælge Bisfoppen, fik efterhaanden de saakaldte Capitler[2]). Capitlet var oprindelig Indbegrebet af de Gejstlige, som vare ansatte ved Hovedkirken i den Stad, hvor Bisfoppen boede. Allerede Augustinus († 430) havde indført et Slags Munkeliv blandt sine Klerker ved at forene dem hos sig i en fællebs Vaaning, hvor de i Forening udførte bestemte Andagtsøvelser, og forpligtedes til at leve efter visse strænge Regler[3]). Dette blev efterlignet af andre Bisfopper, og fra det ottende Aarhundrede blev denne Indretning ved Domkirkerne almindelig, og fik sin Fuldendelse ved Chrodegang, Bisfop i Metz († 769). Ogsaa ved andre Kirker indførtes paa flere Steder Capitelindretningen, som blandt andre Fordele især medførte den, at den var et vigtigt Værn mod Gejstlighedens Usædelighed. Carl den Store befalede derfor, at

1) C. 1. § 11. 12. D. 25.
2) Om Navnets Oprindelse.
3) Deraf Canonici, Kanniker. Om Benævnelserne: Capitularer, Domherrer, domicellares, domicelli.

alle Gejstlige enten skulle være Munke eller Canonici[1]). Men efterhaanden som Capitlerne bleve rige ved de betydelige Gaver, som i Middelalderen tilfløde Gejstligheden, forfaldt den hele Indretning. I det 11te og 12te Aarhundrede ophørte Samlivet, de fælleds Ejendomme bleve henlagte til et vist Antal Canonicater, og Kannikerne, som nu i Almindelighed lode Gudstjenesten besørge ved Vicarier, kom saaledes til at udgjøre en selvstændig Corporation, forskjellig fra Presbyterium. Skjøndt Tugt og Orden forfaldt, blev dog Capitlernes Indflydelse og Anseelse ikke mindre, men snarere større. Capitlerne deeltoge med Bisfoppen i Styrelsen af de gejstlige Anliggender, og fortrængte det egentlige Presbyterium fra Deeltagelse i Bispevalgene[2]).

Som Bisfoppernes Medhjelpere maa endnu nævnes: Vicarii in pontificalibus, Episcopi titulares, Episcopi in partibus og Officiales. s. Vicarii generales. Naar Bisfoppen formedelst Sygdom eller Alderdom ikke kunde røgte sit Embede, fik han stundom i ældre Tider efter sin Begjæring beskikket af Provincialconciliet en Medhjelper, under Navn af Coadjutor, en Titel, som senere tillagdes Bisfoppens allerede i hans levende Live valgte Efterfølger[3]).

§ 100.

Om gejstlig Øvrighed i Danmark.

Den gejstlige Øvrighed i Danmark ere Bisfopper[4]) og Provster; Overbestyrelsen af de gejstlige Anliggender

1) Om de vigtigste Embeder i Capitlerne: **Præpositus, Decanus, Scholasticus, Præcentor.**

2) Om Capitlernes Skjæbne efter Reformationen.

3) Jvfr. Walter § 151-152. Eichhorn I. 632-643.

4) Endskjøndt Stiftamtmanden i visse Tilfælde deeltager med Bisfoppen

tilkom indtil 1848 det Kongelige Danske Cancellie, som havde et eget gejstligt Departement [1]); dog stod Missionsvæsenet under et særskilt Collegium (Collegium de cursu evangelii promovendo eller Missionscollegium [2]); men det ved Pat. 1 Oct. 1737 oprettede General-Kirke-Inspectionscollegium [3]), som bestod baade af gejstlige og verdslige Medlemmer, blev ophævet ved Rskr. 28 Oct. 1791. Men efter Oprettelsen af Ministerier istedetfor Collegierne (Plac. 4 April 1848) ere samtlige Kirke-, Underviisnings- og Skolevæsenet vedkommende Anliggender og Stiftelser og de Missionsvæsenet vedkommende Sager henlagte under Kirke- og Underviisnings-Ministeriet, Kgl. Kundgjørelse af 24 Nov. 1848.

§ 101.

Om de danske Biskopper.

a) Historisk Indledning.

De danske Biskopper stode indtil omtrent i Aaret 1100 under Hamborgs, siden under Bremens Erkebiskop [4]).

i Bestyrelsen af gejstlige Anliggender, hvorom siden, er han dog ikke at betragte som gejstlig Øvrighed, s. Priv. 24 Juni 1661 § 1, jvfr. iøvrigt Ørsteds Haandb. III. 44-47.

1) Jvfr. Resol. 20 Nov. 1799.

2) Instrux 10 Dec. 1714.

3) Jvfr. Gen. K. Insp. Skr. 26 Nov. 1737. See iøvrigt om dette Collegiums Virksomhed Biskop Herslebs Indberetning i J. Møllers theologiske Bibliothek V. 146-181 og L. Helweg, Christian den Sjette og den Tids religiøse Bevægelser (i Fyens literaire Selskabs Fjerdingsaarsskrift for Literatur og Kritik. 3 Bd. 221 og 313 ff.)

4) Anscharius, Erkebiskop i Hamborg 831, siden i Bremen 858, og maaskee allerede 848, jvfr. Münters Kirchengeschichte v. Dänemark und Norwegen. I. 280. 302-304. 576-578.

Landet var allerede før Slutningen af det 11te Aarhundrede deelt i 8 Bispedømmer, hvis Bispkopper residerede i Lund, Roskilde, Odense, Ribe, Aarhuus, Viborg, Børglum [1]) og Slesvig [2]). Under Erik Ejegod erholdt Danmark i Aaret 1098 sin egen Erkebiskop, der 1103 fik Sæde i Lund og tillige førte Overopsynet over Kirkerne i Sverrig og Norge [3]). Det erkebiskoppelige Embede bortfaldt ved Reformationen, og det var kun Titelen, men uden nogen tilsvarende Embedsmyndighed, som Biskop Svane erholdt paa Grund af hans Medvirkning til Souverainitetens Indførelse.

Indtil Valdemar d. 1stes Tid bleve Biskopperne valgte af Kongerne, siden af Domcapitlerne [4]), dog saaledes at Kongens Samtykke i det mindste de jure udkrævedes. Derimod maatte Kong Hans og de følgende Konger i deres Haandfæstninger forpligte sig til ikke at blande sig i Capitlernes Valg.

Ved Reformationen beskikkedes de første Biskopper, med det nye Navn Superattendenter eller Superintendenter, af Kongen, men efter Kirkeordinantsen (Fol. 87) skulde samtlige Kjøbstædpræster i Stiftet udnævne 4 af deres Midte, som skulde vælge en Superintendent, der, efterat være overhørt af den nærmeste Biskop, foresloges Kongen til Stadfæstelse. Men denne Valgret gik efterhaanden af Brug og hævedes ganske ved Souverainitetens Indførelse,

1) Dette Bispedømme kaldtes ogsaa Vendelbo Stift, og efter 1554 Aalborg Stift.

2) Bispedømmet i Dalby varede kun fra 1048-1060, jvfr. Münter l. c. II. 3-4.

3) Jvfr. Münter l. c. II. 278-281.

4) Jvfr. om de danske Domcapitler Schlegels Danmarks og Hertugdømmernes Statsret S. 95 ff.

saa at Biskopperne nu beskikkedes umiddelbart af Kongen, jvfr. 1-1-1 og 2-17-1.

§ 102.

b) Efter den nu gjeldende Lovgivning.

Den af Kongen udnævnte Biskop skal til Embedet særlig ordineres [1]) af Sjellands Biskop, og denne af den nærmeste Biskop, 2-17-2, 3, med de Ceremonier, som ere foreskrevne i det ny for Bispevielsen approberede Ritual af 12 Mai 1830; har han ikke iforvejen været viet til Præst, maa Præsteordinationen foregaae først.

Biskopperne, hvoraf der er een i hvert Stift i Danmark [2]), og desuden en Biskop paa Als og Ærø [3]), og een paa Island [4]), ere alle lige i Myndighed, men Sjellands Biskop har højere Rang, og det er ham, som det tilkommer at salve Kongen, og ligeledes, som allerede bemærket, at ordinere de øvrige Biskopper. Tilforn var Sjellands Biskop ogsaa tillige altid 3die Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet, 2-17-25 [5]), Fund. 7 Mai 1788 Cap. 1 § 1 og 19, og Rskr. 7 Nov. 1788, men dette finder nu ikke længer Sted (1830).

De vigtigste Pligter, som paaligge Biskoppen, flyde af hans Embede som Kirkens øverste Tilsynsmand i Stiftet; han skal som saadan vaage over, at Gejstlig-

1) Jvfr. § 34.

2) Falster og Lolland laae under Fyens Bispestol indtil Resol. 21 Juni 1799. Bornholm ligger under Sjellands Bispestol, Rskr. 30 Dec. 1668.

3) Rskr. 21 Apr. 1819.

4) Rskr. 2 Oct. 1801.

5) Jvfr. Kilden Christ. d. 3dies Kirkeordinants Fol. 80.

heden opfylder dens Pligter saavel i Embede som i Levnet, og at Kirkelovene overholdes; deraf følger:

1) at den hele Gejstlighed i Stiftet staaer under Biskoppen, 2-17-1, 7, 22, og at det er ham alene, som umiddelbart har over den at befale, Gejstl. Priv. 24 Juni 1661 § 1 [1]);

2) at det er Biskoppen, som anordner Action mod Gejstlige, som have forseet sig, Rskr. 1 Sept. 1741 og 18 Oct. 1743.

3) Biskoppen kan endog uden Rettergang og uden Appel dictere Gejstligheden Mulkter fra 1 til 5 Rbd. for begaaede Forseelser, for hvilke Mulkter der kan skee Udpantning, ligesom for andre Bøder; dog skal altid Advarsel gaae iforvejen, 2-11-15, 2-17-8, Rskr. 21 Nov. 1738, 20 Febr. 1750 og 26 Juni 1782 (for Island).

4) Biskoppen skal visitere Kirkerne i sit Stift saaledes, at de i det mindste i 3 Aar samtlige blive visiterede, 2-17-9. Præsten skal underrettes 3 Dage forud, Fdg. 28 Febr. 1691 § 2. Ved saadan Visitats skal Biskoppen saavel prøve den uconfirmerede Ungdom, jvfr. 2-17-10, 11, C. Skr. 7 Febr. 1801, Anordn. 29 Juli 1814 f. L. § 26 og f. K. § 33, som underrette sig om Præstens, Degnenes, Skolelærernes og Menighedens Forhold, 2-17-9, jvfr. 2-16-4-7, og Gen. K. Insp. Skr. 28 Febr. 1784. Biskoppen er derfor og berettiget til at fordre, at Præsten skal i hans Nærværelse catechisere med Ungdommen, C. Skr. 12 Sept. 1807. Fremdeles skal Biskoppen paa sine Visitatser undersøge Hospitalernes Tilstand, 2-17-10, 12,

[1]) Undtagelse ihenseende til Kongens Confessionarius, som staaer umiddelbart under Ministeriet; hans Pligt at visitere Slotskirkerne i Frederiksborg og Fredensborg er bortfaldet ved Skolevæsenets senere Indretning, s. C. Skr. 31 Dec. 1814 og 20 Jan. 1818.

paasee, at Kirkegaardene ere i behørig Orden, C. Skr. 26 Febr. 1828, og at Ministerialbøgerne føres tilbørlig, C. C. 27 Aug. 1833 [1]).

Paa Visitatserne nyder Bisskoppen for sig, sine Folk og fire Heste fri Fortæring paa Landet hos Præsten, og efter Praxis ligeledes i Kjøbstæderne, skjøndt Loven paalægger Kirkeværgerne denne Pligt, 2-17-13.

5) Ved Aarets Udgang skal han gjøre Indberetning til Cancelliet (nu Ministeriet) om Gejstlighedens Forhold, 2-17-14, C. Skr. 22 Dec. 1770, 12 Jan. 1771 og Gen. K. Insp. Skr. 28 Febr. 1784.

6) Bisskoppen skal give sin Erklæring paa de af den ham underordnede Gejstlighed indgivne Ansøgninger, 1-26-1, jvfr. C. Skr. 14 Apr. 1736.

7) Saasnart en Præst ved Døden afgaaer, skal Bisskoppen derom gjøre Indberetning til Ministeriet, og give Forklaring om Kaldets Beskaffenhed, Rskr. 1 Sept. 1702, 30 Nov. 1731, C. Skr. 14 Febr. 1739 og 26 Febr. 1774 [2]).

8) Inden hvert Aars Marts Maaned skulle Bisskopperne til Ministeriet indsende Lister over Fødte, Døde og Ægteviede (Stiftstabeller), og inden September Maaneds Udgang Lister over Døvstumme, alt ifølge de af Præsterne givne Oplysninger, s. C. Skr. 23 Nov. 1720, 8 Apr. 1775, 8 Jan. 1814 og C. C. 8 Dec. 1835 (jvfr. §. 86. B.), og kan Bisskoppen mulctere Præsterne, som forsømme betimelig at indsende de fornødne Oplysninger, Rskr. 17 Jan. 1744.

1) Forpligtelsen at efterse Præstegaardene, som C. Skr. 8 Juni 1791 paalægger dem, maa vel være bortfaldet ved Rskr. 21 Mai 1817.

2) Den derved tillige befalede Indberetning om, hvem Kaldsrettigheden tilkom, er bortfaldet ved Grundloven § 22 og 97.

9) Inden Paaske skulle Biskopperne indsende til Ministeriet Udtog af de Beretninger, som det ifølge Rskr. 28 Dec. 1804 § 2 (s. § 86 C.), paaligger Provsterne og Præsterne at meddele; for Forsømmelse i denne Henseende erlægge de en Mulkt af 5 Rbd. for hver Uge, som overskyder, hvilken Mulkt udredes ved det næste Landemode til Stiftets gejstlige Enkekasse, Rskr. 28 Dec. 1804 § 4.

Endeel andre Forretninger ere Biskopperne overdragne i deres Egenskab som Landets første og fornemste Gejstlige; som herhen hørende kunne følgende betragtes:

1) at de skulle prædike Guds Ord for Folket, saavel i Byen, hvor de boe, som ellers i Stiftet, hvor de henkomme, 2-17-5, og opmuntre Folket til Fredsommelighed og Lydighed, 2-17-6;

2) at de i gejstlige Sager skulle give Betænkning efter Kongens Befaling eller hans Raads og Befalingsmænds Opfordring, 2-17-17;

3) at de skulle prøve dem, som beskikkes til gejstlige Embeder i egentlig Forstand, 2-17-15 (jvfr. § 35 3), og dernæst ordinere dem (§ 34), ved hvilken Anledning det er dem forbudet at modtage nogen Foræring, 2-17-16 [1]).

4) De beskikke Kirkesangere paa Landet paa de Steder, hvor jus vocandi var hos Kongen (§ 93).

5) De skulle indvie nye Kirker.

6) De skulle holde Landemode eller Provstemode eengang eller flere Gange aarlig, efter de derom gjeldende Bestemmelser, 1-3-9-14, ved hvilken Forsamling af samtlige Provster i Stiftet deels gejstlige Retssager, deels Sager, som angaae Gejstlighedens oekonomiske Interesse eller Em-

1) Jvfr. Jurid. Tidsskr. IV. 2 H. S. 80-81.

bedsanliggender, foretages; i Sjellands, Fyens, Viborgs og Lollands Stifter skulle ved denne Lejlighed ogsaa videnskabelige Anliggender af theologisk Natur forhandles, Rskr. 20 Jan. og 5 Mai 1809, 28 Sept. 1810 og 15 Jan. 1813.

Endelig gives der nogle Forretninger, som Biskoppen udfører i Forening med Stiftamtmanden, der vel ikke kan betragtes som egentlig gejstlig Øvrighed, men som dog paa Kongens Vegne udøver jus circa sacra; under denne Klasse af Forretninger henhøre:

1) at have Tilsyn med Kirkens Gods og Beneficiargodset, hvorom skal handles i det Følgende;

2) at beskytte Gejstligheden og paasee dens Tarv, 2-12-6, 2-16-8, Instr. 5 Jan. 1722 § 9 og 12;

3) at beskikke Præstens Medhjelpere, og i Tilfælde af Forseelser at lade dem sætte under Tiltale 2-9-1, Fdg. 23 Dec. 1735 § 5 (jvfr. § 82);

4) at dømme i gejstlige Sager tilligemed Stiftamtmanden i anden Instants paa Landemode (jvfr. § 39);

5) at deeltage i de offentlige Stiftelsers Bestyrelse, Fdg. 23 Aug. 1672, 23 Febr. 1748, Pl. 10 Apr. 1795, jvfr. Instr. 5 Jan. 1722 § 10 og 12;

6) at være Ephorus for de lærde Skoler, dog Metropolitanskolen i Kjøbenhavn undtagen, Fdg. 7 Nov. 1807 § 7;

7) at sætte Capitelstarten, grundet paa de fra verdslige og gejstlige Embedsmænd modtagne Indberetninger, og derpaa lade den offentlig bekjendtgjøre, Fdg. 23 Aug. 1672, Rskr. 9 Dec. 1699, Resol. 29 Apr. 1837 (jvfr. § 86 A);

8) at sætte Tart for Gravere og Klokkere for deres Umage med Begravelser, 2-22-41.

Endelig deeltager Biskoppen med Stiftamtmanden eller Amtmanden i Overbestyrelsen af Fattigvæsenet udenfor Kjøbenhavn, dog paa Landet kun forsaavidt som hans øvrige Embedsforretninger tillade det, Regl. 5 Juli 1803 f. K. § 2 og f. L. § 3.

Lovens 1-2-13 nævner Høiesteret som Bisoppernes Værneting i alle Sager, som angaae Embedsforseelser, aabenbarlig syndig Last eller Kjætteri, hvilken Bestemmelse vel maa gjelde om alle criminelle Sager [1]), jvfr. Fdg. 7 Nov. 1832 § 11. Hvorledes der skal forholdes med Sagens foreløbige Undersøgelse, fastsætter L. 2-18-22 og 23 [2]).

§ 103.

Om Provster.

Historisk Indledning.

Ved Capitlerne var, som ovenfor bemærket (§ 99), det vigtigste Embede betroet den saakaldte Præpositus (Provst), der næst efter Bisoppen havde den vigtigste Andeel i den gejstlige Jurisdiction og i Bestyrelsen af Kirkens oekonomiske Anliggender. Denne Benævnelse brugtes ogsaa jevnlig i Middelalderen om Archidiakonen [3]), der var Bisoppens vigtigste Medhjelper [4]). I Danmark findes allerede i det 12te Aarhundrede Provster baade i Sjelland

1) See dog Ørsted i Nyt Jur. Arch. XXX. 239.
2) Jvfr. Kilden Christ. d. 3dies Kirkeordin. Fol. 76.
3) Walter § 150.
4) Can. 1 D. 25 og Cap. 1, 6, 7 X. de officio archidiaconi (I. 23).

og Jylland[1]), og Fyen var tidlig inddeelt i 4 Provstier[2]). I Almindelighed vare Provsterne tillige Kanniker[3]).

Ved Reformationen ansattes en Provst i hvert Herred, som Superintendentens Medhjelper (Kirkeordinantsen Fol. 76); han valgtes af og blandt samtlige Præster i Herredet eller Lehnet (ibid. Fol 44). De ved de gamle Domkirker ansatte Sognepræster beholdt sædvanlig Navnet af Domprovster[4]), der senere ombyttedes med Navnet Stiftsprovst, undtagen i Roeskilde, hvor Sognepræsten ved Domkirken, der tillige var Provst i Sømme-Herred, beholdt Titlen af Domprovst.

§ 104.

Om de forskjellige Slags Provster:

Herredsprovster, Amtsprovster, Distriktsprovster.

De Provster, som omhandles i Lovens 2-16 Cap., havde, ligesom de, der beskikkedes kort efter Reformationens Indførelse, kun eet Herred under deres Bestyrelse, 2-16-1, jvfr. Rskr. 11 Juni 1706 (hvoraf Benævnelsen Herredsprovster), og valgtes ligesom hine af Herredets Præster; ikkun nogle faae Undtagelser fandt Sted med Hensyn til

1) Jvfr. Suhms Danmarks Hist. VII. 12 og 383.

2) Pontoppid. annal. eccl. Dan. I. 246. See ogsaa Ulr. Stykkes Decret. Art. 21 de præpositis. Allerede paa Carl den Stores Tid skulle Biskopperne have begyndt at tildele Archidiakonerne visse Districter i deres Dioceser, Andr. Müllers Lexicon des Kirchenrechts II. 504.

3) Jvfr. Münter Kirchengeschichte II. 1 Abth. S. 132.

4) Jvfr. Christ. d. 3dies Kirkeord. Fol. 71 og Rskr. 7 Juni 1715.

nogle Provstekald, som vare forenede med visse Præstekald, t. Ex. Holmens Sognekald i Kjøbenhavn, hvis Præst altid er Holmens og Garnisonens Provst. (See ogsaa det i forrige § Anførte om Domprovsten i Roeskilde). Med Hensyn til deres Deeltagelse i flere betydelige verdslige Forretninger, som t. Ex. Skifteforvaltning, fordrer 2-16-13, at de skulle have Forstand i Landsloven (jvfr. Kilden Christ. d. 3dies Kirkeord. Fol. 45).

Ved Fdg. 5 Dec. 1806, bestemtes, at istedetfor Herredsprovsterne skulde i Fremtiden af Kongen beskikkes Provster for et heelt Amt (Amtsprovster), til hvilke samtlige Forretninger, som før havde paaligget Herredsprovsterne, skulde overdrages, med Undtagelse af den gejstlige Skifteforvaltning, Auctionsforvaltning og Overformynderibestyrelse, som ved en Forordning af samme Dato § 1 og 2 henlagdes under de af Kongen beskikkede civile Øvrigheder og Rettens Betjente, efterhaanden som Herredsprovsterne afgik eller frasagde sig disse Forretninger[1]); dog skulde Stiftsprovstiet over Sjelland, og Provstiet over Holmen og Garnisonen i Kjøbenhavn vedblive som hidtil, hvorimod det nærmere skulde bestemmes, om Stiftsprovsterne udenfor Sjelland skulde vedblive særskilte eller forenes med Amtsprovstierne[2]).

Da Erfaringen viiste, at et Amt var et altfor stort District, til at den deri ansatte Provst, der ligesom Herredsprovsten tillige var Præst i et Sogn, kunde overkomme de ham paaliggende Forretninger, og da Amtsprovsternes Lønning heller ikke kunde tilvejebringes uden ved at for-

1) See iøvrigt derom C. Skr. 18 Nov. 1826.
2) Nu ere der Stifsprovster i alle Stiftsstæder.

mindske de Præsterne tillagte Indtægter, blev det ved Resol. 17 Juli 1822 (Canc. Circ. 20 Aug.[1]), fastsat, at efterhaanden som Amtsprovsterne afgaae, skulle Provstedistricterne deles saaledes, at intet Provsti bliver større, end at Provsten selv kan varetage sit Embede som Sognepræst uden at behøve personel Capellan; saaledes ville 2, 3 eller 4 Herreder udgjøre et Provsti, og det bedste Kald i Districtet skal forenes med Provsteembedet, saa at Provsten ingen andre Indtægter faaer, end Kaldets og 1½ Tde Bygs Værdi af hver Kirke i Districtet.

Disse Districtsprovster have i det Væsentlige de samme Pligter, som Amtsprovsterne og Herredsprovsterne; de udnævnes af Kongen[2]) og indsættes i deres Embede af Biskoppen paa Landemode, jvfr. Kirkerit. S. 375-378 og C. Skr. 27 Febr. 1818[3]).

§ 105.

Om Provsternes Pligter.

Forsaavidt Provsterne tillige ere Sognepræster, have de Pligter tilfælleds med disse; forsaavidt de derimod ere Præsternes nærmeste Foresatte, bestaae deres almindelige Pligter i at have Tilsyn med Gejstligheden, med Kirkerne, og med Skoler og Fattigvæsen.

Som specielle Pligter kunne mærkes:

1) De skulle aarligen i det mindste eengang visitere samtlige Sogne i deres Provsti for at undersøge Præsternes,

1) Jvfr. Motiverne i Coll. Tid. f. 1822 S. 602 ff.

2) Undtagelse ihenseende til Provsten paa Als, som vælges af Hertugen af Augustenborg og af ham meddeles Bestalling, som af Kongen confirmeres, Resol. 23 Febr. 1825.

3) Districtsprovsterne have Rang, ligesom Amtsprovsterne (5te Klasse No. 8), men svare ingen Rangskat, C. C. 21 Juni 1823.

Skolelærerne, Skoleungdommens og Menighedens Forhold, 2-16-3-8, jvfr. Rskr. 7 Oct. 1757 og Anordn. 29 Juli 1814 f. K. § 33, f. L. § 26. Menigheden skal derom underrettes Søndagen iforvejen, Fdg. 28 Febr. 1691 § 1, og Sognepræsten skal prædike, ligesom ved Bispevisitats, omendskjøndt Provsten maatte have ansat sin Visitats til en Søgnedag, C. Skr. 24 Mai og 11 Octb. 1800 Ved denne Lejlighed skal Provsten ogsaa lade sig forevise de sidst Confirmeredes Skoleattester, C. C. 3 Apr. 1830. Ligeledes skal han undersøge, om Ministerialbøgerne føres tilbørligen, C. C. 27 Aug. 1833. Provsterne nyde ved deres Visitatser fri Fortæring hos Præsterne, 2-16-10, men have ikke fri Befordring, C. Skr. 13 Nov. 1824.

I Sygdomstilfælde og andet uundgaaeligt Forfald kan Provsten bemyndige en af Herredets Sognepræster til at visitere, som ej derfor maa vægre sig, men kan fordre Godtgjørelse, C. Skr. 3 Nov. 1792.

Om Provstevisitatser paa Island f. Fdg. 29 Mai 1744 § 15.

2) De skulle hvert Aar i Juni eller Juli Maaneder foretage Syn over Kirkerne, hvorom Kirkeejeren, der skal skaffe Befordring, tilsiges Dagen iforvejen. Dersom Provsten selv ejer Kirken, skal Synsforretningen holdes af den nærmeste Præst, Rskr. 19 Nov. 1802 og C. Skr. 8 Aug. 1820, jvfr. 2-16-9 og 2-22-6. Ved denne Lejlighed skulle de tillige tage Syn over Præstegaarden, Rskr. 29 Oct. 1802 § 3 ff. og 21 Mai 1817 § 1, og ligeledes over Enkesæderne, Rskr. 14 Oct. 1829.

3) Naar et Kald bliver ledigt, skal Provsten begive sig derhen og bede af Prædikestolen med Menigheden om,

at Gud vil forsyne Kirken med en god Præst, 2-3-1, jvfr. Rſkr. 13 Oct. 1797.

4) Provsten indsætter Præsterne i deres Embede, 2-3-3, jvfr. § 44.

5) Provsten er Medlem af Provsteretten, s. § 39.

6) Provsten er Medlem af Amtsskoledirectionen (jvfr. § 68), og ligeledes af Amtsfattigdirectionen, Regl. 5 Juli 1803 § 3, C. Skr. 29 Oct. 1808, jvfr. C. C. 20 Aug. 1822 § 6.

7) De Afgifter, som skulle udredes af Kirkerne, modtages af Provsten og afgives af ham til Biskoppen, 2-22-51.

8) Provsten udstæder de i Anledning af Rſkr. 28 Dec. 1804 § 2 og øvrige paabudne Indberetninger fra Præsterne fornødne Circulærer, jvfr. C. Skr. 20 Febr. 1813, og paaseer, at de befalede Indberetninger indkomme, samt indsender dem til Biskoppen (jvfr. § 86 C.).

9) Provsten skal aarlig, tilligemed de anførte Indberetninger, indsende til Biskoppen:

a) de afholdte Synsforretninger over Kirker, Præstegaarde og Enkesæder, jvfr. C. C. 9 Sept. 1834 og 12 Sept. 1835 [1]);

b) Beretning om deres Visitatser i Kirker og Skoler;

c) deres Vidnesbyrd om Præsternes Embedsførelse og øvrige Forhold. Dersom disse Beretninger, tilligemed de af Præsterne paategnede Circulærer, ikke indsendes til Biskoppen inden Kyndelmisse, erlægger Provsten for hver Uge, som overskyder, 2 Rbd. til Stiftets gejstlige Enkekasse ved næste Landemode, Rſkr. 28 Dec. 1804 § 3 og 4.

1) Saml. af gejstl. Anordn. I. 488.

10) Dersom Provsten erfarer, at Jord eller Rettighed er Kirken frakommen, skal han give Kirkens Forsvar det tilkjende 2-22-7.

11) De skulle aarligen møde ved de bestemte Provstemoder, 2-16-11, og Loven tilføjer, at de efter deres Hjemkomst skulle forsamle Herredspræsterne og meddele dem hvad der paa Provstemodet er forhandlet, men disse Præstemøder ere, ligesom de extraordinære, som 2-16-12 [1]) omtaler, gaaede af Brug, da skriftlig Meddelelse er traadt istedet.

Om Stiftsprovsterne er særlig at mærke, at de i Bisskoppernes Fraværelse eller Forfald udføre Bisskoppens Forretninger, Rskr. 9 Sept. 1726 § 1, C. Skr. 8 og 29 Aug. 1789.

1) Om de ældre Præstemøder eller Calenter, som denne Artikel forbyder.

Tredie Afsnit.
Om Geistlighedens Indkomster.

Første Capitel.
Om Sognepræsternes Indkomster.

§ 106.
Almindelig Indledning.

I de ældste Tider bleve de Gejstlige, naar de ej selv havde Formue, underholdte ved Menighedens frivillige Gaver, som nedlagdes paa Alteret (oblationes)[1]). Dens Bidrag i Levnetsmidler bleve daglig eller ugentlig, dens Bidrag i Penge (stipendia) maanedlig uddeelte af Biskoppen, som ogsaa deraf beholdt en Deel for sig selv og en Deel for de Fattige. Senere, efterat Kirken havde faaet betydelig Formue, tildeels i faste Ejendomme, deeltes samtlige Indkomster af Kirkegodset i et Bispedømme i fire Dele, hvoraf een tilfaldt Biskoppen, den anden de Gejstlige, den tredie de Fattige, og den fjerde henlagdes til Kirkens Vedligeholdelse (ad fabricam ecclesiæ), alt under Biskoppens Bestyrelse[2]). I det 7de Aarhundrede skeete det jevnlig, at Biskopperne, istedetfor Tid efter anden at tildele de Gejstlige det Fornødne til deres Underholdning, overlode Præsterne, især paa Landet, noget af Kirkens Jordegods til Benyttelse (precariæ), og efterhaanden blev det Skik ved de fleste Sognekirker, at endeel af deres Jordegods saaledes overdroges Sognepræsterne til Nytte og Brug, som Løn for deres Arbejde. Man kaldte allerede i det 9de

1) Tertullian. Apol. c. 39.
2) C. 27, 28, 29, 30. C. XII. qv. 2.

Aarhundrede disse Jorder beneficia, ligesom Lehnene der for en stor Deel havde en lignende Oprindelse[1]). Disse Forlehninger vare en Tidlang blot personlige, men allerede i det 11te Aarhundrede, og maaskee før, ansaaes det som Regel, at Nytten og Brugen af endeel af Kirkegodset var forbundet med Embedet (titulus), saa at Beneficiet uden særlig Overdragelse gik over til Eftermanden i Embedet[2]), og saaledes kom det efterhaanden i Brug at benævne selve det gejstlige Embede Beneficium[3]). Hvor Capitelindretningen fandt Sted udbredes oprindelig, saalænge Præsteskabet levede i Forening med Bisskoppen, Kannikernes Underholdning og Fornødenheder af de fælleds Indtægter, og de fik desuden dagligen en Andeel i Penge eller Naturalafgifter (quotidianum canonicorum, stipendium, præbendæ), men da Samlivet ophørte, bleve Capitelgodsets Indtægter sædvanlig deelte og henlagte til særskilte Canonicater, og saadant Gods fik da Benævnelsen af præbenda (deraf det tydske Pfründe)[4]).

Foruden de Gejstligheden saaledes efterhaanden tillagte Indtægter af Jordegods, oppebar den tillige ved visse Lejligheder som et Slags Vederlag for udførte gejstlige Forretninger Gaver, tildeels i Penge, der vedligeholdt sig som en Levning af de gamle oblationes og for=

1) Beneficium ecclesiasticum datur propter officium, cap. ult. de rescript. in VIto (1. 3). Jvfr. min jurid. Encyclopædie §. 55.

2) C. 10 D. XXXII. C. 7. X. de censibus (3. 39), Cap. un. ut ecclesiastica beneficia sine deminutione conferantur (3. 12).

3) Om Byrder paa beneficia: census, pensiones, Panisbreve. — Om Forskjellen mellem beneficium og commenda jvfr. Walter §§. 257 og 335 Not. p. q. og Eichhorn II. S. 652-662. Om Betydningen af precariæ og deres første Oprindelse f. Birnbaum die rechtliche Natur der Zehnten. Bonn. 1831 S. 114.

4) Jvfr. § 99.

saavidt beholdt Characteren af frivillige Gaver, at deres Størrelse ikke var lovbestemt (Jura stolæ, Offer og Accidentser). Denne Sædvane blev af det 4de Lateranensiske Concilium tillagt fuldkommen Retsvirkning ("consuetudo laudabilis")[1]).

Desuden gav man Gejstligheden, efter Jødernes Exempel[2]), en Deel af Jordens Førstegrøde og af de førstefødte af Kreaturer (primitiæ), som i sildigere Tider bestemtes til den 60de Deel, men hvilken Afgift efterhaanden gik af Brug[3]). Endelig fik Gejstligheden, udentvivl ligeledes efter Jødernes Exempel, Tiende (decimæ) af Jordens Afgrøde, af Kreaturer, ja endog af alt Erhverv, om hvilken Afgifts Skjæbne og Beskaffenhed det Fornødne særskilt vil blive afhandlet i det Følgende.

De ældre Kirkelove betragte alt hvad den Gejstlige i og ved sit Embede havde erhvervet (peculium clericorum), som Kirkens, hvis Gods betragtedes som de Fattiges Ejendom, hvilken Kirken kun forvaltede. Derfor tilfaldt den Gejstliges Efterladenskaber Kirken, med Undtagelse af hvad han havde ejet før Embedets Tiltrædelse eller erhvervet ved Arv eller Gave, som var ham givet uden Hensyn til hans Embede; over saadant særligt Erhverv kunde han oprette Testament, og dersom han intet Testament havde efterladt sig, tilfaldt Godset hans Intestat-Arvinger, og kun i Mangel af disse Kirken[4]). Kirkelovene fra det 12te Aar-

1) C. 42. X. de simon. (5. 3).
2) Exod. 23, 19. Levit. 27, 26. Num. 18, 12 sqq.
3) Canon. App. c. 4. C. 1 X. de decim. (3. 30), jvfr. c. 65, C. XVI. qu. 1 og c. 1. C. XVI. qu. 7.
4) c. 1 C. XII. qu. 3 (conc. Carth. III. 397); c. 3 C. XII. qu. 3 (conc. Agath. 506); c. 6, 7 C. I. qu. 2; c. 17-21 C. XII. qu. 1; c. 1, 7. X. de testament. cfr. Nov. Justin. 131 c. 13.

hundrede indrømmede imidlertid Gejstligheden en noget større Raadighed over det i Embedet erhvervede Gods [1]). Dog blev der i Middelalderen hyppigt afveget fra disse Bestemmelser, deels paa Grund af den Vanskelighed, som ofte opstod ved Affsondringen af de Gejstliges udenfor Embedet erhvervede Gods fra det egentlige peculium clericale, deels maaskee paa Grund af germaniske Retsgrundsætningers Indflydelse, ifølge hvilke Testamenter ikke i Almindelighed havde Retskraft. I de fleste Lande ansaae Kirkens Patroner sig berettigede til de ringere Klerkers rørlige Efterladenskaber, og paa samme Maade bemægtigede Konger og Fyrster sig hvad afdøde Bisskopper efterlode (jus spolii, exuviarum). Efterat Kirken i det 13de Aarhundrede, efter oftere gjentagne Forbud af Paver og Concilier [2]), havde hævdet sin Ret mod de Verdsliges Anmasselse, tilegnede Kirkens egne Tjenere sig hine Fordele [3]), og ligesom Capitlerne jevnlig deelte Bisskoppens efterladte Formue, saaledes beholdt ogsaa Bisskopper og Archidiakoner en stor Deel af bortdøde Klerkers og Kannikers Gods [4]), i det mindste i de Lande, hvor det ikke var tilladt Gejstligheden at oprette Testament. I det 16de Aarhundrede ophørte dog efterhaanden denne Fremgangsmaade, saa at i Praxis Gejstliges Efterladenskaber, endog forsaavidt de vare erhvervede i Embedet, bleve Gjenstand baade for

Jvfr. dog om Ret til at gjøre Testament, Richter Lehrbuch § 300 Not. 7 i Anledning af c. 1. X. de testam.

1) Jvfr. cap. 1 & 2 X. de success. ab intest. (3. 27).

2) C. 46 & 47, C. XII. qu. 2.

3) c. 40 de elect. in VI. (1. 6) og c. 9 de off. ordin. in VI. (1. 16). Ældre Exempler fra det 5te, 6te og 7de Aarhundrede i c. 38, 43, 48 C. XII. qu. 2.

4) C. 9 de off. ordin. in VI. (1. 16), jvfr. Christian d. 2des G. L. Cap. 31 og B. L. Cap. 93 (98).

testamentarisk Arv og for Arv ab intestato, og saavel Pavernes som Bisoppernes Fordringer i denne Henseende bortfaldt [1]). At Gejstliges Testamenter ogsaa i Danmark have mødt Vanskeligheder, i det mindste indtil Aaret 1289, da Biskop Gisico i Fyen gav en Forordning, hvorved han gav Præsterne Raadighed over deres eget rørlige Gods saavel i levende Live som efter Døden ved Testament [2]), er højst sandsynligt, ligesom der ogsaa findes Spor til, at baade Konger og Bisopper have anvendt jus spolii [3]).

Ved Reformationen blev i Danmark, ligesom andensteds, Gejstlighedens Vilkaar meget forandrede, ikke blot fordi en betydelig Deel af Kirkegodset inddroges under Kronen og anvendtes til andre Djemed end hidtil, men ogsaa fordi de forandrede religiøse Anskuelser havde Indflydelse baade paa Gejstlighedens Stilling i Statssamfundet og paa dens Forhold til Menigheden [4]). Imidlertid var det

1) Jvfr. Thomascin vet. & nova eccl. disciplina, tit. de spoliis cler. in VII. (3. 3). Sugenheim Staatsleben des Clerus im Mittelalter S. 261 ff. Walter §§. 262-S64.

2) Hvitfeld S. 302. De Slesvigske Statuta synodalia 1497 (Thorkelin S. 93) fordre til Testamentets Gyldighed, at det confirmeres af Bisoppen. See ogsaa Ulr. Stykkes Decreta c. 64, hvor der maa læses episcopos istedetfor episcoporum (Thorkel. Kirkelove S. 72). Jvfr. Erkebiskop Johannes's Statuta (ibid. p. 114) og Hvitfeld S. 453.

3) Se juramentum canonic. Arhus. in electione 1325 (S. R. D. VI. 501) og Bestemmelserne i flere Haandfæstninger og Love fra det 14de og 15de Aarhundrede, hvorved det forbydes saavel Kongens som Bisoppernes Fogder at tilegne sig Præsternes Gods. At imidlertid disse Forbud ikke altid have frugtet, sees af det Roskildske Capitels Anordn. i 1484 (Pontopp. Ann. II. 680) og af det i Not. 4 (S.. 252) anførte Sted af Christian d. 2des Lov. Jvfr. Kof. Anchers saml. jur. Skrifter I. 615-620.

4) Jvfr. Usings Kirkeforfatning I. S. 84-87, II. 85-88, III. 472-476.

dog især den højere Gejstligheds Indtægter, som forringedes; Præsterne beholdt de vigtigste af dem, de hidtil havde havt, skjøndt de i andre Henseender lige til Souverainitetens Indførelse trykkedes af Adelens Overmagt og Patronatsrettigheder [1]).

Sognepræstens vigtigste Indkomster bestaae endnu i Jordegods med tilliggende Bopæl (Præstegaard), Offer og Accidentser, samt Tiende, hvilke Gjenstande i det Følgende særskilt skulle afhandles. Da Nytten og Brugen af Jorder og Tiender kun er overladt Præsten for hans Embedstid, er han med Hensyn til disse Indtægter at betragte som Beneficiarius [2]).

§ 106.

A. Om Præstegaarde og Præstejorder. Indledning.

Præsterne paa Landet i Danmark have meget tidligt, skjøndt vel ikke overalt, havt en Gaard med tilliggende Jorder til Bopæl og Underholdning. Jydske Lov III, 10 [3]) fritager Præstegaarde for Leding, og flere Haandfæstninger fra det 14de Aarhundrede tillægge dem almindelig Skatte-

1) See den 5te, 8de og 9de Ribe Art. jvfr. L. B. Falkman: Upplysningar um Kronans, Kyrkornas och Prestskapets Inkomster af andeligt gods uti Skåne, Halland och Blekinge. Lund. 1848 I. 254, og C. Engelstoft om Patronatsretten i Theol. Tidsskr. VI. især S. 124 ff.

2) Jvfr. Indbydelse 18 Marts 1796 §. 5, Frdn. 15 Apr. 1818 §§. 8 og 11. Udtrykket: clerici beneficiati i Ulr. Stykkes Decreter (Thorkelin Kirkelove S. 79).

3) "Præstæ, ther renlic wilæ liuæ, sculæ af ei bo engi Landwærn uphaldæ. hwat the bo bælder a kirki iorth æller a theræ eghen iorth, of the hauæ."

frihed [1]). Præstegaarden tilhørte Kirken [2]), og Præsten var forpligtet til at boe der [3]), endskjøndt det ikke altid strengt overholdtes, især i de Præstekald, som laae nær ved Kjøbstæder eller Klostre [4]). Foruden Præstegaarden og dens Jorder bleve efterhaanden flere Gaarde af Kirkegodset henlagte til Præstens Underholdning (Kirkegaarde, Mensal- og Annexgaarde) [5]). Heri forandredes intet ved Reformationen, kun at den verdslige Øvrighed (Lehns-

1) Valdemar Erikssens Haandfæstn. 1320: "Item a sacerdotibus parochialibus de terris suis curie adjacentibus nullum servicium regium exigatur" (Anchers Lovhist. II, 551). Kong Oles Haandfæstn. (1376): "Item quilibet presbyter habeat unam curiam principaliorem in parochia sua pro residentia, liberam et exceptam de omnibus oneribus regiis una cum familia in dicta curia morante." Denne Haandfæstn. viser, at der i Fremtiden overalt skulde tillægges Præsterne den fornødne Bolig og dertil tages en fortrinlig Gaard i Sognet; jvfr. iøvrigt Anchers saml. jur. Skrift. I. 644 og 732 Not., og ligeledes de i følgende Note anførte Privil. 1330.

2) See Kong Magnus's Diplom for Skaane 1340 hos Hvitfeld 476 og i Suhms Danm. Hist. XIII. 13. Jvfr. Grev Johans Privil. for Geistligheden paa Lolland og Falster 1330 (hos Hvitfeld 453): "dimittentes unicuique ipsorum unam curiam cum suis attinentiis in fundo ecclesiæ sitam, in qua residentiam elegerint personalem, ab omnibus oneribus nostris, exactoriis, petitionibus, donationibus &c. liberam penitusque exceptam, sicuti aliquo tempore prædecessorum nostrorum liberius habere vel habuisse dignoscuntur;" hvilket gjentages i Hertug Christoffers Privil. 1360 (Hvitfeld S. 520).

3) Jvfr. Erkebiskop Johannes's Statuta synod. hos Thorkelin S. 111 og X. de clericis non residentibus in ecclesia vel præbenda (3. 4) og in VIto eod. tit. (3. 3).

4) Jvfr. Christian d. 2dens V. L. Cap. 97 med Overskrift: "at Landzbykircker skulle haffue theres Sædepræster."

5) Jvfr. Ulr. Stykkes Decr. Art. 13. Om de saakaldte Skudgaarde s. Diplom. af 1503 hos Hofman om Tiende, 2den Udg. S. 76-77 Not. Skjelskørs Beskriv. S. 545, og Falkman anf.

manden) fik Tilsynet med de Præstekaldet tilliggende Ejendomme, og at den Herlighed, som tilforn tilkom Bisperne over disse Ejendomme, nu skulde følge Kronen [1]); senere bleve ogsaa flere Præstekald ved Kong Christian den 3dies saakaldte Klemmebreve sammenlagte for at forbedre Præsternes Vilkaar [2]). Ved et Reskript for Lolland 15 Oct. 1570 [3]) blev det forbudet Præsterne at boe andensteds end i deres rette Præstegaarde, og dette Forbud indskjærpedes paany som almindeligt i Fdg. 1 Mai 1618 og 19 Jan. 1664 § 10.

Efter Souverainitetens Indførelse bleve Præstegaardene paa Landet betragtede som Statens Ejendomme, og Gejstlighedens Privilegier 24 Jan. 1661 § 4 bestemte, at enhver Præst maatte af Kongen tilforhandle sig sin Præstegaards Bygning og skulde af sin Eftermand ifølge foregaaende Vurdering have i Betaling for Bygningen og derpaa anvendte Forbedringer indtil 500 slette Daler. Fdg. 19 Jan. 1664 § 1 fastsatte Betalingen for Præstegaarde paa Landet til 100 Rd. for hver Gaard, hvilken Sum skulde forrentes til Fattigvæsenet i Kjøbenhavn (Børnehuset) mod 6 pCt., saalænge indtil den blev udbetalt, § 6 [4]). Hermed ere Bestemmelserne i Lovens 2-12-4 overeensstemmende. For Bornholm blev senere fastsat, at Præsterne

Skr. II. 4. Jvfr. ogsaa om Forskjellen mellem Præstegaarde og Kirkegaarde, Saml. af gl. Domme III. 238.

1) See Kirkeord. Fol. 69, Ribe-Art. 6, og Forordn. af Christian den 3die 1541 for Fyen. (Aktstykker udg. af Fyens liter. Selskab. I. 1 ff.) Jvfr. Engelstoft l. c. S. 25 ff.

2) Klemmebrevene for Aalborg, Ribe og Sjellands Stifter fra 1555 i Supplement til Christian den 3dies Historie S. 133-146. For Aalborg Stift hos Hofmann om Tiende S. 107 fg. og for Sjælland hos Pontopp. Ann. III, 333.

3) Pontoppid. Annal. III. 431.

4) Om Anledningen hertil s. Erkebiskop Svanes Biographie af J. Møller i Historisk Calender I. 281-283.

der ligeledes skulde tilkjøbe sig deres Gaarde for 100 Rd., men Betalingen skulde tilfalde den gejstlige Enkekasse i Sjellands Stift, og af Eftermanden Indløsningssummen i det højeste udredes med 400 Sl. Dal., Rskr. 8 Mai 1751.

Ihenseende til Kjøbstædpræster befalede Kirkeord. 1537 Fol. 101, at Kirkeværgerne skulde forsyne dem med Bolig og vedligeholde den paa Kirkens Bekostning, (jvfr. den 9de og 10de Ribe-Art. og Christian den 4des st. Rec. 1-4-52.) og ligeledes Danske Lov. 2-22-70. Jvfr. fg. § B.

§ 108.

I. Om Præstegaardens Bygning efter den nugjeldende Lovgivning.

A. Efterat nu alle Præstegaardes Bygninger paa Landet ere kjøbte paa den Maade, som i den foregaaende § er forklaret, komme Bestemmelserne i 2-12-4 No. 5-7 ikke længer til Anvendelse. Derimod bliver nu at mærke:

1) at Præstegaarden, naar den afleveres i vedbørlig god Stand, i Almindelighed skal betales af Eftermanden med 500 Rbd. Sølv[1]); dersom derimod Præstegaarden har Mangler, finder Afslag Sted i Indløsningssummen efter Provstens og to af ham tiltagne Præsters Bestemmelse, Rskr. 29 Oct. 1802 §§ 1 og 2, og Rskr. 21 Mai 1817 §§ 2 og 7, jvfr. Rskr. 15 Jun. 1792, Rskr. 24 Jun. 1813, C. Skr. 12 Febr. 1814, C. Skr. 14 Dec. 1822, 2 Oct. 1824, 19 Apr. 1831 og 15 Jan. 1839 (Coll. Tid. S. 74, Gejstl. Rskr. III. Anhang S. 734).

2) For at Manglerne ved Præstegaarde kunne oplyses og itide afhjelpes, skal der aarlig i Juni eller Juli

[1]) Enkelte Exempler paa anden Bestemmelse af Indløsningssummen s. Saml. af gejstl. Fdg. I. 479. Ihenseende til Bornholm mærkes Rskr. 15 Jun. 1792 §. 1.

Maaned i Forbindelse med Kirkesynet[1]) holdes Syn over Præstegaarden, hvorom Hovedreglerne indeholdes i Rskr. 21 Mai 1817, jvfr. Rskr. 29 Oct. 1802 § 3. Synsforretningen afholdes ved twende af Retten udmeldte uvillige Mænd, en Tømmermester og en Muurmester, som ogsaa skulle syne Kirken; dog kan i Nødsfald udmeldes Muur- og Tømmerhaandværkere paa Landet, som ei ere udlærte Mestere, C. Skr. 11 Apr. 1818[2]). Synsmændene for ethvert Provsti skulle paa eengang udnævnes og tages i Eed for det hele Aar, C. C. 17 Nov. 1840 (C. T. S.1 265). Provsten skal indføre Beretning om Synet i Embedsbogen[3]) og Synsforretningen selv indsendes til Biskoppen, som derom har at gjøre Indberetning til Ministeriet, jvfr. C. C. 14 Oct. 1828[4]). Gjenstanden for Synsforretningen er ikke blot Præstegaardens Bygning, C. C. 12 Sept. 1835, jvfr. C. C. 21 Oct. 1843 1. (C. T. S. 853), men ogsaa Haven med Tilbehør, Rskr. 29 Oct. 1802 § 7 og 21 Mai 1817 § 2, jvfr. C. Skr. 8 Apr. 1823, men ikke Hegnet om Præstegaardens Jorder, C. Skr. 16 Jul. 1814 og 3 Dec. 1822, skjøndt det vel i visse Tilfælde kan fordres forsvarlig afleveret til Eftermanden, C. Skr. 22 Jan. 1828.

Efter Omstændighederne kunne saavel Præsten som Provsten forlange Overs yn, Rskr. 21 Mai 1817 § 1.

1) Jvfr. § 105 Nr. 2.

2) Om Synsmændenes Betaling s. Rskr. 21 Mai 1817 §. 1, jvfr. C. C. 8 Aug. 1820, 5 Jun. og 31 Jul. 1821. See ogsaa Resol. 29 Aug. 1827 i C. C. 8 Sept. s. A., at Forretningen gives beskrevet paa ustemplet Papir, og at intet betales til Rettens Betjente hverken for Udmeldelsen eller for Forretningens Beskrivelse.

3) Om Provstens Medvirkning ved Synsforretningen. Jvfr. J. Møllers Haandbog for Præster S. 735 Not.

4) Jvfr. §. 105 No. 9 a.

Mindre betydelige Mangler ved Præstegaarden skulle efter Provstens Bestemmelse afhjelpes af Præsten inden eet Aar, Rskr. 1817 § 3; ere de vigtigere, kan Tiden forlænges i flere Aar, i det længste til 5 Aar, § 4. Naar Reparationerne ikke ere foretagne til den fastsatte Tid og nogen væsentlig Forsømmelse fra Præstens Side er udviist, dicterer Provsten en Mulkt fra 5 til 50 Rbd., hvilken Mulkt nu tilfalder gamle Præsteenker i Stiftet efter Biskoppens Bestemmelse, Rskr. 4 Oct. 1843 (C. T. S. 775). Provsten skal derhos foranstalte saamange af Embedets faste Indkomster seqvestrerede, som ansees nødvendige til at iværksætte den forsømte Reparation, samt derefter oppebære de seqvestrerede Indkomster for at lade de omhandlede Mangler afhjelpe, § 5, jvfr. Rskr. 4 Oct. 1843 (C. T. S. 775)[1]). Behøver Præstegaarden af ny at opbygges, skal Provsten strax indberette det til Biskoppen, som paalægger Præsten at lade en ny Bygning opføre, hvortil han dog kan vente at erholde Laan af Stiftets offentlige Midler, § 6, jvfr. Resol. 30 Apr. 1817. For saadanne Laan kan inden et Aar fra Forfaldsdagen foranstaltes Seqvestration i Præstens Tiende, Pl. 10 Sept. 1824 og 25 Aug. 1825. Om de Regler, der skulle iagttages ved Meddelelsen af saadanne Laan, s. C. C. 17 Nov. 1840 (C. T. S. 1257).

3) Enhver Præst, der søger om Forflyttelse, skal bilægge sin Ansøgning med Attest fra Provsten, at hans Præstegaard er i vedbørlig Stand, Rskr. 21 Mai 1817 § 9, C. C. 13 Aug. 1822.

4) Ingen Kreditor kan gjøre Udlæg i Præstegaarden, om han endog deri har erhvervet Panteret, eller paa nogen

[1]) Saadant Seqvester behøver ikke at forfølges for Domstolen, jvfr. Pl. 5 Jun. 1801 §. 3 og 4; samt Pl. 27 Jun. 1781 og Pl. 7 Jun. 1784.

Maade deri gjøre nogen Ret gjeldende, men han kan holde sig til Indløsningssummen hos Eftermanden, 2-12-4-1, jvfr. Rskr. 4 Oct. 1754 [1]).

5) Naar Præstegaarden afbrænder, skal hver Kirke i Stiftet, som er formuende, give til dens Opbyggelse 1 Rbd., 2-12-4-2, hvilken Brandhjelp skal ansøges i Ministeriet, Pl. 20 Febr. 1717 P. 1. Litr. B. No. 14. Iøvrigt skulle samtlige Præstegaarde indlemmes i den almindelige Brandforsikkring for Landet, C. C. 7 Oct. (Resol. 13 Sept.) 1820, jvfr. C. Skr. 17 Juli 1821 og Fdg. 29 Febr. 1792 § 1, 5, 13 og 14 [2]). See ogsaa Fdg. for Als og Ærø 7 Nov. 1832 § 8.

B. I Kjøbstæderne skulde efter L. 2-22-70 Præsterne af Kirkeværgerne forsynes med Bolig, og denne skulde vedligeholdes paa Kirkens Bekostning. Senere er det for endeel Kjøbstæder ved specielle Reskripter bestemt, at Præsterne selv skulle vedligeholde Præstegaarden; de betragtes sædvanlig som Ejere og Indløsningssummen hos Eftermanden er bestemt paa forskjellig Maade, men i de seneste Reskripter sædvanlig til 500 Rbd., og med Syn og Taxation forholdes som med Præstegaardene paa Landet [3]). I enkelte Kjøbstæder nyder Præsten

1) Ørsteds Haandb. VI. 89-92.. See ogsaa Jurid. Tidsskr. VIII. 101-111 om Eftermandens Ret til i Formandens Bo at gjøre sig betalt for Gaardens Fæld. Jvfr. og om Eftermandens Ret til positiv Erstatning, C. Skr. 15 Jan. 1839.

2) Bestemmelsen i N. L. 2-12-5 om Præstegaardens Inventarium kunde maaskee være anvendelig paa Island, men ikke i Danmark, jvfr. Ussings Kirkeforf. III. 735. See iøvrigt om Præsteboliger paa Island Rskr. 18 Apr. 1781 og C. Skr. 17 Febr. 1816.

3) See geistl. Rskr. III. 372-377 og Suppl. 239 (Resol. 11 Febr. 1841).

Huusleie istedetfor Bolig, hvilket ogsaa for endeel er Tilfældet i Kjøbenhavn[1]).

§ 109.

II. Om Præstegaardens Jorder og Tilliggende i Almindelighed.

Præsten har i Almindelighed Nytte- og Brugsret af alle Præstegaardens Jorder og Tilliggende (Annexgaarde, Annexpræstegaarde, Mensalgaarde), 2-12-1, 2[2]), dog maa herved mærkes adskillige Indskrænkninger, som have deres Grund deri, at Præsten kun er Beneficiarius, ikke Ejer, nemlig:

1) at i de Skove, som ligge til Præstegaarden, skal paa de Steder, hvor Kongen har jus vocandi, skee Udviisning af Forstvæsenet, andenstebs af Proprietairen, Fdg. 26 Febr. 1733 § 35, jvfr. C. Skr. 28 Dec. 1793.

2) at Præsten ikke maa sælge Tørv eller Tørvemasse af Præstegaardens eller Annexgaardens Moser uden Cancelliets (nu Ministeriets) særdeles Tilladelse, Pl. 31 Jul. 1819, jvfr. C. Skr. 6 Nov. 1832.

3) at det, for at forebygge, at Præstegaardens Jorder ikke skulle berøves den til deres Dyrkning fornødne

1) De Præster i Kbhvn, som have Præstegaarde (der tilhøre Kirkerne), maae i Almindelighed selv vedligeholde dem, men Rskr. 21 Mai 1817 kan ikke her finde Anvendelse, s. C. Skr. 6 Dec. 1825; dog har Cancelliet i Skr. 25 Jan. 1842 til Univers. Dir. antaget det for anvendeligt med visse Modificationer paa Frue- og Trinitatis Præsteboliger. Skatter og Afgifter maa Præsterne svare, s. Rskr. 5 Dec. 1685, 12 Oct. 1742 §. 1, Pl. 11 Febr. 1803 §. 23, jvfr. Rskr. 28 Nov. 1788 og C. Skr. 2 Jan. 1796.

2) Naar 3-14-11 forudsætter, at Andre kunne have Herlighed over Præstegodset, er dette udentvivl en Levning af de ældre Forhold, jvfr. §. 107 Not. 1 (S. 256) og § 106 Not. 1 (S. 254).

Gjødning, er forbudet saavel Præsten, som i Naadensaaret hans Bo, Enke eller Arvinger, at afhænde Sæd i Straaet, Græs og Kløver, samt Hø og Halm fra Præstegaarden. Dog kan Amtmanden og Provsten meddele Tilladelse til saadant Salg, naar Præsten kan stille sig ved disse Producter uden at betage Jorderne den fornødne Gjødning, Fdg. 9 Febr. 1831 § 1 og 2. For Overtrædelse er Straffen en Mulkt fra 10 til 100 Rbd. til Stiftets gejstlige Enkekasse, hvilken Mulkt endog kan forøges til det Dobbelte, naar Skaden er meget betydelig. Amtmand og Provst kunne dictere Mulkten, dersom Præsten ikke hellere vil lade sig sagsøge efter Amtmandens Foranstaltning, § 5; jvfr. Pr. 11 Marts 1819 (ang. Sæd paa Roden), Rentek. Skr. 24 Jul. 1819 og C. Skr. 10 Aug. 1822.

4) at Præstegaardens Jorder ordentligviis ikke maa bortforpagtes uden paa Præstens Embedstid, og dog skal Forpagtningscontracten være forsynet med Amtmandens og Provstens Approbation, samt tinglæses; paa længere Tid end Embedstid kunne de ei bortforpagtes uden Ministeriets Tilladelse, og denne kan ikke ventes uden i de enkelte Tilfælde, hvor enten Avlingen er af særdeles stor Vidtløftighed eller Jorderne ligge langt fra Præstegaarden, og da paa ikke længere Tid end 9 Aar og kun under visse Betingelser ihenseende til Afgiften og Dyrkningsmaaden, Pl. 19 Marts 1812.

Præsten har nu faaet utvivlsom Jagtret ligemed Grundejere, Fdg. 20 Mai 1840 § 6[1]) og Lov af 25 Marts 1851; men om han kan udøve Jagtretten personlig, kunde vel være tvivlsomt paa Grund af 2-11-2.

1) Om Fortolkningen af den ældre Fdg. 18 Apr. 1732 §. 18, jvfr. Fdg. 23 Apr. 1781 §. 1, see Mandix Landvæsensret II. 367 ff.

Fiskeret i Søer og Damme paa Præstegaardens Jorder tilkommer Præsten, jvfr. 5-10-42, men forsaavidt som han ved Udskiftningen har faaet Jord, der støder til Søer, kan han med Hensyn til disse ikke erhverve større Ret, end han havde før Udskiftningen.

§ 110.

Om Afgifter og Byrder, som hvile paa Præstegaarde og Præstegaardsjorder.

Den Skattefrihed, hvoraf Præstegaardsjorderne vare i Besiddelse under Katholicismen [1]), beholdt de efter Reformationen, skjøndt Præsterne paa andre Maader ikke lidet betyngedes med Skatter [2]).

Efter 2-12-1 skulde Præsterne "beholde Præstegaardene frie med al deres Rettighed", ved hvilken Frihed betegnedes Skattefrihed, der dog i senere Tider (s. Fdg. 1 Oct. 1802) kun blev forstaaet om de paa Lovens Tid paa Hartkornet hvilende Skatter. Imidlertid vedbleve Præstegaardsjorderne at betragtes som privilegerede Jorder (frit Hartkorn), og svarede derfor Landskatten efter Fdg. 15 Apr. 1818 i samme ringere Forhold, som disse, indtil Gejstligheden ved Fdg. 11 Sept. 1822 § 1 og 2 fik en yderligere Lettelse, saaledes at der, istedetfor den egentlige Landskat, der udgjør 6 Rbd. for Tde. Hartkorn af anden privilegeret Jord, af Præstegaardsjorder og andre Gejstligheden tillagte privilegerede Jorder kun blev svaret en Afgift af 1 Rbd. af Tde. Hartkorn, (jvfr. C. Skr. 14

1) See §. 107.

2) Jvf. P. V. Jacobsens Fremstilling af det danske Skattevæsen under Kongerne Christian d. 3die og Frederik d. 2den S. 126–132, og C. Engelstoft Om Geistligheden som Rigsstand i Danmark i Nyt Hist. Tidsskr. VI. 1, især S. 124.

og 17 Dec. 1822 og Fdg. 6 Febr. 1824), der blev at udrede efter den ny Matrikul Fdg. 24 Jun. 1840 § 6 [1]); dersom Jorderne vare saaledes bortforpagtede, at Forpagteren skulde udrede Skatterne, skulde denne Nedsættelse i Skatter komme Præsten tilgode og betales til ham som et Tillæg til Forpagtningsafgiften, Fdg. 11 Sept. 1822 § 5 [2]). Men ved Loven om Hartkornets Egalisering af 20 Juni 1850 § 7 og Loven af s. Dat. om Ophævelse af flere ældre Skatter § 6, er denne Skattefrihed ophævet.

Foruden egentlige Skatter maae Præstegaardsjorderne udrede Renterne af Bankhæftelsen, Fdg. 5 Jan. 1813 § 3 og 7, 9 Jul. 1813, Dctr. 4 Jul. 1818 § 11, uden Godtgjørelse af de $\frac{5}{8}$ i Landskattens Beløb, hvilken ellers finder Sted ifølge Fdg. 9 Jul. 1813 § 10, see Fdg. 11 Sept. 1822 § 1, men efter det aabne Br. 4 Dec. 1838 § 8 indbetaltes de $\frac{3}{8}$ som Skat i den Kgl. Kasse [3]).

Iøvrigt var der ved flere Kgl. Resolutioner bevilget endeel maadelige Præstekald en særdeles betydelig Lettelse derved, at $\frac{5}{8}$ af Bankhæftelsens Renter udrededes for disse Kald af den Kgl. Kasse og i Skat kun svaredes 60 ß. af hver Tønde Hartkorn af Præstegaardens Jorder, s. Resol. 11 Jun. 1817, 15 Apr. 1818, 17 og 19 Jul. 1822, 15 Aug. 1827 og 11 Marts 1837, jvfr. C. Skr. 30 Sept. 1823 [4]). Men den sidstnævnte Lov af 20 Juni 1850 § 6 har ogsaa i denne Henseende stillet Præstegaardenes Hart-

1) For det extraordinære Paabud ifølge Fdg. 12 Jan. 1827 vare disse Jorder aldeles fritagne, see Fdg. §. 2.

2) At enhver tiltrædende Præst skal forsyne sig med en ny Skattebog, s. Rentekr. Skr. 23 Marts 1816.

3) Jvfr. Coll. Tid. f. 1822 S. 570, f. 1836 S. 727, f. 1838 Anhang til Nr. 17 og f. 1838 Anh. til Nr. 2 og Nr. 10.

4) Jvfr. Saml. af geistl. Fdg. I. 431 ff.

korn lige med det uprivilegerede; hvorimod den har (§ 7) stillet et Beløb af indtil 8000 Rbd. til Fordeling mellem de Kald, der behøve Lettelse i Skatter.

Fremdeles maa foruden forbigaaende Krigsskat [1]) mærkes følgende Byrder og Afgifter, som tildeels endnu hvile paa Præstekaldene paa Landet, ligesom paa anden privilegeret Jordeiendom:

1) Enhver Præst skulde for sin Præstegaard holde en Rytter- eller Artilleriheft, Fdg. 14 Sept. 1774 §§ 1, 25-39, og fl. fgg. [2]); men denne Forpligtelse er bortfaldet ved Loven af 16 Marts 1851 § 1 [2]).

2) Skulde Præsterne, i Forhold til Præstegaardens Hartkorn, bidrage til Delinqventomkostninger, Fdg. 26 Sept. 1732, Fdg. 5 Apr. 1793 II. § 2, samt til de øvrige Communaludgifter, der paa samme Maade som Delinqventomkostninger lignes paa Hartkornet og udredes af Amtsrepartitionsfonden, jvfr. Pl. 31 Dec. 1819 § 1, saasom Bropenge, Sagførerers Salarium i beneficerede og befalede Sager, Omkostninger paa Betleres Paagribelse og Transport, Udgifter til Fængslernes Vedligeholdelse, smitsomme Sygdommes Cuur, Jordemødres Løn og til Jordemoderboligers Opførelse [3]) o. s. v., ligeledes deeltage i Omkostningerne paa de nye Landevejes og Broers Istandsættelse, Fdg. 29 Sept. 1841 § 17 Litr. c, jvfr. § 9 og 10 Litr. e og f, som og i Vejarbejde in natura, forsaavidt som dette

[1]) Forordn. af 5 Jun. 1848 § 6 jvfr. § 10 og de følgende Love af 15 Mai 1850 og 27 Jan. 1851.

[2]) See Saml. af geistl. Fdg. I. 434 ff. Den aarlige Afgift, under Navn af Munderingskammerleje (s. Resol. 8 Aug. 1777 i C. C. 16 Aug. s. A.), er bortfalden ved Fdg. 9 Jul. 1813 §. 10.

[3]) Jvfr. Mandix om det danske Kammervæsen S. 152-165. For at deeltage i Kjørseler til Jordemoderboligers Opførelse vare Præsterne fritagne, C. Skr. 10 Dec. 1816, indtil Loven af 20 Juni 1850.

udkræves til de gamle Landevejes og Bivejes Istandsættelse og Vedligeholdelse, §§ 27, 28, jvfr. C. Skr. 31 Jan. 1807 og 20 Oct. 1821, ogsaa i Sneekastning, Regl. 20 Dec. 1799 § 6, C. Skr. 8 Dec. 1804. Men ved Loven om Hartkornets Egalisering af 20 Juni 1850 § 14 er den almindelige Grundsætning gjort gjældende, at Præsterne skulle efter deres Præstegaards Hartkorn deeltage i alle communale Byrder, endog til Skolevæsenet og Kirken.

3) Ligeledes skulde Præsterne give fri Befordring til de egentlige Kongerejser, Fdg. 5 Apr. 1690 § 2, 15 Jan. 1723 og 13 Oct. 1728, 26 Jun. 1844 § 7, jvfr. §§ 2 og 3.

4) Præsterne skulde erlægge qvartaliter 24 ß. i Skriverpenge til Amtstuen, Fdg. 27 Aug. 1800 og 23 Jul. 1812, dog ere disse Skriverpenge nedsatte til 12 Skilling qvartaliter paa de Steder, hvor Amtsforvalterne ere beskikkede, efterat Fdg. 14 Jul. 1819 er udkommet, og afskaffede ved Loven, af 20 Juni 1850 om Ophævelse af flere ældre Skatter § 1. g.

5) Studiiskat til Universitetet og paa enkelte Steder Cathedraticum til Bisskoppen, Anordn. 18 Mart. 1732 [1])

6) Til Skolelærerhjelpekassen skulde erlægges et Bidrag, der udgjør $\frac{1}{4}$ af hvad Sognets Skolekasse (2 Rbd. Sølv for hver fast Skole) har at udrede til denne Kasse, Pl. 22 Mart. 1843 § 6, hvorimod Præsterne vare fritagne for alle andre Afgifter til Skolevæsenet, Resol. 17 Jul. 1822 (i C. C. 3 Aug. s. A.) jvfr. Circ. 25 Jun. 1831, men ved Loven af 20 Juni 1850 § 16 er hiint Bidrag

1) See §. 315. Jvfr. iøvrigt om denne og andre saakaldte "Expenser" Foß Haandbog om Naadensaaret. Kbhvn. 1833. S. 114-119.

paalagt Communen, hvorimod Præſterne ſkulle tage Deel i ſamtlige Præſtationer til Skolevæſenet.

7) Paa enkelte Steder (Jylland og Fyen) maae Præſterne give en Afgift til Tugthuſenes Vedligeholdelſe, Rſkr. 7 Febr. 1766, 3 Apr. 1782, 6 Mai 1785, 8 Nov. 1805, 5 Febr. og 9 Apr. 1817, og i Sandflugtsdiſtricterne bidrage til de med Sandflugtens Dæmpning forbundne Omkoſtninger, Rentek. Skr. 6 Dec. (Reſol. 28 Nov.) 1806. Endelig kunde de og, i Tilfælde af indtræffende Qvægſyge, blive pligtige til i Forhold til deres Hartkorn at deeltage i de Omkoſtninger, ſom foranlediges ved de i den Anledning trufne Foranſtaltninger, Fdg. 20 Sept. 1780 § 5 [1]).

§ 111.

III. Om Menſalgaarde og Annexgaarde i Særdeleshed.

Over det til Præſtekaldene henlagte Bøndergods og Fæſterne paa ſamme [2]) udøver Præſten de ſamme Rettigheder, ſom en Jorddrot [3]), og har ligeledes de ſamme Pligter ſom denne, dog med de Indſkrænkninger, ſom

1) For at udrede den ved Fdg. 14 Mai 1768 og 12 Jun. 1770 paabudne, men ved Fdg. 8 Jan. 1845 ophævede Embedsſkat, vare Præſterne allerede fritagne ved Fdg. 11 Sept. 1822 § 7, jvfr. C. Skr. 12 Aug. og 30 Sept. 1823; ligeledes ere de frie for den ved C. C. 25 Mai (Reſol 17 Mai) 1803 paalagte Afgift til Seminariifondet ved C. C. 6 Aug. (Reſol. 19 Jul.) 1822.

2) Om Begrebet af Menſalgods og Annexgaarde (ſimple Annexgaarde, Annexpræſtegaarde), jvfr. Fdg. 17 Apr. 1688 §§ 2 og 3, Ussing om Naadensaaret S. 69, Kongslevs Privatret II. 27.

3) Skiftejurisdiction kunde Præſten ikke udøve efter Pl. 25 Jul. 1817, allerede før Loven af 28 Apr. 1850.

paaligge ham i Egenskab af Beneficiarius. Han er saaledes i Almindelighed forpligtet til at bortfæste Bondergodset [1]), og maa i denne Henseende iagttage de ved Lovgivningen foreskrevne Regler, jvfr. C. Skr. 21 Jan. 1823, Rentekr. Skr. 29 Aug. 1829 og Fdg. 27 Mai 1848 § 12. Han kan derimod hverken afhænde eller mageskifte det, eller paa egen Haand foretage nogen Forandring dermed af Betydenhed, Rskr. 5 Marts 1692 og C. Skr. 29 Jun. 1793. Heller ikke kan han antages at være berettiget til uden høiere Tilladelse at meddele Arvefæste, C. Skr. 27 Apr. 1816. Til Udskiftning udkræves Stiftamtmandens og Biskoppens Approbation, Fdg. 23 Apr. 1781 § 26.

Bondergodset maa ikke bortlejes, forsaavidt dette efter Lovgivningen er tilladt, paa længere Tid end Præstens Embedstid [2]), uden Ministeriets Tilladelse, dersom Eiendommen udgjør en Tønde Hartkorn eller derover; er den mindre, kan Amtmanden og Provsten meddele Approbation, Pl. 26 Oct. 1831 §§ 1 og 2. De Præster, som beskikkes, efterat Pl. 26 Oct. 1831 er emaneret, skulle af den Indfæstningssum, som de erholde af beneficeret Gods, kun beholde ⅓ Deel; det Øvrige skal anvendes til Fordeel for Embedet og i Regelen udsættes blandt de offentlige Stiftelsers Midler, Pl. 26 Oct. 1831 § 4, hvilken Bestemmelse ogsaa er anvendelig paa de Recognitioner, som erlægges ved hver Forandring af Besidder af bortarvefæstet beneficeret Gods, C. C. 6 Mai (Resol. 26 Apr.) 1837.

1) Ifølge Rskr. 19 Mai 1809 skulde saadant Gods, naar det blev fæsteledigt, i Fremtiden ikke bortfæstes, men bortsælges ved Auction, men dette Reskript er ophævet ved Rskr. 31 Jul. 1822, hvorved ogsaa Resol. 2 Febr. 1820 maa være hævet.

2) Det kan altsaa heller ikke bortforpagtes i Overeensstemmelse med Fdg. 15 Jun. 1792 § 11.

Naar Fæsteren af saadant Gods selv bestrider Omkostningerne paa Udskiftning eller anden vigtig Jordforbedring, er han berettiget til at erholde Arvefæste mod en billig Recognition og forhøjet aarlig Afgift, Fdg. 23 Apr. 1781 § 26 2do, Pl. 7 Jan. 1806. Men bekoster Præsten disse Forbedringer, er han ikke blot berettiget til Erstatning af Eftermanden, saaledes at fuld Erstatning skal gives, dersom han forlader Embedet inden 3 Aar, hvorimod i modsat Fald hvert Aar affortes $\frac{1}{10}$ Deel, men han kan desuden fordre, at 4 pCt. af Omkostningerne lægges til Fæsterens aarlige Landgilde, hvilket da i Fremtiden bestandig skal svares, Fdg. 23 Apr. 1781 § 26, jvfr. C. Skr. 16 Sept. 1786.

Hartkornsbrugerne paa Anner- og Mensalgodset vare fritagne for Vejarbejde in natura, forsaavidt saadant maatte være nødvendigt til de nye Hovedlandevejes første Anlæg, men ikke forsaavidt det udkræves enten til disses Vedligeholdelse eller til Istandsættelsen af de mindre Landeveje og Bivejene, Fdg. 29 Sept. 1841 §§ 10 Litr. f., 23 og 27, men staae nu efter Loven af 20 Juni 1850 lige med alle Hartkornsbrugere.

Ihenseende til Skatterne af Anner- og Mensalgodset skeete ved Fdg. 11 Sept. 1822 ingen Forandring, s. § 6, hvorved dog maa bemærkes, at Annerpræstegaardenes Jorder aldeles betragtedes som de egentlige Præstegaardsjorder, Fdg. 17 Apr. 1688 § 2, hvilket efter Loven af 20 Juni 1850 ei længere har nogen Betydning.

Præsten er ikke pligtig til at assurere Huse og Gaarde paa Mensalgodset, C. Skr. 17 Jul. 1821, derimod ansees han pligtig til at opbygge dem, naar de afbrænde, dog imod Erstatning hos Eftermanden, i Analogie med Fdg.

28 Apr. 1781 § 26, f. Rentekr. Skr. 13 Febr. 1813, jvfr. Rskr. 1 Jun. og 28 Dec. 1792.

Det maa iøvrigt bemærkes, at paa enkelte Steder er Bøndergodset paa den Maade blevet henlagt til et Præstekald, at Præsten blot oppebærer Landgilden, hvorimod den, der har Herligheden, har Ret til at bortfæste Gaarden og til Hoveri o. s. v. 5-3-24, 25[1]).

§ 112.

B. Om Tienden.

Historisk Indledning. a) Canonisk Ret.

Tienden (decimæ) har sin Oprindelse fra den mosaiske Ret, som bestemte den til Leviternes Underholdning[2]). I den ældste christne Kirke var den en frivillig Gave[3]), men i det 6te Aarhundrede blev dens Ydelse paa adskillige Concilier erklæret for en Tvangspligt, og Keiser Carl den Stores Lovbud bidrog især til at gjøre dens Indførelse almindelig[4]). Den bestod ikke blot i en Tiendedeel af

1) Jvfr. Domme af 1539 (gl. D. II. 87) og 1574 (ibid. III. 238), og Engelstoft om Patronatsretten i Theol. Tidsskr. VI., 2 H. S. 22 fgg. især S. 25.

2) Levit. 27, 30-33. Num. 18, 21-30. Jvfr. iøvrigt Gen. 14, 20 og 28, 22, hvor ældre Spor af Tiende hos Jøderne forekomme, jvfr. can. 6 Causa XVI. qv. 7. See ogsaa T. Hofman om Oprindelsen til at tage og give Tiende. 2 Opl. Kbhvn 1777. 4.

3) Flere Kirkefædre opfordrede dertil, f. Ex. Origenes, som paaberaabte sig Matth. 23, 23 i Forbindelse med 5, 20; jvfr. Bøhmer jus parochiale Sect. VII. c. I. § 6.

4) Capit. a. 779 cap. 7. (Pertz monum. Germ. I. 35). Capit. Longobard. duplex cap. 19 (ibid. 109) cap. de partib. Sax. c. 17 (ibid. I. 75.) Capit. de villis c. 6. (ibid. I. 181). Jvfr. iøvrigt Birnbaum die rechtliche Natur der Zehnten aus den Grundeigenthums-Verhältnissen des römischen und frankischen Rechts

Jordens Afgrøde og af Kreaturer (decimæ prædiales, decimæ animalium), men efter den strænge Ret fordrede man ogsaa en Tiendedeel af alt Erhverv ved Haandværk og andet Næringsbrug (decimæ personales) [1]). Den blev oprindelig betragtet som en almindelig kirkelig Indtægt og ydedes til Biskoppen, der skulde dele den i fire Dele, ligesom alle andre kirkelige Indkomster (§ 106) [2]), men efterhaanden som disse for en stor Deel kom til at udgjøre enkelte Beneficia og Parochialforholdene vare ordnede, blev Kirkens og Præstens Andele af Tienden erlagte i det Sogn, hvori de tiendepligtige Jordejendomme vare beliggende, og betragtedes tilsidst som Præstens og den vedkommende Kirkes Indkomst [3]). Imidlertid vare mange Kirketiender komne i verdslige Hænder, deels derved, at Lægfolk belehnedes med Kirkegodset, hvori ogsaa Tienderne vare indbefattede [4]), deels paa Grund af det Forhold, hvori de større Godsbesiddere stode til deres Kirker, hvoraf mange oprindelig havde været Privatcapeller (§ 42), og hvis Tiender de derfor selv tilegnede sig, hvilket saameget lettere kunde faae Indgang, da en lignende Grundafgift til Godsejeren (decimæ dominicæ; nona) paa mange

historisch entwickelt. Bonn. 1831. (See dog Richters K. R. § 293 Not. 4 og 9.) For Norge see Magnus Hakonsens mærkelige Retterbod af 1267 (Norges gl. Love II. 453).

1) C. 66 § 1. C. XVI. qv. 1. C. 4. § 8 C. XVI. qv. 7. Cap. 22, 23, 28 X. de decimis (III. 30). Extr. com. de decim. (III. 7). Til decimæ personales maa ogsaa henføres den i Sverrig og Norge saakaldte Hovedtiende, jvfr. Ny Dansk Magaz. VI. 25.

2) C. 56. C. XVI. qv. 1. C. 1. C. XVI. qv. 7, jvfr. cap. 13. X. de decimis.

3) Cap. 18, 29. X. de decimis.

4) Can. 3. C. XVI. qv. 7. Cap. 17 X. de decimis. (III. 30).

Steder var i Brug. Uagtet baade Paver og Concilier forbøde Overdragelsen af Tiender til Lægfolk[1]), vedblev den ikke destomindre, og hvor Tienden fra gammel Tid var kommet i Saadannes Eje, tabte den sin kirkelige Character og blev Gjenstand for Privates Handel og Vandel (decimæ sæculares).

Iøvrigt var Tienden, i det mindste Korntienden, tidlig bleven betragtet som en paa Ejendommen hvilende Afgift (onus reale), og Grundejerens personlige Stilling kom derfor ikke i Betragtning, og heller ikke Gejstlige vare frie for at svare Tiende, undtagen af deres egentlige Beneficialjorder, som laae i det Sogn, hvor de vare ansatte[2]). Ingen kunde paastaae Fritagelse for Tiendepligten, medmindre de kunde støtte sig paa særeget Privilegium[3]), saaledes som Tilfældet var med adskillige Munkeordener og Klostre[4]), eller kunde paaberaabe sig Præscription[5]).

§ 113.

b) Om Tienden i Danmark i ældre Tider.

I Danmark mødte Tiendens Indførelse i lang Tid heftig Modstand. Knud den Helliges Forsøg paa at indføre den fremkaldte tildeels den Opstand, som kostede ham

1) Cap, 19. X. de decim. (Concil. 3. Later. 1179), cfr. cap. 2 in VIto de dec. (III. 13).

2) Cap. 2 X. de decim., cfr. Extr. com. c. 1 eod. tit. (III. 7.). Om Sætningen "clericus clericum non decimat" s. Böhmer Jus eccl. Protest. lib. III. Tit. 30 § 76-78.

3) Cap. 24, 25. X. de decim.

4) Cap. 3, 4, 8-12. X. de decim.

5) Cap. 31 I. c. Cap. 6 X. de præscript. (II. 26) et eodem. tit. in VIto.

Livet (1086)[1]), og endnu i senere Tider var det ikke usædvanligt, at Tiendens Oppebørsel forgaarsagede væbnet Modstand af Almuen, saaledes som Tilfældet var i Skaane, hvor det faldt Absalon vanskeligt at standse en i den Anledning udbrudt Opstand 1181[2]). Det var især Bispopstienden (thrithiungs tindæ), som man modsatte sig[3]), og saavel den Skaanske som Sjellandske Kirkeret vise, at Bispopperne have maatte finde sig i at fastsætte mildere Kirkestraffe, for at bringe Folk til at erkjende deres Ret til Tienden[4]). Jyderne synes at have gjort længst Modstand[5]).

Tienden skulde, under Straf af Excommunication[6]), udredes ikke blot af Jordens Afgrøde, af Qvæg og Fisk,

1) Saxo p. 576 jvfr. p. 587 (Müllers Udg.). Jvfr. min Retshist. § 55 med Molbechs Skildringer af den danske Historie II. 107-108.

2) Saxo p. 932-946.

3) Pontificales quoque decimas execratus, sacerdotibus conjugia decernebat (populus) Saxo p. 937.

4) Sk. Kirker. c. 23: "Thæmma rætti igien tha haui böndir iat biscopi thrithiungs tindæ af allum sath sinum och en stath hemföra innan kirkiusoen." Jvfr. det sidste Cap. i den Sjell. Kirker. og Kirkelovens Begyndelse. Hvor man ikke vilde svare Tiende til Bispoppen, er maaskee som et Slags Vederlag den saakaldte Bispopsgave (donativum, donarium episcopale) bleven indført, jvfr. Ulr. Skykkes Decr. c. 3.

5) "Creditum est, eos (Jutenses) partim decimarum odio, quorum nuper Scaniæ Sialandiæque solutio inoleverat ... Absalonis affectasse discessum", Saxo p. 939. Dette bestyrkes ved den Begivenhed, som Hvitfeld fortæller at være forefaldet i Ribe i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede. Bispekrøn. S. 21.

6) Item plebani in majoribus anni sollennitatibus sub pæna suspensionis ab officiis injuste decimantes excommunicent. Ulr. Stykk. Decr. c. 5. De, som efter Allehelgensfest endnu stode til-

men ogsaa af alt Erhverv[1]), og deles i 3 Dele, til Kirken,[2]) Bisfoppen og Præsten; men af en mærkelig Dom, som Christopher af Bayern i Aaret 1443 affagde mellem Bisfopperne paa den ene og Rigets Raads verdslige Medlemmer, som de verdslige Stænders Repræsentanter, paa den anden Side, sees, at man endnu indtil den Tid jevnlig har gjort Indsigelse mod at svare fuld Tiende, og ofte kun givet en Femtendedeel i Tiende og intet til Bisfoppen. Ved den anførte Dom blev Tiendevæsenet omsider reguleret overalt[3]), men henimod Reformationstiden begyndte Adelen at unddrage sig for at give Tiende af deres Sædegaarde, og denne Tiendefrihed synes allerede stiltiende at have været erkjendt i den Odensefke Reces 1527[4]), formodentlig af den Grund, som i dette og

bage med Tienden, skulde bøde tre Mark. Den Skaanske og Sjellandske Lov nævner ikke udtrykkelig anden Straf end en Bod af ½ Mark, men de tale ogsaa kun alene om Bispetienden.

1) "De omnibus frugibus, animalibusque, piscaturis et aliis consuetis." Ulr. Stykke l. c. "Ab omnibus rebus juste acquisitis," Christoph. af Bayerns Dom 1443 hos Hvitfeld S. 831. I Erkebisfop Johannes's Stat. Synod. nævnes dog kun: "de omnibus et singulis seminibus, animalibus et piscaturis" (Thorkel. S. 108).

2) At Kongerne stundom have tilegnet sig Kirketienden, sees af Erik Glippings Forordn. 1284 for Skaane og Sjelland.

3) Jvfr. Thorkelins Kirkelove S. 84.

4) ... Theremodt haffue Wy oc wort elskelige Raadt paa Vore oc menige Adelens Wegne her uti Riget loffuet oc tilsagt thet saa at beskicke, at then menige Mandt uthi Rigett skall tiende retfærdeligen epther Gudz Log oc epther Konning Christophers oc andre Herrers oc Konningers Dom oc Sentense ... oc there met skal Almoen være qvit fore Bisfopsgave, Brudvielse, Kyrkegang, Redzle, Nandnest, Jordeferdt, Smørhurdt oc andre slighe Thynge". Saml. af gl. D. Love IV. 138.

senere Lovbud antydes, "for at de skulde tilholde deres Tjenere at tiende retfærdeligen" [1]).

Efter Reformationen forblev det med Tienden som hidtil, med den Undtagelse, at den 3die Deel, som før tilfaldt Biskoppen, nu skulde oppebæres af Kongen [2]), og vi have altsaa fra den Tid Kongetiende, Kirketiende og Præstetiende [3]).

Kongetienderne vare ved Rec. 1536 bestemte til lærde Mænds Underholdning, og de henlagdes derfor efterhaanden deels til Bispeembederne og deels til Universite-

1) Christ. den 3dies Haandfæstn. i Krags Hist. II. S. 51. See iøvrigt min Afhandling i Jurid. Tidsskr. XIX. 144 ff., hvor det Ugrundede i den sædvanlige Mening om Oprindelsen til Sædegaardenes Tiendefrihed er oplyst. Min Forklaring bestyrkes betydelig ved hvad der findes om denne Gjenstand i det senere trykte Udkast tii Kirkeordinantsen under No. IV., især de Ord: "thet haffuer thee aff Adelen ickun taget sig till siiden then Tidt Euangelium haffuer werit predicket." Kirkeh. Saml. 1 Bd. S. 105.

2) "Oc eptherdi att Bispene ere nu affette oc aflagdtte, saa will dog Behoff giøres, at der skickis nogen merckelige wise oc lerdhe Mendt, som skulle haffve Paassun, at alle Sogneprester offuer gandske Riget predicke oc lære thet menige Folck Gudz Ordt oc Evangelium fore; sammeledis att opholdes Scholer, ther unge Personer læris oc instituceris i Latine oc andre Tongemaall, saa att Riget kand haffve leerde Mend, oc saadanne lerde Mend, att opholle, wille Wi, att forscreffne Thiende offuer alt Riiget skal bielis udi trende Parter. Thendt ene skal Sogneprestien beholle; then anden Part skall Kirken haffue oc then thredie Part skall Konningen lade opbere, oc handt skall skicke fornefnte leerde Mendt Provision oc Underholdingh." Den Kjøbenhavnske Reces 1536. (Gl. D. L. IV. S. 165-166.)

3) Den Degnene ved Ribe-Artiklerne, jvfr. 2-15-10, tillagte Degnetrave kan, uagtet den i adskillige Lovbud benævnes Tiendekorn, (Aab. Brev 14 Jun. 1687 og 21 Jul. 1688, Fdg. 17 Apr. 1688 § 6, Fdg. 3 Jan. 1702 § 2), ikke betragtes som egentlig Tiende.

tet; nogle bleve anvendte til Fordeel for Skole- og Fattigvæsenet; en stor Deel af dem bleve efterhaanden solgte eller bortfæstede mod en aarlig Afgift[1]), og endeel bleve bortforlehnede til Adelen som Kongelige Belønninger. Og saa Kirketienderne bleve Tid efter anden for en stor Deel solgte med Forpligtelse til at vedligeholde Kirken, og kom saaledes, ligesom Kongetienderne, i Privates Hænder[2]). Med Præstetienden foregik ingen Forandring, undtagen at den vel som al anden Tiende maatte formindskes ved den Tiendefrihed, som nu blev Adelen lovhjemlet for dens Sædegaarde, skjøndt senere Lovbud tilholdt den at gjøre Præsterne Fyldest for deres Tjeneste[3]).

§ 114.

Om Tienden efter den nugjeldende Lovgivning.

Indledning.

Kong Christian den 5tes Lov har et særeget Capitel om Tienden, der dog næsten ganske er øst af ældre Kilder. Skjøndt Lovens Bud vare almindelige, blev dog Tiendevæsenet først senere ordnet paa Lolland ved Fdg. 1 Jul. 1687 og 17 Apr. 1688[4]); heller ikke er Loven anvendelig

1) Jvfr. Fdg. 20 Febr. 1717 P. III. § 8.
2) See Engelstoft om Patronatsretten i Theol. Tidsskr. VI., 2, S. 79 fgg.
3) See Kirkeordin. 1537 S. 71: ..."Oc kunde nu (Adelen) icke novis til att udgiffve samme Tiende, saa paaminde Wi dennem, at de vilde betencke sig at være Christen oc selffwillige giffue Christi Tienere, som ere hans Predickere, hvad dennem selff got siunis, paa det at den Fordømmelse maa dennem ey offuergaae, der Christus omtaler til Predickerne: Huo Eder forsmaar, den forsmaar mig &c. Saa skal det oc bliffue Sodomiterne lættere paa den yderste Dommedag end saadanne Foractere," og Colb. Rec. Art. 51.
4) Jvfr. Canc. Skr. 16 Jun. 1832 (Coll. Tid. S. 437).

paa Bornholm, hvor der ifølge gammel Skik ikke svares nogen Kongetiende og overhovedet ikke svares Tiende i Kjærven, hvorimod der gives noget Vist i Korn, Smør eller Penge til Kirken og Præsten, jvfr. C. Skr. 28 Octbr. 1823.

Loven forudsatte, at al Tiende skulde ydes in natura*), men da denne Ydelsesmaade baade let giver Anledning til Tvistigheder, og desuden lægger betydelige Hindringer ivejen for Agerdyrkningens Forbedring, deels derved, at endeel af Foderet bortføres fra Jorderne, som saaledes berøves deres Gjødske, deels derved, at Agerdyrkeren af et forbedret Agerbrug maa give forhøjet Tiende og altsaa tabe endeel af den Fordeel, som baade skulde tjene ham til Opmuntring og til Erstatning for anvendte Bekostninger, indbød Kongen d. 18 Marts 1796 samtlige Tiendeydere og Tiendetagere til at indgaae mindelige Foreninger om at bestemme Tienden for bestandig til en vis Afgift i Korn eller Penge. Senere gaves ved Fdg. 8 Jan. 1810 ydberligere Bestemmelser til at fremme Tiendens Forvandling til bestemt Afgift, og bleve desuden ved denne Forordning alle ældre Lovbud om Tiendens Oppebørsel, forsaavidt de ikke udtrykkelig deri ere indførte, aldeles ophævede (§ 35).

Da Tienden ikke endnu overalt er fastsat til en bestemt Afgift (Tiendevederlag), vil det være passende i det Følgende først at afhandle Tiendens forskjellige Arter (Korntiende, Qvægtiende, Smaaredsel) i Almindelighed, og dernæst de Lovbestemmelser, som angaae Tiendens Forandring til Korn- eller Penge-Afgift, fastsat enten ved Forening

*) See dog Lovens Bestemmelser om Tiendens Bortfæstning til Yderne i 2-22-19, 24.

eller ved Kjendelse af Tiendecommissionerne. Men først maa det afgjøres, hvilke Jorder der maa ansees som tiendepligtige, (d. e. saadanne, hvoraf enten Tiende eller Tiendevederlag skal udredes) ligesom og nogle almindelige Bemærkninger om Præstetienden blive at forudskikke.

§ 115.

Om tiendepligtige Jorder.

I Regelen er al Bondejord og Kjøbstædsjord tiendepligtig, naar ikke særegne Lovbestemmelser derfra gjøre Undtagelse, 2-23-1, 10, Gejstl. Privil. 1661 § 2. Derimod ere Sædegaardes Marker fritagne for at svare Tiende, forsaavidt som de henhøre til Sædegaarde, som have været oprettede før 1683, 2-23-11 [1]). Det kommer herved ikke i Betragtning, om Sædegaarden er complet eller ikke, Rskr. 4 Febr. 1684, N. L. 2-22-11 [2]), og heller ikke, om de ved Udstykning ere afhændede, Rentek. Sk. 17 Dec. 1785, C. Skr. 4 Mai 1782, 2 Jan. 1796 § 9, 9 Jan. og 30 Juli 1796 [3]), skjøndt den i 2-23-11 anførte Lovgrund ikke synes at passe paa dette Tilfælde.

Som Undtagelser fra Regelen maa mærkes:

1) Bøndergaardes Jorder, som før 1661 ere henlagte under Avls- og Ladegaarde, 2-23-3.

2) De med Steen belagte og af den Aarsag udyrkede Jordstrækninger, naar de optages til Dyrkning og indhegnes med anordningsmæssigt Steengjærde;

1) Jvfr. Schlegels Statsret I. 105-106 imod den almindelige Mening, som i Henhold til 2-23-3 regner Tiendefriheden fra Aaret 1661.

2) Jvfr. Ørsteds Haandbog IV. 35.

3) Jvfr. Mandix Landvæsensret II. 472 ff. og Jur. Arch. XXV. 67.

3) Jordstrækninger, som til Dyrkning indtages fra Havet;

4) Ferske Søer, som udtørres; Fdg. 8 Jan. 1810 § 2.

5) Moser og Kjær, som udtørres og opdyrkes, dog kun i 20 Aar fra det Aar at regne de første Gang have baaret Sæd, Fdg. 8 Jan. 1810 § 3, jvfr. C. Skr. 6 Juni 1820.

6) Hedejorder i Jylland ere aldeles befriede for Tiendepligt, naar de uden Sammenhæng med nogen anden dyrket Jordlod indtages til Dyrkning, Fdg. 8 Jan. 1810 § 2, jvfr. Pl. 17 Jun. 1812 § 1; naar de derimod opdyrkes i en saadan Forbindelse, ere de frie for de følgende 20 Aar, Pl. 14 Jun. 1825. Denne Tiendefrihed tilkommer dem endog, om de tilforn have baaret Sæd, men siden begroes med Lyng, naar det er 30 Aar siden de bare Sæd, Pl. 13 Marts 1827.

7) Sandflugtsjorder, hvoraf aldrig er svaret Tiende, blive frie for bestandig, naar de opdyrkes, og saadanne Sandflugtsjorder, der forhen have været dyrkede eller benyttede til Eng eller Græsning, fritages for Tiende i 20 Aar, naar de atter opdyrkes, Pl. 4 Sept. 1822[1]).

8) Af Jorder, som ere tillagte Skolelærere og Kirkesangere, skulle vel disse Embedsmænd ikke svare Tiende, Fdg. 8 Jan. 1810 § 32, jvfr. C. Skr. 1 Jun. 1816 og 21 Mai 1822, men Jorderne selv ere dog ikke altid at betragte som tiendefrie, C. Skr. 27 Marts 1830 og 6 Mai 1837 o. fl.[2]).

1) Skovjord, som opdyrkes, er ikke fri for at svare Tiende, C. Skr. 20 Febr. 1819, med mindre Tiendevederlaget engang er bestemt for en Ejendoms fulde Hartkorn, C. Skr. 28 Novbr. 1812.

2) See Saml. af geistl. Fdgr. III. 478.

9) Jorder, som ere tillagte de kongelige Skovfogder, C. Skr. 22 Oct. 1796.

Præstegaards-Jorder, saavel de egentlige Præstegaardes som Annexpræstegaardenes, have aldrig svaret Tiende, formodentlig fordi de oprindelig tilhørte Kirken, og ikke ere betragtede som Bondejord, 2-12-1 [1]). Ogsaa residerende Capellaners Gaarde ere tiendefrie, Resol. 19 Aug. 1699, Rskr. 26 Aug. 1740 § 4. Ligeledes ere i Analogie med Præstegaards-Jorder de til Degnekaldene oprindelig henlagte Embedsjorder blevne anseete for tiendefrie, jvfr. 2-15-9 og C. Skr. 26 Febr. 1791 [2]).

Tiende eller Vederlag for samme kan dog kun fordres, naar der i tiendepligtig Jord dyrkes de i 2-23-1 udtrykkelig nævnte Sædarter, nemlig alle Slags Korn, Rug, Byg, Hvede, Boghvede, Havre, Ærter og Vikker, Fdg. 8 Jan. 1810 § 1, dog skal paa de Steder, hvor samtlige eller i det mindste tvende Tiendetagere ved Forordningens Bekjendtgjørelse vare i lovlig Besiddelse af Tiende af andre Sædarter, denne fremdeles vedblive, men hvor Præsten alene var i Besiddelse deraf, er saadan Ret indskrænket til hans Embedstid. Ved denne Forordningens Bestemmelse er det da afgjort, hvad tilforn var omtvistet [3]), at man ikke i Almindelighed kan fordre Tiende af Bønner, Hør,

1) Jvfr. Lunn Haandbog over det danske Tiendevæsen S. 14-21.

2) Om Tiendefrihed kan erhverves ved Hævd jvfr. 2-23-3, s. Ørsteds Haandb. IV. 365, jvfr. en Overretsdom ang. præscriptio temporis inmemorialis i Algreen-Ussings jurid. Bibliothek I. 552. Den canoniske Ret erkjender heller ikke Præscription af Tiendepligten; Cap. 31 X. de decim. (III. 30). Cap. 6 X. de præscript. (II. 26) og eod. tit. in VIto (II. 13) tale kun om Præscription af Ret til Tiende, som en Gjenstand for Kirkens Ejendomsret.

3) Endeel ældre Rescripter gave endog den modsatte Mening bestemt Medhold, s. Lunns Haandbog S. 49-50.

Hamp, Roer, Kartofler, Tobak, Humle, Rapsæd o. s. v. jvfr. C. Skr. 16 Nov. 1822 og 19 Sept. 1826, eller af Jord, som anvendes til Havevæxters Dyrkning, til Skovopelskning, eller til Græsning, jvfr. C. Skr. 21 Novbr. 1843 (Suppl. 239). Heller ikke kan der fordres Tiende af Sæd, som førend den er moden, afslaaes eller benyttes til Sommerfodring for Kreaturer eller til andet Brug, jvfr. C. Skr. 22 Febr. 1817.

§ 116.

Om Præstetienden isærdeleshed, samt om Præstens Ret til Høstdage.

Om Præstens Tiende er isærdeleshed at bemærke, at den af Kjøbstædsjorder er større end andenstedes, i det den hele Tiende af disse kun deles i to Dele, hvoraf Præsten oppebærer den ene, Kirken den anden Deel, 2-23-10[1]). Men den største Indtægt af Tiende har Præsten af Annexgaarde, hvor han oppebærer samtlige Tiendens tre Dele, 2-12-3.

Som en Erstatning for Tiende[2]) har Loven tillagt Præsten Ret til at fordre en Høstdags Arbejde af Huusmænd[3]) og Huusqvinder[4]), som ikke have Kornsæd, 2-

1) Jvfr. den 9de Ribe-Art.: "... Oc paa det, at forskreffne Sogneprester udi Kiøbstederne maa diss rigere faa deris Ophold oc Vi ikke altid skulle offuerløbis derom, haffue Wi unt Wor Part aff samme Tiende at skulle hvert Aar forskickis oc fordelis, Halffparten til Kirkens og anden Parten til Prestens Behoff". jvfr. den 10 Art.

2) Jvfr. C. Skr. 25 Juli 1789, 2 Jan. 1796 og 26 Jan. 1830.

3) Hvem der indbefattes herunder s. C. Skr. 6 Oct. 1818, 27 Dec. 1823, 25 Oct. 1825. Jvfr. iøvrigt Lunns Haandb. S. 91 ff.

4) Hvad der forstaaes ved "Huusqvinder" s. Rskr. 30 Martis 1770, 3 Martis 1780 og 3 Sept. 1784.

12-5[1]); have de derimod en Jordlod, som anvendes til Agerdyrkning, har Præsten Valget, om han vil have Tiende eller Høstdag, men har han engang bestemt Valget, skal det blive bestandig Regel; dog kan der istedetfor Høstdag gives Erstatning i Penge, 24 Skilling, naar det er en Mand, og 16 Skilling, naar det er en Qvinde, Pl. 20 Marts 1801 og Fdg. 8 Jan. 1810 § 5 litr. B, jvfr. C. Skr. 15 Apr. 1820 og 15 Mai 1821[2]). Iøvrigt kan Præsten ikke fordre Høstdag af dem, som bruge eller beboe tiendefri Jord, og heller ikke af de Huusmænd, som boe paa en Gaardmands Lod, af hvilken der svares Tiendevederlag, C. Skr. 13 Oct. 1835.

Ogsaa arbejdsføre Inderster ere pligtige at forrette Høstdag for Præsten, dersom de ikke heller ville give i Offer 24 Skilling, naar det er en Mandsperson, og 16 Skilling, naar det er en Qvinde; efter Præstens Opfordring ere de pligtige at erklære sig for et af de nævnte Alternativer, Pl. 5 Juli 1828.

Præsten er iøvrigt ikke berettiget til at tilsige Huusbeboerne til at gjøre Høstdag paa den bestemte Ugedag, paa hvilken disse ere forpligtige til Dagarbejde for Huusherren, hvorimod denne, ihenseende til de ham tilkommende Extra-Arbejdsdage skal vige for Præsten, Fdg. 27 Mai 1848 § 1 og 6.

1) Jvfr. Kilden den 14de Ribe-Art. "Item de Gadehuff oc Hussmend, som icke saa Korn, de skulle høste og arbeide med Sognepresten en Dag om Aaret i den sted, som de skulle tiende."

2) Angaaende Bornholm s. C. Skr. 1 Oct. 1785, Rskr. 12 Dec. 1788 og C. Skr. 4 Dec. 1830.

§ 117.

I. Om Korntienden, forsaavidt den ydes i Kjærven.

For at ikke paa den ene Side Tiendeyderen skal lide Tab ved ubetimelig Tælling eller ubelejlig Hjemkjørsel af Tienden og paa den anden Side Tiendetageren ikke forurettes, har Fdg. 8 Jan. 1810 (jvfr. 2-23-6) givet adskillige hensigtsmæssige Bestemmelser, blandt hvilke især kunne mærkes:

1) ihenseende til Tællingen: Samtlige Tiendetagere skulle enten forene sig om et for Yderne beqvemt Sted, omtrent midt i Sognet, hvor deres Tællere i Høstens Tid skulle opholde sig, eller og saaledes dele Sognet imellem sig, at de tælle alle tre Tiender for en vis Deel af Yderne; Yderne skulle gjøre Anmeldelse, naar de ville have Tienden talt, og Tællerne bør da inden 2 Timer indfinde sig, §§ 8, 10, jvfr. C. Skr. 21 Sept. 1811. Der skal tælles saa mange Gange for hver forskjellig Kornart, som Tiendeyderen forlanger og agter fornødent efter Kornets forskjellige Art og Modenhed, § 11. (See iøvrigt § 13-15).

2) ihenseende til Tiendens Hjembringelse: Tiendeyderen er pligtig at kjøre en Miil med Tienden, § 16, jvfr. 2-23-5 og Pl. 17 Juni 1812 § 3 og 4[1]), men ikke med hver af de trende Tiender af hver Kornart til forskjellige Steder, § 21, jvfr. C. Skr. 11 Aug. 1829. Kornet maa ikke hjemkjøres, førend Tælling er forlangt, og denne maa ikke forlanges foretaget førend samme Dag, da Yderen hjemkjører sit eget Korn. Kjører han sit eget Korn hjem før, er Tiendetageren berettiget til at lade hans Korn kaste paa Yderens Bekostning efter 2-23-7, s. §§ 9. 12. Tiende-

1) Consumtion, Bom- og Bropenge maa Tiendetageren udrede, s. C. Skr. 4 Apr., 23 Mai 1820 og 9 Apr. 1822.

yderen er pligtig at kjøre fra Marken med Tienden, saasnart den er talt og førend han begynder at hjemkjøre sit eget Korn, § 17, jvfr. C. Skr. 11 Aug. 1829; see iøvrigt §§ 18-20[1]).

3) ihenseende til Tiendesvig: For Sviig begaaet ved Tællingen, Hjemkjørselen eller i andre Maader skal der bødes dobbelt saameget, som den højeste Tiende af den Kornart, ved hvilken Svigen er begaaet, beløber sig til for en Gaard af lige Hartkorn i samme Sogn, til lige Deling mellem Tiendetageren og Fattigvæsenet. Desuden beholder Tiendetageren den allerede oppebaarne Tiende. Sager desangaaende afgjøres ved Politiretten, § 22, jvfr. C. Skr. 6 Dec. 1823.

§ 118.

II. Om Qvægtienden.

Under Benævnelse af **Qvægtiende** indbefatter Loven i 2-23-2 saavel Tiende af de større Kreaturer, som af Grise, Høns, Gjæs og Ænder[2]), men i senere Anordninger

1) At Forpligtelsen til at levere det i 2-23-12 omtalte Tiendeøl er bortfaldet, naar Tienden ikke præsteres in natura, er klart, jvfr. C. Skr. 10 Dec. 1814, men maaskee tvivlsomt i det modsatte Tilfælde, jvfr. Fdg. 8 Jan. 1810 § 35 og C. Skr. 24 Juli 1813 med C. Skr. 29 Apr. 1815. At Ordet "maa" i 2-23-12 indeholder en Forpligtelse, synes at følge af Christ. d. 3dies Reces 1536 S. 166: ".... och skulle Bønderne i hvert Sogen føre samme Tiende Korn udi Kierkfuerne til Kirkeladen, oc ther skal Tienden skiftis i trende Parter, som forskreffuit er, oc **skal giffuis Bønderne** samme Dag eth Maaltid Mad oc Dricke, nar the fremføre Thienden, oc thet skulle alle tre bekoste," jvfr. Rskr. 17 Sept. 1568 (Pontopp. Ann. III. 413). See dog Lunns Haandbog S. 138-39 jvfr. med det hos Pontopp. l. c. 792 anførte Rsc. 1 Febr. 1629.

2) Om Lovens Udtryk: "hver tiende Qvæghoved, som fødes, intet undertaget" ogsaa indbefattede Smaakreaturer, som ikke udtrykkelig vare nævnte i Loven f. Ex. Duer, Kalkuner o. s. v., er nu ikke længere en Qvæstion, der har practisk Betydning, paa Grund af Fdg 8 Jan. 1810 § 7.

kaldes det sidste Slags Tiende Smaatiende, (Fdg. 7 Apr. 1740) og Smaaredselstiende (Pl. 17 Juni 1812). Loven bestemte, at der af alle Kreaturer skulde gives i Tiende hvert tiende Hoved, men heri gjordes allerede Forandring ved Fdg. 7 Apr. 1740, hvis Bestemmelser i det Væsentlige ere gjentagne ved Fdg. 8 Jan. 1810 § 6. Efter Fdg. 7 Apr. 1740 skulde denne Tiende ikke oppebæres in natura, forsaavidt Føl, Lam, Kalve, Kid og Bisværme angik, men derimod skulde for ethvert Føl, som tillægges, svares 10 ß., for en Kalv 8 ß., for et Lam eller Kid i Sjelland 5 ß., i Fyen og paa Smaaøerne 4 ß., i Jylland 3 ß., samt for en Bistade overalt 8.; Smaatienden skulde fremdeles ydes saaledes, som hidtil paa ethvert Sted havde været brugeligt. Ved Fdg. 8 Jan. 1810 § 7, forandredes ogsaa denne sidstnævnte Tiende til en Pengeafgift, 3 ß. for hver Tønde Hartkorn, hvilken Afgift ved Pl. 17 Juni 1812 § 2 blev bestemt til $\frac{1}{16}$ Skjeppe Byg af hver Tønde Hartkorn, beregnet for hver enkelt Tiende og at betale efter hvert Aars Capitelstaxt, jvfr. C. Skr. 8 Mai og 13 Nov. 1815, 23 Dec 1819. Denne Afgift kan intdrives ved Udpantning, C. Skr. 6 Jan. 1816, Fdg. 2 Juni 1830 § 2, men kan ikke fordres af jordløse Huusmænd, C. Skr. 22 Marts 1817 og 16 Dec. 1823, og heller ikke af Huusmænd, hvis Jordlod ikke er særskilt ansat til Hartkorn [1]).

Fremdeles fastsatte Fdg. 8 Jan. 1810 § 6, ligesom Fdg. 7 Apr. 1740, ihenseende til den egentlige Qvægtiende, at Ingen skal svare Tiende af de Kreaturer, som

1) I ældre C. Skrivelser (13 Marts 1790 og 10 Apr. 1802) antages det, skjøndt neppe med Føje, at jordløse Huusmænd vare pligtige at svare Qvægtiende.

ikke ere komne ham til Nytte[1]), og heller ikke være pligtig at svare til den Tiendeafgift, som maatte restere hos hans Formand paa Stedet (s. 2-23-2); jvfr. iøvrigt C. Skr. 30 Juli 1814, 29 Apr. 1815, 20 Febr. 1819, 22 Marts 1823. Afgiften skal i Reglen svares i det Sogn, hvor Kreaturerne tillægges, Fdg. 1810 l. c. jvfr. Rskr. 29 Dec. 1758 og C. Skr. 7 Oct. 1828.

Af andre Kreaturer end dem, Loven nævner, svares i Almindelighed ikke Tiende; kun paa enkelte Steder svares ogsaa Fisketiende til Præsten, Rskr. 18 Aug. 1680, (Anholt) C. Skr. 19 Sept. 1795 (ang. Fisketiende til Degnen i Øster-Marie Sogn paa Bornholm) og 10 Sept. 1825 (om Tiende af Flyndre i Hjørring Amt) jvfr. dog C. Skr. 18 Juni 1785[2]). Det er iøvrigt ihenseende til Qvægtiendens Deling at mærke, at den i Sjelland (C. Skr. 21 Sept. 1793), paa Lolland og Falster (Fdg. 17 Apr. 1688 § 4) og maaskee paa nogle Steder i Fyen (Rskr. 3 Oct. 1685) oppebæres alene af Præsten, og i Kjøbstæderne i Almindelighed slet ikke erlægges[3]).

1) Om det Tidspunkt, som herved kommer i Betragtning, s. Lunns Haandbog S. 269-272, jvfr. C. Skr. 13 Marts 1819 med C. Skr. 8 Jan. 1820, 5 Apr. 1828 og 15 Aug. 1837 (Saml. af gejstl. Fdgr. III. 399).

2) Jvfr. Kilden til 2-23-2 Christ. d. 3dies Fdg. 1539 om Tiende (i Suppl. til Chr. d. 5 Hist. ved Krag S. 40): "desligest skulle de tiende det tiende Høfvet af ald Qvæg intet undertagen, Høns, Giæs, Ænder, Føl, Lam, Giedder, dersom de ere til, Grise, Fisk, Bysvarm, og andet mere, som Stedets Leiligheder eller tilsiger efter gammel Sædvane" ꝛc., jvfr. den Kold. Rec. Cap. 51 og Christ. 4des st. Rec. 1-4-45, som ogsaa henvise til gammel Sædvane.

3) Jvfr. Usings Kirkeforfatning IH. 2 Bd. S. 601. See dog Exempel i ældre Tider i Friis's Skjelskjørs Beskrivelse S. 541 ff. og senere i Rødby paa Lolland, C. Skr. 19 Nov. 1785. See dog ang. Skagens Kirke, Rskr. 14 Marts 1721 og ang. Middelfart

§ 119.

Om Smaaredsel.

En med Tienden beslægtet, skjøndt dog derfra væsentlig forskjellig Præstation, er den saakaldte Smaaredsel, der under forskjellige Navne[1]) paa enkelte Steder i Landet har vedligeholdt sig fra Katholicismens Tid som en Afgift til Præsten, bestaaende i Melk, Ost, Æg, Kager, Kyllinger o. desl., uagtet den ifølge Christ. d. 3dies Reces 1536[2]) skulde være aldeles ophævet. Uagtet Christian d. 5tes Lov ikke omtaler den, tilsigtes den udentvivl i 2-13-6 ved Udtrykket: "anden sædvanlig Redsel" (jvfr. 2-12-6). I Rskr. 20 Apr. 1686 og 21 Juli 1688 erkjendes Præsternes Ret dertil, hvor den ellers har været i Brug, og efterat Fdg. 4 Nov. 1720 havde paa Kongens Gods afskaffet den paa enkelte Steder indførte Skik, at Bønderne ydede Præsten visse Dages Melkning af deres Kreaturer, erklærede Fdg. 29 Dec. 1721 Præsterne ligefuldt berettigede til Mid-

Kirke de under 1 Sept. 1820 og 15 Jan. 1836 confirmerede Vedtægter for Marsvinsfangerlauget (Coll. T. f. 1836 S. 114).

1) Julerente, Paaskerente, Midsommersrente, St. Hansrettighed, Smørbyrd, Nannest o. s. v. — Midsommerstiende er at forstaae om Qvægtienden og vel rettest om den Deel deraf, som senere kaldtes Smaatiende eller Smaaredselstiende, s. 2-22-13 og 17, endskjøndt C. Skr. 24 Marts 1787 bruger dette Udtryk om den i Fdg. 29 Dec. 1721 omhandlede Midsommersrente.

2) Saml. af gamle danske Love IV. S. 165, hvor der nævnes: "Havre, Smørbyrd, Nandest, Plovkorn og anden slig Tynge;" jvfr. den Odenseske Rec. 1527 see ovenf. § 113 S. 273 Not. 5.) og Ulr. Stykkes Decret.: "dabit tria nannest in panibus et cibariis ter in anno" (Thorkel. Kirkel. S. 53.) Om Nannest s. Molbechs Dialektlex. v. Nadnester. See ogsaa om Korsbyrd-Mad Skjelskjørs Beskrivelse ved Friis S. 286. Om Altermad s. § 125 (S. 301) Not., Jvfr. endnu Usings Kirkeforfatning III. 2 Bd. 595.

sommersrente paa de Steder, hvor den af Arildstid havde været brugelig. Naar den sidstnævnte Forordning bestemmer Midsommersrenten til 1 Pund Ost af hver Tønde Hartkorn, jvfr. C. Skr. 10 Sept. 1833 [1]), kan det neppe antages, at al anden Midsommersrente er bortfalden, men at denne Præstation kun er substitueret den ældre Melkning, jvfr. C. Skr. 7 Oct. 1828. Naar den ikke udtrykkelig er omtalt i en Tiendeforening, kan den ikke ansees indbefattet derunder, C. Skr. 1 Febr. og 8 Apr. 1812 og 13 Dec. 1834 [2]). Iøvrigt kan den under visse Omstændigheder være Gjenstand for Udpantning, C. Skr. 28 Mai 1791, 6 Jan. 1816, jvfr. Pl. 2 Nov. 1835 § 2 [3]).

§ 120.

Om Tiendevederlag. a) Fastsat ved mindelig Forening.

Istedetfor Tiende in natura kan der, som ovenfor (§ 114) bemærket, svares en bestemt aarlig Afgift enten i Korn eller Penge. Saadant Tiendevederlag grunder sig enten paa mindelig Forening mellem Yder og Tiendetager, eller paa de ved Fdg. 8 Jan. 1810 § 28 anordnede Tiendecommissioners Kjendelse.

De mindelige Foreninger om Tiendevederlag kunne enten være indgaaede ved Tiendecommissionens Mellemkomst eller uden samme, enten for bestandig eller for eet eller flere Aar. Forsaavidt de ere indgaaede for bestandig og uden Tiendecommissionens Mellemkomst,

1) Saml. af geistl. Fdg. I. 542.
2) Saml. af geistl. Fdg. I. 543.
3) Jvfr. iøvrigt ihenseende til Vanskelighederne ved Beviisførelse for Rettighedens Tilværelse Lunns Haandbog S. 288–290.

omhandles de i Indbydelsen 18 Marts 1796 og Pl. 18 Mai 1798, hvis Bestemmelser ifølge Fdg. 8 Jan. 1810 § 33 endnu ere gjeldende. Hovedreglerne om disse sidstnævnte Foreninger ere følgende:

1) Naar Tiender ere tillagte Kirker, offentlige Stiftelser, Beneficiarier[1]), Lehn og Fideicommisser, udkræves til Foreningens Gyldighed Kongelig Confirmation, som meddeles af Cancelliet (Ministerierne) ad mandatum, Indbyd. 1796 § 5, jvfr. Resol. 4 Juli 1800 § 7 og C. Skr. 9 Febr. 1811, hvilken Confirmation derimod ikke er nødvendig, naar Tiendetageren er en privat Ejer af Kongetienden, Indbyd. 1796 § 6.

2) I de Tilfælde, hvor Kongelig Confirmation udkræves, skulde forhen Foreningen helst indgaaes paa den Maade, at Afgiften fastsattes i Korn, og dette derpaa efter Middeltallet af de sidste 10 Aars Capitelstaxt ansloges til Penge, dog saaledes at der hvert 5te Aar foretoges en ny Beregning, Indbyd. 1796 § 1; men senere er det bestemt, at Vederlaget skal bestemmes til et vist Qvantum Korn, som enten erlægges in natura eller betales med Penge efter hvert Aars Capitelstaxt, Pl. 18 Mai 1798, Canc. Circ. 19 Oct. (Resol. 9 Oct.) 1822, jvfr. Pl. 17 Juni 1812 § 6, C. Skr. 16 Juli 1814, 29 Mai 1821 og Resol. 15 Mai 1833[2]).

3) Foreningen kan indbefatte saavel Qvægtienden og Smaaredselstienden, som Korntienden, Indb. 1796 § 2. Ved Resol. 22 Dec. 1830 er Cancelliet (Ministeriet) be-

[1]) Naar Vacance i Præstekald indtraf, skulde der, ifølge C. C. 11 Apr. og 20 Mai 1797 o. fl. altid af Amtmanden og Provsten forsøges mindelig Forening med Sognemændene ang. Tienden, men dette finder ikke længer Sted ifølge C. C. 3 Aug. (Resol. 17 Juli) 1822.

[2]) Saml. af gejstl. Fdg. III. 454.

myndiget til ad mandatum at confirmere særskilte Foreninger angaaende Qvægtienden, hvorved Vederlaget fastsættes til en bestemt aarlig Afgift i Penge.

4) Naar Tiendeyderne ere af Bondestanden, skulle de vedtage Foreningen for Amtmanden, Indbydelse 1796 § 8 Litr. b, jvfr. C. C. 3 Juni 1797 § 2 og 21 Marts 1801, og dersom de ere Fæstebønder, kunne de ikke indgaae Foreningen med fremmede Tiendetagere uden Jordbrottens Samtykke; vil derimod Jordbrotten indgaae Tiendeforening for sine Fæstegaarde, er han dertil berettiget, uden at Fæsterne kunne modsætte sig, men saalænge de ikke ere villige til at udrede den bestemte Afgift, oppebærer Jordbrotten Tienden hos dem i Kjærven, Indbyd. 1796 § 7, jvfr. C. C. 2 Oct. 1802.

5) Foreningen, som bliver en uforanderlig Regel for Fremtiden, skal forfattes skriftlig paa stemplet Papir (4 Kl. Nr. 4) og tinglæses, Indbydelse 1796 § 8, Sp. Regl. 22 Marts 1814 § 84 og 156, Fdg. 3 Dec. 1828 § 6 Nr. 7.

6) Naar Forening er sluttet, har Tiendetageren Fortrinsret hos Yderne for Aarets Afgift, som er forfalden til næste Aars 1 Januar, fremfor alle Kongelige Skatter og alle andre Prioriteter indtil næstkommende St. Hansdag, i hvilken Tid han ogsaa kan lade Afgiften inddrive ved Udpantning paa samme Maade, som de Kongelige Skatter. Ligeledes er i samme Tidsrum Jordbrotterne ansvarlige for Afgiftens Betaling af deres Fæstebønder, paa samme Maade, som de indestaae for de Kgl. Skatter. Indbydelse 1796 § 7[1]).

[1]) Den her nævnte Sikkerhed for Tiendeafgiften vil blive nærmere omhandlet i § 123.

Om de ved Tiendecommissionerne[1]) indgaaede Foreninger gjelde de samme Regler, kun at den under Nr. 4 omhandlede Vedtagelse af Fæstebønder for Amtmanden bortfalder, og at Foreningen ikke behøver at skrives paa stemplet Papir, men meddeles Parterne som en Udskrift af Protocollen, og, forsaavidt Foreningen behøver Kongelig Confirmation, besørges tinglæst af Stiftsøvrigheden, ellers af Tiendecommissionen, Fdg. 8 Jan. 1810 §§ 28, 33 og 34, jvfr. C. Skr. 2 Aug. 1817 og Pl. 12 Marts 1828 § 6.

Om temporaire Tiendeaccorder tales ikke i Indbydelsen 18 Marts 1796, og Bestemmelserne om Kongelig Confirmation kunne ikke paa dem være anvendelige, men ifølge Fdg. 8 Jan. 1810 § 29 maae de antages at medføre samme Fortrinsret for Afgiften, som de bestandige Foreninger, naar de tinglæses og af vedkommende Godsejer samtykkes, ligesom ogsaa Sport. Regl. 22 Marts 1814 § 84 og Fdg. 3 Dec. 1828 § 6 Nr. 7 her komme til Anvendelse.

§ 121.

b) Tiendevederlag, fastsat ved Kjendelse.

Ved Fdg. 8 Jan. 1810 gjordes et betydeligt Skridt til overalt at bevirke Tiendens Forandring fra Naturalydelse til bestemt og uforanderlig Afgift, da det efter denne Forordning ikke længer beroer paa Tiendetagers og Yders gjensidige frie Villie, om en saadan Forandring skal foregaae eller ikke, men Tiendeyderen altid er berettiget til at erholde Tiende-Afgiften bestemt ved Tiendecommissionens Kjendelse, dersom Tiendetageren ikke er villig til at indlade sig paa mindelig Forening, Fdg. § 23. Samme

[1]) Jvfr. § 122.

Ret tilkommer **Tiendetageren** kun **undtagelsesviis**, nemlig:

1) naar Tiendeyderen før Aaret 1810 har fremført Tienden længere Vej end 1 Miil fra Stedet, hvor Tienden er taget, og nu vægrer sig ved at fremføre den længer end den ved Fdg. 1810 bestemte Miil, Fdg. 8 Jan. 1810 § 16.

2) naar Tiendeyderen boer paa en Øe og ikke vil føre Tienden over Vandet, § 20, jvfr. C. Skr. 27 Juli 1816 og 3 Juni 1820.

3) naar Tiendeyderen, der indtil Aaret 1810 har henkjørt en af de trende Tiender af hver Kornart til flere forskjellige Steder, ikke længer vil gjøre dette, § 21.

4) naar en Ejendoms Jorder ere deelte i flere fra hinanden affondrede Lodder, af hvilke nogle ligge indenfor og andre udenfor en Miils Omkreds fra Afleveringsstedet, og Yderen saaledes ifølge Fdg. 8 Jan. 1810 §.16 ikke vil hjemføre hele Tienden, Pl. 17 Juni 1812 § 4.

5) naar offentlige Stiftelser eller Beneficiarier, som ikke kunne oppebære Tienden in natura, ikke have kunnet træffe passende Forening med Yderne, og heller ikke ved Auction have kunnet erholde passende Vederlag for Tienden, kunne de vente Bevilling af Ministeriet ad mandatum til at faae Tienden bestemt til fast Afgift, Pl. 17 Juni 1812 § 5.

Den Tiendeydere tilstaaede Ret tilkommer iøvrigt ikke blot Selvejere, hvormed Arvefæstere, der have Skjøde paa Ejendommen, staae i Klasse, men ogsaa Fæstere, dog at deres Jorddrot indvarsles for Tiendecommissionen, Fdg. 8 Jan. 1810 §§ 24-26, jvfr. C. Skr. 8 Aug. 1820. Den Omstændighed, at Tienden er bortforpagtet, kan heller ikke være til Hinder for Tiendens Forandring til

Afgift, men Forpagteren af Tienden betragtes aldeles som dens Ejer, § 27.

§ 122.

Fortsættelse. Om Tiendesagers Behandling ved Tiendecommissionerne.

Til at bestemme Tiendevederlaget efter Vedkommendes Opfordring ere i Rigets forskjellige Districter af Kongen beskikkede særegne Commissioner under Navn af Tiende-commissioner, som i Almindelighed bestaae af 3, stundom af 4 Medlemmer. Naar Commissionen ikke kan tilveje-bringe mindelig Forening (s. § 120), foretager den en Taxation af Tienden paa Stedet og bestemmer derpaa ved en Kjendelse Vederlaget i Korn eller Penge, i Overensstemmelse med visse Regler, som indeholdes i Fdg. 8 Jan. 1810 § 28 (jvfr. Pl. 17 Juni 1812 § 6 og C. C. 19 Oct. 1822), af hvilke dog den, der foreskriver, at der med Hensyn til Agerbrugets fremtidige Forbedringer altid skal tillægges Taxations-Beløbet $\frac{1}{10}$ af Tiendens Værdi, bortfalder i de Tilfælde, hvor offentlige Stiftelser eller Beneficiarier have erholdt Bevilling til at lade Tiende-vederlaget bestemme ved Kjendelse, ifølge Pl. 17 Juni 1812 § 5 [1]).

Begjæring om Tiendens Bestemmelse af Tiende-commissionen skal indgives inden Mortensdag [2]), og Kjen-

1) Jvfr. iøvrigt om Tiendecommissionerne Resol. 7 Nov. 1810 og 15 Mai 1816 (C. C. 1 Juni) og C. Skr. 3 Marts 1827, 24 Mai 1828 og 7 Nov. 1837 (Saml. af gejstl. Fdg. III. 439). See ogsaa den overordnede Tiendecommissions Circul. 28 Jan. 1817 (Saml. af gejstl. Fdg. III. 442-447.)

2) Jvfr. C. Skr. 23 Febr. 1811.

delsen, der tillige bør bestemme, hvorledes Omkostningerne[1]) af Parterne blive at udrede, skal affiges inden næste Aars St. Hansdag. Kjendelsen, der, ligesom alt hvad der forhandles ved Tiendecommissionen, skrives paa ustemplet Papir, kan paaankes til den overordnede Tiendecommission i Kjøbenhavn, men saadan Appel skal iværksættes inden 6 Maaneder fra Kjendelsens Affigelse, hvortil Vedkommende behørig skulle indkaldes[2]). Kjendelsen skal gives beskrevet inden 6 Uger, efterat den er bestilt. Oprejsning kan under særegne Omstændigheder ventes bevilget af Ministeriet inden Aar og Dag efter Kjendelsens Affigelse, Fdg. 8 Jan. 1810 § 28, jvfr. Fdg. 12 Marts 1828 § 2 og 3. Hvad Omkostningerne angaaer, da skulde, efter Pl. 25 Mai 1816, den overordnede Tiendecommission ogsaa paakjende deres Størrelse, dersom Kjendelsen i denne Henseende blev paaanket, men nu skal den kun bestemme, i hvilket Forhold Udgifterne af Parterne skulle udredes, hvorimod den af Amtstiendecommissionen gjorte Beregning skal underkastes Amtmandens Revision, Fdg. 12 Marts 1828 § 1. Forsaavidt slige Udgifter blive at udrede af en Præst, kunne de i Reglen ikke fordres erstattede af Eftermanden i Kaldet, C. Skr. 10 Febr. 1818; men Ministeriet kan dog ved Bevilling ad mandatum meddele særdeles Tilladelse dertil paa den Maade, at i det mindste $\frac{1}{20}$ af Omkostningerne fradrages i Erstatningen for hvert Aar den Præst bliver i Kaldet, i hvis Embedstid Tiendevederlaget er bestemt, Resol. 6 Dec. 1837[3]).

1) Om Befordringsomkostninger s. C. C. 22 Aug. 1826.

2) Indtil den overordnede Tiendecommissions Kjendelse er affagt, bliver Tienden fremdeles at yde i Kjærven, jvfr. C. Skr. 11 Sept. og 18 Dec. 1813, 28 Marts 1818 og 23 Jan. 1819.

3) Coll. T. f. 1838 S. 82.

Alle Kjendelser, der ere affagte ved Amtstiendecommissionen eller den overordnede Tiendecommission, skulle nu tinglæses ved den Ret, under hvis Jurisdiction de tiendepligtige Jorder ligge; Originalen skal bevares i Stiftsarchivet, og Tiendetagerne erholde en Udskrift af Kjendelsen og samtlige Tiendeydere en anden, Fdg. 12 Marts 1828 § 4 og 7, jvfr. Fdg. 8 Jan. 1810 § 34[1]).

§ 123.

Om Virkningerne af Tiendens Forandring til fast Vederlag.

1) Den lovbestemte Tid, inden hvilken Tiendevederlaget skal svares, er "inden December Maaneds Udgang", Fdg. 8 Jan. 1810 § 29 Litr. b, jvfr. C. Skr. 28 Dec. 1830. Denne Regel kan dog naturligviis ikke finde Anvendelse, naar Vederlaget er bestemt i Penge at betale efter et vist Kornqvantums Værdi i Overeensstemmelse med det løbende Aars Capitelstaxt, da denne først sættes i det følgende Aar, jvfr. Rentekr. Skr. 4 Jan. 1817. Naar Vederlaget er fastsat til et bestemt Pengebeløb, ansees Yderen berettiget til at erlægge Betaling, saasnart Indhøstningen har fundet Sted, C. Skr. 18 Dec. 1819.

2) Naar Tiendevederlaget er bestemt til Korn, som skal svares in natura, er især delesbed at mærke:

a) Med Hensyn til det ved Kjendelse fastsatte Vederlag har Pl. 26 Marts 1816 bestemt, at Tiendeyderen er pligtig at føre Kornet til den Sognet nærmest liggende Kjøbstad eller det nærmeste Ladested, hvorved det dog ikke kan antages at være Tiendetageren formeent, at fordre

1) See iøvrigt om Tinglæsningen Lunns Haandbog S. 207-216.

Tiendekornet leveret paa hvilket Sted, han vil, indenfor een Miils Afstand fra det Sted, hvoraf Tienden svares, jvfr. C. Skr. 30 April 1831 [1]).

b) Ihenseende til Kornets Qvantum er at mærke, at det skal leveres med det i Fdg. 10 Jan. 1698 4 Cap. § 9 bestemte Opmaal, C. Skr. 7 Juni 1817, C. C. 21 Nov. 1829 og C. Skr. 19 Aug. 1837 [2]), men at der ikke tages Hensyn til dets Vægt, C. Skr. 3 Jan. 1829, jvfr. Frdg. 21 Oct. 1791.

c) dersom Tiendetageren nødsages til at inddrive saadan Tiendeafgift ved Udpantning, er han berettiget til at fordre den erlagt i Penge, saaledes at det for Afgiften bestemte Qvantum Korn beregnes til Penge efter Taxation af Fogden og de af ham medtagne Mænd, hvilken Taxation iøvrigt kan indankes for Amtmanden. Dog har Tiendetageren, dersom han vil opsætte de ham tilkommende Tvangsmidlers Anvendelse indtil den Tid, da Capitelstaxten for Aarets Afgrøde er sat, Ret til at foretrække Kornets Beregning efter bemeldte Capitelstaxt, Fdg. 8 Jan. 1810 § 29, litr. d og Pl. 31 Oct. 1827.

3) Dersom den ved Forening eller Kjendelse bestemte Afgift ikke erlægges i rette Tid, er Tiendetageren berettiget til uden foregaaende Rettergang og Dom at erholde den inddrevet ved Execution paa Yderens Bekostning, Fdg. 8 Jan. 1810 § 29, litr. a, d. e. ved Udpantning, som i Almindelighed skal iværksættes af Sognefogden, C. Skr. 2 Nov. 1819, jvfr. C. Skr. 17 Mai 1823, 20 Dec. 1828

1) Saml. af geistlige Fdg. III. 494. Jvfr. iøvrigt om Consumtion, Bro- og Bompenge, som C. Skr. 4 Apr. 1820 o. fl. paalægger Tiendetageren at svare, Lunns Bemærkninger i Haandb. S. 198 og 199.

2) Saml. af geistl. Fdg. III. 475.

og 5 Jun. 1838[1]). Denne Ret til Udpantning skal gjøres gjeldende inden St. Hansdag, i det mindste maa inden denne Tid Restancelisten være indgivet til Amtet, Fdg. 8 Jan. 1810 § 29 Litr. c, jvfr. C. Skr. 17 Mai 1823 og 23 Sept. 1826.

4) I samme Tid har Tiendetageren Fortrinsret i Yderens Bo for det sidstforløbne Aars Afgift fremfor alle andre Creditorer, endog Panthavere og Kongelige Skatter, Fdg. 8 Jan. 1810 § 29 Litr. c, jvfr. Indbyd. 18 Marts 1796 § 7. Uagtet Tiendeafgiftens Natur, som en paa Grunden hvilende Afgift, i Forbindelse med de i Fdg. anførte Motiver, i høi Grad tale for en indskrænkende Fortolkning af Udtrykket: "Yderens Bo", saa at Fortrinsretten kun skulde gjøres gjeldende i det tiendepligtige Jordbrug, er man dog neppe beføjet til at afvige fra Ordbetydningen, naar det betænkes, at Naturaltienden ikke strængt taget kan begrunde nogen jus reale i den tiendepligtige Grund, men vel i dens Avl; fremdeles at den undergaaer en væsentlig Forandring ved at forvandles til en Afgift, der efter Indhøstningen maa betragtes som en Tiendeyderen betroet Capital, og endelig at Tiendeyderen meget ofte kun har Brugsret, ikke Ejendomsret over Grunden, jvfr. C. Skr. 2 Aug. 1800 og C. C. 5 Jun. 1827[2]).

5) Endelig skal i samme Tid Jordbrotten være ansvarlig for Afgiftens rigtige Betaling af hans Fæstebønder paa samme Maade, som han indestaaer for de Kongelige Skatter, Fdg. 8 Jan. 1810 § 29 Litr. e, jvfr.

1) Saml. af gejstl. Fdg. III. 470.

2) Jvfr. Ørsted i Nyt Jurid. Arch. XXVI. S. 43 og Haandbog VI. 263-268 med Hansen om det danske Stiftevæsen § 40 No. 3 (3die Udg. S. 375 ff.).

§§ 24 og 26 og Indbydelse 18 Marts 1796 § 7. Denne Jorddrottens Forpligtelse er iøvrigt kun subsidiær, C. Skr. 10 Mai 1823 og 16 Sept. 1826, og skal efter C. C. 5 Jun. 1827 ikke kunne gjøres gjeldende ved Udpantning.

6) Den under No. 3 og 4 omhandlede Udpantnings- og Fortrinsret kan i Almindelighed ikke finde Sted, naar Tienden paa andre end de lovbestemte Maader og kun for en Tid er fastsat til en bestemt aarlig Afgift. Kun naar en saadan Forening er indgaaet mellem Jorddrot og Fæstebønder er det dem tilladt at vedtage, at Tiendevederlaget skal være Gjenstand for Udpantning, Fdg. 9 Marts 1838 § 3, ligesom Fæstebonden ogsaa ifølge samme Fdgs § 2 kan vedtage, at dette Vederlag skal betragtes ligesom anden Skyld, der kan bevirke Fæstets Forbrydelse.

7) Naar Tiendevederlaget paa anordningsmæssig Maade enten ved Forening eller Kjendelse engang er bestemt, skal Bestemmelsen derom være en bestandig og uforanderlig Regel, Indb. 18 Marts 1796 § 6, Fdg. 8 Jan. 1810 § 28, jvfr. C. Skr. 29 Nov. 1823. Herfra gives kun følgende Undtagelser:

a) dersom den tiendeydende Jord ved Overswømmelse, Sandflugt, Krigsuroligheder eller paa anden Maade bliver saaledes forringet, at Afgang eller Formindskelse i de Kongelige Skatter maatte blive bevilget, i hvilket Tilfælde ogsaa bør tilstedes en forholdsmæssig Nedsættelse i Tienden, saalænge som Nedsættelse i Skatterne vedbliver, Fdg. 8 Jan. 1810 § 30.

b) dersom Tiendeforeninger eller Kjendelser, hvorved Middeltallet af de sidste 10 Aars Capitelstaxter ere lagte til Grund, ønskes forandrede saaledes, at Afgivten enten udredes med Korn in natura eller med Penge efter hvert

Aars Capitelstaxt, C. C. 29 Mai 1821 og 19 Oct. 1822 (jvfr. § 120. 2.).

c) dersom Tiendetagere og Tiendeydere ere enige i for eet Aar at indgaae Forening om at erlægge og modtage Tienden enten i Kjærven eller paa anden Maade, C. C. 6 Dec. 1825.

§ 124.

Om de Skatter og Afgifter, som svares af Tienden.

Ifølge Frdg. 15 Apr. 1818 § 2 skulle Alle, som eje eller ere beneficerede med Tiende, svare Landskat til et vist Beløb af hver Tønde tiendeydende Hartkorn og desuden af det matriculerede Tiendehartkorn (d. e. i Forhold til Tiendens Værdi, saaledes som den fra gammel Tid er anslaaet eller matriculeret til Hartkorn), dog i sidste Henseende kun forsaavidt Konge- og Kirketiende angaaer [1]). Den temporaire Nedsættelse af Landskatten ved Fdg. 10 Jan. 1823, kom iøvrigt ogsaa Tienderne tilgode,[2]) forinden den ved Lov af 20 Juni 1850 blev afløst af Ophævelsen af denne Deel af Landskatten.

Da ved Fdg. 5 Jan. 1813 Rigsbanken var funderet ved at tillægge den en Fordring paa samtlige faste Ejen-

1) Den første Bestemmelse om Skat af Tiender findes i Fdg. 11 Dec. 1679, hvor den bestemmes til 2 Mark af hver Tønde Hartkorn, dog kun for Konge- og Kirketiender, jvfr. Fdg. 27 Nov. 1680, 16 Dec. 1682, 16 Jun. 1686 § 1, 17 Apr. 1688 § 7, 11 Dec. 1688, 23 Jan. og 25 Dec. 1719. See iøvrigt om det matriculerede Tiende-Hartkorn Mandix Kammeret S. 46; hvorhos maa mærkes, at det privilegerede Hartkorn nu er lige Vilkaar underkastet med det uprivilegerede, Lov af Juni 1850 § 2.

2) See ogsaa om Landskattens Erlæggelse i Sedler, Fdg. 6 Febr. 1824.

domme i Landet af 6 pCt. af deres Værdi, blev ved Fdg. 9 Juli 1813 § 3 Konge- og Præstetiendens Værdi anslaaet til 40 Rdd. for hver Tønde Hartkorn og Kirketienderne til 32 Rdd. og derefter ansat til Bankhæftelse. Dog skulde Tiendeejerne nyde Godtgjørelse for $\frac{5}{6}$ af Bankhæftelsens Rente ved Afslag i de kongelige Skatter, Fdg. § 10 jvfr. Fdg. 15 Apr. 1818 § 9.

Med Hensyn til Gejstlighedens Andeel i Tienden var ved Fdg. 11 Sept. 1822 § 1 gjort den Forandring, at Landskatten var eftergivet af alle Præstetiender, som og af de Konge- og Kirketiender, hvormed Gejstligheden var beneficeret, forsaavidt som Skatterne udgjorde et større Beløb end der anvendtes til Liqvidation for de $\frac{5}{6}$ af Bankhæftelsens Renter, hvorimod Gejstligheden maatte erlægge de fulde Bankrenter [1]). Men denne Lettelse er fra 1 Jan. 1851 ophævet ved Loven af 20 Juni 1850 § 5, som paabyder Udredelse af den fulde Tiendeskat mod Liqvidation af $\frac{5}{6}$ af Bankheftelsen i Beneficiarii Hartkorns- og Tiendeskat samt eventuel Erstatning for forøget Skattebyrde af det dertil bestemte Beløb af 8000 Rdd. §. 7. (Jvfr. ovenfor § 110, S. 265).

Fremdeles svares af Kongetienders tiendeydende Hartkorn $1\frac{1}{2}$ Rbß. Sølv til Seminariifonden for hver Tønde Hartkorn, Kgl. Resol. 3 Jan. 1821, jvfr. Anordn. om Skolevæs. paa Landet 29 Jul. 1814 § 66 No. 4, C. Skr, 23 Marts 1822, for hvilken Afgift Præster, som ere beneficerede med Kongetiender, ikke ere befriede, C. Skr.

1) Jvfr. Coll. Tid. f. 1822 S. 570–571 Not. Nærmere Bestemmelser om denne Lettelse i Frdg. § 5 og C. Skr. 28 Oct. 1823 og Rentek. Circ. 7 Apr. 1827, samt det aabne Brev af 4 Dec. 1838 § 8.

4 Oct. 1836 [1]), ligesom den ogsaa svares af Annexgaardes Kongetiender, C. Skr. 25 Nov. 1823.

Endelig skal af Kirkens tiendeydende Hartkorn udredes 1½ Rbß. Sølv for hver Tde. Hartkorn til Skolekassen, Anordn. om Skolevæs. paa Landet 29 Jul. 1814 § 66 No. 4, jvfr. C. C. 25 Febr. 1815 og C. Skr. 28 Jan. 1823 og 29 Apr. 1826 [2]).

§ 125.

C) Om Offer.

Præsteofferet har sin Oprindelse fra de gamle Oblationes, hvoraf endeel efterhaanden tilfaldt Sognepræsten allene [3]). Christian den 3dies Kirkeordinants Fol. 69 omtaler allene Høitidsofferet [4]), men allerede i 1539 fandt Christian d. 3die det nødvendigt at befale, at der ogsaa for visse geistlige Forretningers Udførelse skulde offres, tildeels saaledes som det tidligere havde fundet Sted [5]).

1) Jvfr. Saml. af geistl. Fdg. II. 385.

2) Jvfr. Saml. af geistl. Fdg. ans. St.

3) Can. 8 causa X. qv. 1, jvfr. Biskop Peders Brev om Offer til Præsterne paa Lolland 1335 (Suhm Dmks Hist. XII. 398): "Oblationes ... pro sacrificio sollennitatum duodecim dierum per annum, quibus antea tenebantur sacrificare ... pro muliere post partum in ecclesiam introducenda ... in exsequiis, in nuptiis." Stat. synodal. Slesv. 1497 i Thorkelins Kirkel. S. 91: "... quicquid ipsis vicariis officiantibus et elemosinariis ad altare offertur, rectoribus totaliter presentarunt (presentabunt), sed votivas se (sibi) retinebunt." See ogsaa Ulr. Stykkes Decr. c. 25, som nævner 19 dies oblationum.

4) See Engelstofts Liturg. Hist. S. 12 Not. og S. 96 fgg.

5) Under Titel af Forordning om Sognepræsternes Indkomster er et Kongebrev til Skaanes Indbyggere, dat. Fredagen efter vor Frue Dag Nativitatis (8 Sept.), aftrykt i Suppl. til Christian d. 3dies Hist. S. 39 efter Friis Skjelskørs Beskriv. S. 533. Lignende

Christian den 5tes Lov paabyder foruden Højtidsofferet ogsaa Offer ved Brudevielse, Barnedaab og Barselqvinders Kirkegang, 2-12-15, (Accidentsoffer, jura stolæ).

Uagtet saavel Confirmationen af Gejstlighedens Privilegier 15 Dec 1670 § 5[1]), som Lovens 2-12-5 betragter det som en Menigheden paaliggende Tvangspligt at offre og Loven derfor stiller Offeret ved Siden af Tienden, maatte dog den Omstændighed, at Offerets Størrelse i Almindelighed beroer paa Menighedens Godtbefindende,

Breve, men ikke ganske af samme Indhold, ere udentvivl udgaaede til samtlige Provindser. Saaledes findes et til Nørrejylland dat. 5 Sept. i Register over alle Lande No. 4, hvoraf Begyndelsen er overeensstemmende med det til Skaane, men Brevets Bestemmelser iøvrigt afvigende. I Brevet til Skaane hedder det: "Item skulle Sognemændene i hvert Sogn giøre deres Præst III Offerdage og Kjørmessedag om Aaret, som er om Paaske, Pintzedag og Juledag, og da offre saa meget som Gud skyder ham i Hu. Item skal hvert Menniske, undertagen Veifolk (viede Folk, ordinerede), give sin Sognepræst 5 ß, Kirken 5 ß og Degnen 2½ ß, og andet ungt Folk Halvdelen saa meget til Jordefærd .... Item skal hver Brud give sin Sognepræst 5 ß og Degnen som gammel Sædvane er. Item hvilken Qvinde, som gaaer i Kirken efter sit Foster, give sin Sognepræst IIII og Degnen I ß." I Brevet til Nørrejylland derimod: "Item hver Par Folk skulle giffue theris Sognepreſt I ß om Aaret thil Offer, och udi hvilcke Sogne, som the pleie at giffue thieris Sognepreſt Korn til Offer, the skulle och nu giffve Korn efter gammel Sedvane. Item hvilcke Menniske, som annammer Sacramentet, skall giffve sin Sognepreſt X ß til Jordferd, och Børn och andet ungt Folk, som icke annammer Sacramentet, skulle huer giffve sin Sognepreſt V ß til Jordeferd. Skall och huer Brud giffue sin Sognepreſt III ß til Brudvielse eller och en Altarmadt epfter hindis egen Villie. Item huilcken Qvinde, som gaaer til Kircken efter hindis Foster, skall giffue hindis Sognepreſt III ß eller och en Althermad efter hindis egen gode Villie. Skal oc huer Sognepreſt haffue IIII Altermad om Aarit och til huer Altermad en Kage, ½ Gaaß eller 1 Faarlaar."

1) Fogtmanns Reskripts. II. S. 40.

(jvfr. N. L. 2-12-7, som tilføier: "dog at de ikke foreskrive nogen, hvad de dennem give skal", jvfr. Fdg. 13 Marts 1683 2 Cap. § 18, 3 Cap. § 7, Rſkr. 24 Oct. 1739, C. Skr. 2 Jan. 1821, 31 Mai 1823 og 2 Nov. 1830), medføre særegne Vanskeligheder med Hensyn til denne Indtægt. Kun for Officererne og Mellemstabsbetjentene i Kjøbenhavns Garnison saavelsom for Generalcommissariatscollegiets Deputerede og Betjente, Resol. 28 Nov. 1814, paa en vis Maade for Inderster, Pl. 5 Jul. 1828 [1]), samt endelig paa Island, Fdg. 27 Jan. 1847 § 3, (jvfr. Rſkr. 4 Jun. 1790, Anordn. 17 Jul. 1782 § 10) er Højtidsofferets Størrelse bestemt. Naar der i adskillige Cancellieskrivelser angives en vis Størrelse af Offeret, saa grunder dette sig allene paa de indhentede Oplysninger om Skik og Brug, til hvilke Cancelliet har henviist som Regel, f. t. Ex. C. Skr. 6 Aug. 1803 om Hovedgaardsejere [2]), 19 Aug. 1820. Hvorved dog maa bemærkes, at det i Sjellands og Aalborgs Stifter var Præsterne tilladt at udstede Offersedler, saa at Amtmanden kunde dictere Mulct for Udeblivelse, hvilken Mulct kunde være Gjenstand for Udpantning, f. R. 4 Jun. 1790, 8 Nov. 1793, 20 Jun. 1794 og C. Skr. 13 Sept. 1794 [3]).

Nu er det udenfor Kjøbenhavn bestemt, at, naar nogen af Menighedens confirmerede Medlemmer undlader at give et efter sin Stilling og Evne samt Stedets eller Egnens Skik og Brug passende Offer, kan den Offerbe-

1) See § 113. See iøvrigt ogsaa ang. Ærøeskjøbing Resol. 4 Oct. 1815. Paa Christiansø skal aldeles intet Offer gives, C. Skr. 9 Mai 1795.

2) Jvfr. iøvrigt disses Offer C. Skr. 13 Jul. 1816, 20 Jan. 1818 2 Febr. 1822 og 31 Oct. 1826.

3) See om Rønne paa Bornholm Rſkr. 17 Oct. 1783.

rettigede henvende sig i Kjøbstæderne til Communalbestyrelsen og paa Landet til Amtsraadet for at faae den Paagjeldende ansat til bestemt Offer, der i Mangel af Betaling kan inddrives ved Udpantning; den med Ansættelsen misfornøiede Part kan klage til Cancelliet (nu til Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet). Pl. 9 Jun. 1847 [2]).

Offeret skal efter Ritual. S. 24 ydes i Kirken efter Prædiken; men med Præstens Samtykke kan det ogsaa sendes ham i Huset, jvfr. Rskr. 22 Nov. 1754, saaledes som det er Skik og Brug i flere Kjøbstæder, hvor det ogsaa stundom er blevet Sædvane kun at offre ved Nytaarstid for hele Aaret.

Om Accidentsofferet, som deri er væsentlig forskjelligt fra Høitidsofferet, at det nærmest maa betragtes som et Honorar for bestemte geistlige Forretninger, er især delesheb at bemærke, at den ældre almindelige Skik medførte, at alle de, der som Indbudne vare tilstede ved de i Loven nævnte Handlinger: Barnedaab, Vielse og Kirkegangskoners Introduction, gave Offer, jvfr. Rskr. 22 Jan. 1740, 22 Nov. 1754, C. Skr. 31 Dec. 1779, 9 Sept. 1780 og 11 Sept. 1784, men at det dog paa enkelte Steder er blevet Brug, at allene Vedkommende, som bestille Handlingen, betale Præsten. For Island er dette Offers Størrelse (Betaling for Extraværk) bestemt ved Fdg. 27 Jan. 1847 (jvfr. Anordn. 17 Jul. 1782 og 8 Mart. 1843). Forbudet i 2-5-4, at der ikke maatte offres ved Hore-

2) Jvfr. Lovforslag fra 1842 (Roesk. Stændertid. S. 229 og Stændernes Betænkning S. XXV.) og nyt Udkast i Roesk. Stændertid. f. 1846 Anh. CIV., og S. 38 og 3531, samt Vib. St. T. S. 706 og 1076, Betænkn. XXVI.

børns og Slegfredbørns Daab, er bortfaldet ved Fdg. 13 Jun. 1771, s. C. Skr. 27 Febr. 1772[1]).

§ 126.

D) Om de øvrige saakaldte Accidentser.

Til Accidentser udenfor det i Loven omtalte Offer kan henregnes, hvad der gives Præsten for Confirmanders Underviisning, (§ 65) for Liigfølge og Liigtaler, (§ 80) og undertiden for Skriftemaal (§ 60), for Sygebesøg, og for Forbøn for Syge af Prædikestolen. I alle disse Tilfælde er Præsten ikke berettiget til at foreskrive nogen Betaling, og af Fattige maa han aldeles intet tage, s. de anførte §§.

Herhen hører ogsaa den Betaling, som Præsten er berettiget til at oppebære for de Attester, han udstæder, hvilken Betaling nu er lovbestemt ved Fdg. 7 Nov. 1827. Naar Reqvirenten er Huusmand, Inderste, Tjenestetyende og Haandværkssvend, eller henhører til en anden Stilling, der ikke kan ansees fordeelagtigere, er Betalingen 16 ß. Sølv; alle Andre skulle betale 32 ß.; i Kjøbenhavn er Betalingen bestemt til det dobbelte, Fdg. 7 Nov. 1827 § 2, 4. Dog er Præsten uberettiget til Betaling i følgende Tilfælde: 1) for alle Attester, som meddeles paa Embedsvegne i et offentligt Anliggende, enten ifølge Lovbestemmelse eller Reqvisition af vedkommende Embedsmænd[2]); 2) for Attester til Legitimation ved Ansøgninger om Pension eller Understøttelse af det Offentlige, eller for at kunne oppebære saadan Pension eller Understøttelse; 3) for Attester angaaende Mægling i Ægteskabssager; 4) for alle Attester, som meddeles Uformuende, Fdg. 1827 § 1.

[1]) Jvfr. iøvrigt §§ 58 og 73.

[2]) Jvfr. Pl. 12 Sept. 1837.

I Tilfælde af Klage, afgjøres Sagen i Kjøbenhavn af Magistraten, andensteds af Amtmanden, og har Præsten gjort sig skyldig i Misbrug, kan han af Ministeriet irettesættes og i Gjentagelses-Tilfælde ansees med en Mulct indtil 20 Rbd. §§ 5, 6.

Om Betaling for Skudsmaal og Skudsmaalspaategninger see foran § 84.

§ 127.

E) Om Præstepenge.

Om denne Afgift til Præsterne i Kjøbstæderne bestemmer L. 2-12-5, at Præsterne skulle nyde den to Gange om Aaret, "saasom de hidindtil nydt have," jvfr. den 9de Riber Art.[1]) og 3-6-3.

I Kjøbenhavn, hvor Præstepengene oppebæres tilligemed Klokker- og Degnepenge under eet, kan enhver Beboer i Sognet selv ansætte sig til et vist Beløb, som dog efter Omstændighederne kan sættes højere af en dertil i ethvert Sogn nedsat Commission, Pl. 21 Sept. 1814, jvfr. Resol. 23 Dec. 1818. Klager over at være for højt ansat afgjøres af Magistraten, C. Skr. 27 Nov. 1821. See iøvrigt om disse Penges Fordeling Rskr. 7 Juli og 20 Dec. 1815, C. Skr. 18 Mai 1816 og Resol. 27 Sept. 1826, samt

1) "Oc i huilke Kiøbstæder at der icke saa meget pløjes eller saaes, at Tienden oc den anden Rente, som deris Sognepræster hertil hafft haffue, kand forsla eller tilrecke at opholde deris Sognepræster met, da skulle Borgerne oc Sognemendene dertil legge penninge aff deris eget, saa at samme deris Sogneprester faa deris tilbørlige Underholdning, paa det at de dißbedre kunde haffue oc faa duelige oc lærde Sognepræster, som skulle lære oc undervise dennem deris Siels Salighed."

om visſe Fritagelſer C. Skr. 15 Juni 1816, Rſkr. 19 Juni og 4 Sept. 1816, C. Skr. 17 Nov. 1818 [1]).

For adſkillige andre Kjøbſtæder haves Lovbeſtemmelſer i ſærlige Reſkripter, ſom findes anførte i Saml. af geiſtl. Fdg. I. 528 ff. [2]).

Andet Capitel.

Om de øvrige underordnede geiſtlige Embedsmænds Indkomſter.

§ 128.

Om de reſiderende Capellaners Indkomſter.

Deres Indtægter beſtaae deels i faſt Løn, ſom udredes af Sognekaldet, jvfr. Rſkr. 2 Marts 1742, Rſkr. 26 Apr. 1754 § 16, 13 Mai 1797, deels i Offer og Accidentſer, jvfr. Rſkr. 30 Aug. 1793, 4 Sept. 1816 § 2, 15 Aug. 1827 § 2, 28 Aug. 1833 § 2, 15 Febr. 1837 § 3. I Kjøbſtæderne have de Andeel i Præſtepengene.

Paa mange Steder have de Embedsboliger, der ifølge beſtemte Taxter indløſes af Succesſor fra Formanden [3]).

§ 129.

Om de perſonelle Capellaners Løn.

Deres Løn ſkal beſtemmes ved Contract, oprettet med Sognepræſten, hvilken ogſaa af Provſten ſkal underſkrives,

1) Forhandlinger ang. Præſtepengene i Kjøbenhavn, ſ. Coll. T. f. 1847 S. 667.

2) Med dette hele Capitel kan jevnføres Usſings Kirkeforfatning III. 2 Bd. §§ 192–228 og H. J. Giesſing om den danſke Geiſtligheds nærværende kirkelige og borgerlige Vilkaar. Nykjøbing 1838 S. 78–116, 247–304. Jvfr. endnu Maanedsſkr. f. Litt. VII. 319 ff., 387 ff. XIV. 235 ff., XV. 193 ff., og Tidsſkr. f. Lit. og Kritik 1 Aarg. S. 331 ff.

3) Jvfr. endeel Reſkripter, anførte i Saml. af geiſtl. Fdg. I. 752.

"at det kan gaae lidelig til paa begge Sider," 2-14-3. Desuden bestemmer 2-14-8, at Sognepræsten skal forskaffe sin Capellan nødtøftig og lidelig Underholdning med Mad, Øl, Stue, Seng, Varme, Lys, Klædetvæt og andet, og god Befordring, naar han skal gjøre Rejser paa Sognepræstens og sit Embeds Vegne. Den sidste Bestemmelse gjentages i Fdg. 9 Jan. 1728 § 4, som tilføjer, at ingen Capellan maa i Contracten med Sognepræsten antage ringere Vilkaar end følgende: Capellanen skal nyde $\frac{1}{6}$ af Landskylden af Mensalgodset og det øvrige beneficerede Gods, samt $\frac{1}{6}$ af hver Offerdags Offer, foruden den ene Offerdag, som forundes Capellanen paa de Steder, hvor det er Sædvane; fremdeles $\frac{1}{6}$ af Tienden, dog saaledes, at dersom der hviler Enkepension paa Kaldet, denne dog først fradrages; endelig $\frac{1}{4}$ af alle Accidentser; dog beholder Sognepræsten hvad der gives for Liigprædiken, naar han selv holder den, men holdes den af Capellanen, faaer denne det Halve. Nu er det sædvanligt, at Capellanen istedetfor disse Qvotadele af Sognepræstens Indkomster erholder en fast Løn i Penge (i Almindelighed 200 Rbd.), foruden de ham ved 2-14-8 tillagte Emolumenter. Desuden skal han, ifølge Rskr. 12 Mai 1812, overalt nyde en Offerdag af Menigheden. I de Sognepræsten tilkommende Høstdage (§ 116) har han ingen Andeel, C. Skr. 31 Oct. 1789 § 4.

Iøvrigt bestemmer Rskr. 23 Dec. 1729, at Fdg. 9 Jan. 1728 ikke er anvendelig, naar der i Sognekald, hvor der er en personel Capellan, ansættes en ny Sognepræst, som ikke behøver hans Tjeneste; Capellanen skal da, indtil han kan faae anden Ansættelse, lade sig nøje med sømmeligt og nødtørftigt Ophold hos Sognepræsten, saaledes som det af Biskoppen og Provsten, efter Stedets og Kaldets Omstændigheder, fastsættes, hvorimod han er forpligtet at

assistere Sognepræsten i alle præstelige Forretninger, jvfr. Fdg. 9 Jan. 1728 § 7. Imidlertid kan dette Reskript ikke antages at have nogen Indflydelse paa Capellanens Vilkaar i Naadensaaret, saalænge han bliver i Kaldet, C. Skr. 14 April 1792, 5 Juni 1821 og 5 Oct. 1822 ad 1mam.

§ 130.

Om Catecheters Løn.

Catecheterne have allevegne fast Løn; i Kjøbenhavn ombæres tillige en Tavle i Kirken til Fordeel for Catecheten, Rskr. 8 Febr. 1793, og i Kjøbstæderne nyder han Højtids-offer af Menigheden, fri Bolig og fornøden Brændsel, Anordn. 29 Juli 1814 § 10, jvfr. Resol. 9 Dec. 1817, C. Skr. 14 Dec. 1822 og 19 Juni 1832 [1]).

§ 131.

Om Degnenes Indkomster.

Ifølge 2-15-10 bestode Degnenes Indtægter i: 1) Offer af Menigheden, jvfr. C. Skr. 6 Aug. 1803; 2) den sædvanlige Smaa-Redsel af Brød, Æg o. s. v. [2]), og 3) en Afgift i Korn. Den sidstnævnte Afgift, hvad enten den ydedes i Kjærven (Degnetrave) eller i Skjeppen, som paa adskillige Steder var brugeligt (Degnekorn), skulde udgjøre saa meget som en Trediedeel af Præstens Korntiende, jvfr. Fdg. 23 Jan. 1739 § 6 og Rskr. 28 Juni 1740, men $\frac{1}{5}$ deraf skulde svares til de lærde Skoler (Pension) 2-15-13. Fdg. 23 Jan. 1739 § 6 tillagde desuden Degnen en Løn af 6 Rdd. af Skolekassen og et

1) See Saml. af geistl. Fdg. II. 260. Jvfr. iøvrigt § 132.

2) Disse Præstationer bortfaldt ikke ved Fdg. om Tiende 8 Jan. 1810, s. C. Skr. 13 Juni 1812.

vist Qvantum Brændsel, samt Græsning og Foder, naar Degnen ingen Avling havde (jvfr. C. Skr. 7 Oct. 1784.) Paa de Steder, hvor Præstens Tiende er forandret til en bestandig Afgift, skulde Degnen, efter Fdg. 8 Jan. 1810 § 31, naar han havde nydt Degnetrave i Kjærven, for Fremtiden have en bestemt Afgift, som fastsattes til ⅐ i Forhold til den Godtgjørelse, Præsten oppebærer for Tienden; hvor Degnen derimod hidtil havde oppebaaret et bestemt Kornbeløb, skulde det forblive derved, jvfr. C. Skr. 13 Jan. 1818, 7 Mai 1822 og 29 Aug. 1826 ad 3tiam. Hvor Degnetraven endnu svares i Kjærven, maa den bortfalde, dersom den Jord, hvoraf den skulde svares, ikke anvendes til Dyrkning, C. Skr. 9 Jan. 1827 [1]).

Endelig havde Degnene Embedsboliger, sædvanlig med Tilliggende af Jord, hvilke de selv skulde holde vedlige, 2-15-9, Rskr. 8 Mai 1751 og 10 Sept. 1777, og deraf udrede Skatter og Bankhæftelse, Fdg. 9 Juli 1813 § 7, jvfr. C. Skr. 23 Dec. 1815. Disse Degneboliger og Jorder ere nu for det meste solgte til Fordeel for Skolelærer-Hjelpekassen, forsaavidt de ikke ere benyttede til Skolebygninger, see Anordn. for Skolevæsenet paa Landet 29 Juli 1814 § 63 [2]).

§ 132.

Om Skolelæreres og Kirkesangeres Indkomster.

Paa Landet bestaae Skolelærernes Indtægter i Almindelighed i: 1) 6 Tdr. Rug og 10 Tdr. Byg in natura,

1) See iøvrigt om Degnetraven Lunn om Tiendevæsenet S. 104-110. Om Degnenes Ret til Kirkelys s. C. Skr. 21 Apr. 1792, 1 Marts 1794 og 2 Juni 1810.

2) Om Klokkernes Indkomster i Kjøbstæder, som for en Deel bestaae i Offer, haves ingen almindelig Regel, med Undtagelse af den, som

samt 25 Tdr. Byg i Penge efter Capitelstarten; 2) Brændsel, i Regelen 6 Favne Bøgebrænde aarlig; 3) et vist Qvantum Foder til Kreaturer, og 4) en Jordlod, Anordn. 29 Juli 1814 § 55 og 61, jvfr. Pl. 25 Nov. 1801 og 18 Apr. 1804. Desuden har Skolelæreren fri Bolig i Skolehuset, og, saavidt Omstændighederne tillade det, ogsaa en Haveplads, Anordn. 1814 § 52, jvfr. § 63 Nr. 3. Han er fritagen for at svare Skatter, Bankrenter og andre offentlige Afgifter saavelsom Tiende og Præstationer af Skolelodden, Pl. 22 Mai 1839 § 1 og Lov om Hartkornets Egalisering af 20 Juni 1850 § 14, i hvis Benyttelse han kun forsaavidt er indskrænket, at han ikke uden Tilladelse af Amtmand og Provst maa sælge det paa samme avlede Hø og Halm, Fdg. 9 Febr. 1831 § 4. Den Skolelærer, som tillige er Kirkesanger, nyder i Kirkesangerløn 10 Rbd. aarlig, Anordn. 29 Juli 1814 § 61, jvfr. Pl. 22 Mai 1839 § 2.

Det maa iøvrigt bemærkes, at Skolelærernes Løn nærmere er bestemt eller vil blive det ved de Skoleplaner, der i Anledning af Degnekaldenes Nedlæggelse for ethvert Skoledistrict af Amtsskolecommissionen er eller kan ventes udarbejdet og af Ministeriet approberet, Anordn. 1814 § 3 og 4, og at, forsaavidt det ved Anordn. 1814 § 55 Litr. a var bestemt, at der i Skolelærernes Lønning skulde afdrages hvad Offer og Accidentser kunde antages at udgjøre, denne Afkortning ved Ministeriets Resolution kan ventes at maatte bortfalde, forsaavidt Sognet eller Pastoratet kan taale den deraf flydende forøgede Byrde, Pl. 22 Mai 1839 § 3[1]). Ligeledes er den Skolelærerne paa Landet

indeholdes i 2-15-15, jvfr. 2-22-41. See iøvrigt ang. Kjøbenh. Pl. 21 Sept. 1814 og Rskr. 20 Dec. 1815.

1) Jvfr. iøvrigt med denne § de i Saml. af geistl. Anordn. II. S. 332-371 anførte Lovbestemmelser, Roeskilde Stændertid. f. 1835-

paahvilende Afgift til de lærde Skoler, (Degnepension) ophævet ved Lov af 23 April 1850.

Skolelærerne i Kjøbstæderne have fast Løn; den første Lærer, som tillige er ordineret Catechet, i Almindelighed 400 Rbd., den anden 300 Rbd., og de, der tillige ere Kirkesangere, 20 Rbd. mere aarlig. Efterhaanden som Chordegnene og Klokkerne afgaae, skulle de til disse Embeder henlagte Indtægter anvendes til Forbedring i hines Løn, Anordn. f. Kjøbst. 29 Juli 1814 § 48, 51, 52 og 54, jvfr. Resol. 9 Dec. 1817. Desuden har Skolelæreren fornøden Brændsel og fri Bolig i Skolehuset; hvor der ere flere Lærere, er det den første, som nyder det sidste Emolument, Anordn. 1814 § 45.

Tredie Capitel.

Om de geistlige Øvrigheders Indkomster.

§ 133.

Om Bispernes Indkomster.

Bispernes Indtægter bestode efter L. 2-17-20 i visse dem tillagte Konge- og Kirketiender, og det saakaldte Cathedraticum, sædvanlig en Afgift af 1 Rbd. af hver Kirke i Stiftet. Undertiden vare ogsaa enkelte Sognekalds Indkomster henlagte til Bispestolene, Rskr. 16 Oct. 1680, Bevill. 13 Mai 1682. Senere have Biskopperne i de fleste Stifter erholdt fast Gage, imod at de Bispestolene tillagte Tiender ere overtagne af den Kongelige Kasse (Resol. 28 Mai 1824 og flere andre[1]), og deres Løn vil fremtidigen blive bestemt ved Statens Budget. Desuden have Bi-

1836 S. 1184-1220, og Viborg Stændertid. f. 1836 I. 353-371, II. 1405-1440.

[1]) Saml. af Geistl. Forordn. II, 89 ff.

skopperne fri Bolig (Bispegaard, Residents), som de selv maa holde vedlige, 2-17-21, see dog Rskr. 25 Sept. 1809.

§ 134.

Om Provsternes Indkomster.

Herredsprovsterne havde, foruden Indtægterne af deres Præstekald, tillige 1 Rdd. af hver Kirke i Herredet, 2-16-10, og derhos de saakaldte Regnskabspenge af formuende Kirker, som ikke vare under jus patronatus, 2-22-53. Ogsaa havde de Salarier som Auctions- og Skifteforvaltere, og enkelte Provstekald vare desuden beneficerede med Jordegods [1]).

Amtsprovsterne havde Indtægterne af et Sognekald, eller fast Pengeløn, og desuden 5 Rdd. af hver Kirke i Amtet, en Afgift, der siden blev forandret til 1½ Tønde Byg, der skulde betales i Penge efter hvert Aars Capitelstaxt; desuden fik de Godtgjørelse for adskillige Embedsforretninger, som ellers tilkom Herredsprovsterne; endelig, forsaavidt de ikke havde Præstekald, fri Bolig, Fdg. 5 Dec. 1806 § 5, jvfr. C. Skr. 13 Dec. 1806 og 22 Dec. 1807, Rskr. 10 Juli 1812 og C. Skr. 30 Juli 1814, 9 Nov. 1816, 2 Juni 1827 og 6 Dec. 1831.

De nuværende Districtsprovster have Indtægterne af det bedste Sognekald i Districtet, og dertil Indtægten af 1½ Tønde Bygs Værdi af hver Kirke i Districtet, Canc. Circ. 20 Aug. (Resol. 19 Juli) 1822.

1) See Saml. af geistl. Fdgr. II. 63 ved Lovens 2-16-10.

Fjerde Afsnit.

Om de gejstlige Embeders Ophør.

§ 135.

Oversigt.

En gejstlig Embedsmand kan fratræde sit Embede enten 1) ifølge Dom, paa Grund af en begaaet Forbrydelse eller misligt Embedsforhold, eller 2) ifølge Endledigelse, efter Ansøgning eller uden samme; eller 3) paa Grund af Forflyttelse til et andet Embede. Endelig ophører naturligviis 4) en gejstlig Embedsmands Virksomhed ved hans Død.

I alle disse Tilfælde indtræder der en Vacance i Embedet, og der bliver da Spørgsmaal om Embedets Bestyrelse under samme; ligeledes finder i disse Tilfælde ordentligviis det saakaldte Naadensaar Sted. I det andet anførte Tilfælde kan der blive Spørgsmaal om Pension til den gejstlige Embedsmand og i det sidste om Pension til hans Enke. Disse Gjenstande ville blive at behandle i særegne Capitler.

Første Capitel.

Om gejstlige Embeders Bestyrelse i Vacancen.

§ 136.

Om Vacance i Præstekald.

Ifølge Rskr. 6 Febr. 1789 § 1 [1]) skulle i de første 12 Uger fra Naadensaarets Begyndelse (eller Vacancens Indtrædelse), ifald Eftermanden er i Danmark, eller i de

[1]) Jvfr. Fdg. 1 Aug. 1707 § 7 og Rskr. 2 Dec. 1707.

første 16 Uger, ifald han kaldes fra Bornholm, Norge (nu Færøerne), Hertugdømmerne, Vestindien eller Grønland, Herredspræsterne efter Omgang forsyne Kaldet uden Betaling; dog ansees den fungerende Præst berettiget til at oppebære Betaling for Liigprædikener, C. Skr. 23 Dec. 1775 og 23 Oct. 1827. Dersom Eftermanden til den Tid ikke er kommen i Kaldet, skal Biskoppen efter Provstens Forslag udnævne en eller to Herredspræster til at bestyre Forretningerne og bestemme en passende Godtgjørelse i Forhold til Arbejdets Beskaffenhed, Rskr. 14 Febr. 1812 [1]). Den samme Fremgangsmaade ansees for at være anvendelig, naar en Præste=Enke, som har faaet Bevilling til Naadensaarets Udsættelse, ikke i Medhold af Rskr. 6 Febr. 1789 § 3 kan formaae nogen af Herredets Præster til at overtage Embedets Bestyrelse, C. Skr. 1 Dec. 1835 [2]), ligesom ogsaa naar Præstens Suspension gjør det nødvendigt at lade Forretningerne udføre ved andre, C. Skr. 27 Apr. 1824. Den nævnte Godtgjørelse skal udredes af Embedets Indtægter forlods fremfor Kongelige Skatter og Afgifter, C. Skr. 19 Apr. 1825.

Med Hensyn til de Pligter, der paaligge Herredspræsterne i de respective 12 eller 16 Uger under Vacancen, er især at bemærke:

1) at Præsterne personlig skulle forsyne Vacancen, naar de ikke have Sygdomsforfald, Rskr. 6 Febr. 1789.

2) Til de Forretninger, som af Herredspræsterne skulle udføres, kunne i Almindelighed ikke henregnes de, der paa=

1) Ved dette Rskr. er den 2den § i Rskr. 6 Febr. 1789, som bestemmer, at Eftermanden, som til den bestemte Tid ikke var kommen i Kaldet, skulde udrede 2 Rbd. ugentlig til den ene eller de to nærmeste Herredspræster, som skulde forsyne Kaldet, ophævet.

2) Saml. af gejstl. Fdgr. I. 73.

ligge Præsten som Medlem af Fattig- og Skolecommissionerne, da de øvrige Medlemmer af Commissionerne maae kunne varetage det Fornødne, C. Skr. 3 Dec. 1836[1]).

3) De Præster, der ikkun have een Kirke, skulle tage dobbelt Tour med dem, der have to Kirker uden Medhjelp, dog skulle Præster, der have to Kirker, men tillige Capellan, gjøre dobbelt Tour tillige med dem, der have een Kirke, Rskr. 6 Febr. 1789 § 4, jvfr Canc. Skr. 31 Dec. 1799 § 2. Annexsognet skal iøvrigt i denne Henseende altid betragtes at henhøre under det Herred, hvori Hovedsognet er beliggende, skjøndt det ligger i et andet Herred eller Amt, C. Skr. 27 Juli 1822.

4) Saavel Provster som residerende og personelle Capellaner maae deeltage i Vacancetoure, dog saaledes at Præster, som ikke have Embedsjord eller Heste og Vogn, nyde fri Befordring, Rskr. 6 Febr. 1789 §§ 5 og 6, C. Skr. 31 Dec. 1799 § 2 Litr. a, C. Skr. 12 Marts 1836[2]). Derimod ere de ordinerede Catecheter fritagne for Vacancetoure, C. Skr. 5 Mai 1821 og 9 Marts 1830.

5) Dersom der i det vacante Embede er beskikket en personel Capellan, skal han, saalænge han bliver i Kaldet, uden særlig Godtgjørelse besørge Embedet, indtil Eftermanden kan tiltræde det, og ligeledes deeltage i de Vacancetoure, som imidlertid maatte forefalde i Herredet, Rskr. 15 Juli 1829.

Iøvrigt maa det bemærkes, at i uventede og ikke forudseete Tilfælde er Biskoppen bemyndiget at anordne det Fornødne til Vacancens Forsynelse efter ethvert Steds locale Omstændigheder, Rskr. 6 Febr. 1789 § 6.

Hvorvidt Analogien af de anførte Lovbestemmelser om

1) Saml. af geistl. Fdgr. ans. St.
2) Saml. af geistl. Fdgr. I. 75.

Embedets Udførelse under Vacancen kan anvendes paa langvarige Sygdomstilfælde, hvorved en Præst hindres i at varetage sit Embede, see C. Skr. 14 Jan. 1837 [1]).

§ 137.

Om Vacance i de øvrige gejstlige Embeder.

I Bispeembedets Vacance constituerer Cancelliet (nu Ministeriet) en gejstlig Embedsmand, sædvanlig Stiftsprovsten, til at bestyre Forretningerne.

I Provsteembedets Vacance constituerer Bispoppen.

Andet Capitel.

Om Naadensaaret i Præstekald og Indkomsternes Deling under Vacancen i andre gejstlige Embeder.

§ 138.

Historisk Indledning.

Det er i den katholske Kirke almindelig Praxis, at de Indkomster af et gejstligt Embede, der falde i det Aar, i hvilket den gejstlige Embedsmand døer, tilfalde hans Arvinger, forsaavidt de kunne ansees at være fortjente paa den Tid, da Embedsmanden døer (annus deservitus [2]). Man beregner dem da saaledes, at man anslaaer hele Aarets Indtægt, med Undtagelse af Accidentser, til en samlet Sum, hvoraf Arvingernes Andeel bestemmes i Forhold til den Tid af Aaret, hvori den Afdøde har fungeret. I mange Capitler var derimod det saakaldte Naadensaar

1) Saml. af gejstl. Fdgr. I. 80.
2) Man har dog anseet det tvivlsomt, om denne Regel ogsaa kunde være anvendelig paa fructus pendentes s. Böhmer jus eccl. Protest. lib. III. Tit. 5 §. 223-225.

(annus gratiæ v. carentiæ) indført, hvorved forstaaes den Indretning, at den Afdødes Arvinger nøde i et eller endog flere Aar samtlige Indtægter, i hvilken Tid Successor eller det nye Medlem af Capitlet saaledes maatte fungere for intet. Grunden var fornemmelig den, at den Afdødes Gjeld saaledes kunde blive betalt. Den samme Grund har ogsaa hos os allerede i det 13de Aarhundrede foranlediget lignende Bestemmelser paa enkelte Steder [1]), og i Aaret 1349 bestemte Erkebiskop Peder Hansen ved en almindelig Anordning [2]), at Præsters Arvinger, der vare bortdøde uden Testament, skulde oppebære alle Indkomster fra Dødsdagen indtil næste Søndag efter Paaske. I Privilegierne for Lollands og Falsters Gejstlighed af 1330 og 1360 bleve samtlige Indkomster fra Dødsdagen indtil Aaret efter tillagte Arvingerne [3]).

Protestanternes Naadensaar er saa forskjelligt fra Katholikernes, at det næsten alene har Navnet dermed tilfælleds [4]). At endeel af Embedets Indtægter i Aaret efter Dødsdagen tillægges den Afdødes Enke og Arvinger, har unægtelig nærmest sin Grund i Omsorg for Præstens Enke og Børn [5]). Denne Indretning kan heller ikke be-

1) See Anchers saml. jurid. Skrift. I. 670 ff.

2) Hvitfeld Bispekrønike S. 74.

3) Hvitfeld S. 453 og 520.

4) Naar Ussing (Kirkeforfatn. III. 1007) vil udlede Naadensaaret af Annaterne og sætter disse i Forbindelse med Fdg. 1349, saa er det en Paastand, som er blottet for al Sandsynlighed.

5) Christ. d. 3dies Kirkeord. Fol. 73: Naar Landpresterne dø, da skulle deris effterleuindes Encker i Sognene met deris smaa Børn opholdis et heelt Aar efter deris Død, indtil de kunne bliffue bequemmelige forseet, oc en Sinde efter Mandsens Død skulle de haffue enten Vintersæden eller Sommersæden oc tage Halffdelen af Tienden, saa at dersom Sognepræsten døer, effter Rug er saad, som kort (i de trykte Udg. staaer: bort) efter Sct. Mortensdag ꝛc.

tragtes som en Naade, der vises mod Arvingerne, men er, som Loven selv kalder den i Overskriften til 2-13 Cap., et Vederlag. Heller ikke findes Ordet Naadensaar i Christian den 3dies Kirkeordinants, som er Kilden til flere af Artiklerne i bemeldte Lovens Capitel [1]).

§ 139.

Om Præsternes Naadensaar i Almindelighed.

Ordet Naadensaar betegner deels den Andeel i et gejstligt Embedes Indtægter, som for et Aar tilkommer den, der fratræder Embedet, eller hvis han ved Døden er afgaaet, da hans Bo, 2-13 Overskr., deels selve Aaret, hvori den tiltrædende gejstlige Embedsmand maa afgive en Andeel af sine Embedsindkomster til Formanden eller dennes Bo.

Da Naadensaaret maa betragtes som et Vederlag for tilgodehavende Indtægter i det første Embedsaar, fordi enhver Præst antages at have tilsvaret sin Formand Naadensaar [2]), saa følger deraf:

1) at det ikke blot tilkommer den afdøde Præsts Enke og Arvinger, skjøndt Loven nærmest omtaler disse, men ogsaa enhver fratrædende Præst, 2-13-8, selv den affatte.

2) at Naadensaaret tilkommer hele Boet, ikke blot Enken, hvoraf følger, at Kreditorerne deri kunne gjøre sig betalte, C. Skr. 23 Juni 1807 [3]).

3) at Præsten kan disponere over sit Naadensaar, forsaavidt man kan disponere over tilkommende Ting. Der

1) I Ordinantsen Fol. 73 hedder det derfor: "Dersom det oc skunis den Efterkommere noget svart, saa tænke sig det at faae igien udi sin Efterleffverske alt hvad hannem herudi affalder."

2) Loven forudsætter iøvrigt, at der gaves Kald, hvor intet Naadensaar fandt Sted. Dette er endnu Tilfældet paa Anholt.

3) Fogtmanns Register og Saml. af gejstl. Forordn. I. 557.

behøves altsaa ikke nogen Bevilling til at pantsætte det, men det maa bemærkes, at en saadan Pantsætning dog kun giver Panteret, forsaavidt Boet intet skylder til Præstegaardens Vedligeholdelse eller ikke behøver Indtægten til Enkepensioner eller Successors Kostholb, C. Skr. 2 Marts 1811; mod denne Sætning kan intet Modargument udledes af Rskr. 6 Aug. 1784 § 1 og 9 Oct. 1795[1]). En anden Sag er det, at det kan være betænkeligt at antage saadant Pant, hvorfor og Pl. 5 Apr. 1795 har forbudet offentlige Stiftelser at tage Naadensaaret til Pant, hvorfra dog senere er gjort Undtagelse med Hensyn til de gejstlige Enkekasser i Sjellands og Aalborgs Stifter, s. Fund. 6 Marts 1829 og Rskr. 9 Jan. 1833 (Coll. Tid. S. 68).

§ 140.

Om Naadensaarets Beregning.

I. Naar Naadensaaret foranlediges ved Dødsfald, begynder det med Præstens Dødsdag, og ender Aarsdagen derefter, 2-13-7.

Disse Dage beregnes efter Datum, ikke efter Ugedage, 2-13-6, dog saaledes at der til et Naadensaar altid regnes tre Højtidsofferdage, C. Skr. 26 Nov. 1785, 27 Oct. 1810, 23 Aug. 1825, 30 Juni 1832 og 8 Sept. 1835[2]), jvfr. C. Skr. 5 Juni 1824[3]).

Dødsdagen regnes exclusive, men Aarsdagen derefter inclusive, see 2-13-6, jvfr. C. Skr. 5 Juni 1824.

II. Er Kaldet blevet ledigt ved Forflyttelse, regnes Naadensaarets Begyndelse fra Datum af det Kaldsbrev,

1) Hvilket antages i Hurtigkarls Ret til Tingen S. 402, jvfr. Ørsteds Haandbog.
2) Saml. af gejstl. Anordn. I. 579.
3) See om denne Canc. Skr. Coll. Tid. f. 1832 S. 461.

som meddeles den forflyttede Præst, C. Skr. 10 Aug. 1822, jvfr. Rskr. 8 Mai 1761.

III. I Tilfælde af Endledigelse regnes Naadensaaret fra den Kongelige Resolutions Datum, C. Skr. 17 Jan. 1801.

IV. I Tilfælde af Resignation tager Naadensaaret sin Begyndelse med Resignationens Datum, C. Skr. 8 Dec 1807.

V. Dersom Præsten fradømmes sit Embede, regnes Naadensaaret fra Højesteretsdommens Datum, C. Skr. 24 Sept. 1816.

Undertiden udsættes i det første Tilfælde Naadensaarets Begyndelse til Fordeel for Enken ved Kongelig Resolution, og i Almindelighed bestemmes det da, at Naadensaaret først skal tage sin Begyndelse fra Datum af Eftermandens Kaldsbrev, og Enken oppebærer da Kaldets fulde Indkomster fra Vacancens Indtrædelse indtil Naadensaarets Begyndelse, C. Skr. 31 Aug. 1819. Da en saadan Udsættelse alene skeer til Fordeel for Enken, kunne Boets Creditorer ikke gjøre sig betalte i de i det ommelte Tidsrum faldende Indtægter, forsaavidt de skulde have tilfaldet Eftermanden, dersom Naadensaaret ikke var blevet udsat, C. Skr. 23 Dec. 1775 [1]), 28 Marts 1789, 9 Marts 1819 ad 1mam, 3 Febr. 1824, men vel i de øvrige Indkomster, som maae beregnes Boet til Indtægt, C. Skr. 23 Jun. 1829, 28 Jul. 1832 og 17 Sept. 1834 [2]).

1) Saml. af geistl. Fdgr. I. 557.

2) Saml. af geistl. Fdgr. l. c., jvfr. Foß om Naadensaaret S. 121-130.

§ 141.

Om Indtægternes Deling i Naadensaaret.

a) I Almindelighed.

Af Lovens Bestemmelser synes følgende Hovedregler for Indtægternes Deling at kunne udledes:

1) at Naadensaarets Indtægter ordentligviis skulle deles mellem Formanden, eller hans Bo, og Eftermanden, dog saaledes, at de Indtægter, der vel i Naadensaaret oppebæres, men allerede kunne ansees som fortjente af Formanden, tilfalde udelukkende hans Bo, 2-13-1-3, 6, 11, jvfr. Rskr. 18 Oct. 1754.

2) At de til de fælleds Indtægters Erhvervelse medgaaende Omkostninger ligeledes skulle deles ligelig mellem Formand og Eftermand, 2-13-5.

3) At Skatter og Paalæg skulle svares af begge i samme Forhold, som de oppebære de Indkomster, hvorpaa hine ere lagte, 2-13-14.

4) At Formandens Enke eller Arvinger beholde Præstegaarden til Beboelse i Naadensaaret mod at holde den vedlige og at skaffe Eftermanden Bolig og Underholdning, 2-13-7, hvilken sidste Forpligtelse dog ikke kan paaligge Enken i Kjøbstædkald, C. Skr. 28 Febr. 1795, uagtet man har villet grunde det paa Lovens Ord: "illigemaade" i 2-13-11 [1]).

Men disse Regler har Loven nærmere modificeret paa forskjellig Maade, deels med Hensyn til Forskjelligheden mellem Landsbykald og Kjøbstædkald, deels med Hensyn til Indkomsternes forskjellige Beskaffenhed.

1) See Brorson Forsøg til Fortolkning af Lovens anden Bog I. S. 60

§ 142.

b. Iſærdeleshed. I. I Landsbykald.

A. Ihenseende til Avlingen og Tienden.

Med Henſyn til disſe Indtægter deler Loven det hele Aar i 3 forſkjellige Terminer, og tillægger Boet eller Formanden i Kaldet en forſkjellig Andeel i Indtægterne, efterſom Naadensaaret tager ſin Begyndelſe enten i den førſte, den anden eller den tredie.

Den førſte Termin regnes fra Mortensdag (d. 11 Nov.) excluſive og til 1 Mai (Voldermiſſe) incluſive. Døer Præſten eller indtræffer Vacancen i dette Tidsrum, er Boet eller Formanden berettiget til den hele Rugſæd (Vinterſæden), ſom er lagt, og den halve Bygſæd (Vaarſæden) for næſte Aar, ligeledes til den halve Tiende for næſte Aar, 2-13-1. Loven omtaler ikke Tienden for det løbende Aar, fordi den antages at være oppebaaren og at være kommen Boet tilgode.

Den anden Termin regnes fra Voldermiſſe (1 Mai) excluſive til St. Bartholomæi Dag (den 24 Auguſt) incluſive; indtræffer Vacancen i dette Tidsrum, erholder Boet eller Formanden det hele Aars Høſt, den halve Tiende og den halve Rugſæd for det kommende Aar.

Den tredie gaaer fra St. Bartholomæi Dag excluſive til St. Mortensdag incluſive; derſom Vacancen falder i dette Tidsrum, er Boet eller Formanden berettiget til den hele Tiende og Rugſæden for næſte Aar. Ogſaa beholder Boet hele Aarets Høſt, men Loven har ikke omtalt denne, fordi den anſeer den ſom allerede erhvervet.

Da enhver af disſe Terminer indbefatter et meget forſkjelligt Tidsrum, — den førſte næſten 6 Maaneder, den

anden næsten 4 og den tredie noget over to Maaneder — er det klart, at Lovgiveren ikke kan have taget særdeles Hensyn til, om Præsten har forrettet sit Embede i en længere eller kortere Tid af Aaret. Derimod har Loven unægtelig taget Hensyn til Sædens Nedlægning og dens Indhøstning; den synes at ville, at, hvad Præsten har saaet, skal hans Enke være berettiget til at høste, hvorimod Indtægten af den Sæd, som udsaaes efter hans Død, skal komme til lige Deling mellem Enken og Eftermanden. Ihenseende til Tienden forudsætter den, at den er erhvervet strax ved Indhøstningen, og derfor omtaler den ikke det løbende Aars Tiende i den første Artikel, hvis Termin begynder med et Tidspunkt, da Høsten alt er tilendebragt og Tienden altsaa oppebaaret: i den anden Art. tillægger den Enken kun Halvdelen, fordi Tienden mellem 1 Mai og 24 Aug. hverken kan være oppebaaren eller ansees som fortjent, og endelig tillægger den Enken den hele Tiende i den 3die Art., fordi den i Tidsrummet mellem 24 Aug. og 11 Novbr. vel maatte ansees som forfalden og fortjent, om ikke altid virkelig oppebaaren.

Uagtet Loven, som anført, har taget Hensyn til den Tid, naar Vinter- og Vaarsæden lægges, er man dog neppe beføjet til at regne fra eller til den Tid, naar dette virkelig skeer, baade fordi Sædens tidligere eller sildigere Nedlægning er afhængig af locale og tilfældige Omstændigheder, og især fordi Lovgiverens Angivelse af bestemte Dage vilde være aldeles overflødig, naar den factiske Nedlægning af Sæden skulde gjøre Udslaget[1]. Naar

[1] O. Müller i Recens. over Foß's Haandbog om Naadensaaret i Maanedsskr. f. Literatur XVIII. Bd. S. 242-243 er af modsat Mening.

man saaledes maa holde sig til de af Lovgiveren udtrykkelig nævnte Dage, er det fremdeles at mærke, at derved maa forstaaes de Dage, som svare til den nugjeldende Almanak, uden Hensyn til den Forandring, som foregik med Tidsregningen ved Fdg. 28 Nov. 1699, da denne Forordning indeholder en almindelig Regel, hvorfra kun er gjort een speciel Undtagelse for Norge ved Fdg. 21 Febr. 1705.

Naar Loven kun nævner Bygsæd og Rugsæd som Gjenstande for Deling i Naadensaaret, og i den 4de Art. tilføjer, "at under Sæden forstaaes alt det Slags Korn, tilligemed Engen, som det Aar høstes og bjerges i den Vong, som de Sæden bekomme af", er det sandsynligt, at Loven er gaaet ud fra den Forudsætning, at Præstegaardens Marker vare deelte efter det gamle Trevangsbrug i tre Marker: Bygmarken, hvori Vaarsæden nedlagdes, Rugmarken, bestemt for Vintersæden, og Fælleden eller Græsmarken, hvilken sidste brugtes til Creaturernes Græsning og derfor ikke særlig omtales, da den blot skulde benyttes af Enken eller Formanden, hvem det paaligger at føre Huusholdningen og drive Avlingen i Naadensaaret. Efterat denne Inddeling af Præstegaardsmarker ved et forandret Agerbrug forlængst er forsvunden, har man jevnlig antaget, at man vilde komme den i Loven foreskrevne Delingsmaade nærmest, ved at dele hele Aarets Høst i to lige Dele, hvoraf den ene repræsenterer Productet, der er fremkommet af Bygmarken, den anden Productet af Rugmarken, og derpaa dele enhver af disse i Overeensstemmelse med Lovens Forskrifter om Bygsædens og Rugsædens Deling, hvorimod Græsningen, efter det Ovenanførte, bliver udenfor Delingen, da den skal tilfalde Enken

eller Formanden, hvilket ogsaa antoges at maatte være Tilfældet med en saa stor Deel af de i Brakmarken avlede Foderurter, som efter Agerbrugets Beskaffenhed er nødvendig til Præstegaardens Besætning, jvfr. C. Skr. 1 Oct. 1785, Rskr. 6 Jul. 1787 ad 1mam, 17 Sept. 1814, 13 Juli 1816, 11 Apr. og 4 Juli 1818, 4 Mai og 23 Nov. 1822, 6 Apr. 1824, 2 Oct. 1830, 28 Jul. 1832 og 31 Mai 1836[1]).

Denne Delingsmaade af Sæden grunder sig imidlertid paa den ubeviislige Forudsætning, at de 3 Vange, hvori Præstegaardsjorder i ældre Tider vare deelte, skulde have været lige store, ligesom den ogsaa strider mod Lovens Ord, der udtrykkelig lægge Vægt paa Forskjellen mellem Vintersæd og Vaarsæd og umulig kan antages, at have anseet disse for at være af samme Værdi. Det synes derfor rigtigere, at følge Lovens Ord, saaledes som ogsaa har været Praxis paa mange Steder, og følgelig anvende Lovens Regler om Rugsæd og Bygsæd paa al den Sæd, ligegyldigt af hvad Slags, som er avlet paa de til Vintersæd og Vaarsæd, ifølge den antagne Driftsplan henlagte Marker, jvfr. C. Skr. 4 Oct. 1836[2]). Paa samme Maade deles Høet, som er avlet i disse (2-13-4), hvorimod det Hø, som er avlet paa Enge og andre Marker, der ere bestemte til Høslet, vel, i Mangel af Lovbestemmelse, maa deles lige[3]). Hvad Græsningen og Foderurter angaaer, da maa, efter det ovenfor Udviklede, Formanden eller dennes Bo dertil ansees berettiget,

1) Jvfr. Foß Haandbog om Naadensaaret S. 38–45.
2) Saml. af geistl. Fdgr. I. 568 ff.
3) See O. Müllers Recension af Foß's Haandbog om Naadensaaret i Maanedsskr. f. Lit. XVIII. 236 ff.

hvorved dog maa bemærkes, at C. Skr. 9 Marts 1819 antager, at Lejen skal deles, dersom Enken har bortlejet Græsningen, hvilket ikke synes at stemme med Rskr. 6 Jul. 1787.

Ihenseende til den Sæd, Hø og Halm, som tilfalder den fratrædende Præst, eller den Afdødes Bo, Enke eller Arvinger, i Naadensaaret, saavel af Avlingen som af Tienden, maa det iøvrigt bemærkes, at ifølge Fdg. 9 Febr. 1831 § 3 maae de ikke uden Amtmandens og Provstens Tilladelse bortføre eller afhænde fra Præstegaarden Sæd i Straaet, eller Græs og Kløver, eller Hø og Halm. Naar denne Tilladelse skal kunne meddeles blot paa Grund af, at det vilde falde den, der nyder Naadensaaret, særdeles vanskeligt at benytte sine Producter til Fortæring i Præstegaarden, maa Vedkommende have givet Eftermanden Lejlighed til at kjøbe dem for billig Priis, hvilken i al Fald bestemmes af uvillige Mænd. De Fodringsmidler, som den, der nyder Naadensaaret, ej kan anvende til Udtæring i Præstegaarden, fordi Naadensaaret udløber inden 1ste Mai efter den sidste i Naadensaaret indtrufne Høst, skulle altid overlades Eftermanden mod Erstatning, jvfr. C. Skr. 26 Apr. 1831 [1]). I intet Tilfælde maa den ved Præstegaarden samlede Gjødning afhændes eller bortføres, Fdg. 1831 § 4 [2]). Dersom Eftermanden ved Overtrædelse af disse Forskrifter har lidt Skade, kan han gjøre Paastand paa Erstatning, og Overtræderen tilpligtes at udrede den i Forordningen bestemte Mulct § 5 [3])

1) Saml. af geistl. Fdgr. I. 561.

2) Ældre Bestemmelser om denne Gjenstand s. C. Skr. 26 Oct. 1782, 30 Jul. 1791, 21 Apr. 1792, 20 Dec. 1794 og 24 Jun. 1797.

3) See § 109 No. 3.

Tørveskjær maa tilkomme den, der nyder Naadensaaret, forsaavidt det er nødvendigt til Husholdningens Førelse, C. Skr. 13 Jul. 1316 ad 4tam, og af samme Grund ogsaa den hele Indtægt af Præstegaardens Have, 13 Jul. 1816 ad 5tam, og 11 Mai 1824 ad 8vam.

Loven har ikke udtrykkelig bestemt, hvem der skal bestyre Avlingen, besørge Tilsaaning og Høst m. v. i Naadensaaret, men det synes i Almindelighed at maatte paaligge Formanden eller dennes Bo, da baade Lovens Udtryk i 2-13-5 synes at forudsætte det, og 2-13-7 kun tilsiger Eftermanden Bolig for sin Person, men ikke for Folk og Heste, som vilde være nødvendige til Avlingens Drift. Imidlertid maa Eftermanden vistnok være berettiget til at gjøre Indsigelser, dersom Jorderne ikke dyrkes forsvarligen [1]).

Om Tienden maa især deleshed bemærkes:

1) at uagtet Lovgiveren, ved i 2-13-1 ff. at give Forskrifter om dens Deling i Forbindelse med hvad der fastsættes om Kornsædens Deling, vel nærmest har havt Korntienden for Øje, maa dog ogsaa Qvægtienden deles efter de nævnte Lovens Forskrifter, da Loven indbefatter Qvægtienden under det almindelige Navn af Tiende, s. 2-23-4 [2]). Da Smaaredselstienden er en Deel af Qvægtienden (s. § 118), maa udentvivl det samme gjelde derom, uagtet C. Skr. 27 Oct. 1829 ad 2dam antager, at Delingen bør skee efter 2-13-6 [3]).

1) Jvfr. Foß om Naadensaaret S. 47-48.

2) Den modsatte Mening, som er yttret i C. Skr. 2 Marts 1830, er senere frafaldet i en af Lunn i Haandb. om Tiendevæs. S. 278 anført C. Skr. 15 Dec. 1835.

3) Jvfr. Lunn S. 283.

2) at Lovens Bestemmelser udentvivl kun ere anvendelige paa Præstetienden, men ikke paa de Konge- og Kirketiender, hvormed et Præstekald maatte være beneficeret, hvilket især er Tilfældet med endeel Kjøbstædkald; disse kunne nemlig ikke betragtes som en Indtægt, der af Præsten oppebæres som Tiende, men som et Tillæg til Præstens Indkomster, der synes at maatte deles efter Regelen i 2-13-6, see dog C. Skr. 5 Jan. 1793[1]).

3) at hvad der gjelder om Korntienden i Kjærven, ogsaa maa antages at gjelde om Tiendeveederlaget, saa at endog den naturlige Forfaldstid for Tienden synes at maatte anvendes med Hensyn paa Tiendeveederlaget, C. Skr. 8 Oct. 1785[2]), jvfr. C. Skr. 18 Dec. 1819[3]).

§ 143.

B. Med Hensyn til Offer og Accidentser.

Alt det Offer, som efter Loven skulde gives i Kirken — Høitidsofferet, Offer ved Bryllup, ved Barnedaab og ved Barselkoners Kirkegang — skal deles i to lige Dele mellem Formand og Eftermand, 2-13-6. At saadant Offer nu ofte tilsendes Præsten, kan heri ikke gjøre nogen Forandring, jvfr. C. Skr. 8 Mai 1773. Hvor det er Skik at erlægge Høitidsofferet for alle tre Høitider

1) Denne Canc. Skr., der antager det Modsatte, paaberaabes, ligesom C. Skr. 29 Jun. 1824, i en Landsoverretsdom af 18 Oct. 1830, aftrykt i Foß's Haandb. S. 65-66; men den sidstanførte C. Skr. omtaler et Tilfælde, hvor Tienderne synes at have været virkelige Præstetiender, som hørte til et med et Kjøbstædkald annecteret Landsbykald.

2) Fogtmans Regist. Geistligh. B.

3) Jvfr. Foß Haandb. S. 65.

ved Nytaar, kan naturligviis dette Offer ikke deles i to Dele, men det maa betragtes som et Heelt for det forløbne Aar, hvoraf hver 3die Deel ansees forfalden til enhver af de tre store Højtider, og derefter vil det blive at afgjøre, hvad der med Hensyn til Naadensaarets Begyndelse bør tilfalde Formanden eller dennes Bo udeelt, og hvad der bliver at dele.

Ihenseende til Offerdagenes Antal i Naadensaaret maa erindres, hvad ovenfor (§ 140 I.) er bemærket, at tre Offerdage antages at henhøre til et Naadensaar, saaledes at dersom der kun ere faldne to saadanne i Aarets Løb, skal den nærmeste Offerdag, som indtræffer under Eftermanden, inddrages under Naadensaaret, C. Skr. 30 Jun. 1832 og 8 Sept. 1835[1]), jvfr. 23 Aug. 1825.

Om Offer ved Barnedaabs Stadfæstelse i Kirken, s. C. Skr. 25 Sept 1821.

Om det Accidentsoffer derimod, der "gives uden Kirken, som for Liigprædiken og anden Tjeneste", bestemmer Loven, at det tilkommer Eftermanden allene for hans Umage, 2-13-6. Hertil maa da regnes, hvad Præsten modtager for Confirmationsunderviisning, Attesters og Skudsmaals Udstedelse, Syges Berettelse o. s. v. jvfr. C. Skr. 29 Jun. 1824. Herved maa dog erindres, at hvad der falder i Vacancen, maa deles mellem Formand og Eftermand, efter Fradrag af hvad der kan tilkomme Herredspræsterne i Overeensstemmelse med Rskr. 6 Febr. 1789 § 1, ifald de have forsynet Embedet i længere Tid end 12 Uger, s. C. Skr. 16 Sept. 1820 ad 3tiam, jvfr. 23 Oct. 1827.

1) Saml. af geistl. Fdg. I. 579.

§ 144.

C. Med Hensyn til de øvrige Indtægter.

Alle øvrige Indtægter deles i to lige Dele mellem Formand og Eftermand, forsaavidt de forfalde i Naadensaaret, 2-13-6 i Slutn., jvfr. Rskr. 25 Oct. 1754. Hvad Loven her bestemmer om Landgilden og anden sædvanlig Redsel, maa ogsaa anvendes paa Indtægterne af Mensal- og Annexgaarde, Fæstehuse, Brændeudviisning [1]) o. s. v, jvfr. C. Skr. 25 Oct. 1823, 26 Febr. 1828 og 18 Mai 1833 [2]). Dog maa herfra undtages Tienden af Mensal- og Annexgaarde, der udentvivl maa deles efter de almindelige Regler i 2-13-1 - 3.

Hvad Vederlag for Høstdage angaaer, da maa dette deles efter Omstændighederne enten som Tiende eller som Offer (§ 115). Derimod maa Høstdagene in natura, dersom Formand og Eftermand hver besørge sin Andeel af Avlingen, deles mellem begge i Forhold til Enhvers Andeel, C. Skr. 4 Mai 1822.

§ 145.

Om Indtægternes Oppebørsel.

Saalænge Eftermanden endnu ikke er kommen i Kaldet, synes Formanden eller Enken at maatte oppebære Indtægterne, med mindre Formandens Bo er taget under Behandling af Skifteretten som insolvent, i hvilket Tilfælde Skifteretten maa beskikke en Mand til at besørge Oppebørselen, jvfr. Rskr. 18 Oct. 1754. Dog maa Offeret, som falder i Vacancen, oppebæres af de vicarierende

1) See dog om Brændeudviisningen Fo∫s Haandb. S. 84-85.
2) Saml. af geistl. Fdg. I. 581.

Præster og af disse igjen afleveres til Enken eller Boet, der da har at gjøre Regnskab til Eftermanden, ligesom for de øvrige Indtægter.

Naar derimod Eftermanden har tiltraadt Embedet, maa han være berettiget til selv at oppebære sin Andeel af Indtægterne, uden at der synes at paaligge ham nogen juridisk Forpligtelse til at drage Omsorg for Formandens.

§ 146.

Om Præstegaarden i Naadensaaret.

Lovens 2-13-7 tillægger Enken Ret til at beholde Præstegaarden i det hele Naadensaar, imod at holde den forsvarligen vedlige. Hvorvidt denne Pligt strækker sig, hvorledes det oplyses, om den er fyldestgjort, og hvilke Følger dens Overtrædelse medfører, derom er handlet i § 108. Kun maa det her erindres, at Præstegaarden i Naadensaaret staaer for Enkens Regning, og at hun følgelig ogsaa maa svare Brandpengene, C. Skr. 11 Apr. 1818 ad 2dam.

Iøvrigt er Enkens Ret til at beholde Præstegaarden bunden til den Forpligtelse, at skaffe Eftermanden passende Logis, Seng, Varme og Lys, samt Kost, dog kun for hans Person, ej for Familie og Tjenestefolk, 2-13-7. Derimod synes Sagens Natur at medføre, at der maa indrømmes ham Huus til hans Andeel af Sæd og Tiende. Hvad Kosten angaaer, kan Eftermanden ikke fordre den bedre, end Enken selv nyder den ("holde hannem til Kost"); paa Vadsk kan han ikke gjøre Fordring, og heller ikke paa Befordring, undtagen i Embedsrejser, C. Skr. 5 Marts 1836[1]). Ere der to Præstegaarde til Kaldet, beholder

[1]) Saml. af geistl. Fdg. I. 582.

Enken dem vel begge, men Eftermanden synes ikke at kunne have Krav paa Bolig i mere end i den ene. Enken kan ikke være pligtig at give Eftermanden Vederlag i Penge, fordi han ikke kan eller vil gjøre Brug af Kost og Logis, C. Skr. 4 Jul. 1818 ad 2dam, men derimod kan Eftermanden vel paastaae, at hun skal blive i Gaarden for at skaffe ham det Fornødne.

Hvad her er anført om Enken, maa ogsaa gjelde om andre Arvinger eller Boet, og ligeledes om den fratrædende Præst, som er kaldet andensteds, dog saaledes at de maae kunne fyldestgjøre deres Forpligtelser ved en i Præstegaarden boende Fuldmægtig, dersom der ikke træffes anden Overeenskomst. Dersom den afdøde Præsts Bo er fallit, maa Creditorerne af Naadensaarets Indtægter udbetale saa meget til Enken, som udfordres til Bestridelse af Huusholdningen, C. Skr. 8 Jul. 1832 [1]).

§ 147.

Om Udgifternes Fordeling i Naadensaaret.

Ifølge Lovens 2-13-5 og 14 skulle de med Indtægternes Oppebørsel forbundne Udgifter, saasom Omkostningerne med Jordens Dyrkning, med Indhøstningen, Skatter og Afgifter, bæres af Formand og Eftermand i samme Forhold, som de nyde Kaldets Indkomster. Dette gjelder ogsaa om Renter og Afdrag paa Capitaler, som maatte være laante til Præstegaardens Istandsættelse, C. Skr. 16 Sept. 1820 ad 1mam. Herhen hører ogsaa Løn og Underholdning for den personelle Capellan i Naadensaaret, hvilken Udgift skal fordeles lige paa Formand og Eftermand, 2-13-13, jvfr. C. Skr. 5 Jun. 1821, 5 Oct. 1822

1) Coll. Tid. S. 565.

og 2 Dec. 1828, hvorved dog maa bemærkes, at C. Skr. 3 Jan. 1826 antager, at Underholdningen maa være Eftermanden uvedkommende for den Tid af Naadensaaret, hvori den personelle Capellan har fungeret før Eftermandens Ankomst i Kaldet.

Som Udgifter, der kunne blive at udrede af Eftermanden, maae endnu bemærkes de Omkostninger, som af Formanden ere anvendte paa Forbedring af Præstegaardens Jorder i Anledning af Udskiftningen. Naar nemlig den Præst, som har ladet Arbejdet udføre, strax forfatter sin Beregning over Udgifterne, og denne, efterat være tilligemed Arbejdet bedømt af kyndige Mænd, er approberet af Amtmanden, Provsten og Landvæsenscommissarierne, skal den fulde anvendte Sum erstattes ham af Eftermanden, dersom han fratræder Embedet inden 3 Aar, efterat Forbedringerne ere udførte, men efter den Tid skal for hvert Aar $\frac{1}{25}$ afkortes, saa at efter 23 Aars Forløb al Ret til Erstatning bortfalder, hvorved Naadensaaret ikke tages med i Beregningen, Fdg. 23 Apr. 1781 § 26 Not. 1, jvfr. Rentek. Skr. 22 Dec. 1792, C. Skr. 10 Apr. 1813 og Rentek. Skr. 27 Jan. 1821 [1]).

Hvorledes Eftermanden paa lignende Maade kan komme til at deeltage i Udgifter, som ere anvendte til Forbedring paa Mensalgodset, § 111.

§ 148.

II. Om Naadensaaret i Kjøbstædkald.

Enken beholder Præsteboligen, men er i Almindelighed ikke forpligtet til at skaffe Eftermanden enten Logis

1) Jvfr. Mandix Landvæsensret I. S. 702.

eller Kost, 2-13-11, jvfr. C. Skr. 18 Oct. 1783[1]), 28 Febr. 1795 og 29 Jun. 1824[2]). Enken maa udentvivl ogsaa have Ret til at bortleje Boligen, C. Skr. 15 Dec. 1829, ligesom ogsaa i de Kjøbstæder, hvor Præsterne nyde Huusleje istedetfor Bolig, et Aars Huusleje maa tilkomme hende. Samme Rettigheder synes ogsaa at maatte indrømmes Formand og Arvinger, skjøndt dette med Hensyn til Lovens Udtryk i 2-13-11 er mere tvivlsomt, s. C. Skr. 5 Jul. 1828 ad 1mam og Rskr. 11 Jul. s. A. § 1[3]).

Den aarlige visse og uvisse Indtægt fra Præstens Dødsdag til Aarsdagen derefter skal deles lige mellem Enken og Successor, dog Trolovelse- og Begravelses-Penge undtagne, 2-13-11. Ved Begravelsespenge synes at maatte forstaaes, hvad der gives for Liigtaler og for Liigfølge, C. Skr. 5 Jul. 1828 ad 6tam og 27 Oct. 1829, og hvad Loven har bestemt om Trolovelsespenge, synes at maatte finde Anvendelse paa hvad der gives Præsten for Vielser; imidlertid antager C. Skr. 5 Jul. 1828 ad 3tiam, at dette skal komme til lige Deling, men at derimod Eftermanden bør beholde Indtægten af Confirmationer.

Naar der til et Kjøbstædkald ligge Jorder eller Tiender, har det været Tvivl underkastet, om Reglerne i 2-13-1-3 eller 2-13-11 skulle komme til Anvendelse ved Delingen. Det sidste synes imidlertid at være det rigtigste, paa Grund af Udtrykkenes Almindelighed i 2-13-11, og fordi, hvad Avlingen angaaer, denne ved Kjøbstædkald sjelden kan regnes til Hovedindtægterne, og der heller ikke

1) Fogtmanns alphab. Register I. S. 573.
2) See dog nogle enkelte Afvigelser i Friberts Recens. af Foß's Haandb. i Maanedskr. f. Liter. XVI. 201-202.
3) Jvfr. Foß's Haandb. S. 32 og 33 med Maanedsskr. f. Liter. l. c. S. 202-203.

paaligger Enken nogen Forpligtelse til Kostholb, saaledes som i Landsbykald. Ihenseende til Tienderne, som ere henlagte til Kjøbstædkald, maa det desuden erindres, at de ikke kunne betragtes som Præstetiender, hvortil 2-13-1=3 egentlig har Hensyn, men som særlige Tillæg til Embedets Indkomster, s. ogsaa Rskr. 27 Dec. 1783 og C. Skr. 5 Jan. 1793 [1]), jvfr. dog C. Skr. 18 Mai 1824 [2]). En anden Sag er det, hvor et Landsbykald er annecteret til et Kjøbstædkald, da naturligviis Lovens Regler i 2-13-1=3 blive at anvende paa Delingen af de Indtægter, som henhøre til Landsbykaldet.

Om Præstepengenes Deling i Naadensaaret, see hvad Kjøbenhavn angaaer, C. Skr. 14 Dec. 1822 ad 2dam, 5 Jul. 1828 ad 2dam og Rskr. 11 Jul. 1828 § 2.

Hvad Udgifternes Fordeling angaaer, da er det klart, at Enken, som beholder Præstegaarden i Naadensaaret, uden at være forpligtet til at skaffe Eftermanden Logis og Kost, maa bære de Udgifter allene, som ere forbundne med Boligens Vedligeholdelse og Beboelse, betale Skatter og Afgifter, og ligeledes udrede Afdrag og Renter af Capitaler, som maatte indestaae i Præstegaarden, 15 Dec. 1829 ad 4tam, hvorimod, forsaavidt der ligge Jorder til Kaldet, de med disses Dyrkning forbundne Omkostninger maae udredes halvt af Enken og halvt af Eftermanden.

1) Fogtmanns alphab. Register I. 573 og 600.

2) Denne Canc. Skr., ligesom og en Overretsdom af 18 Oct. 1830 (Jurid. Tidsskr. XXVI. 339) antage det modsatte Resultat. At dette i det mindste ikke har stemmet overeens med ældre Praxis, sees af H. Usings Afhandling om Naadensaaret. Kbhvn. 1775. S. 204-205.

§ 149.

Om blandede Naadensaar.

Naar to Naadensaar støde sammen derved, at inden det første Naadensaar er udløbet, den udnævnte Eftermand enten døer eller forflyttes, opstaaer et blandet Naadensaar, idet Boet eller den forflyttede Præst maa dele, hvad der tilfalder ham i det løbende Naadensaar, med den ny udnævnte Eftermand, hvis Naadensaar iøvrigt som sædvanligt bliver at beregne til Aarsdagen efter Formandens Død eller Forflyttelse, og saaledes naturligviis falder ud over det første Naadensaars Grændse. Flere Naadensaar kunne saaledes ved indtruffen Død eller Vacance gribe ind i hinanden, ved hvis Beregning den Regel synes at maatte lægges til Grund, at Enhver, som nyder Naadensaar, skal have sin Ret ubeskaaret, og at følgelig den Præst, der kommer til at dele en Deel af det tidligere endnu ikke udløbne Naadensaars Indtægter med sin Eftermand, igjen faaer Erstatning ved at deeltage med denne i det nye Naadensaar [1]).

§ 150.

Om Naadensaaret i de øvrige gejstlige Embeder.

a) Med Hensyn til de residerende Capellanier.

I de residerende Capellanier finder ikke overalt Naadensaar Sted, men i nogle er det indført [2]); hvor det finder Sted, beregnes det ligesom i Sognekaldene.

1) Jvfr. Foß Haandb. S. 130 ff. Usſings herfra afvigende Beregningsmaade (om Naadensaaret S. 182 ff.) grunder sig paa den neppe rigtige Forudsætning, at det nye Naadensaar ikke kan begynde, førend det gamle er udløbet.

2) See Saml. af gejstl. Anordn. I. 584.

§ 151.

b) Med Hensyn til Degnekald.

I Degnekaldene gaves der i Almindelighed intet Naadensaar[1]), men dog blev det for Sjelland foreskrevet, at Degnetrave og Julerente og alle andre Indkomster, som falde i Vacancen, skulde, forsaavidt de kunde ansees for at være fortjente af Formanden, tilflyde ham, eller hans Enke eller Arvinger, Rskr. 18 Mai. 1787, jvfr. Rskr. 21 Marts 1777, 18 Sept. 1778, C. Skr. 12 Apr. 1783 og Rskr. 15 Jun. 1787. Senere blev det befalet, at samtlige Indkomster i Vacancen skulde tilfalde Skolelærer-Enkekassen, imod at bestride de ved Embedet i den Tid forefaldende Udgifter, Rskr. 19 Aug. 1796 og 28 Sept. 1798, fra hvilken Regel dog maaskee Degnetrave og Julerente maatte undtages, forsaavidt de kunde ansees fortjente af Formanden, C. Skr. 29 Sept. 1798, see iøvrigt C. Skr. 19 Marts 1836[2]).

Ogsaa gav Rskr. 31 Jan. 1766 og 27 Mai 1768 Degne-Enkerne i Sjellands og Fyens Stifter Tilladelse til at blive i Degneboligen til Flyttetiden efter næste Opsigelsestid fra Dødsdagen.

§ 152.

c) Med Hensyn til Skolelærere og Kirkesangere.

I disse Embeder finder intet egentligt Naadensaar Sted, hvorimod Lovgivningen paa dem har anvendt Reg-

[1]) Rskr. 8 Apr. 1778 om Naadensaar i Romø gjør herfra neppe nogen Undtagelse, da Talen er om en ordineret Degn. Derimod fandt i Aalborg Stift et virkeligt Naadensaar Sted ifølge Rskr. 10 Jan. 1781.

[2]) Saml. af gejstl. Fdg. II. 32.

lerne om annus deservitus, i det mindste i det Væsentlige. Saaledes nyder af alle Pengeindtægter den Fratrædende, hans Enke eller Arvinger, saamange $\frac{1}{12}$ Dele, som han har tjent Maaneder i det løbende Aar, beregnet fra Nytaar til Nytaar; samme Regel kommer ogsaa paa Landet til Anvendelse med Hensyn til Delingen af Skoleloddens Producter, hvorimod Foderet, som tilkommer Skolelæreren paa Landet, og Brændselet, baade paa Landet og i Kjøbstæderne, deles efter andre Regler, see Anordn. 29 Jul. 1814 f. K. § 55 og f. L. § 64. I Kjøbstæderne beholder den Fratrædende, Enken eller Arvingerne, altid samtlige Indkomster til Udgangen af den Maaned, i hvilken Vacancen indtræffer, Anordn. 29 Jul. 1814 f. K. § 55 [1]), men paa Landet indtil Eftermandens Kaldsbrevs Datum, naar Vocationen skeer inden den befalede Tid (6 Uger); ligeledes ere de paa Landet altid berettigede indtil denne Tid at beboe Skolebygningen, og Skolecommissionerne ere endog bemyndigede til efter Omstændighederne at udvide denne Beboelsesret til Fordeel for Enker og Børn indtil 12 Uger efter Mandens Død, imod at der indrømmes den tiltrædende Skolelærer et Værelse i Skolebygningen for sin Person, og at han imidlertid erholder samme Ret for sin Familie i den Skolelærer-Bolig, han forlader, som den, der tillægges den afdøde Skolelærers Enke og Børn i den, hiin tiltræder, Resol. 29 Dec. 1837 (C. C. 20 Jan. 1838), jvfr. med Anordn. f. L. 29 Jul. 1814 § 64 og C. Skr. 5 Jun. 1838 [2]).

1) Om de ordinerede Katecheter s. Skr. 19 Jun. 1832 (Saml. af gejstl. Fdg. II. 260).

2) Saml. af gejstl. Fdg. II. 382.

§ 153.

d) Om Biskoppers Naadensaar.

Ved Biskopsembedet beregnes Naadensaaret paa den Maade, at der ved Indkomsternes Deling tages Hensyn til, om Biskoppen døer eller forflyttes i en af følgende Terminer, hvori Aaret deles fra 1ste April til næste 1ste April: Døer eller forflyttes han mellem 1 April og 1 Juli, faaer Enken eller Boet ½ Deel af Aarets Indkomst; døer han mellem 1 Juli og 1 October, faaer hun det Hele; døer han mellem 1 October og 1 Januar, faaer hun det, nærværende Aars hele Indtægt og ¼ Deel af det tilkommende; døer han mellem 1 Januar og 1 April, faaer hun det Hele af det nærværende Aars og Halvdelen af det tilkommende Aars Indtægt. Enken har Ret til at blive boende i Residentsen i det mindste ½ Aar, og skal ikke flytte førend til en af de sædvanlige Flyttetider, Paaske eller Mikkelsdag, 2-17-24, jvfr. Rskr. 25 Nov. 1803 og 23 Nov. 1830.

Men ved indtrædende Vacancer afskaffes nu Naadensaaret i disse Embeder overeensstemmende med den Maade, hvorpaa Biskoppernes Løn fremtidigen vil blive udredet, (s. § 133)[1]).

[1]) Med Provsters Naadensaar forholdes som med Sognepræsters.

Tredie Capitel.

Om gejstlige Embedsmænds Pension og deres Enkers Vilkaar.

§ 154.

Om Præsters og de højere gejstlige Embedsmænds Pension.

Tilforn nøde Præster, som bleve entledigede, i Almindelighed Pension af Kaldet og havde derfor den samme Sikkerhed i Kaldets Indtægter, som ved Pl. 5 Jun. 1801 er tilsagt Præsteenker med Hensyn til den Pension, som er dem tillagt af vedkommende Præstekald, Pl. 5 Sept. 1814, jvfr. C. Skr. 31 Jan. 1824 og 23 Jul. 1825; men ved Resol. Jul. 1822[1]) blev det bestemt, at de Pensioner, der i Fremtiden forundes gejstlige Embedsmænd, ikke skulle paalægges Embederne, men at de skulle udredes af den almindelige Pensionskasse (nu Financerne), jvfr. C. C. 3 Aug. 1822. Ifølge Resol. 3 Jun. 1826 kan Pensionen bestemmes fra 200 til 300 Rbd., men Entledigelse kan i Almindelighed ikke ventes bevilget, dersom Præsten er istand til ved Hjelp af en personel Capellan at forrette sit Embede, jvfr. C. Skr. 30 Sept. 1823. Ved Anvendelsen af disse Lovbestemmelser pleier dog den Regel at følges' at en Deel af Pensionen paalægges Kaldet, nemlig til Beløb af Enkepensionen.

De højere gejstlige Embedsmænd, som entlediges, erholde paa samme Maade Pension af den almindelige Pensionskasse (nu Financerne).

1) Coll. Tid. for 1822 S. 595. (Resolutionens Datum er ikke anført).

§ 155.

Om Skolelæreres og Kirkesangeres Pension.

Afgaaende Skolelærere og Kirkesangere nyde Pension af Embedet, og denne kan efter Omstændighederne, ifølge Cancelliets (nu Ministeriets) Bestemmelse efter Forslag fra vedkommende Skoledirection, forhøjes ved Tilskud af den for hvert Amt (senere for hvert Amtsprovstie) oprettede Skolelærer-Hjelpekasse, Anordn. 29 Jul. 1814 f. L. § 63 No. 1 og f. K. § 54, Rskr. 1 Aug. 1817 §§ 1, 4 og 13, jvfr. C. Skr. 10 Apr. 1830, 17 Dec. 1833 og 31 Aug. 1839[1]).

§ 156.

Om Præsteenkers Pension.

Præsteenker, saalænge de sidde i et ærligt og uberygtet Enkesæde, nyde Pension:

1) af Kaldet, efter Provstens og to Præsters Bestemmelse, som approberes af Bisskoppen, dog at Pensionen ikke overgaaer den ottende Deel af Kaldets visse Indkomster, 2-13-10, jvfr. Rskr. 10 Apr. 1740 og 3 Mai 1780. Udtrykket i Loven "visse Indkomster" er at forstaae saaledes, at samtlige Kaldets Indtægtskilder bør tages i Betragtning, saa at derefter, naar Skatter og Byrder fradrages, beregnes, hvad der under alle Omstændigheder maa kunne udbringes af Kaldet, C. Skr. 26 Mai 1829, jvfr. 24 Aug. 1830 og C. C. 1 Jul. 1834[2]). Naturligviis bliver Boligen herved ikke at tage i Betragtning, C. Skr. 6 Nov. 1827. Enkepension kan vel tilkomme den separerede, men ikke den fraskilte Præstekone, og heller ikke den, som gifter sig med en allerede entlediget

1) Saml. af geistl. Fdg. II. 879 og III. 734.
2) Saml. af geistl. Fdg. I. 588.

Sognepræst, C. Skr. 21 Sept. 1819, 3 Jan. 1829 og 2 Marts 1833 [1]). Hvis der i Kaldet findes flere Enker, da skal Pensionen deles imellem dem, efter deres Vilkaar, af Provsten og to Præster, hvis Bestemmelse indstilles til Bisskoppens Approbation, 2-13-11 i Slutn. Dog udredes paa nogle Steder den anden Pension af Stiftets Hjelpe-Enkekasse, eller overtages af Kirkekassen.

For den Enken tillagte Pension har hun første Prioritet i Præstetienden fremfor andre Fordringer, dog kun for et Aars Pension, og i Tilfælde, at Pensionen ikke i rette Tid erlægges, skal Provsten med to Præster anvise hende saameget af Kaldets visse Indkomster at oppebære, som Pensionen beløber sig til, Pl. 5 Jun. 1801 §§ 1 og 3, jvfr. C. Skr. 31 Dec. 1822. Til at iværksætte saadant Beslag paa Kaldets Indkomster behøves ikke den verdslige-Øvrigheds Mellemkomst, C. Skr. 1 Febr. 1825, jevfr. 9 Febr. 1819, og heller ikke er nogen Forfølgning ved Retten nødvendig, jvfr. § 108 S. 259 Not.

I Kjøbstæderne skal Øvrigheden, ifølge 2-13-11, sørge for Enken og hendes Børn, dersom hun er uformuende, "af de Fattiges Penge", hvorved vel nærmest er tænkt paa Legater, som maatte være bestemte for fattige Præsteenker; men dersom dette ikke lader sig gjøre, skal der svares hende aarlig Pension af Kaldet efter dets Lejlighed og Provstens og to Præsters Sigelse, ved hvilken Ansættelse udentvivl Analogien 2-13-10 bør følges, forsaavidt som Enkepension af Kaldet ikke ved specielle Resolutioner er fastsat til en bestemt Sum, jvfr. C. Skr. 26 Apr. 1834 [2]).

2) Nyde Præsteenker Pension af den almindelige Enkekasse eller Forsørgelsesanstalt, hvori Præsterne ere plig-

1) Saml. af gejstl. Fdg. ans. St.
2) Saml. af gejstl. Fdg. I. 609-611.

tige at gjøre Indskud, i Almindelighed til en Pension, der svarer til ¼ af den Sum, hvortil Embedet efter de ældre Angivelser af 1768 er anslaaet, Pl. 22 Febr. 1826 § 1, jvfr. Fund. 4 Aug. 1788 § 2 Litr. e, C. Skr. 14 Apr. og 30 Dec. 1826 og Lov af 5 Jan. 1851 § 2.

3) Endelig nyde de ogsaa i Almindelighed Pension af de for hvert Stift i Riget oprettede gejstlige Enkekasser, og, forsaavidt der ere flere Enker i Kaldet, af de paa adskillige Steder oprettede Pensions-Hjelpekasser, om hvis forskjellige Indretning iøvrigt maa henvises til de derom gjeldende Fundationer og Reskripter[1]).

§ 157.

Om Enkesæder og andre Præsteenker tillagte Fordele.

Paa endeel Steder ere Boliger indrettede for Præsteenker. Af disse Enkesæder svares i Almindelighed ingen Lejeafgift, men for enkelte er det dog bestemt, at Enken skal udrede en ringe Afgift[2]). Ordentligviis skal Enken udrede de sædvanlige Præstationer til det Offentlige, C. Skr. 20 Aug 1833[3]), holde Boligen vedlige og svare til Fæld eller Forringelse. Det er derfor foreskrevet, at Enkesæderne ved Provstevisitatserne aarligen skulle synes tilligemed Kirkerne og Præstegaardene, og dersom Enken ikke afhjelper de ved Synet udsatte Mangler, skal der indeholdes saameget i hendes Pension af Embedet, som

1) See Saml. af gejstl. Fdg. I. 617-717, hvortil maa føjes Rskr. 2 Oct. 1839 om Hjelpe-Enkekassen for Sjellands Stift (Coll. Tid. f. 1839 S. 843 ff.) og Rskr. s. D. om Oprettelsen af en Pensions-Hjelpekasse for Præsteenker i Aarhuus Stift (C. T. S. 848).

2) Jvfr. Saml. af gejstl. Fdg. I. 595 ff.

3) Saml. af gejstl. Fdg. I. 599.

til Istandsættelsen er nødvendigt, Rskr. 14 Oct. 1829, (jvfr. § 105 No. 2 og 9).

Om Sognepræsters Enker i Kjøbstæderne bestemmer 2-13-11, at de skulle forsynes med en beqvem Bolig, "hvilken de fri skulle nyde", hvilke Udtryk ere saa omfattende, at de synes at maatte fritage Enkerne ikke blot for at udrede Huusleje, men ogsaa for Skatter og Afgifter af Boligen.

Er der ingen Enke ved Kaldet, kan Præsten benytte Enkesædet, C. Skr. 17 Nov. 1798, jvfr. C. Skr. 12 Aug. 1826. Er der flere Enker, er i Almindelighed den ældste berettiget til Enkesædet.

Lovens 2-13-12 tilsiger Præsteenker, som nødes til at nedsætte sig i Kjøbstæderne, Frihed for al borgerlig og Byens Skat og Tynge, endskjøndt de drive ringe Handel, og vare de aldeles fattige, skulde de ogsaa være frie for Indqvartering, Vagthold og deslige. Ved at sammenholdes med Kilden til Christian d. 4des st. Rec. 1-1-24 synes Artiklen ved Ordet "deslige" at antyde Frihed for Kongelige Skatter og Afgifter, for hvilken Fortolkning ogsaa taler Modsætningen mellem Artikelens Begyndelse og dens Slutning (jvfr. L. 3-6-2 "Kongelig og borgerlig Tyngde"); men om endog denne Fortolkning maatte være tvivlsom [1]), er det vist, at Artiklen ikke længer kan komme til Anvendelse med Hensyn til den tilsagte Indqvarterings-frihed, s. Pl. 16 Jun. 1819, ligesom det heller ikke paa Grund af de nyere Anordninger om Handelsberettigelse kan

1) See Ørsteds Haandbog III. 349, hvor det antages, at Artikelens første Deel sigter til de egentlige Byskatter, men den sidste derimod til saadanne borgerlige Byrder, der ikke medføre directe Pengeudgifter.

antages, at Præsteenker uden videre Tilladelse kunne drive Handel i Kjøbstæderne.

§. 158.

Om Skolelæreres Enker.

Skolelæreres Enker, saavel i Kjøbstæderne som paa Landet, kunne erholde Pension af deres afdøde Mænds Embeder indtil $\frac{1}{8}$ af sammes faste Indkomster, efter Cancelliets (nu Ministeriets) Bestemmelse i hvert enkelt Tilfælde; denne Pension kan efter Omstændighederne forhøjes ved Tilskud af Hjelpekassen, i Forhold til Enkens Trang, Fdg. 29 Jul. 1814 f. K. §§ 53 og 54, f. L. §§ 62 og 63, jvfr. C. Skr. 24 Dec. 1814, 28 Mai 1831 og 3 Jan. 1837 [1]). Den Embedet paahvilende Enkepension udredes dog ikke af Skolelæreren paa Landet, dersom han skal udrede Løn til en Medhjelper eller Pension til sin Formand, men af Communen (Sognet eller Pastoratet) i Overeensstemmelse med Fdg. 29 Jul. 1814 f. L. § 56, hvilken ogsaa skal udrede Pensionen ganske eller tildeels, naar den Andeel af Skolelærerens Løn, som betales efter hvert foregaaende Aars Capitelstaxt, efter Fradrag af Enkepensionen, udgjør mindre end 20 Tdr. Byg. Ere der flere Enker, udredes kun den ene Enkes Pension af Skolelæreren eller Communen, men de Øvriges af Skolelærer-Hjelpekassen, Pl. 22 Mai 1839 § 4 [2]).

1) Saml. af gejstl. Fdg. II. 372.
2) Jvfr. Coll. Tid. S. 401-425.

Femte Afsnit.

Om de kirkelige Ting eller Kirkegodset (i vidtløftig Forstand).

§ 159.

Indledning.

De kirkelige Ting eller Kirkegodset i vidtløftig Forstand (res ecclesiasticæ sensu lato) ere alle de Ting, som umiddelbart eller middelbart ere bestemte til Brug for Gudstjenesten eller til Vedligeholdelsen af de med denne forbundne Indretninger. Skjøndt herunder ogsaa kunde indbefattes, hvad der er bestemt til Underholdning for Kirkens Tjenere, som Præstegaarde, Mensal- og Annexgods, Præstetiender o. s. v., ville dog disse Gjenstande, da de forhen ere omhandlede under Gejstlighedens Indkomster, her blive at forbigaae.

De kirkelige Ting kunne hos os, ligesom efter den canoniske Ret, inddeles i de hellige Ting (res sacræ), som umiddelbart anvendes til Gudstjenesten, og Kirkegods i egentlig Forstand eller Kirkens Formue, (patrimonium v. peculium ecclesiæ, res ecclesiasticæ sensu stricto) hvoraf Kirkens Udgifter til Gudstjenesten, til de derhen hørende Bygningers Vedligeholdelse m. v. bestrides. Den canoniske Ret nævner endnu en tredie Klasse af kirkelige Ting: res religiosæ [1]), d. e. Stiftelser, som ere oprettede i et veldædigt Øjemed, saasom Fattiganstalter og andre milde Stiftelser. Skjøndt ogsaa disse i Christian d. 5tes Lov betragtes som kirkelige Ting (see 2-19, 5-4-15, 16, 18), skulle de dog ikke her særlig omhandles, deels fordi der i det Væsentlige gjelde de samme

1) c. 4 X. de religios. domibus (3, 36).

Regler om dem, som om offentlige Stiftelser i Almindelighed, deels fordi disse Gjenstandes Behandling i Detaillen vilde medføre formegen Vidtløftighed.

§ 160.

I. Om Res sacræ i Almindelighed.

Til res sacræ henhøre **Kirker** med deres Tilbehør (Alter, hellige Kar, Prydelser, Klokker m. v.) og **Kirkegaarde**.

Uagtet disse Ting ikke hos os, saaledes som hos Katholikerne, ere extra commercium og heller ikke altid indvies og velsignes, som hos disse, der skjelne mellem res consecratæ og benedictæ [1]), have vi dog Exempel paa, at deres Vanhelligelse er taget i særdeles Betragtning i Straffelovene, s. 6-9-16, 21. 6-16-4.

§ 161.

A. Om Kirker.

a) Om deres Indvielse.

I de ældste Tider samledes de christne Menigheder i Privathuse; efterat den christelige Religion var bleven Statsreligion, byggedes Bedehuse og Kirker især over Martyrernes Grave (martyria s. memoriæ martyrum), ved hvilke Menighederne tidligere jevnlig havde havt deres Samlingssted. Det blev ogsaa senere almindelig Skik at nedlægge Reliqvier af Helgener eller Martyrer i Kirkens Alter [2]), og dette fik derfor Formen af en Sarkophag.

Til Anlæggelsen af nye Kirker udfordres efter den canoniske Ret Bisskoppens, efter den protestantiske Kirkeret

[1]) Jvfr. Eichhorns Kirchenrecht II. 563-565 og 798-799.

[2]) Jvfr. c. 26 D. 1 de consecr.

Landsherrens Tilladelse. Hos Protestanterne indvies den nye Kirke af Bisskoppen ved en højtidelig religiøs Handling, der dog ikke kan betragtes paa samme Maade som Katholikernes consecratio [1]), der aarlig skal højtideligholdes ved en egen Fest (anniversaria, die Kirchweihe) [2]). Heller ikke fordrer den protestantiske Kirkeret, saaledes som den katholske, en ny Indvielse (reconsecratio), dersom Kirken er bleven ødelagt i dens Hovedbele (execratio) [3]). I ældre Tider var, efter den canoniske Ret, ogsaa en ny Indvielse nødvendig, naar Kirken var bleven vanhelliget ved Drab eller andre grove Forbrydelser, men i senere Tider er den saakaldte reconciliatio ved Bisskoppen tilstrækkelig [4]).

§ 162.

b) Om Ejendomsret til Kirker.

Af den Præsentationsret [5]) og den Opsigt over Kirkegodset, som Kirkelovene allerede i det 7de Aarhundrede indrømmede dem, som havde bygget en Kirke [6]), udviklede sig efterhaanden en langt større Raadighed over Kirken og Kirkegodset, end Kirkelovene erkjendte, og Patronatsretten blev paa mange Steder saaledes udøvet, at Patronen betragtede sig som Kirkens Ejer [7]). Det samme

1) Jvfr. Andr. Müllers Lexicon des Kirchenrechts III. 320–341.
2) c. 9, 11, 13, 16, 17 D. 1 de consecr.
3) l. 19 & 24 D. 1 de consecr. C. 6 X de consecr. eccl. (3. 40). Jvfr. Skaanske og Sjell. Kirkelov Cap. 4.
4) c. 19 D. 1 de consecr., cfr. c. 4 X. de consecr. eccl. Jvfr. Skaanske og Sjell. Kirkelove Cap. 4.
5) Jvfr. § 42.
6) can. 60. causa XVI. qu. 1; can. 31. 32. causa XVI. qu. 7.
7) Capitul. a. 794 cap. 52: De ecclesiis, quæ ab ingenuis hominibus construuntur, licet eas tradere aut vendere, tantummodo

har uden Tvivl været Tilfældet i Danmark, hvor en stor Mængde Kirker var bygget af Kongerne, endeel ogsaa af Adelsmænd, der vel tildeels oprindelig havde bestemt dem til Borgcapeller eller Bedehuse [1]). Herfra havde saaledes Kongens og Adelens Patronatsret sin Oprindelse [2]), og denne vedligeholdt sig efter Reformationen [3]), dog saaledes at Patronens Raadighed over Kirken og dens Gods indskrænkede sig til at nyde Kirkens Indtægter, imod Forpligtelse til at holde Kirken vedlige [4]). Hermed stemmer ogsaa Christian d. 5tes Lov overeens, s. 2-22-4, hvilken

ut ecclesia non destruatur, sed serviuntur cotidie honores. Jvfr. Eichhorn Kirchenr. II. 702-705.

1) Jvfr. § 42. Naar det i Ulr. Stykkes Decr. c. 31 (Thorkelin p. 62) hedder: "Item omnes inquilini et coloni ecclesiarum et clericorum, tam regularium quam secularium, servient dominis, quibus ipsæ ecclesiæ vel bona per ipsos inhabitura attinent, vel episcopis et nullis aliis &c.", kan det vel være tvivlsomt, om der ikke ved de nævnte domini sigtes til verdslige Kirkeejere, jvfr. iøvrigt cap. 9 de tutoribus ecclesiæ.

2) Jvfr. den første Reces fra Interregnum 1533 S. 147: "huor Kronen, Adellen eller andre haffue jus patronatus till nogen Kirkis Leen, att the samme nydhe, oc the Personer, som the thertil presentere, tage Institutionem aff Biscopen i thet Stifft, som gammel Siiduane werit haffuer."

3) Rec. 1536 S. 165: "Saa skulle och Adelen oc Ridderskabet nyde och beholle Jus Patronatus till the Kircker och geistlighe Leen, som the haffue Ret till ꝛc."

4) Christ. d. 4des st. Rec. 1-4-2: "De som saadanne Jura patronatus have eller dermed ere saa forleente, at de Kirkernes Indkomme maa bruge oc opberge, maa ei lade Kirkerne forfalde" ꝛc. (Kilden til D. L. 2-22-4). Som dem, der kunne være i Besiddelse af Jus patronatus, nævner den 1ste Art.: "Adel, Universiteter, Capiteler, Provster, Clostre og andre Geistlige." Om den hele successive Udvikling fra Kaldsret og Bestyrelse af Kirkens Formue, som Lovene alene erkjendte, til Nydelse af Kirkens Indkomster, see C. Engelstoft om Patronatsretten i Theol. Tidsskr. 6 B. 1 Hefte.

iøvrigt altid bruger Udtrykket: Kirkens Patron, og forudsætter derved, at han tillige har jus vocandi, hvorimod den senere Lovgivning, ifølge de efterhaanden forandrede Forhold, jevnlig betjener sig af Benævnelsen Kirkeejer, som nærmest tilkjendegiver Ejendomsret til Kirkegodset, s. Rskr. 1 Juli 1720, Fdg. 8 Nov. 1726, Pl. 28 Febr. 1727, Rskr. 19 Nov. 1802 § 3, og især Fdg. 13 Nov. 1829 § 1 [1]).

Efterat Kirkeejendom saaledes var adskilt fra jus patronatus og Kirketiender forlængst vare i Privates Handel og Vandel [2]), var det en Selvfølge, at der til at være Kirkeejer ikke længer udkrævedes at være en privilegeret Person, hvilken Egenskab Christian d. 5tes Lov i Almindelighed fordrer hos Kirkepatronen, 5-3-20.

Da, som ovenfor bemærket, den private Kirkeejers Raadighed over Kirken og Kirkegodset er betinget af hans Forpligtelse til at holde Kirken vedlige, er hans Ejendomsret i flere Henseender indskrænket, ligesom det ogsaa baade følger af Sagens Natur og af den Maade, hvorpaa Kirkeejendom har udviklet sig af Patronatsretten, at Kirkerne altid maa betragtes som offentlige Stiftelser, der ere til for Menighedernes Skyld, hvis Tarv Staten varetager ved sine Regjeringscollegier og gejstlige Øvrigheder, om endog Nydelsen og Forvaltningen af Kirkernes Indtægter er Private overdragen [3]). Derfor kan Kirkeejeren ikke stykkeviis bortsælge Kirkens Gods, og heller ikke mage-

1) Denne Forordning definerer Kirkeejer ved at være "den, som har erhvervet de Kirken tillagte Indtægter under den sædvanlige Forpligtelse til at vedligeholde Kirken og bestride dens Udgifter."

2) Om Kirkernes Salg i 17de og 18de Aarh. s. Engelstoft a. St. S. 87 fgg.

3) Jvfr. Ørsteds Haandb. III. 549 ff., IV. 204 ff., Eichhorn Kirchenr. I. 751-768 og II. 648 ff.

skifte[2]) eller bortfæste det i Arvefæste uden Kongelig Tilladelse, som meddeles gjennem Ministeriet, naar der haves Sikkerhed for, at Kirken ikke taber i Indkomster, Rskr. 12 Mai 1682, Rentek. Skr. 26 Jan. 1802, C. Skr. 27 Apr. 1816, Kgl. Resol. 16 Sept. 1818 og C. Skr. 15 Dec. 1821, jvfr. 2-22-7 og 5-3-24[3]). Derfor kan Kirkeejeren heller ikke paa egen Haand foretage vilkaarlige Forandringer med Kirkebygningen, med dens indvendige Indretning, eller med dens Tilbehør, f. Ex. ikke uden Tilladelse nedtage Kirkens Blytag og istedet belægge Taget med Straa, Rskr. 28 Aug. 1816, eller borttage Altertavlen, C. Skr. 20 Apr. 1799, Rskr. 30 Sept. 1803, 29 Jun. 1804, 20 Dec. 1805, 11 Apr. 1806, 25 Apr. og 30 Jun. 1807, C. C. 9 Nov. 1839[4]), eller male Prædikestolen o. s. v., C. Skr. 17 Febr. 1816.

Naar en Kirkeejer vilde sælge sin Kirke, skulde han ifølge Fdg. 8 Nov. 1726 under Straf anmelde Salget for Biskoppen og Cancelliet inden en Maaned; men denne Bestemmelse er bortfaldet ved Pl. 1 Marts 1837, som derimod paalægger vedkommende Retsbetjent, hver Gang en Kirke bliver bortskjødet, strax at meddele Stiftsøvrigheden Underretning, og desuden paalægger samtlige Retsbetjente, der administrere Panteprotocollen i en Jurisdiction, hvori findes Kirker, som ere i privat Ejendom, aarligen at indberette til Amtmanden, om noget Kirkesalg har fundet Sted, hvilken Beretning af Amtmanden skal indsendes til Ministeriet.

1) Jurid. Tidsskr. XI. 4 H. S. 190.

2) At Fdg. 25 Febr. 1733 for Norge ikke er anvendelig i Danmark, uagtet C. Skr. 14 Mai 1796 har antaget det, s. Ørsteds Haandb. VI. 201 ff.

3) Coll. Tid. S. 857.

Iøvrigt kan det bemærkes, at Kirkerne i Kjøbstæderne i Almindelighed maa antages at tilhøre vedkommende Sogn, dog uden at Raadigheden over Kirkens Formue tilkommer Menigheden[1]); Landsbykirkerne ejes i Almindelighed enten af Kongen, eller af enkelte Private, eller af alle eller flere af Sognemændene i Forening. Dersom Sognemændene eller et Interessentskab ejer Kirken, skulle saadanne Ejere, med Amtmandens og Provstens Approbation, udnævne en, to eller tre retsindige og duelige Mænd til Kirkeværger, som skulle varetage alle de Kirkeejerne paaliggende Forpligtelser; ville de ikke selv vælge saadanne Kirkeværger, udnævnes de af Amtmanden og Provsten, Fdg. 13 Nov. 1829 § 1 og 2.

§ 163.

Om Kirkens Vedligeholdelse.

Ifølge den canoniske Ret skulde Kirken vedligeholdes af den dertil bestemte 4de Deel af alle kirkelige Indkomster i vedkommende Bispedømme (fabrica ecclesiæ)[2]), siden gik Forpligtelsen over paa alle dem, der vare belehnede med Kirkegods eller Tiender, ikke blot paa Kirkepatronen, men ogsaa paa Præsten som Beneficiarius[3]); endelig søgte man ogsaa Bidrag hos Menigheden, der dog neppe i denne Henseende var undergiven nogen Tvang[4]). Ifølge det tridentinske Kirkemødes Beslutning, som iøvrigt ikke bestemte noget Nyt angaaende denne Gjenstand, var Bisskoppen berettiget til at nedlægge Kirken, dersom den ikke

1) Ørsteds Haandb. III. 549 ff.; om enkelte Landsbykirker, som ere i samme Tilfælde, s. Lunns Haandb. 350-351.

2) Jvfr. § 106.

3) Cap. 1 & 4 X. de eccl. ædificand. (3. 48).

4) Jvfr. Eichhorn II. 806. ff. Walter § 267. (7de Udg.)

kunde hjelpes af dens egen Formue, af dens Patron og andre, der nøde Kirkens Indtægter, eller endelig af Menigheden [1]).

I de tydske protestantiske Stater følges i Almindelighed de samme Grundsætninger ihenseende til Forpligtelsen at vedligeholde Kirken, dog saaledes, at Præsten er fritagen, og Patronen ordentligviis maa bidrage til Kirkens Vedligeholdelse, hvad enten han oppebærer Kirkens Indtægter eller ikke, dog kun i Forening med Menigheden, som ifølge gammel Observants ansees pligtig dertil [2]).

I Danmark blev det efter Reformationen først ved Christian den 4des store Reces 1-4-2 og 69 bestemt, at Kirken skulde vedligeholdes af sin egen Formue eller af Kirkepatronen, som oppebær dens Indtægter; dersom det Nødvendige ikke paa denne Maade kunde tilvejebringes, skulde der søges Laan hos andre formuende Kirker eller

1) Sess. 21 cap. 7 de reform. Parochiales vero ecclesias, etiam si juris patronatus sint, ita (vetustate aut alias) collapsas refici et instaurari procurent (episcopi) ex fructibus et proventibus, qui si non fuerint sufficientes, omnes patronos et alios, qui fructus aliquos ex dictis ecclesiis provenientes percipiunt, aut, in illorum defectu, parochianos omnibus remediis opportunis ad prædicta cogant. Quodsi nimia egestate omnes laborant, ad matrices seu viciniores ecclesias transferantur, cum facultate tam dictas parochiales quam alias ecclesias dirutas in profanos usus, non sordidos, erecta tamen ibi cruce, convertendi.

2) J. H. Bøhmer jus paroch. Sect. VII. c. 3 § 5-7. Eichhorn l. c. 807-808, jvfr. dog Weber system. Darstell. des sächs. Kirchenr. II. 2 Abth. S. 769-819 og Bielitz Handbuch des preuss. Kirchenrechts S. 402 Not. d. See ogsaa Andr. Müller Lexicon des Kirchenrechts 1 Bd. Art. Baulast. I Hertugdømmene Slesvig og Holsteen paaligger der ikke Kirkepatronen nogen saadan Forpligtelse, s. Falcks Handbuch des Schleswig-Holst. Privatrechts III. 2 Abth. S. 749.

Tilskud af Sognemændene; dog skulde Kjøbstædkirker holdes vedlige af deres egen Indkomst, "uden andre Kirkers Tillæg og Besværing", 1-4-52.

De samme Regler ere ogsaa i det Væsentlige fulgte i Christian d. 5tes Lov, 2-22-4, 64 og 70, jvfr. Adelens Privil. 24 Jun. 1661 § 5 og Gejstl. Priv. §§ 3 og 10. Med Hensyn til disse Reglers Anvendelse er især Følgende at bemærke:

1) Omfanget af den private Kirkeejere paaliggende Forpligtelse at holde Kirken vedlige, strækker sig ikke blot til selve Kirkebygningen, men ogsaa til dens Tilbehør, saasom Alter, Prædikestol, Kirkestole, Kirkeklæder (Alterdug, Messeklæder), Kalk og Disk, Alterbog og Ministerialbøger, Ornamenter, Kirkeuhr, Klokker, Liigbaare, o. s. v., Fdg. 2 Apr. 1701, Rskr. 1 Jul. 1720, 26 Marts 1745, 19 Nov. 1802 § 4, C. Skr. 30 Jul. 1803 § 5, 21 Sept. 1811, 1 Aug. 1812, 25 Febr. 1815, 21 Oct. 1823. Det er derfor ikke nok, at Kirken holdes anstændigen vedlige, men ogsaa de Appertinentier, som hidtil have tilhørt den, om endog mindre nødvendige, skulle fremdeles vedligeholdes, Fdg. 13 Aug. 1734 §§ 3 og 4, C. Skr. 27 Jan. 1824. Heller ikke er det tilstrækkeligt, at Kirkeejeren indskrænker sig til at vedligeholde det Bestaaende, naar dette ikke svarer til de Betingelser, som ere nødvendige for at Gudstjenesten kan holdes med Sømmelighed og uden saadan Ubeqvemmelighed for Menigheden, som aabenbart vilde hindre dens Kirkebesøg eller forstyrre dens Andagt, Canc. Skr. 14 Jul. 1835 [1]), jvfr. Min. Skr. 29 Jan. 1850. Større Fordringer kunne derimod ikke gjøres til Kirkejeren, t. Ex. ikke at Prædikestolen skal betrækkes,

1) Saml. af gejstl. Fdg. III. 232.

C. Skr. 9 Marts 1819, eller at Kirkestolene males, C. Skr. 1 Jul. 1820[1]), jvfr. 2-22-65.

Det Spørgsmaal, om Kirkeejeren er forpligtet til at opbygge en ny Kirke, dersom den gamle enten ved Ildebrand eller en Naturbegivenhed ødelægges, er ikke besvaret i vor Lovgivning, da Lovens Udtryk i 2-22-4: "De, som nyde Jus patronatus og Kirkens Indkomme oppebære og nyde, maa ej lade Kirkerne forfalde, saafremt de saadant Jus eller Benaadning fremdeles beholde ville", vistnok ikke sigte til dette Tilfælde. Heller ikke findes der for Spørgsmaalets bekræftende Besvarelse Grunde i den almindelige protestantiske Kirkeret, der end ikke paalægger Kirkepatronen nogen særdeles Forpligtelse til Kirkens Vedligeholdelse fremfor Menigheden[2]), og selv med Hensyn til den canoniske Ret kan det vel være tvivlsomt, om man har udstrakt Kirkepatronens Forpligtelse saavidt, at han skulde opbygge Kirken af ny[3]). Imidlertid synes dog Sagens Natur at tale for, at Kirkeejeren ikke kan vedblive at nyde Kirkens Indtægter, naar han, i Tilfælde af dens Ødelæggelse, ikke vil opbygge den, da Kirkens Gods allene under den Betingelse kan antages at være bleven privat Ejendom, at Kirkejeren sørger for, at Menigheden altid har den til den offentlige Gudstjeneste fornødne Kirkebygning i brugbar Stand. Ligesom det er klart, at Menigheden, dersom Kirketienderne allene vare anvendte til Kirkens Bedste, vilde kunne have opsamlet

1) Jvfr. Lunns Haandbog i Anhanget, S. 312-320.

2) See foruden de S. 353 Not. anførte Skrifter ogsaa Wiese Handbuch des Kirchenrechts III. 1 Abth. S. 546.

3) Jvfr. A. Michl Kirchenrecht. 2 Ausg., München 1816 S. 194-201 og Schmalz's Anmærkning om den 67de Nov. c. 2 i hans Handbuch des canon. Rechts § 327. See dog Udtrykket: "ecclesiæ collapsæ" i Conc. Trid. l. c.

en Fond til Kirkens Gjenopbyggelse, saaledes staaer det paa den anden Side i Kirkeejerens Magt at sikkre sig mod uforholdsmæssigt Tab, i det mindste ved Ildsvaade, ved at lade Kirken assurere [1]). Det synes saaledes heller ikke at være tilstrækkeligt til at fyldestgjøre Kirkeejerens Pligt, at han for Fremtiden opgiver sin Ejendomsret, ligesaalidet som han paa denne Maade kan fritages for af sin private Formue at bekoste Istandsættelsen af Mangler ved Kirken, i Overeensstemmelse med 2-22-4, jvfr. Fdg. 13 Aug. 1734 § 16, dersom Kirkens Indtægter ikke ere tilstrækkelige [2]).

2) For at der kan haves tilbørlig Opsigt med at Kirkeejeren efterkommer sin Pligt, er Kirkesyn anordnet, som aarlig foretages i Forbindelse med Synet over Præstegaarde og Enkesæder, naar Provsten visiterer, 2-22-6 [3]), og hvortil vedkommende Retsbetjent nu udmelder en Tømmermester og en Muurmester [4]), istedetfor at Synet efter Loven skulde foretages af Præsten og 4 Sognemænd, Rskr. 19 Nov. 1802 § 1. Det staaer forresten Kirkeejeren frit for, at forlange et Oversyn, Rskr. 19 Nov. 1802 § 5. Iøvrigt kan Synsforretningen kun antages at indeholde Beviis, forsaavidt der spørges om Kirkens Tilstand, men naar Kirkeejeren ikke anseer det for sin Pligt at tilveje-

1) Jvfr. Brandforf. Anordn. f. Landet 29 Febr. 1792 § 1.

2) See iøvrigt Ørsteds Haandbog VI. 620–622, jvfr. Lunns Haandb. S. 321–323 og 337, hvilken sidste Forf. rigtig bemærker, at Høiesteretsdommen ang. Agger Kirke af 22 Apr. 1836 ikke kan antages at svække det antagne Resultat. Til Bestyrkelse for dette kunde maaskee anføres Yttringerne i Østifternes Provindsialstænders Petition ang. en Forandring i Assurancen for Landbygninger i Roeskild. Stændertid. f. 1836 S. 1619.

3) Jvfr. § 105 No. 2.

4) Jvfr. § 108. No. 2.

bringe hvad der ifølge Synsforretningen paalægges ham af Provsten, hører dette Spørgsmaal under Domstolenes Paakjendelse, C. Skr. 27 Jun. 1838 [1]). Efter foregaaet Indberetning fra Provsten gjennem Biskoppen til Ministeriet gives der Kirkeejeren en passende Frist til Manglernes Istandsættelse, inden Søgsmaal anlægges til Kirkens Forbrydelse, C. Skr. 24 Sept. 1814 og 27 Jan. 1838, dog kan Ministeriet efter Omstændighederne lade Arbejdet udføre ved Licitation, dersom Manglerne ikke i rette Tid afhjelpes, Fdg. 13 Nov. 1829 § 5. Opstaaer der Tvist, om Manglerne ere afhjulpne eller ikke, er det Kirkeejerens Pligt at føre Beviset for sin Paastand, C. Skr. 25 Apr. 1818.

3) Naar Kirkeejeren ikke opfylder sin Pligt, kan han tiltales til Kirkens Forbrydelse, og skal desuden erstatte, hvad der udkræves til Kirkens Reparation [2]), og "Kirken skal da selv siden sine Indkomme beholde til godt Regnskab under dens Tilsyn, som Kongen dertil forordner," 2-22-4, hvilke Udtryk neppe bør fortolkes i Overeensstemmelse med Fdg. 25 Febr. 1733 for Norge saaledes, at Kirkerne hjemfalde til Kongen [3]).

4) Dersom Kirken ejes af Sognemændene eller et andet lignende Interessentskab, maa Udgifterne til Kirkens Vedligeholdelse fordeles paa samtlige Ejere i Forhold til det tiendeydende Hartkorn, hvis ingen anden Maalestok er vedtagen, Fdg. 13 Nov. 1829 § 3, jvfr. C. Skr. 26 Mai 1821. Naar den af Kirkeværgen forfattede Bereg=

1) Saml. af geistl. Fdg. III. 247-249, jvfr. Ørsteds Haandbog IV. 209.

2) Jvfr. ovenfor S. 354.

4) Ørsteds Haandb. IV. 200. Jvfr. dog Theol. Tidsskr. 6 Bd. 2 H. S. 92 Not. *, jvfr. S. 79 No. *.

ning er approberet af Amtmanden og Provsten, kan de paalignede Bidrag inddrives ved Udpantning efter Ordre fra Amtmanden, Fdg. 13 Nov. 1829 § 3, jvfr. C. Skr. 14 Febr. 1818. Hvad der hos en enkelt Medejer ikke kan erholdes, paalignes de øvrige, men for hvad disse saaledes have betalt, kunne de ikke anvende Udpantning, hvorimod Kirkeværgerne skulle indfordre og tilbageholde Tienden af hans tiendepligtige Jord, indtil skadesløs Betaling er erholdt, ligesom ogsaa Medejerne kunne sagsøge ham til at have hans Andeel i Kirkeejendommen forbrudt, Fdg. 13 Nov. 1829 § 4, jvfr. C. Skr. 18 Jun. 1814.

5) Til Kirkens Istandsættelse kan Kirkeejeren paa Landet fordre Hjelp af Sognemændene, deels ved Kjørsler, deels ved Haandlangerarbejde, 2-22-68. Hvad Kjøbstæderne angaaer, er det kun for Sjellands Stift bestemt, at de af Indvaanerne, som have Heste og Vogne, skulle uden Betaling kjøre nogle Læs, naar deres Sognekirke trænger til betydelig Reparation, Rskr. 14 Oct. 1735.

Ihenseende til Kjørslerne forudsætter Loven, at Kirkens egne Bønder (d. e. Fæstere af Kirkejorder) ved deres Fæstebreve have paadraget sig særegne Forpligtelser, men at de øvrige Fæstebønder ("menige Bønder i hvo de og tilhøre") kun ved store Reparationer vare pligtige at kjøre et eller to Læs Materialier fra næste Kjøbstad, dog ei længere end 6 Mile og ikke i Høst- eller Sædetid. Skjøndt Loven allene paalægger Fæstebønder denne Forpligtelse, blev den dog i Medhold af Anordn. 13 Dec. 1701 og 26 Mai 1702 for Viborg og Aarhuus Stifter[1]), fortolket som almindelig for alle Sognemænd, der holdt Heste og Vogn, og paahvilende det ufri Hartkorn, saaledes at

[1]) Saml. af gejstl. Fdg. III. 354 og 355.

alle Bønder, der have en Tønde Hartkorn eller derover i Brug, skulle efter lige Omgang og uden Hensyn til Hartkornets Størrelse forrette Pligtkjørsler til Kirkens Bygning, dog med den Indskrænkning ihenseende til Parceller af Bøndergaarde, at Kjørepligten fordeles paa den i Fdg. 8 Dec. 1819 § 4 foreskrevne Maade, Pl. 18 Apr. 1828 § 1, jvfr. C. Skr. 6 Aug. 1796, 20 Mai 1797, 12 Mai og 13 Oct. 1829, samt C. Skr. 6 Aug. 1836 [1]). Iøvrigt fastsatte Rskr. 1 Mai 1730 de aarlige Kjørselers Antal til 4 à 5 Reiser paa 1, 2 eller 3 Mile, saa at i Henhold til Loven og dette Reskript Maximum for det hele Miletal maa ansees for at være 12 Mile, og Maximum for Rejsernes Antal 5, hvilket dog kun kan fordres, naar Nødvendigheden kræver det og efter Amtmandens Bestemmelse, C. C. 16 Aug. 1831 [2]). Ved Loven om Hartkornets Egalisering af 20 Jun. 1850. § 14 og 18 ere nu deslige Forpligtelser paalagte alt Hartkorn.

Forpligtelse til Haandlangerarbejde eller Gangdagsarbejde er først ved Rskr. 26 Aug. 1746 paalagt samtlige Sognefolk (jvfr. Rskr. 5 Aug. 1726), dog udenfor Høst- og Sædetiden, men kunde dog kun antages at paahvile Brugerne af ufrit Hartkorn, s. Rskr. 24 Aug. 1753 § 2, C. Skr. 4 og 18 Mai 1793, indtil den ved Pl. 19 Nov. 1802 forvandledes til en personlig Forpligtelse, og saaledes nu ogsaa hviler paa Huusmænd og arbejdsføre Inderster, hvad enten de boe paa fri Hovedgaardstaxt eller ikke, og skulle de udføre Arbejdet efter lige Omgang med Sognets Gaardbrugere, Pl. 18 Apr. 1828 § 2, jvfr. Rentek. Circ.

1) Saml. af gejstl. Fdg. III. 362. See iøvrigt Provindsialstændernes Petition om Forandring i Pl. 28 Apr. 1828 i Roeskilde Stændertid. f. 1838, 2den Række, S. 2221 ff., jvfr. I. 655–663.

2) Saml. af gejstl. Fdg. III. 356.

18 Oct. f. A. Kun ihenseende til saadanne Parcellister paa fri Hovedgaardstakt, som ikke kunne henregnes til Huusmænd, synes der at maatte gjøres Undtagelse, C. Skr. 17 Sept. 1796 og 9 Jul. 1803, see dog Rentek. Skr. 4 Marts 1826, C. Skr. 12 Mai 1829 og 12 Nov. 1836[1]). Udtrykkelig fritagne ere Sognefogder, Fdg. 11 Nov. 1791 § 5 Litr. b, og Lodser, Canc. Circ. 29 Mai (Kgl. Resol. 9 Mai) 1824.

Over Tilsigelserne, saavel til Kjørseler, som til Gangdagsarbejde, skal Kirkepatronen eller den, som træder i hans Sted, holde en Protocol, der forevises Amtmanden, som ogsaa har at afgjøre alle de i denne Anledning opkomne Tvistigheder, Pl. 18 Apr. 1828 §§ 3 og 4. Naar Vedkommende ikke forrette det Arbejde, hvortil de ere pligtige, kunne de mulcteres og Mulcten inddrives ved Udpantning, Anordn. 13 Dec. 1701, Rskr. 1 Mai 1730 og 24 Aug. 1753 § 3.

6) Naar Kirken ikke kan hjelpes med dens egen Indkomst, skal Kirkens Forsvar (Stiftamtmand og Biskop) tage under Overvejelse, hvorledes de fornødne Omkostninger kunne bringes tilveje enten ved Laan fra andre formuende Kirker, eller ved Sognemændenes Tilskud, eller i andre Maader; Stiftsøvrighedens Forslag indsendes til Ministeriet, som foredrager Sagen for Kongen til Resolution, 2-22-64, jvfr. 2-22-79. Tilskud af Sognemændene bestaae enten i frivillige Bidrag eller fastsættes ved Ligning, Canc. Skriv. 22 Apr. og 25 Jun. 1831, Anordn. 24 Oct. 1837 § 19, jvfr. Resol. 20 Dec. 1815, Rskr. 28 Dec. 1830, Pl. 27 Dec. 1830 § 1. Om hvor-

1) Saml. af gejstl. Fdg. III. 366. See iøvrigt Lunns Haandb. S. 330-331, jvfr. Ørsteds Haandb. IV. 60.

vidt Officerer kunne tilpligtes at udrede Bidrag til Kirkers Vedligeholdelse s. Canc. Circ. 14 Apr. (Kgl. Resol. 28 Marts) 1821. Blandt de Maader, hvorpaa de fornødne Midler til Kirkers Opbyggelse eller Istandsættelse kunne tilvejebringes, høre ogsaa Collecter, som anordnes ved Kgl. Resol, s. Resol. 22 Dec. 1830 og 12 Jan. 1831. Om de overordentlige Foranstaltninger til Gjenopbyggelsen af Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn s. Pl. 22 Oct. 1813, 20 Oct. 1819, 7 Mai 1827 og 28 Apr. 1826.

Det maa iøvrigt bemærkes, at hvad der hører til Kirkens indre Forskjønnelse ("Indbygning") eller udvortes Prydelse med Taarn, extraordinære Klokker eller deslige, er ikke Gjenstand for tvungne Bidrag, men maa overlades til Sognemændenes fri Villie at anskaffe, 2-22-65.

7) Om den Fremgangsmaade, der skal iagttages, naar Kirken behøver Reparation, med Hensyn til Forbedringernes større eller mindre Nødvendighed og til deres større eller mindre Betydenhed (Flikkeri) handler Loven i 2-22-62-66, 67 og 69, hvis Regler dog vel kun ere anvendelige paa de Kongelige Kirker, jvfr. Instr. 28 Marts 1721 § 13 f. Kirkeinspecteuren og Instr. f. Amtmænd 28 Marts 1721 §§ 5 og 7. Overslag til betydelige Reparationer skulle af Stiftsøvrigheden indsendes til Ministeriet, C. Skr. 5 Oct. 1771 og 15 April 1815. I Almindelighed maa Stiftsøvrigheden ikke approbere nogen overordentlig Udgift for en Kirke, som ikke ved i det højeste 5 Aars Overskud af Kirkens aarlige Indtægt over dens aarlige Udgifter med Sikkerhed kan dækkes, uden at have forinden gjort Forestilling til Ministeriet om Udgiftens Dækning ved overordentlige Midler, C. Circ. 25 Jun. 1831. Bygningsarbejdet skal i Almindelighed udføres efter foregaaende Licitation, Rskr. 9 Apr. 1790, jvfr. C. Skr. 26 Jan.

1793, 21 Jun. og 16 Aug. 1794, og Fdg. 13 Nov. 1829 § 5[1]).

§ 164.

Om Kirkens Brug.

Kirken maa allene anvendes til Gudstjeneste; derfor maa ikke Varer eller deslige indlægges i Kirken, 2-22-73; dog tillader Fdg. 21 Marts 1705 § 17, at strandet Gods maa indlægges i næste Kirkes Taarn eller paa dens Loft, dersom der ikke i Nærheden haves anden beqvem Lejlighed.

At Concerter af religiøst Indhold, især til velbædige Øjemed, opføres i Kirkerne, finder undtagelsesviis Sted og kan tillades af Biskoppen, Min. Circ. 9 Jan. 1849.

Præsten, som i Almindelighed bør have Nøglen til Kirken i sin Bevaring, C. Skr. 28 Dec. 1819, er den, som det nærmest paaligger at vaage over, at Kirken ikke anvendes til vanhelligt Brug.

§ 165.

B. Om Kirkegaardene i Almindelighed.

Kirkegaardene, som ere bestemte til at modtage de jordiske Levninger af Menighedens afdøde Medlemmer[2]), ansees som Kirkernes Tilliggende, og derfor gjelde i det Væsentlige de samme Regler om deres Vedligeholdelse og om Kirkeejerens Dispositionsret over dem, som om Kirkerne.

1) Om hvad der ihenseende til Kirkedørenes Indretning skal iagttages ved nye Kirkers Opførelse, eller ved saadanne Hovedreparationer af de Kirkens Dele, som staae i Forbindelse med Kirkedørene, s. C. C. 28 Oct. (Resol. 7 Oct.) 1828.

2) At det tidlig var Skik hos de Christne at begrave de Døde i Nærheden af Kirken s. Can. 19 causa XIII. qv. 2 (An. 421).

Saaledes er Kirkeejeren forpligtet at bære de Udgifter, som udkræves til Kirkegaardens Vedligeholdelse og Istandsættelse, C. Skr. 23 Sept. 1817, (hvortil ogsaa hører Kirkegaardens Muur eller Indhegning, Rskr. 1 Jul. 1720 og 20 Marts 1745), og det er paalagt Biskopperne og Provsterne ved deres Visitatser at undersøge dens Tilstand, 2-16-9, 2-17-9. Ogsaa paaligger det Kirkeejeren at forskaffe det fornødne Areal til Kirkegaardens Udvidelse, eller efter Omstændighederne en Assistentskirkegaard, C. Skr. 1 Febr. 1823, 19 Dec. 1826 og 19 Mai 1829. Ligeledes ere Sognemændene forpligtede til de Kjørseler og det Haandlangerarbejde, som udkræves til Kirkegaardens Istandsættelse paa samme Maade som ved Kirkens Reparation, Rskr. 11 Jan. 1726, 26 Aug. 1746, C. Skr. 25 Sept. 1802 og 9 Sept. 1820, Pl. 28 Apr. 1828 § 1, ligesom de ogsaa ere pligtige at forrette de Kjørseler, som ere nødvendige til Kirkegaardens Udvidelse, C. Skr. 19 Apr. 1831.

Paa den anden Side maa Kirkeejeren have Ret til en saadan Disposition over Kirkegaarden, som ikke er anstødelig eller vanzirende eller overhovedet upassende med Hensyn til dens Bestemmelse at være de Dødes Hvilested; saaledes kan han t. Ex. vel lade Græsset afslaae eller afskjære og benytte det, C. Skr. 18 Nov. 1815 og 20 Nov. 1824, men derimod ikke omhugge og bortsælge Træerne, hvilke ansees som Kirkens Ejendom, C. Skr. 10 Febr. 1816. Ved Rskr. 24 Febr. 1736 er det under 50 Rbd. Straf forbudt at sætte Korn, Halm eller Høstakke paa Kirkegaarden. Naturligviis maa hverken Kirkeejeren eller Andre lade Kreaturer græsse der.

Ifølge Fdg. 22 Febr. 1805 § 5 have alle Kjøbstæder faaet Kirkegaarde udenfor Byen; for flere af disse ere

givne særegne Reglementer. I Kjøbenhavn, hvor Kirkegaardene i ældre Tider sædvanlig benævnedes Urtegaarde (s. Pl. 29 Oct. 1766 § 8), bleve allerede ifølge Rskr. 20 Mai 1757 saakaldte Assistentskirkegaarde indrettede udenfor Byen, og for disse gjelder nu Regl. 15 Febr. 1805.

§ 166.

Om Gravsteder paa Kirkegaardene.

Ingen har Ret til at begraves paa et bestemt Sted paa Kirkegaarden uden at have særligt erhvervet den. Med Hensyn hertil kan man skjelne mellem 1) de fælleds Gravsteder (sepulchra communia) og 2) Ejendomsbegravelser (sepulchra propria), der hos os i Almindelighed ikke blot tjene til Hvilested for den Person, som har erhvervet Gravstedet (sepulchrum personale), men ogsaa kan benyttes til Liig af hans Familie (Familiebegravelse, sepulchrum hereditarium).

Med Hensyn til de fælleds Gravsteder er at mærke:

1) At paa Landet skal intet gives for Graven, med mindre Vedkommende ville lade lægge Liigsteen derpaa eller opsætte andet Monument, 2-22-38. Da denne Bestemmelse imidlertid paa adskillige Steder blev fortolket saaledes, at den kun ansaaes anvendelig paa dem, som give Tiende til Kirken, eller i Medhold af 2-23-13 aarlig udrede 8 Skilling til Kirken, bestemte Rskr. 26 Febr. 1745 og 28 Marts 1750, at Lovstedet er anvendeligt paa Alle paa Landet, Fattige eller Rige, uden Forskjel.

2) At for Grave paa Kjøbstædkirkegaarde skal gives efter Kirkernes Nødtørft og Arvingernes Formue, 2-22-37. Med Hensyn til Assistentskirkegaardene i Kjøbenhavn er

Betalingen nærmere bestemt efter Liigvognens Beskaffenhed, hvormed Liget udføres, Regl. 15 Febr. 1805 §§ 4 og 5, jvfr. Fdg. 7 Nov. 1682 § 23, Pl. 29 Oct. 1760 § 8 og 27 Dec. 1830 § 2.

3) At Fattige overalt nyde fri Begravelse, 2-22-37, jvfr. Fdg. 24 Sept. 1708 P. II. § 23. Ligeledes Præsten og Kirkeværgerne, 2-22-36, jvfr. C. Skr. 20 Aug. 1805.

3) At alle Fællesbegravelser efter 20 Aars Forløb kunne sløjfes og Stedet benyttes til nye Liig, C. Skr. 21 Oct. 1815, jvfr. Rskr. 1 Sept. 1752.

Ihenseende til Ejendomsbegravelser maa mærkes:

1) At der paa disse udstædes formeligt Skjøde, og at de ikke maa bortsælges uden Samtykke af Kirkens Forsvar, 2-22-34, jvfr. C. Skr. 26 Marts 1796.

2) At Kjøbesummen, hvor ingen særskilte Reglementer bestemme anderledes, fastsættes af Kirkens Forsvar, og at efter 20 Aars Forløb enten denne paa ny skal erlægges, eller dog en Recognition udredes, Rskr. 1 Sept. 1762, jvfr. Regl. 15 Febr. 1805 § 5.

3) At det ikke paaligger Kirken uden Vederlag at vedligeholde Gravene eller de derpaa anbragte Monumenter, 2-22-35.

4) Ihenseende til Kjøbenhavn maa især delesheb mærkes Rskr. 11 Jul. 1828, ifølge hvilket der efter 20 Aars Forløb skal skee Indberetning til Ministeriet om de Gravsteder paa Assistentskirkegaarden, hvor der findes Monumenter, og Ministeriet afgjør da med Hensyn til disses Værd eller de Afdødes Fortjenester, om Gravstedet skal vedligeholdes uden Betaling; ogsaa kunne Gravsteder erhverves for flere Gange 20 Aar, saaledes at Betalingen

erlægges forud, med Nedsættelse til det Halve for hvert nyt Bicennium, Rskr. 11 Jul. 1828; Pl. 21 Jul. 1828, jvfr. C. Skr. 25 Oct. og 6 Dec. 1828.

5) De Begravelser og Monumenter, som arvelig tilhøre en Greve eller Friherre i Kjøbenhavn eller andensteds, skulle ved Familien uadskillelig fra Ældste til Ældste forblive, og ikke afhændes, om endog den hele grevelige eller friherrelige Stamme maatte være uddød, Gr. Priv. 25 Mai 1671 § 30, Frih. 26.

6) I Kirkerne selv, i hvilke efter Aaret 1805 intet nyt Gravsted maatte indrettes, kunne endnu findes Ejendomsbegravelser fra et ældre Tidspunkt, naar Ejerne ikke have villet lade sig formaae til at afstaae dem mod Vederlag af en beqvem Plads paa Kirkegaarden for dem og deres Familie. Men dersom disse Begravelser skulle benyttes, kan det kun finde Sted paa det Vilkaar, at intet Liig bliver indsat deri, førend 2 Aar fra Dødsdagen ere forløbne, med mindre det er blevet behørig balsameret under en offentlig Læges Tilsyn. I Løbet af de ommeldte 2 Aar skal Liget bisættes paa et passende Sted, som Kirkens Foresatte maa anvise, Fdg. 22 Febr. 1805 §§ 1-7.

§ 167.

II. Om Kirkegodset i egentlig Forstand eller Kirkens Formue.

A. Om Kirkens faste Ejendomme.

De vigtigste Bestanddele af Kirkers Formue, deres Ejendomme og Indtægter opregnes i Lovens 2-22-13; herhen høre:

A. Faste Ejendomme, Gaarde, Huse, Jorder, Enge og Skove, samt Landgilde og Afgifter, som deraf svares. Saadanne Ejendomme ere fornemmelig ved Gaver komne til Kirken, og Pl. 20 Febr. 1717 Post. III. § 4 forbyder deri ved Mageskifte eller paa anden Maade at gjøre nogen Forandring [1]), dog ere saadanne Magelæg, som Udskiftningen gjøre nødvendige, tilladte ved Fdg. 23 Apr. 1781 § 26, kun skal Udskiftningen, ligesom af alt beneficeret Gods, approberes af Stiftsøvrigheden.

Forsaavidt Kirken ejer Jorder eller Bondergods, maa de bortlejes eller bortfæstes af Kirkens Patron eller dens Forsvar, i sidste Tilfælde helst ved offentlig Auction (Rskr. 15 Dec. 1752), hvorved maa mærkes, at de Jorder, som i gammel Tid ere givne fra Bøndergaarde til Kirken, skulle bortarvefæstes til de Bønder, fra hvis Gaarde samme Jorder ere givne, uden at Landgilden maa forøges, 2-22-25 [2]). Til at fæste de øvrige Kirkejorder have Sognepræster og Degne nærmest Adgang, 2-22-26.

Dersom Kirken har Fæstebønder, skal Kirkens Patron eller Forsvar drage Omsorg for, at de paa passende Vilkaar kunne erholde Ejendom over Gaardene ved Arvefæsteskjøder, Fdg. 13 Mai 1769 § 7 [3]).

1) Jvfr. § 162 S. 351-52.

2) Om denne Artikels ældste Kilde i en Dom paa Herredagen i Odense 1527, s. Assessor Jacobsens Afhdl. i Jurid. Tidsskr. 18 Bd. S. 224-225. Den nærmeste Kilde er Christ. d. 4des st. Rec. 1-4-34.

3) Bestemmelsen i Rskr. 19 Mai 1809 Litr. c, at offentlige Stiftelsers Jordegods, følgelig ogsaa Kirkens Gaarde og Gaardsparter, ikke maatte bortfæstes, naar de vare ledige, men sælges ved offentlig Auction (jvfr. C. Skr. 23 Marts 1816), bortfaldt ved Rskr. 31 Jul. 1822.

Det er iøvrigt en Selvfølge, at Kirkens Fæstebønder i Almindelighed maa have samme Rettigheder og Pligter som andre Fæstebønder; at Kirken maa svare Brandcontingent for dem, s. C. Skr. 24 Mai 1823 [1]).

Dersom Kirken har Landgilde af Bøndergaarde, hvortil Andre have Herligheden, og Herlighedsejeren vil tilforhandle sig Landgilden, da skal Vederlaget ikke gives i Penge, men i godt og beqvemt Jordegods, 5-3-24 [2]).

Forsaavidt Kirker, der ikke ere i Privates Eje, ikke oppebære Landgilden i Penge (2-22-15), men in natura, skulde efter 2-22-16 Korn og Smør taxeres 3 Uger før første Mai efter Landkjøb, hvorved udentvivl sigtes til Capitelstaxten, s. Christ. d. 4 Rec. 1-4-11 og 33 og Fdg. 23 Aug. 1672 § 2, jvfr. Rskr. 31 Marts 1674 og 15 Mai 1741. Derefter skulde det bortsælges. Capitelstaxten maa vel nu ansees for Minimum; kan Landgildekornet udbringes til mere, bør det skee.

Med Kirkens Skove forholdes efter 2-22-28 og Fdg. 26 Jan. 1733 § 35, som viser, at de Skove, der ligge til Kongens Kirker, aldeles skulle behandles som Kongens Skove; i dem, der ligge til Privates Kirker, har Kirkeejeren Ret til at udvise, jvfr. C. Skr. 6 Oct. 1827, men kan dog neppe være uden offentlig Tilsyn ihenseende til Skovenes Behandlingsmaade [3])

1) Jvfr. iøvrigt om deres Pligter med Hensyn til Kirkens Vedligeholdelse § 163 No. 5.

2) Jvfr. med Hensyn til denne Art., som ikke har nogen bestemt Kilde i de ældre Love, Arent Berntsens Bemærkninger om Kirkegaarde og Kirkejorder i Danmarks og Norges frugtb. Herl. 3 B. 2 Part. S. 405-407 og Theol. Tidsskr. 6 B. 2 H. S. 62 fgg.

3) Jvfr. Ørsteds Haandb. IV. 213-214.

§ 168.

B. Om Kirketienden.

Som ovenfor (§ 113) bemærket, tilhører den 3die Deel af Tienden Kirken, 2-23-4. Hvad der i §§ 117 og 118 i Almindelighed er anført om Korn- og Qvægtiendens Udredelse, og i §§ 120-123 om Tiendevederlaget, fastsat ved mindelig Forening eller ved Kjendelse, er ogsaa anvendeligt paa Kirketienden, og især deles hed maa det erindres, at Foreninger, hvorved Tienden for bestandig overdrages til Yderne mod et fast Vederlag, ikke ere gyldige uden Kongelig Confirmation, Fdg. 8 Jan. 1810 § 33 og Pl. 17 Jun. 1812 § 4. Derimod synes alle temporaire Tiendeforeninger, som indgaaes af private Kirkeejere, at maatte beholde deres Gyldighed, endskjøndt Kirken maatte være kommet i en Andens Besiddelse, og af 2-22-24, som omhandler et andet Tilfælde, kan der neppe, saaledes som det antages i Rentek. Skr. 10 Dec. 1825, herimod hentes noget Argument [1]).

Naar Loven forudsætter, at Qvægtienden oppebæres in natura, og befaler, at den skal sælges ligesom Landgildekornet, 2-22-17, saa bortfalder dette ifølge Fdg. 7 Apr. 1740, 8 Jan. 1810 §§ 6 og 7 og Pl. 17 Jun. 1812 § 2.

Om Korntienden bestemte Loven, at den skulde bortfæstes, og dersom Yderne ikke vilde betale efter Landkjøb, skulde Tienden henføres paa det Sted i Stiftet, som Kirkeværgerne bestemte, 2-22-18, cfr. 2-22-16; naar Kirken var bygfældig, skulde alle Midler forsøges for at naae den højeste Priis, 2-22-20, hvilke Bestemmelser dog ikke kunne antages at sigte til Kirketiender, som besiddes

1) Jvfr. Lunns Haandb. om Tiendevæsenet S. 82-84.

af private Kirkeejere (jfr. Udtrykket "Kirkens Forsvar" i 2-22-18).

Iøvrigt ere Sognemændene (ↄ: Yderne) nærmest til at faae Fæste paa Kirketienden, og dernæst Ejerne af Sædegaarde i samme eller næste Sogn, hvor Tienden svares, dog skulle de give ligesaameget som Andre, men Yderne kunde under visse Betingelser faae billigere Vilkaar, 2-22-19 og 5-3-26.

De, som have fæstet Kirketienden, maae ikke atter bortfæste den til Andre, men vel til Bønderne (ↄ: Yderne) for Korn, 2-22-23, som ved Udtrykket *Fremlaan* ikke kan sigte til andet end Fremleje.

Paa Grund af den Kirketienden paahvilende Forpligtelse at holde Kirken vedlige, er den kun ansat til $\frac{4}{5}$ i Bankhæftelse mod de øvrige Tiender ved Fdg. 9 Jul. 1813. Af samme Grund kunne heller ikke Kirketiender antages som Sikkerhed for offentlige eller Umyndiges Midler, Rskr. 7 Febr. 1794 § 11 (jvfr. § 124).

Endelig kan det bemærkes, at, dersom Kirkens Korntiende ikke kunde blive bortfæstet, skulde den bevares i de saakaldte *Kirkelader*, 2-22-72, som nu paa de fleste Steder ifølge Kgl. Bevilling ere nedbrudte, s. C. Skr. 26 Marts og 11 Oct. 1808[1]).

§ 169.

C. Kirkens Indkomster i rede Penge.

Foruden de Penge, som kunne indkomme af de i §§ 167 og 168 nævnte Indtægtskilder, saasom Landgilde,

1) Naar 2-22-18 og 27 tale om "Kirkens Fæ og Qvæg som aarlig Indkomme haves af" (i Norge Kirkekøer og Alterkøer, Christ. d. 4des st. Rec. 1-4-37), sigtes derved formodentlig til Qvæg, som var skjænket til Kirken, hvilke Gaver i ældre Tider ikke vare usædvanlige, jvfr. *Pontopp.* Annal. eccl. Dan. III. 406.

Afgift af Fæstehuse, Jordskyld, hvad der indkommer for Salget af Tiendekorn o. s. v., maa endnu bemærkes:

1) Indtægter af Gravsteder, jvfr. § 166 No. 2.

2) Indtægt af Stolestaderne i Kirken, som i det mindste i Kjøbstæderne enten bortsælges eller bortlejes; hvorved maa mærkes, at i Kjøbstæderne kan selv det kjøbte Stolestade ikke arves, men dog skulle Arvingerne være nærmest til at erholde det, naar de ville give ligesaameget som Andre, 2-22-43=47, Rskr. 23 Dec. 1746. Paa Landet nyde Gaardmændene deres Stolestader uden Betaling, 2-22-48, 49, jvfr. N. L. 2-22-42 og C. Skr. 9 Jan. 1827; naar Huusmændene ville have egne Stolestader, efterat Gaardmændene ere forsynede, 2-22-50, er det paa nogle Steder Skik, at de maae betale, C. Skr. 19 Mai 1787 [1]). Udpantning for Stolestadepenge kan finde Sted, naar de ere bestemte til en uforanderlig Størrelse, eller naar ved et skriftligt Document saavel deres Størrelse som Erlæggelsestiden er nøiagtig bestemt, Pl. 2 Nov. 1836 § 2.

3) Betaling for Klokkernes Ringning, især ved Begravelser 2-22-39, 40 [2]), jvfr. C. Skr. 4 Oct. 1831.

4) Af Huusmænd, som ikke tiende til Kirken, aarlig 8 Skilling, 2-23-13, jvfr. Fdg. 8 Jan. 1810 § 4, som

1) Laas og Nøgle skal i Kjøbstæderne bekostes af Kirken, ikke af Menigheden, C. Skr. 29 Jul. 1817. See iøvrigt om Stolestadepenge endeel Reskripter, anførte i Saml. af gejstl. Anordn. III. 317-323.

2) Om Betalingens Størrelse s. endeel specielle Bestemmelser i Saml. af gejstl. Anordn. III. 310-311 og for Kjøbenhavn især Fdg. 7 Nov. 1682 § 21 og Anordn. 27 Oct. 1696. Om Sognemændenes Forpligtelse til at ringe s. 2-15-5, jvfr. C. Skr. 24 Jun. 1820, 30 Aug. 1823 og 9 Jun. 1829. Om Straf for Klokkere, som ikke ringe paa rette Maade, s. Fdg. 7 Nov. 1682 § 14.

kunne inddrives ved Udpantning, Pl. 2 Nov. 1836 § 1, jvfr. C. Skr. 28 Apr. og 7 Jul. 1821. Denne Afgift maa ogsaa svares af Huusmænd, som boe paa Hovedgaardsjorder, og ligeledes af Indsiddere paa samme, C. Skr. 15 Apr. 1834.

Endelig maa til Kirkens Midler henregnes Capitaler, som kunne være den legerede, jvfr. C. C. 25 Jun. 1831.

§ 170.

Om Kirkens Udgifter.

Forsaavidt de ikke henhøre til Kirkens Reparation og Vedligeholdelse, hvorom ovenfor er handlet (§. 163), opregnes de fornemmelig i 2-22-51-59:

1) Studiiskat, hvorved forstaaes en Afgift til Universitetet, i Almindelighed 1 Rdd. af hver Landsbykirke, som af Kirkeejeren skal tilstilles Provsten, og af denne ved Landemode Biskoppen, der besørger den indbetalt til Universitetet, 2-22-51 (Chr. d. 4des st. Rec. 1-4-54). Denne Afgift har sin første Oprindelse fra Universitetets ældste Fundats 10 Jun. 1539[1]), der dog kun paabød den for Kirkerne i Skaane og Sjelland, men siden, da Skaane mistedes, blev den ved flere Reskripter paabudet for de øvrige Stifter i Riget, f. Aab. Br. 29 Jul. 1667 og 3 Oct. 1670, jvfr. Anordn. 18 Marts 1732, hvor den kaldes Universitetets Cathedraticum. See iøvrigt Fdg. 4 Febr 1682 og Rskr. 20 Jan. 1691, som gjøre Provsterne og Biskopperne ansvarlige for denne Afgift[2]).

1) Kong Christian den 3dies Historie ved Krag I. 677.

2) Om denne Afgifts Forskjellighed fra den ved Anordn. 18 Marts 1732 Præsterne paalagte Studiiskat (s. § 110, 6), som i Fund. 31 Marts 1732 § 96 kaldes: "den ny Studiiskat."

2) Cathedraticum til Bisskoppen, i Almindelighed 1 Rdd. af hver Kirke, 2-22-51, jvfr. 2-17-20.

3) Kirkeskat, 2-22-51, hvorved formodentlig maa forstaaes de Bidrag til enkelte Kirkers Opbyggelse og Reparation, som stundom ved Kgl. Resolutioner ere paalagte Kirkerne [1]). Hertil kan henregnes Bidrag til den danske Kirke i London, ifølge Rskr. 2 Sept. 1713, 17 Mai 1720 o. fl., hvilke Bidrag endnu en Tidlang ere vedblevne, uagtet Staten ikke længer holdt denne Kirke vedlige, s. Canc. Circ. 1 Febr. 1817; s. ogsaa Pl. 22 Oct. 1813 om Brandhjelp til Frue Kirke i Kjøbenhavn.

4) Skoleskat, 2-22-51, hvorved forstaaes Bidrag til de lærde Skolers og Rectorboligernes Vedligeholdelse, hvilken Pligt i Almindelighed paaligger Kjøbstædkirkerne, 2-22-71, jvfr. Pl. 12 Dec. 1806 § 13 og Fdg. 7 Nov. 1809 § 125. Herunder kan ogsaa henføres den Afgift, som under Navn af Lysepenge ifølge Fdg. 23 Jan. 1739 § 33 er henlagt til Almueskolerne, jvfr. Rskr. 2 Jan. 1739 og Anordn. 29 Jul. 1814 § 66 No. 1. Oprindelig forstodes derved de Penge, som anvendtes til Alterlys i Kirkerne, men da nu disse kun skulle bruges, forsaavidt de kunne anskaffes ved dertil bestemte Legater eller skjænkes til Kirken, er den dertil forhen anvendte Pengeudgift for hver Kirke anslaaet til en bestemt Sum, som kommer Almueskolerne tilgode, Pl. 29 Apr. 1740 § 5, jvfr. C. Skr. 6 Jun. og 5 Mai 1816, 28 Marts og 2 Mai 1818, samt 29 Jun. 1819.

5) Bidrag af 1 Rdd. til afbrændte Præstegaarde i Stiftet, 2-12-4 § 2, jvfr. Rskr. 2 Febr. 1810, og til

[1]) I Rskr. 15 Febr. 1743 forekommer Ordet Kirkeskat i en anden Bemærkelse.

afbrændte Degneboliger, Rskr. 8 Mai 1751 § 4, 1 Apr. 1752 og Resol. 13 Sept. (C. C. 7 Oct.) 1820.

6) Til Provsterne udredes nu, istedetfor Lovens Provstepenge, Skriverpenge og Visitatspenge (2-22-52 og 53) 1½ Tønde Byggs Værdi, Resol. 17 Jul. 1822 (C. C. 20 Aug.).

7) Til Kirkeværgerne 1 eller 2 Rbd., 2-22-55, jvfr. Rskr. 27 Jul. 1742.

8) Udgifter til Viin og Brød ved Alterens Sacramente; dersom Noget dertil særlig er henlagt, er Præsten fremfor Andre berettiget til at oppebære det, naar han vil paatage sig at levere det Fornødne, 2-22-57, jvfr. Rskr. 28 Dec. 1798, C. Skr. 20 Jun. 1812, 17 Marts 1827 og 15 Apr. 1834[1]).

9) Udgifter til Kirkelys, efter Loven Altarlys, hvoraf skulde anskaffes et Par om Aaret, 2-22-58; nu bliver der i Almindelighed blot Spørgsmaal om Udgifterne til Kirkens nødvendige Oplysning i de Tilfælde, hvor der holdes Froprædiken og Aftensang, s. Fdg. 23 Jan. 1739 § 33.

10) Udgift til Mai (grønne Grene ved Pintsefesten, Vaarfest o. desl.) for en halv eller heel Mark, 2-22-59[2]).

Alle disse saakaldte Kirke-Expenser skulle ved Udpantning inddrives hos den private Kirkeejer ifølge Amtmandens Ordre, efter foregaaet Anmeldelse af Biskoppen, Fdg. 4 Febr. 1682, Pl. 28 Febr. 1727 og 28 Jan. 1735, jvfr. Rskr. 17 Jun. 1768, 11 Oct. 1788, 12 Mai 1792, samt 28 Marts og 2 Mai 1818.

1) Saml. af gejstl. Anordn. III. 340.

2) De i 2-22-54 og 56 Præsten og Kirkens Forsvars Skrivere tillagte Regnskabspenge finde neppe længere Sted.

§ 171.

Om Tilsynet med Kirkerne.

Det nærmeste Tilsyn med Kirken paaligger allevegne Præsten og Kirkeværgerne, 2-22-8 og 63.

Kirkeværgerne[1]) ere, efter Loven Mænd, sædvanlig to, som af Kirkens Forsvar beskikkes til at varetage Kirkens Tarv, og som i Almindelighed oppebære dens aarlige Indtægter og udbetale Udgifterne, og saaledes have den nærmeste Bestyrelse af Kirkens Midler, forsaavidt disse ikke oppebæres af nogen privat Kirkeejer, 2-22-8, 17, 34, 45, 70 og 78, jvfr. Instr. f. Kirkeinspect. paa Rytterdistricterne 28 Marts 1721 § 14, Rskr. 12 Nov. 1734, 27 Dec. 1748, 16 Juni 1783 § 14 (f. Nyborg), C. Skr. 24 Nov. 1814 og Fdg. 7 Nov. 1832 § 18. Dersom den private Kirkeejer vil benytte sig af en Kirkeværge, skal dertil helst beskikkes en af hans egne Bønder, 2-22-9, jvfr. C. Skr. 10 Febr. 1829. Paa Landet, hvor Kirkeværgerne tillige ere Præstens Medhjelpere (§ 82), skal Provsten deeltage i deres Valg, 2-9-2, C. Skr. 27 Nov. 1779 og 10 Febr. 1829. De skulle vedblive Bestillingen i det mindste i 3 Aar og aarligen aflægge Regnskab, 2-22-9, 11.

De Kirkeværger, som ifølge Fdg. 13 Nov. 1829 beskikkes for Kirker, som ejes af Sognemændene eller af et lignende Interessentskab, ere baade ihenseende til Beskikkelsesmaaden og ihenseende til Omfanget af deres Forretninger og Myndighed ikke lidet forskjellige fra de i Loven omtalte (s. § 162 S. 353 og § 163. 4). Ogsaa

[1]) Tutores ecclesiæ forekomme hos os allerede i det 15de Aarhundrede, s. Ulrik Stykkes Decret Art. 9, 19, 20 og især Christian den Andens gejstlige Lov. Cap. 12.

nyde disse Kirkeværger, forsaavidt som de umiddelbart beskikkes af Amtmanden og Provsten, en billig aarlig Løn, og imodsat Tilfælde i Almindelighed en efter Overeenskomst med Kirkeejerne fastsat Godtgjørelse, Fdg. 13 Nov. 1829 § 2, hvorimod Lovens Kirkeværger kun af formuende Kirker skulle nyde 1 Rdd. aarlig, med mindre stort Bygningsarbejde forefalder, da de skulle have 2 Rdd.; af fattige Kirker faae de aldeles intet, 2-22-55.

Frembeles tilkommer Tilsynet med Kirken Kirkepatronen, hvor en saadan findes, 2-22-4; i Kjøbstæderne udenfor Kjøbenhavn, i hvilke der i Almindelighed ikke er nogen særskilt Kirkepatron, træder sædvanligen Magistraten i dennes Sted, og udgjør tilligemed Sognepræsten, en af Borgerrepræsentanterne og undertiden en af Kirkeværgerne, Kirkens Inspection, Rskr. 17 Febr. 1683, 1 Febr. 1696, Rskr. 12 Jul. 1793, 6 Mai 1796 § 5, 7 Marts 1807, C. Skr. 1 Nov. 1823 § 1, Fdg. 24 Oct. 1837 § 19.

I Kjøbenhavn staae Kirkerne under forskjellige Autoriteters Patronat, saaledes f. Ex. Holmens Kirke under Admiralitetets, Frue- og Trinitatis-Kirker under Universitetets, Helliggejstes under Magistratens. Disse Kirker have tillige borgerlige Værger.

Paa Landet har endvidere Provsten Tilsyn med Kirken, og afholder til den Ende de forhen omhandlede Kirkesyn (§ 163. 2), som dog ikke finde Sted ved de Kgl. Kirker, som staae under Rentekammerets (Domainedirecteurens) Bestyrelse (jvfr. C. Skr. 1 Nov. 1823 § 3); der, hvor Sognemændene eje Kirken, er Provsten tilligemed Amtmanden Kirkens Forsvar, C. Skr. 19 Febr. 1803, Fdg. 13 Nov. 1829, et Udtryk, hvormed Loven ellers be-

tegner Stiftsøvrigheden, 2-22-1 [1]), hvem Overtilsynet med samtlige Kirker udenfor Kjøbenhavn i Regelen tilkommer, Instr. 5 Jul. 1690 § 10 og 5 Jan. 1722 § 10, Rskr. 2 Mai 1721 og Fdg. 23 Febr. 1748, og som derfor stundom i Lovgivning kaldes Kirkens Directeurer, Rskr. 14 Jan. 1791. I enkelte Tilfælde er Overtilsynet overdraget Amtmanden og Bisskoppen, C. Skr. 1 Nov. 1823 § 2, Fdg. 7 Nov. 1832 § 17. Kirkerne paa de Kongelige Godser staae under Indenrigsministeriets Bestyrelse, og de saakaldte Stiftskirker henhøre ikke under Stiftsøvrighedens, men under Ministeriets umiddelbare Bestyrelse, Resol. 16 Jun. 1815, C. Skr. 23 Sept. 1815 [2]), hvilket ogsaa iøvrigt har det øverste Tilsyn med samtlige Landets Kirker [3]).

§ 172.

Om Bestyrelsen af Kirkens Midler.

Forsaavidt som Kirkens Midler ikke bestaae i Tiender, der ere i Privates Eje, skulle de bestyres efter samme Regler, som ere foreskrevne for andre offentlige Stiftelsers Midler; de skulle følgelig, forsaavidt som de afgive noget

1) Uagtet 2-22-5, 57 og 64 ikke udtrykkelig omtale Bisskoppen, maa han dog tilligemed Stiftamtmanden antages at indbefattes under Udtrykket: Kirkens Forsvar, s. Fdg. 23 Aug. 1672 § 1. Derimod indbefatter dette Udtryk ikke Kirkepatronen, saaledes som i den ældre Lovgivning var Tilfældet (Christ. d. 4des st. Rec. 1-4-1), s. 2-22-5, 6, 9, 25, i hvilke Artikler Kildens: "Kirkens Forsvar" har faaet Tillægget: "eller Patron", jvfr. Christ. d. 4des st. Rec. 1-4-7, 8, 14 og 34. See dog C. Skr. 27 Nov. 1779, jvfr. C. Skr. 10 Febr. 1829.

2) Jvfr. Coll. Tid. f. 1815 S. 435-436 og Saml. af gejstl. Anordn. III. 221 Not.

3) Jvfr. iøvrigt Lunns Haandbog om Tiendevæsenet, i Anhanget S. 350-351.

Overskud, gjøres frugtbringende mod sikkert Pant i faste Ejendomme, saa at der ikke udlaanes mere end $\frac{2}{3}$ af Pantets Værdi efter en Taxation, ved hvilken de gangbare Priser lægges til Grund, og i Regelen kun paa første Prioritet, s. Fdg. 7 Jun. 1827, C. Circ. 17 Jun. 1828 og C. Skr. 3 Apr. 1830.

I Henseende til Sikkerheden maa bemærkes, at Gejstlighedens Naadensaar maa ikke tages til Pant uden paa Stiftsøvrighedens eget An- og Tilsvar, s. Rskr. 11 Oct. 1794 og 9 Oct. 1795.

De Panteobligationer, som udstædes af vedkommende Debitorer, forsynes med Stiftsøvrighedens Paategning, at de uden dens Samtykke ikke kunne afhændes, transporteres eller pantsættes. Ogsaa skal Stiftsøvrigheden have Tilsyn med, at Panterne ikke forringes, og at de ere forsikkrede i Brandkassen, Pl. 10 Apr. 1795 §§ 1 og 2, jvfr. 2-22-76-78.

Endelig skal Kirkens Forsvar vaage over, at Kirken ikke mister Noget af sin Ejendom, Rettigheder eller Indkomster, og skal, naar fornødent gjøres, lade Sag anlægge, 2-22-1, 7, 29, jvfr. Instr. f. Amtm. 8 Marts 1690 og 5 Jan. 1722 § 15. I denne Hensigt er det befalet, at holde i hvert Stift tvende nøjagtige Bøger over Kirkens Ejendomme, hvoraf den ene skal være i Biskoppens Bevaring i Stiftskassen, den anden i Stiftamtmandens Gjemme, 2-22-12. Saadanne Stiftsbøger vare indrettede overalt i Aaret 1647, men da de senere befandtes uefterrettelige, befalede Rskr. 1 Febr. 1690, at nye skulde forfattes. I Stiftskassen skulle ogsaa alle Gavebreve og Fundatser, som vedkomme Kirker, Skoler eller Fattigvæsen, nedlægges, s. Rskr. 17 Febr. 1683.

§ 173.

Om Regnskab for Kirkens Midler.

Regnskabet for Kirkens Indtægter og Udgifter skal efter 2-22-11, 14 aarligen forfattes af Kirkeværgerne, og 2-22-8 befaler Præsten at nedskrive det, formodentlig fordi den forudsatte, at Kirkeværgerne ikke altid vare skrivekyndige. Disse Bestemmelser kunne imidlertid ikke være anvendelige paa de Kirker, som ere i Privates Eje, og i Kjøbstæderne forfattes Regnskabet af Kirkens Inspection i Forbindelse med Kirkeværgerne, Fdg. 7 Apr. 1685, Fdg. 23 Febr. 1748 § 2, jvfr. Rskr. 17 Febr. 1683 og 1 Febr. 1696 [1]).

Regnskabet, som skal sluttes med Aarets Udgang og være indsendt inden Slutningen af Februar Maaned, Pl. 10 Apr. 1795 § 5, aflægges i Almindelighed til Stiftsøvrigheden, 2-22-2, 78, som deciderer det, efterat det er revideret af Stiftsrevisorerne, forsaavidt disse endnu finde Sted, eller for Fremtiden af de dertil af Stiftsøvrigheden udnævnte duelige Mænd, Resol. 19 Nov. 1828, (i C. C. 6 Jan. 1829 §§ 2 og 3), jvfr. C. Skr. 26 Nov. 1791 og Resol. 6 Jan. 1792 [2]). Dog indsendes Regnskaberne for Stiftskirkerne umiddelbart til Ministeriet, C. Skr. 23 Sept. 1815, og for de Kongelige Kirker til Rentekammeret. Det paaligger Stiftsøvrighederne aarlig at indsende til Ministeriet en speciel og detailleret Beretning om Revisionsvæsenets Fremme og om Kirkernes Formuestilstand, C. C. 6 Jan. 1829 § 5.

Iøvrigt skal Regnskabet indføres i Kirkens af Stifts-

1) See flere Rskr. i Saml. af gejstl. Anordn. III. 225-226.
2) Jvfr. Ørsteds Haandbog III. 554-555.

øvrigheden autoriserede Regnskabsbog, 2-22-13[1]), Instr. 28 Marts 1721 § 4.

Ihenseende til Søgsmaal og Ansvar skulde Kirkernes Regnskabs- og Oppebørselsbetjente, ifølge Fdg. 23 Febr. 1748, aldeles betragtes som Kgl. Regnskabsbetjente, jvfr. Kam. R. Ordn. 18 Marts 1720 Cap. 2 § 4, see ogsaa 1-2-21, 1-21-10 og Fdg. 4 Marts 1690. Imidlertid maa man udentvivl antage, at Kirkens Ret for sine Fordringer mod den egentlige Kirkeværge indskrænker sig til den i 5-14-37 omhandlede Fortrinsret, som med Hensyn til Kirkeværgen maaskee ikke engang er forøget ved den til Fordeel for offentlige Stiftelser i Pl. 10 Apr. 1795 § 6 givne Bestemmelse[2]).

§ 174.

Om de Kirken tilstaaede Begunstigelser med Hensyn til Kirkegodset.

Allerede tidlig, nemlig under Kejser Constantin, fik Kirken Ret til at erhverve ved Gaver og Testamenter[3]); efterhaanden udvidedes Kirkens Privilegier i denne Henseende, saa at Gaven uden Hensyn til Størrelse og uden Hensyn til om de sædvanlige Former vare iagttagne, dog blev anseet for gyldig[4]). Imidlertid gaves der dog i

1) Ved den i denne Art. omtalte Kirkestoel forstaaes Fortegnelsen over Kirkens Ejendomme og Indtægter; i Christ. d. 4des Rec. 1-4-19 og samme Konges norske Kirkeord. IX. S. 39 betyder det egentligen Bogen, hvori den indføres; saa og i Fdg. 13 Aug. 1734 § 17. Undertiden bruges dette Ord om Regnskabsbogen, s. Danske Mag. VI. 244-255.

2) See Ørsteds Haandbog VI. 336 og Hansen om det danske Skiftevæsen S. 431-432 (3die Udg.)

3) c. 1 Cod. de SS. eccl. (1. 2.)

4) c. 11 X. de testam. (3. 26.)

flere Lande Lovbestemmelser, der sigtede til at indskrænke saadanne Gaver, og i Danmark vare de saakaldte Sjælegaver altid begrændsede.[1]) Disse Sjælegaver forvandledes efter Reformationen til Gaver til gudelig Brug[2]), og til at gjøre saadanne Gaver til Kirker, Skoler og Fattige indrømmer Christian d. 5tes Lov Testator en større Frihed end ihenseende til andre Gaver, s. 5-4-15, 16 og 19.

Følge Justinians Lovgivning kunde urørlige Ejendomme ikke frahævdes Kirken ved en kortere Præscriptionstid end 100 Aar[3]), der dog siden nedsattes til 40 Aar[4]), hvilken Præscription er gaaet over i Jydske Lovs II. 44. Efter vor nugjeldende Lovgivning nyder derimod Kirkegods ikke noget Fortrin ihenseende til Præscription, saalidet som andre offentlige Stiftelsers Gods. At det kan frahævdes Kirken i den sædvanlige Hævdstermin, følger iøvrigt ikke saameget af 2-22-28 og 29, som af den almindelige Sætning i 5-5-1 og af Hensigten med Hævds Indførelse[5]).

Efter den romerske og canoniske Ret nød Kirkens Gods Frihed for de fleste Skatter og Afgifter[6]), og dette blev i endnu større Udstrækning iagttaget i det franskiske Rige[7]). Ogsaa var det i ældre Tider Tilfældet i Danmark, i det mindste med Hensyn til de ordinære Skat-

1) Jvfr. min danske Retshistorie § 129 og 145.
2) Om Bemærkelsen af dette Udtryk see iøvrigt Ørsteds Haandbog III. 565 ff.
3) c. 23 Cod. de SS. eccl. (1. 2.) Nov. 9.
4) Nov. 111 c. 1 og Nov. 131 c. 6, jvfr. c. 3 causa XVI. qv. 4 og c. 8 X. de præscr. (2. 26.)
5) Jvfr. Ørsteds Haandb. IV. 361 ff.
6) c. 1 Cod. Theod. de annon. (11. 1.)
7) Jvfr. Walters Kirchenrecht § 251 (7de Udg.)

ter[1]), men ikke efter den nugjeldende Lovgivning, hvor Kirkerne maae svare Skatter, Bankhæftelse og Communalafgifter af det dem tilliggende Gods og Tiender[2]).

Derimod maa det bemærkes som Forrettigheder, der tilkomme Kirker, at der i Retssager, som angaae Kirkens Interesse, kan erholdes beneficium processus gratuiti, Fdg. 23 Marts 1827 § 3, og at der i adskillige Tilfælde er tillagt Kirker, ligesom andre offentlige Stiftelser, Frihed for Brugen af stemplet Papir, Ftg. 3 Dec. 1828 § 6 No. 1 b og No. 4, § 42 1, 2 og II. 1, hvilken Frihed dog neppe i Almindelighed kan tilstaaes private Kirkeejere, jvfr. Fdg. 13 Aug. 1734 § 13[3]).

1) Jvfr. min danske Retshistorie § 59 og P. V. Jacobsen om det danske Skattevæsen under Christian d. 3die og Frederik d. 2den S. 137-138.

2) Dog ere Kjøbenhavns Kirker fritagne for at svare Communeafgifter ifølge Resol. 23 Dec. 1818.

3) Jvfr. Ørsteds Haandb. III. 559 ff. og VI. 619.

Rettelser og Tillæg.

Side.

3 Linie 17. Om Begrebet christelig Stat see Stahl, der christliche Staat. Berl. 1847. Martensen, Den danske Folkekirkes Forfatningsspørgsmaal. Kbh. 1851 S. 5 fgg. C. Engelstoft, Theologisk Tidsskr. 12 Bd. S. 324 fgg.

39 Linie 10 tilf.: G. v. Wiese Grundsätze des gemeindeutschen Kirchenrechts, 6te Ausg. von K. E. Morstadt. Götting. 1850.

42 Not. 2 tilf.: Handbuch der christlich-kirchlichen Alterthümer in alphabetischer Ordnung v. C. C. F. Siegel. Leipzig 1836—37. 3 Bd.

62 Linie 11 f. n.: (Theol. Tidsskrift I. 57 ff. og — læs: (Theol. Tidsskr. I. Bd. 1 H. S. 57 ff.) og

62 Linie 10 f. n.: i Liturg. Hist. — l. (Liturg. Hist.

63—64 Jf. Geschichte der evangelischen Kirchenverfaßung in Deutschland von Dr. L. Richter. Lpzg. 1851.

70 Not. 3 tilf.: Om Geistligheden som Rigsstand i Danmark efter Reformationen af C. T. Engelstoft i Nyt Hist. Tidsskr. IV. 99 ff.

71 Linie 12 f. n.: S. 30 — l. S. 33.

72 Linie 12. Om den danske Folkekirkes nuværende og forestaaende Vilkaar i Alm. see Rosenvinge nogle Ord

Side.

om Nutid og Fremtid af Dr. C. Ulmann. Kbh. 1848. A. G. Rudelbach den evangeliske Kirkeforfatnings Oprindelse og Princip. Kbh. 1849. C. S. V. Bindesbøl hvad skal man forstaae ved det Ord Folkekirke? Kbh. 1849. Rosenvinge om Kirkebestyrelse, Kirkeforfatning og Kirkens Eiendomsret. Kbh. 1850. J. V. Bloch om den danske Folkekirkes Stilling. Kbh. 1849. W. Rothe den evangelisk-lutherske Kirkes Grundsætninger om Kirkens Repræsentation. Kbh. 1848. C. T. Engelstoft om de sachsiske Reformatorers Grundsætninger med Hensyn til Kirkens Adskillelse fra Staten, i Nyt Theol. Tidsskr. I. Bd. J. P. Mynster Grundlovens Bestemmelser med Hensyn til de kirkelige Forhold i Danmark. Kbh. 1850, og yderligere Bidrag til Forhandlingerne om de kirkelige Forhold i Danmark. Kbh. 1851. A. K. Damgaard Udkast til en Forfatning for den evangelisk-lutherske Folkekirke i Danmark. Kbh. 1851. H. Martensen den danske Folkekirkes Forfatningsspørgsmaal. Kbh. 1851.

73 Linie 8: Dens — læs: Kongelovens.

78 Linie 18 f. n.: Den nuværende Lov om Pressens Brug af 3 Jan. 1851 § 8 stiller alle i Riget bestaaende Religionssamfund under lige Vilkaar, saaat den, der i et udgivet Skrift driver Spot med deres Troeslærdomme eller Gudsdyrkelse, straffes med Fængsel fra 1 til 6 Maaneder.

79 Linie 2 f. n.: vare de dog — læs: vare dog.

81 Linie 19 fgg. Ved Lov af 5 April 1850 (om fremmede Jøders Adgang til at opholde sig her i Riget) ere disse særegne Indskrænkninger ophævede, og fremmede Jøder ere i denne Henseende stillede lige med Fremmede i Almindelighed.

83 Linie 7 fgg. see det ved S. 181 L. 1 Tilføiede.

84 Linie 1: 7 Juni — læs: 7 Jan.

Side.

84 Linie 2: Denne Forpligtelse er ophævet ved Lov af 13 Apr. 1851 (om Ægteskabs Indgaaelse) § 9; see det til S. 181 L. 1 Tilføiede.

86 Linie 4 fgg. see det til S. 181 L. 1 Tilføiede.

86 Not. 3 tilf. Theol. Tidsskr. f. 1838 2 H. S. 103 fgg.

87 Linie 1 ligeledes.

89 Linie 3 ligeledes.

91 Linie 27 fgg. see det ved S. 139 L. 12 Anførte.

92 Linie 7 fgg. see det ved S. 181 L. 1 Tilføiede.

116 Linie 7 f. n.: Ogsaa de, som vel ere udskrevne, men forinden Mødetiden faae Kaldsbrev og Collats paa et Skolelærerembede, ere fritagne for Krigstjeneste. Min. Circ. 24 Oct. 1850.

124 Linie 3 fgg. Grændsen for de Kald, som Candidater og personelle Capellaner med anden og tredie Characteer have Adgang til at søge, (hvorom Pl. 18 Aug. 1848 havde bestemt, at Kaldenes ny Ansættelse skulde lægges til Grund og Grændserne være 220 og 170 Rbd.), skal for Fremtiden bestemmes efter Kaldenes Reguleringssummer, saaledes at næstbedste Characteer giver Adgang til Kald med en Reguleringssum af 900 Rbd., sidste Characteer til Kald med en Reguleringssum af indtil 700 Rbd. Bekj. 28 Mai 1851 (Resol. 13 April 1851). Ved Reguleringssummen forstaaes det samme som den ny Ansættelse udtrykt med det fulde Beløb uden den Reduction, hvorved denne ved ulige Divisorer var fremkommet af Kaldenes nuværende Indkomster.

139 Linie 12—21: De anførte Lovbestemmelser om Baptisternes Børn og om Følgerne af Daabens Forsømmelse ere hævede ved Grundloven, og ved Loven af 13 April 1851 (om Ægteskab udenfor de anerkjendte Troessamfund) § 10 er istedetfor Daabsforpligtelsen foreskrevet Forældre, der ikke høre til noget af de i Landet aner-

Side.

kjendte Troessamfund og ikke ønske deres Børn ved Daaben optagne i noget af dem, at gjøre den befalede Anmeldelse, samt, istedetfor Daabs Bestilling, inden 8 Uger efter Fødselen for Sognets Præst og Kirkebetjenten at angive det Navn, de ville have Barnet tillagt, til Indførelse i Ministerialbogen; hvorom da Attest kan gives istedetfor Døbeattest.

158 Not. 2 tilf.: Engelstoft Liturg. Hist. S. 239 ff.

163 Linie 6 fgg. Confirmationsforpligtelsen er nu ved Lov af 13 April 1851 § 11 hævet for de Børn, der ikke høre til de anerkjendte Troessamfund, og Udskrivning af Skolen eller Attest om en dertil svarende Prøvelse i Almueskolen paa deres Opholdssted træder istedetfor Confirmationen med Hensyn til alle til denne knyttede borgerlige Virkninger.

164 Linie 2. Den Pligt at indfinde sig ved Catechisationer maa ansees hævet for de Børn, der ikke skulle opdrages i den evangelisk-lutherske Religion, ved Lov 13 April 1851 § 11, som fritager dem for Skoleunderviisningen i Religion.

167 Not. 1, tilføies: Lov af 13 April 1851, som i § 11 giver Bestemmelser om de Børns Underviisning i Religion, der ikke skulle opdrages i den evangelisk-lutherske Bekjendelse.

168 Linie 15 f. n.: VI læs IV.

171 Not. 1 tilf.: Om det borgerlige Ægteskab af A. G. Rudelbach. Kbh. 1851.

171 Linie 10. Ved Loven af 13 April 1851 (om Ægteskabs Indgaaelse udenfor de anerkjendte Troessamfund eller imellem Medlemmer af forskjellige Troessamfund) er det tilstedet Personer, der ikke høre til Folkekirken eller til et Samfund, der har anerkjendte Præster, saavelsom Personer af forskjellige Troessamfund at indgaae Ægte-

Side.

skab med fuld borgerlig Gyldighed for den borgerlige Øvrighed, (§ 1—2) under Former, som Loven nærmere bestemmer. Sognepræsten, i hvis Sogn Bruden før Ægteskabet havde hjemme, modtager en Udskrift af den borgerlige Øvrigheds Protocol, og indfører Bemærkning om det indgaaede Ægteskab i sin Ministerialbog (§ 6). De, som saaledes indgaae Ægteskab, skulle afgive en Erklæring om, i hvilken Tro Børnene skulle opdrages, og denne skal i ethvert Tilfælde være en af Forældrenes eller Folkekirkens, men kan af Forældrene selv og af den ene af dem (med Ministeriets Samtykke) forandres (§ 9).

175 Linien 3. Mangel af Confirmations- og Communionsbeviis er ikke længere en Hindring for Ægteskab, naar det afsluttes borgerligen ved Øvrigheden (Lov af 13 April 1851 § 5); men naar Ægtefolkene i blandede Ægteskaber ønske kirkelig Vielse (§ 8), er vedkommende Præst ikke derfor bemyndiget til at eftergive disse Fordringer.

180 Linie 9 tilf.: Lov af 5 Jan. 1851 (om Embedsmænds Forpligtelse til at sikkre deres Enker Overlevelsesrente) § 4 forbyder Præsten under 100 Rbd. Mulct at vie nogen efter Pensionsloven af samme Datum pensionsberettiget Embedsmand, forinden denne ved Attest fra Finantsministeriet har godtgjort at være fritagen for eller at have opfyldt Forpligtelsen med Hensyn til Enkeforsørgelsen.

181 Linie 1 fgg. Loven om Ægteskabs Indgaaelse af 13 April 1851, som indfører det borgerlige Ægteskab for de Personer, der ikke høre til et Troessamfund, som her i Landet har af Staten anerkjendte og til at forrette Vielse berettigede Præster (§ 1), og ligeledes tillader, at blandede Ægteskaber, hvor begge Personer høre til forskjellige, om end i Landet anerkjendte Troessamfund,

Side.

stiftes paa samme Maade (§ 2), forudsætter tillige, at Personer af anerkjendte Troessamfund, der indgaae Ægteskab med hinanden, kunne stifte det ved kirkelig Vielse (§ 8), og foreskriver for dette Tilfælde, at saavel Brudgommens som Brudens Præst skal kunne forrette denne Vielse (uden dog at forpligte nogen af dem dertil). Men forinden Præsten vier saadanne Ægtepar, har han (ligesom Øvrigheden ved de borgerlige Ægteskaber) at modtage deres Erklæring om, i hvilken Tro Børnene af deres Ægteskab skulle opdrages, og at tilføre denne den samme Protokol, i hvilken Indgaaelsen af Ægteskabet indtegnes (§ 9); og efter Vielsen har Brudgommens Præst, naar han har forrettet Vielsen, at anmelde samme til Brudens Præst (§ 8).

182 Linie 2. Ved det borgerlige Ægteskab, skal Kundgjørelse om det forehavende Ægteskab skee til Thinge 3 Uger forud paa det Sted, hvor Bruden hører hjemme. Lov af 13 April 1851 § 4.

183 Linie 13. I Ægteskab mellem Protestanter og Catholiker, ligesom i alle blandede Ægteskaber, have Ægtefolkene frit Valg mellem begges Præster, forsaavidt som de høre til Samfund, der have til Vielse berettigede Præster. Lov 13 April 1851 § 8 — jvfr. det ved S. 181 L. 1 Bemærkede.

191 L. 3 fgg. Den geistlige Mægling mellem Ægtefolk, der søge Skilsmisse, er ved Loven af 13 April 1851 § 12 ophævet for dem, der for Øvrigheden erklære ikke at høre til noget her i Landet anerkjendt Troessamfund eller som høre til to forskjellige Troessamfund.

200 Linie 20 tilf.: C. C. 9 Juni 1833.

210 Linie 22. Nærmere Forskrifter for disse Anmeldelser ere givne i Justits-Minist. Circulaire af 27 Dec. 1849 og

Side.

sammes Skriv. 22 og 23 Mai samt 15 Juni 1851 (s. J. Møllers Hdb. for Præster 3 Deel. S. 400 fgg).

214 Linie 12. Om Kaldsbogen samt en Journal ved ethvert Præsteembede s. C. Circ. af 6 Febr. 1844 (Suppl. til Gstl. Fdg. S. 8—14).

224 Linie 16. Ifølge Grundlovens § 97 er nu den Kaldsret til Skolelærer Embeder, som beroede paa de privilegerede Kirkeeieres Ret til at kalde Degne, ophævet og gaaet over til Bisopperne. Min. Skr. 19 Jan. 1850.

247 Linie 2 tilf.: C. Skr. 17 Oct. 1844 (Suppl. til Gstl. Fdg. S. 245).

ex 3/11/31
J. T. C.